

XVII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója

2020

Jog és Állam

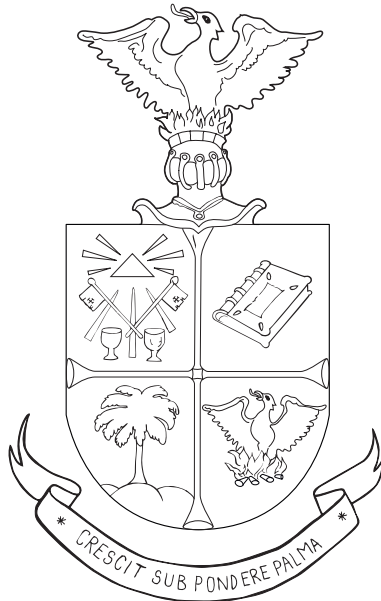
30. szám

**XVII. Jogász Doktoranduszok
Országos Szakmai Találkozója**

2020

Szerkesztette:

PROF. DR. MISKOLCZI-BODNÁR PÉTER

Budapest, 2020

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerzők, 2020

A Jog és Állam sorozat szerkesztőbizottságának tagjai:

Prof. Dr. Domokos Andrea – Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Prof. Dr. Miskolczy-Bodnár Péter – Prof. Dr. Rixer Ádám

Dr. habil. Szuchy Róbert

A tanulmányokat lektorálták:

Dr. habil. Boóc Ádám – Dr. Csáki-Hatalovics Gyula PhD

Prof. Dr. Domokos Andrea – Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Dr. habil. Király Lilla – Dr. Móré Sándor PhD

Prof. Dr. Stipta István – Dr. habil. Tóth J. Zoltán

Sorozatszerkesztő:

Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Olvasószerkesztő:

Nagy Lenke

ISBN 978-615-5961-30-4

ISSN 1787-0607

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczy-Bodnár Péter dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

www.patrocinium.hu

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	9
VERA NOEMI ALPAR <i>Education and Political Responsibility</i>	11
BARTHA BENCE <i>Az érdemleges tárgyalás és a szóbeliség elve a Plósz Pp.-ben</i>	27
BENDA VIVIEN <i>A sic utere tuo elv megjelenése a nemzetközi környezetjogban</i>	41
BEZERÉDI IMRE <i>Inkluzív és exkluzív kriminálpolitikai modellek a magyar rendszerben</i>	49
BICSKEI TAMÁS <i>A mesterséges intelligencia és a büntetőjogi felelősség etikai kérdései</i>	59
CSAPUCHA BERNADETT <i>A kiskorúval való kapcsolattartás akadályozását büntető törvényi tényállás elméleti és gyakorlati kérdései</i>	69
CSORDÁSNE HALÁSZ BOGLÁRKA <i>A klasszikus jogos védelem kapcsán felmerülő kérdések és kihívások</i>	77
GONDOLA CSABA <i>Modernkori imperializmus- az Európai Unió globális igényérvényesítő képességének alakulása</i>	87
JUHÁSZ PÉTER <i>Ember kontra személy – a fogyatékos személyek morális, társadalmi és jogi státuszának néhány aspektusa</i>	95
EDIT KNOLL-CSETE <i>Growth, Restructuring and Employment Transformation and Support of Coal Regions in Germany</i>	103
BÁLINT KULIFAY <i>Intermarium</i>	119

LUKÁCSI DÁNIEL CSABA	
<i>Jogállam – a megszelídített hatalom</i>	125
MARCSEK GABRIELLA	
<i>Változás a felek személyében a közjegyzői okirat végrerehajtási záradékkal való ellátása során</i>	135
MIHALIK-DOBI ANITA	
<i>Kézírásvizsgálat a büntetőeljárásban: az összehasonlító kézírásvizsgálat és a kriminalisztikai szövegnyelvészet</i>	143
PÉTER MOLNÁR	
<i>E-Government Development in the European Union</i>	151
NÉMETH SZABOLCS	
<i>Kitekintés a német jogrendszer megoldásaira, a közösségi oldalak szolgáltatóinak felelősségét illetően</i>	161
NOVÁK ISTVÁN	
<i>A legalizmus kérdése a kánonjogban</i>	169
NYITRAI IMRE	
<i>Támogatott lakhatás – egy innovatív szociális szolgáltatás szabályozási kérdései</i>	177
PÁLI FATIME LEJLA	
<i>Az elektronikus közjegyzői ténytanúsítások szerepe a védjegyjogi perekben</i>	189
PAPP BETTINA ILONA	
<i>A zsarolás büntetőjogi értékelése a Csemegi- kódex és a korabeli bírói gyakorlat tükrében</i>	195
PAPP PETRA	
<i>A sortűzperek jogi minősítése</i>	203
RÁCZ ILDIKÓ	
<i>A technológiai fejlődés munkaegészségügyre gyakorolt hatásai</i>	213
REGÖS FRANCISKA	
<i>Nemzetközi környezetvédelmi ügyek: a Trail Smelter esete</i>	223
SALVADOR NETO LUIS	
<i>Menedékjog és erkölcs</i>	233

SÖRÉNÉ BATKA ESZTER	
<i>Az árverést követő birtokba adás kérésének időpontjához fűződő jogértelmezési kérdések</i>	243
SZABÓ ANDRÁS	
<i>A párbaj, mint a helyreállító igazságszolgáltatás módszere?</i>	251
SZALÓKI ISTVÁN	
<i>A különös az új általános? Az adóalany-nyilvántartási rendszer „különös” szabályozása az Art. és Ákr. „tükrében”</i>	259
SZALONTAI MÁTÉ	
<i>Az elzárás helye és szerepe</i>	273
SZÉL NAPSUGÁR ÁGNES	
<i>A gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalma</i>	279
VALKI ADRIENN	
<i>Az emberi embriókkal kapcsolatos jogi és etikai aggályok a művi megtermékenyítési eljárás során</i>	287
VARGA FERENC	
<i>The necessity of debt management on local authorities after political transformation's ten years</i>	297
WÁGNER TAMÁS ZOLTÁN	
<i>Multinacionális vállalatok adóelkerülési gyakorlatai</i>	309

Előszó

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara immár a XVII. doktorandusz konferenciát szervezte 2020. január 17-én. A konferenciára az ország valamennyi Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának PhD hallgatója jelentkezhetett. A számbavételkor 57 előadót regisztráltunk.

A dékáni megnyitó beszéd hangsúlyozta az ÁJK köszönetét azért, hogy az Igazságügyi Minisztérium évek óta támogatja a KRE ÁJK jogászképzés színvonalának emelését célzó programjait. Prof. Dr. Jakab Éva, a KRE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának vezetője kiemelte a nagy érdeklődést, amely feltétlen bizonyítéka a Karon végzett magas színvonalú, tudományos munkának, a kutatás lehetőségének, a fiatal tehetségek támogatásának.

2020-ban ez volt az első doktorandusz konferencia, de – híven a hagyományokhoz – terveink szerint még két alkalommal szeretnénk szervezni hasonló rendezvényt.

A konferencia szekciói már-már állandónak mondhatók. A prezentációk Államtudományok, Civilisztika, Bűnügyi tudományok, Jogelmélet és Jogtörténet, Munkajog és szociális jog, valamint angol nyelvű szekciókban hangzottak el, amely szekciókat Prof. Dr. Rixer Ádám, Dr. habil. Boóc Ádám, Prof. Dr. Domokos Andrea, Prof. Dr. Stipta István, Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér és Dr. Csáki-Hatalovics Gyula Balázs vezették. Ezúton is köszönetemet fejezem ki azért, hogy nevezett kollégáink az év eleji munkájuk, számtalan elfoglaltságuk közepette is vállalták a feladatot. A szekcióvezetők szakmailag igyekeztek segítséget nyújtani a hallgatóknak.

A kötetben való megjelentetésre 32 hallgató nyújtotta be tanulmányát. Hálásan köszönöm a lektorok munkáját is, akik szakavatott szemmel olvasták az előadások írott változatát, s legjobb tudásuk szerint tettek javaslatokat a szövegek pontosítására, javítására, – szükség esetén – kiegészítésére.

Öröm számunkra, hogy a konferencia által megfelelő keretet biztosíthatunk mindazon tehetséges jogász doktoranduszok számára, akik mélyebben kívánnak foglalkozni a tudományággal, s nem riadnak vissza az időt, energiát igénylő kutatás nem várt útvesztőitől sem. A tanulmányok tartalmi tekintetben ez alkalommal is rendkívül széles skálán mozognak, kezdve a gyermekközpontú igazságszolgáltatástól, az olasz alkotmánybíráskodáson át, egészen a bérnyaság helyzetének nemzetközi alakulásáig.

A kötet megjelenését az Igazságügyi Minisztérium IX-SZ/203/2/2019. számú pályázati támogatása tette lehetővé – köszönet érte! Bízunk benne, hogy az a tudás, amelyet a PhD hallgatók megszereztek, nagyobb közösségek, mi több, nemzetünk javát szolgálja majd.

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter
dékán

EDUCATION AND POLITICAL RESPONSIBILITY²

Kofi Annan (1938-2018 the formal UN secretary general and Nobel peace prize winner) wrote:
„Literacy is a bridge from misery to hope. It is tool for daily life in modern society. It is a bulwark against poverty, and a building block of development, an essential complement to investments in roads, dams, clinics and factories. Literacy is a platform for democratization, and a vehicle for the promotion of cultural and national identity. (...) For everyone, everywhere, literacy is, along with education in general, a basic human right... Literacy is, finally, the road to human progress and the means through which every man, woman and child can realize his or her full potential.”

1. Measures, Testing Pupils and Educational Policy

Education is a very special manifestation of human being, and has its functionalism in almost all sphere of our life. It provides the skills for individuals to become more self-reliant and aware of opportunities and rights. It also enhances the ability of individuals to survive, understand the society, manage life-problems, improve social and technical systems and plan for the future.

A well-educated society prepares the present and future generation for the challenges of our changing world. In any case, we can say for sure that both performance and its measurement, feedback are extremely important for all nations. The almost world-wide measurement-system introduced by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) since the turn of the millennium can show us many important educational and social problems, for example the most recent Programme for International Student Assessment³ (PISA) results. Analyzing and comparing of the international scene characterises dramatic decline in the scores of Hungarian teenagers.

1 Supervisor: Dr. Robert SZUCHY Ph.D., Karoli University Doctoral School of Law and Political Sciences

2 Presentation: (elhangozott: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolája által szervezett XVII. Jogász Doktoranduszok Országos Konferenciája, 2020. január 17.)

3 In recent years, the importance of PISA measurements has grown tremendously, as experts and the general public tend to judge the success or failure of entire education systems based only on these results. Some argue that this thinking is counterproductive and exaggerated, damaging education worldwide, however, the importance of these professionally designed tests that are independent of state and institutional interests is undisputable.

Obviously the most important problem not the relatively low scores, but especially grim picture of just how poorly children from socio-economically disadvantaged backgrounds fare at school. The official OECD report says: „Every three years, PISA assesses the scholastic performance of 15 year old students in 72 countries, based on results obtained from 500,000 students. Hungarian teenagers fared much worse in the sciences and reading comprehension/literacy than they did in 2012, while math scores were unchanged. Hungary is well below the average of OECD countries in all three categories. Hungary’s PISA score has been declining since 2009, but the current drop is more dramatic than ever before. In the sciences, Hungary went from 494 to 477 points, while in reading comprehension the decline was from 488 to 470. By the OECD report on result of the most recent test (2018) shows Hungary scored in reading, improving from 470 points in the 2015 assessment. Hungary’s score in math rose to from 477, and the country’s score in science also climbed to from 477. Hungarian students achieved 30th place in reading, 33rd in mathematics, and 32nd in science.

To put this into perspective:

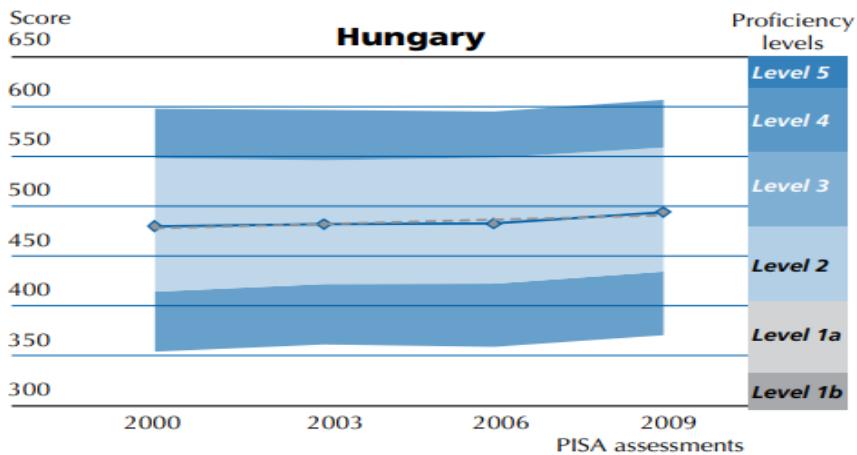
	2009		2015		2018	
	Average score	Hungary’s score	Average score	Hungary’s score	Average score	Hungary’s score
<i>Science</i>	501 points	497 points	493 points	477 points	489 points	481 points
<i>Math</i>	496 points	490 points	490 points	477 points	489 points	481 points
<i>Reading</i>	491 points	494 points	493 points	470 points	787 points	476 points

1st table: OECD PISA result⁴

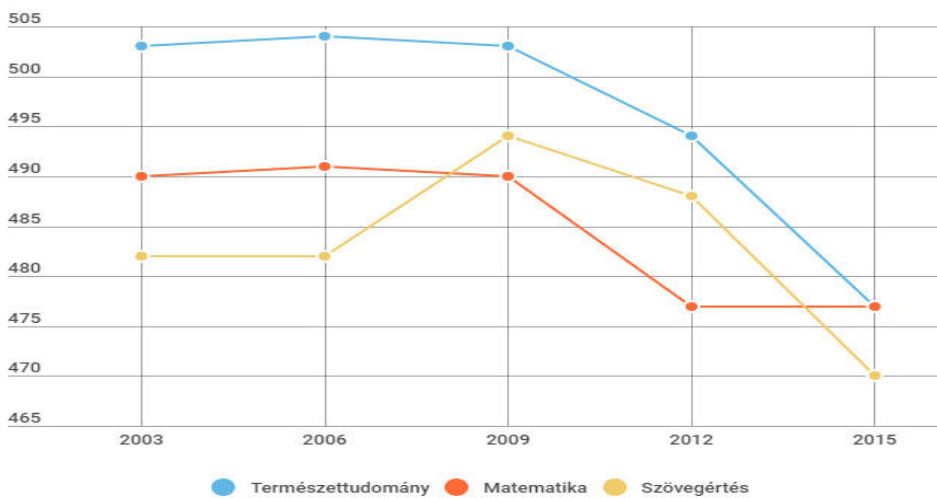
Hungary finds itself in 40th place internationally, out of 70 ranked countries, when it comes to reading comprehension. In comparison, Canada is in 2nd place. The United Kingdom is in 21st place and the United States is 24th. Regionally, Austria, Croatia, the Czech Republic, Poland and Slovenia all performed better than Hungary.

From 2000 to 2009 Hungary showed slow, but clear growing in all areas of PISA assessments.

4 Resource: Christopher Adam (2016): Shambolic public education in Hungary — PISA survey paints grim picture <https://hungarianfreepress.com/2016/12/06/shambolic-public-education-in-hungary-pisa-survey-paints-grim-picture/> (2019.12.29.)

We can compare the result with either other nations/countries result or our formal national results. So, let's take a look at earlier points in chronological order:

Resources: KOLOZSI ÁDÁM (2016): *A magyar gyerekek negyede funkcionális analfabétaként fejezi be az iskolát*

The Hungarian PISA results clearly show us difficulties and inefficiencies within/ of the domestic education system is also a matter of serious concern, that unlike in most OECD countries, Hungarian public education has completely failed to integrate poor children or other pupils living in/with any kind of advantaged situation. Disadvantaged students are more or less likely to attend the same schools as high achievers, depending on the school system.

By the opinion of the international media the Hungarian results give reason for some optimism; „however, the current numbers are still slightly below the OECD

*average, and far from the all-time high performance from ten years ago: Hungary is still about twenty points below the 2009 results*⁵. Is it true or not? How can be changed and found better ways? Basically we examined the the corelations and relationships in between intrests, educational effectiveness and ethical issues from the perspective of the new, changing paradigm of implicit discrimination.

2. Questions of Equity in The Education

The basic 3 „root”-problems of education system:

- Lack of understanding the holistic view of the education system
- Lack of ability of expertasing and apply effective good-practices (the contemporary knowledge, theories, models), which requiries complex management on all level (school system/institutes/classrooms)
- Conflicts of political and social interests.

The word equity has special meaning in the education: it can be examined from individual aspect or from/by social circumstances such as ethnic origin, gender or family background etc. There can be find real obstacles in some children's life to achieving their educational potential and this phenomena can cause unfairness situation. The education system should provide guarantees for all pupils reach at least their basic minimum level of skills. In education, the term equity refers to the principle of fairness⁶. While it is often used interchangeably with the related principle of equality, equity encompasses a wide variety of educational models, programs, and strategies that may be considered fair, but not necessarily equal. What is equity and access in education?

Equity of Access. For years, equity of access in education has referred to the ability of all students to receive an education from qualified teachers in buildings that are safe and conducive to learning in a district with sufficient resources that are reasonably equal among other schools in the same state⁷. A typical disadvantaged student has less than a one-in-eight chance of attending the same school as high achievers (Bulgaria, Colombia, the Czech Republic, Hungary). By contrast, in Baku (Azerbaijan), Canada, Denmark, Estonia, Finland, Iceland, Ireland, Kosovo, Macao (China), Norway, Portugal, Spain and Sweden, disadvantaged students have at least a one-in-five chance of having high-achieving schoolmates⁸.

Equity in education means that personal or social circumstances such as gender, ethnic origin or family background, are not obstacles to achieving educational potential

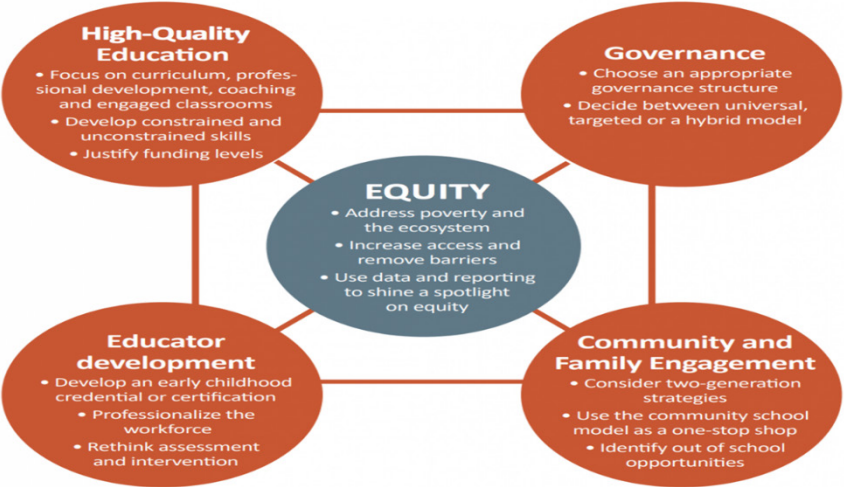
5 Péter Cseresnyés (2019): PISA Test: Better Hungarian Results but Still Plenty of Room for Improvement, Hungarian Today

6 Vvob (2018) : Our Vision on Quality Education, Bruxelles

7 Barbara Ischinger (2012), Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264130852-en> (2020.01.20.)

8 PISA 2018 Results - Combined Executive Summaries Volume I, II & III, OECD, 2019

(definition of fairness) and that all individuals reach at least a basic minimum level of skills (definition of inclusion).

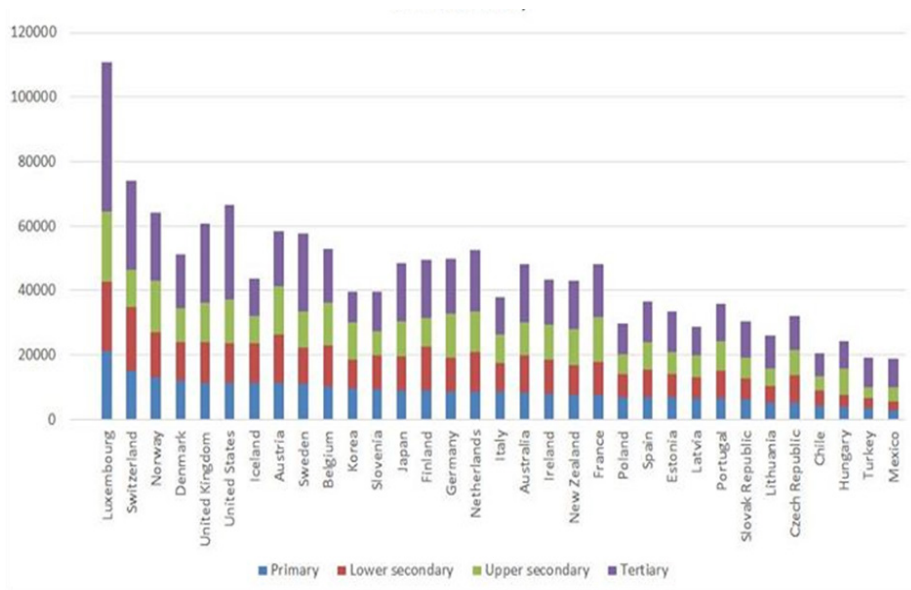
An equitable education system helps all students develop the knowledge and skills they need to be engaged and become productive members of society. More importantly, giving all children an equitable start would lead to better economic and social outcomes for individuals, for regions, and for our nation

Equity and equality are two strategies we can use in an effort to produce fairness. Equity is giving everyone what they need to be successful. Equality is treating everyone the same. Equality aims to promote fairness, but it can only work if everyone starts from the same place and needs the same help.

Educational inequality is the unequal distribution of academic resources, including but not limited to; school funding, qualified and experienced teachers, books, and technologies to socially excluded communities. These are measures of an individual’s academic performance ability.

There are many way and viewpoint how can be influenced the equity and fairness in public schools by the education; one important point is the financial policy, the other basic concept is distributing and expending available revenues with fairness (Allyn-Bacon 2008). Equity not synonymous with equality as we mantioned and further more the equalization—an emotional issue and sometimes it causes clearly negative phenomena and is highly discriminative.

In many countries the inequalities within areas/counties/districts extraordinarily typical. It also causes very serious problems, such as segregation, exclusion and the widening of social differences and gaps. We examined not only the Hungarian learning environments, support services, facilities, book and supplies, but the horisontal and vertical equity, learning methodologies and teachers attitude. One of the most significant fenomena the unequal treatment of unequals and the ovious observation that equality does not always produce equal learning.

Annual cost per student (in USD with parity calculation) by level of education (basic, secondary, tertiary, vocational) Resources: Aducation at a Glance 2017

Obviously, the financing problems that make the work of teachers and the reaching of expected quality of education more difficult. The prestige of teaching, the burn-out syndrome at the school teachers, furthermore the prejudices (for example against poor and roma children, proven by numerous studies and surveys over the past 20 years) its effect in schools should be mentioned here as well, and in which area Hungary is also severely disadvantaged in international comparison (Barczy-Diósi-Rudas, Hamilton, Kertesi-Kézdi etc.). Based on all this, the mechanism of action is clear: territorial and economic conditions are not directly the cause of the inequality problems that occur in schools. The disadvantages caused by the family background and the socio-cultural situation are transformed by the school itself into inequality according to the latent discrimination model, so changing the school culture could lead to a reduction in school inequality. There us the most imporment question, which can be raised: why is education so important? There are many social and other functions have got of the education system, such as:

- Shaping the personality of individuals,
- Reproduction of culture,
- Reproduction or transformation of promoting the social structure,
- Promoting the operation and growth of the economy,
- Legitimizing the political system,
- Ensuring social inclusion,
- Providing various direct service functions,

- Promoting social changes or breaking (stop).
- Gratifying function

The function or the mission of the 21st century education (knowledge- and culture-transfer, training, skills and ability development, etc) is to make the formation, accumulation and use of human capital through social relations in the institutional system created for this purpose.

In schools, basically, the completeness or deficiency of the knowledge-capital determines the quality of the operation and its efficiency level, the main attributes of which are:

- High value-added human resources (teachers, trainers, researchers),
- Flexible and trust-based organizational culture,
- Knowledge sharing, and its enforcement
- Networking and communicating with strategic partners,
- The system and capacity of institutional relationships.

In the world, mainly in the welfare states the administration is trying to introduce new and newer educational reforms from time to time. Basic state education is one of the main goals of these experiments, as it is the main tool for reaching as many children as possible and also indicate long-term positive social changes, for example social and economical development and elimination of social problems such as illiteracy and the spread of pauperism, etc. The improvement of the performance of public education and the optimization of its operation is a priority in education policy reforms in five main focus areas, ie existing problems:

- Inequality of Opportunities (regional/areal focus of our study);
- The burden of bureaucracy and prejudice;
- Output based on results (this is a statistically measurable basis of our study);
- Choosing a school (by parents="foot voting", district boundaries, selection, social „scissors", etc ...) is the institutional focus of our study;

During my complex research I examined the problems of inequality of education from territorial/areal/regional point of view, first of all we wanted to get a response, whether really depends on - and to what extent - the quality, type, supply, economic capacity of the settlement of the standard/nivo of primary education and thus the future of the children; how effects the their carreere the area/region and what kind/type/quality of education they receive.

The Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD) defines two dimensions of equity in education:

- Fairness, which means ensuring that personal and social circumstances do not prevent students from achieving their academic potential.
- Inclusion, which means setting a basic minimum standard for education that

is shared by all students regardless of background, personal characteristics, or location.

Achieving these standards requires looking at equity from several different aspects.

- Monetary resources: Is school funding equitable? Do schools serving populations with greater needs have access to the resources they need to effectively serve these students?
- Academic standards: Are all students held to high performance standards? How are standards modified to accommodate students with special needs?

Academic content and support: Do all students have access to high-quality content that fits their educational needs? What supports are provided for students who need extra help to achieve academic goals? Do all students have highly qualified teachers who are well prepared to meet their needs?

3. Equity at the School and Classroom Level

Equity is about stopping the reproduction of inequality by the school itself. It is more or less about the so called „social capital” (indicated by Coleman 1988), which eventually led to the creation of human capital for the next generations⁹; as a private resource, could be accessed through what the previous generation accumulated through social capital. While Coleman viewed social capital as a relatively neutral resource Field (2003) argued that a typical social process can lead to the extremely differentiated situations and inequality social capital attempts to resolve¹⁰., Bourdieu’s suggestion set forth in *Reproduction in Education, Society and Culture*. „*Bourdieu and Coleman were fundamentally different at the theoretical level (as Bourdieu believed the actions of individuals were rarely ever conscious, but more so only a result of their habitus (see below) being enacted within a particular field, but this realization by both seems to undeniably connect their understanding of the more latent aspects of social capital*”¹¹.

According to Bourdieu, habitus refers to the social context within which a social actor is socialized. Thus, it is the social platform, itself, that equips one with the social reality they become accustomed to. Out of habitus comes field, the manner in which one integrates and displays his or her habitus. To this end, it is the social exchange and interaction between two or more social actors. To illustrate this, we assume that an individual wishes to better his place in society. He therefore accumulates social capital by involving himself in a social network, adhering to the norms of that group,

9 Coleman, James (1988). „Social Capital in the Creation of Human Capital”. *American Journal of Sociology*. 94: 95–120.

10 John Field, 2003. Social Capital

11 Definition of Negative Social Capital https://en.wikipedia.org/wiki/Social_capital#Negative_social_capital (2020. 01. 20.)

allowing him to later access the resources (e.g. social relationships) gained over time. If, in the case of education, he uses these resources to better his educational outcomes, thereby enabling him to become socially mobile, he effectively has worked to reiterate and reproduce the stratification of society, as social capital has done little to alleviate the system as a whole. This may be one negative aspect of social capital, but seems to be an inevitable one in and of itself, as are all forms of capital. Achieving equity is closely tied to personalized learning: it requires understanding each student's individual needs and designing educational experiences that will help all students achieve success optimize their educational progress "The difference between what a learner can do without help and what he or she can do with help."

At the school and district level, educational leaders have a responsibility to:

Ensure that teachers have the materials, resources, and training they need to design an equitable classroom.

Provide access to programs and strategies that support the goal of equity and enable all students to succeed.

Support teachers when addressing parent concerns—for example, when explaining why some students were given more time on an assignment than others.

Ensure that there is a fair and objective way to determine student academic needs, monitor academic progress, and implement support systems that serve all students.

4. Paradigms of Inequal Opportunities of The Education-Systems

The education policy is highly depend on the attitude of the the political context, the reigning ideals and the attitude of the leading experts. There are three different paradigms: Deficit-model, Segregation-model and Latent discrimination-model. These are about the explanation about the reasons of inequity and differencies within the education system and outputs in the schools and those are clearly comparable.

The basic questions: How can we explain and interpret the basic problem and how we can see the nature of the differences in between the pupils?

What are the sources of the problem and what causes inequality? What are the reasons?

Who or what kind of processes are responsible for the inequities and the lack of equal opportunities? Who can change the unfair situations?

What have to be done for a better result and for mor fair outputs?

	Deficit-model	Segregation-model	Latent discrimination-model
Explanation and interpretation (the nature of the differences in between the pupils?)	Differences: <ul style="list-style-type: none"> quantitative present from the beginning of school 	Differences: <ul style="list-style-type: none"> quantitative present from the beginning of school made by decision of parents and other stakeholders 	Differences: <ul style="list-style-type: none"> qualitative Institucional transfer: <ul style="list-style-type: none"> Qualitative à quantitative
Source of the problem What causes inequality?	Social inequalities.	Institucional separation+negative differentiation à segregation	Latent and manifest discrimination
Responsible: education policy socioeconomy school	no yes no	yes yes no	yes no yes
What to do?	Mitigate the Damages of Unified Education: <ul style="list-style-type: none"> Repetition, Remedial Training, Talent Care 	Stop the Segregation by Legislation and on Educational Policy Level	Basically Change the Culture of the Education, Pedagogical tools and Methodology

Especially individual problems are much easier to grasp on the family, socio-economic background, pointing to deviance and negative attitudes towards bad company and family background, but in a school system where the above problems are well prepared (free from burnout, and adequate methodology) are supported by several professionals, and these negative effects can be significantly reduced or even eliminated. Numerous exciting researches and experiments have been carried out over the last 20 years on the phenomenon of student performance and drop-out rates on the skills, methodological tools, style and communication of their teachers.

5. Policies of Public Education

Emphasized by the UNICEF the child’s right to education entails the right to learn. The near universalization of primary schooling is one of the „great global achievements of the past 50 years. In *the early 1950s, some 50 per cent of primary school-aged children were out of school. As late as 1970, the figure stood at 28 per cent. Today, that figure has come down to 9 per cent.*¹ Yet three education challenges stand out today as acute and urgent: inequitable access to education for children and adoles-

cents, the global learning crisis, and education in emergencies and fragile contexts".¹²

Education policy „makers” should look at PISA-result especially about data analyzis and understand the social outcomes and also look at countries where education reforms have made real progress. Inequalities among the PISA-testing countries performing close to or better than the OECD average, Estonia has the narrowest performance range between the highest and lowestperforming students. The difference between the 5th and 95th percentile equals to 265 score points, that is, this is the range where 90% of Estonian students perform¹³.

Agree with the UNICEF, which draw the following conclusions from reviews and evaluations of previous work organization-wide, notably the evaluation of the previous UNICEF Strategic Plan, (2014–2017):

Increase investment in disaggregated data to help monitor inequality and discrimination consistent with children’s rights legislation;

- *intensify the strengthening of national systems to address the most disadvantaged children;*
- *scale up equity-focussed programming; intensify community engagement and social mobilization to address demand-side barriers to the fulfilment of children’s rights, including damaging social norms;*
- *support the meaningful participation of children and adolescents in decisions that affect them;*
- *invest in risk-informed programming and systems strengthening to prevent or mitigate the impact of humanitarian crises;*
- *invest in integrated/multisectoral approaches to address underlying causes of children’s rights violations;*
- *invest in gender analysis and gender equality programming; strengthen partnerships within the United Nations system and with other partners, including the private sector;*
- *focus on cost-effectiveness and on simplifying internal processes*¹⁴.

The often quoted Smith – Benavot article argued that the accountability, a cornerstone of contemporary education policy, is increasingly characterized by external monitoring and an emphasis on outcomes or results. Largely absent in discussions of accountability are the voices of stakeholders who work, learn, and teach in schools and other educational institutions¹⁵.

12 Every Child Learns, UNICEF Education Strategy 2019–2030

13 Ildikó Balázs, László Ostorics, Balázs Szalay (2011): PISA 2009 Executive Summary Reading Literacy Over Ten Years, Educational Authority, As commissioned by the Ministry of National Resources, the organization and administration of the PISA survey as well as the publication of the results are carried out by the Department of Educational Assessment and Evaluation at the Educational Authority, Budapest, 2011. Szepesi https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatás/nemzetkozi_meresek/pisa/PISA2009_Executive_Summary.pdf (2020.0.20.)

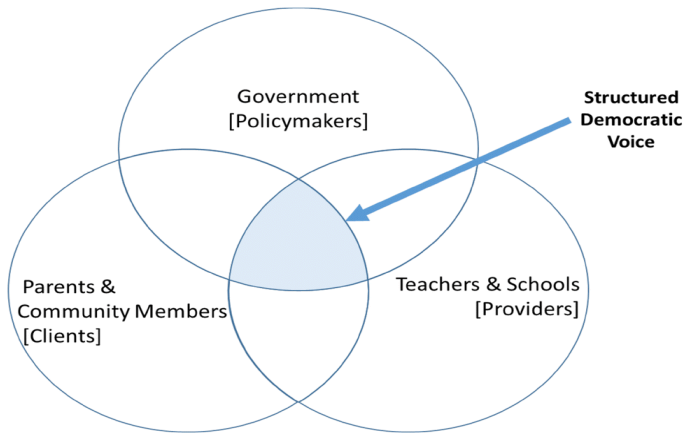
14 UNICEF Strategic Plan, (2014–2017)

15 William C. Smith & Aaron Benavot: Improving accountability in education: the importance

BUT!!!

Regardless of the ingenuity of the accountability approach, if actors lack key conditions, no approach will be effective. For example, for teachers to be held accountable for the quality of their instruction (an individual responsibility), certain conditions are crucial.

Teachers must have pedagogical capacity (have they received the training and support to teach this group of students in this subject?), instructional resources (do they have all the necessary teaching materials and physical resources necessary to fully implement their pedagogical approach?), sustained motivation (do they feel their work is valued and appreciated?), and access to clear information (do they know what their responsibilities are and how to give an account for their actions?).

The different elements of schools as learning organisations. This was developed in several contexts: the thematic work on Teachers and School leaders using a similar OECD/ UNICEF (2016) model; the Study on Supporting school innovation across Europe (European Commission 2018); and Working Group discussions on the aims and activity of education systems (2018).

Raising the question again, who is responsible for what inside the education system we have to summarize that the persistent monitoring, the stakeholder analysis, the involvement of participants and giving feedback are crucial for reaching quality and effectiveness in public education policy.

Reaching quality and effectiveness in public education policy:

- The need to set consensual explicit educational policy for the expected, measurable results of education goals.
- Establishing consensus-based, measurable performance targets at local, sub-system differentiation.

of structured democratic voice. Available from: https://www.researchgate.net/publication/333403772_Improving_accountability_in_education_the_importance_of_structured_democratic_voice [accessed Jan 22 2020].

- Formulate minimum requirements for each group of institutions, strengthen accountability and support systems for what to achieve minimally
- Developing indicators, clear goals, measurement and accountability dimensions for each institution-groups/-types.
- Targeted infrastructural, human resources and professional development-plan for institutions (schools) which are in disadvantageous situation/ lagging / underperforming.
- Strengthening the role of public education institutions in compensating for disadvantages, widening the possibilities of differentiated development and learning-organization, greater involvement of helping professionals¹⁶.
- Awareness of professional responsibility at all levels of the education system.
- Encouraging institutional practices that improve performance, knowledge sharing.

National level:	Local level:	Institutional level:
<ul style="list-style-type: none"> • The need to set consensual explicit educational policy for the expected, measurable results of education goals. • Maintaining and further developing of effective improvements on national level. 	<ul style="list-style-type: none"> • Strengthening the role of public education institutions in compensating for disadvantages, widening the possibilities of differentiated development and learning-organization, greater involvement of helping professionals. 	<ul style="list-style-type: none"> • Develop an interoperable, flexible training structure. • Developing self-measurement and strengthening the professional role of institutional leadership
<ul style="list-style-type: none"> • Formulate minimum requirements for each group of institutions, strengthen accountability and support systems for what to achieve minimally 	<ul style="list-style-type: none"> • Targeted infrastructural, human resources and professional development-plan for institutions (schools) which are in disadvantageous situation/ lagging / underperforming. • Establishing consensus-based, measurable performance targets at local, sub-system differentiation. 	<ul style="list-style-type: none"> • Developing self-measurement and strengthening the professional role of institutional leadership
<ul style="list-style-type: none"> • Developing indicators, clear goals, measurement and accountability dimensions for each institution-groups/-types. 	<ul style="list-style-type: none"> • Encouraging institutional practices that improve performance, knowledge sharing. 	<ul style="list-style-type: none"> • Awareness of professional responsibility.

There was mentioned the three basic problems of education system, but the root of all of the three – as now clearly visible – the different interests of our society and our

16 Vera Noemi Alpar (2019): The State, the Society and the Responsible Education Policy, KRE, Budapest

politicians. By this way analyzing who is responsible for education system we have to realize that the political goodwill is the most important fact for reaching quality and effectiveness in public education.

We have started this article with a quotation of Kofi Annan¹⁷, so now I'd like to close it with three other quotations from him speaking about either the interests of governments or the future of the Hungarian society:

“Education is a human right with immense power to transform.”

„We have to choose between a global market driven only by calculations of short-term profit, and one which has a human face.”

„Education is the great equalizer of our time. It gives hope to the hopeless and creates chances for those without...”

Keywords

primary education, school system, inequality, international measurement, effectivity, equity, fairness

Literature / resources

ALPÁR VERA NOÉMI (2018): Az iskolai esélyegyenlőtlenség – A területi és társadalmi egyenlőtlenségek, az iskolai kultúra és az oktatás eredményességének összefüggésrendszere, ELTE-NDI (disszertáció, kézirat), Budapest

ALPÁR VERA NOÉMI (2019): The State, the Society and the Responsible Education Policy, KRE, Budapest

BALÁZSI, ILDIKÓ – OSTORICS, LÁSZLÓ – SZALAY, BALÁZS (2011): PISA 2009 Executive Summary Reading Literacy Over Ten Years, Educational Authority, As commissioned by the Ministry of National Resources, the organization and administration of the PISA survey as well as the publication of the results are carried out by the Department of Educational Assessment and Evaluation at the Educational Authority, Budapest, 2011. Szepesi https://www.oktatas.hu/pub_bin/download/kozoktatas/nemzetkozi_merekek/pisa/PISA2009_Executive_Summary.pdf (2020.0.20.)

BARBARA ISCHINGER (2012), Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264130852-en> (2020.01.20.)

BARCY M. – DIÓSI P. – RUDAS J.: Vélemények a másságról – előítéletek a fiatalok körében. Budapest, 1996, Animula Egyesület.

BOBONIS G, MIGUEL E, SHARMA CP. (2004): Anemia and school participation. J. Hum. Resour. 41:692–721

¹⁷ Citation from Kofi Annan (1938-2018 the formal UN secretary general and Nobel peace prize winner)

- BOURDIEU, P. (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz R. (szerk.) A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum. Budapest.
- BRONFENBRENNER, Urie (2009): *The Ecology of Human Development*, Harvard University Press,
- CHRISTOPHER, ADAM (2016): Shambolic public education in Hungary — PISA survey paints grim picture <https://hungarianfreepress.com/2016/12/06/shambolic-public-education-in-hungary-pisa-survey-paints-grim-picture/> (2019.12.29.)
- COLEMAN, J. S. (1994): Társadalmi tőke. In: Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk..) *A gazdasági élet szociológiája*. Aula. Budapest.
- COLEMAN, JAMES (1988). „Social Capital in the Creation of Human Capital”. *American Journal of Sociology*. 94: 95–120.
- CSERESNYÉS PÉTER (2019): PISA Test: Better Hungarian Results but Still Plenty of Room for Improvement, *Hungarian Today*
- FIELD, JOHN (2003): *Social Capital*, Routledge, University of Stirling
- HAMILTON, D. L. – ROSE, T. L.: A látszatkorreláció és a sztereotip nézetek fennmaradása. In Hunyady, Gy. (szerk.): *Szociálpszichológia*. Budapest, 1984, Gondolat Kiadó.
- HAVAS G.: A kistelepülések és a romák. In *Cigányok Magyarországon*. Budapest, 1999, MTA.
- HEWSTONE – STROEBE – CODOL – STEPHENSON: *Szociálpszichológia*. Budapest, 1995, KJK.
- KEMÉNY ISTVÁN: *A romák és az iskola*. Budapest, 1996, Educatio.
- KERTESI G. – KÉZDI G.: Helyzetfelmérés és egy cigány oktatási koncepció vázlata. In *Cigány tanulók az általános iskolában*. Budapest, 1996, Educatio.
- KOLOZSI ÁDÁM (2016): *A magyar gyerekek negyede funkcionális analfabétaként fejezi be az iskolát*
- SMITH, WILLIAM C. – BENAVIDES, AARON (2019): Improving accountability in education: the importance of structured democratic voice. https://www.researchgate.net/publication/333403772_Improving_accountability_in_education_the_importance_of_structured_democratic_voice [accessed Jan 22 2020].
- ORSZÁGOS JELENTÉSEK, Fenntartói, Iskolai és Telephelyi jelentések (FIT-jelentések), stb. <https://www.kir.hu/okmfit/>
- Every Child Learns, UNICEF Education Strategy 2019–2030
- PISA 2018 Results – Combined Executive Summaries Volume I, II & III, OECD, 2019
- UNICEF Strategic Plan, (2014–2017)
- Vvob (2018): *Our Vision on Quality Education*, Brussels

AZ ÉRDEMLEGES TÁRGYALÁS ÉS A SZÓBELISÉG ELVE A PLÓSZ PP.-BEN

Bevezetés

Jelen tanulmány felépítését és a *polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk* (továbbiakban: Tc., perrend) tárgyalási szerkezetének feldolgozását három szempontrendszer határozta meg. Egyrészt maga a Tc. szerkezeti felépítése, másrészt Magyary Géza valamint Plósz Sándor tudományos rendszerezései, gondolatai. Magyary Géza 1989-ban megjelent *A magyar polgári peres eljárás alaptanai* című munkájában négy külön kérdésre osztja a rendes szerkezetű pert. Első a per elhárítása körüli eljárás, a pergátló kifogások elintézése.² Második a peralapítást előkészítő cselekmények, melyek az idézési kérelem, az idézés és a bíróság felhívása a kereset előterjesztésére.³ Harmadik a peralapító cselekmények, melyek a kereset, a bíróság parancsa az alperes felé, illetve a perbebocsátkozás.⁴ Végül a negyedik elem a pert lebonyolító cselekmények, az érdemleges tárgyalás szaka.⁵ Később 1913-ban megjelent *Magyar Polgári Per* című (tan)könyvében a tudományos feldolgozás rendszerén annyit módosít, hogy két nagy címet különböztet meg, a „per elhárítása körüli eljárást”⁶ valamint a „per érdemében való eljárás az elsőfokú bíróságok előtt” címetek. A másodikat tovább differenciálja peralapítás előkészítése, peralapítás, és a per lebonyolítása alcímekre.⁷

Plósz Sándor tudományos feldolgozása a peren, mint jogviszonyon alapul, ennek tartamából vezeti le a rendszert. Egyetemi előadásaiból Vass Károly által összeállított és 1906-ban kiadott *Magyar polgári törvénykezési jog* című műben kifejti, hogy a perjog tudományos vizsgálata során, az első kérdés a perelőfeltételek vizsgálata, mely főleg a felek, a bíróság és az alkalmas pertárgy. Itt a vizsgálat tárgya, hogy mely tények, sajátosságok szükségesek per létrejöttéhez és melyek azok, amelyek akadályozzák azt, vagyis mik a per előfeltételei, majd a peralapító cselekmények, amelyek a pert

1 KRE ÁJK Doktori Iskola hallgatója. Témavezető: dr. habil. Udvarny Sándor Ph.D. tanszékvezető egyetemi docens, KRE-ÁJK.

2 Vö: MAGYARY Géza: *A magyar polgári peres eljárás alaptanai*. 1898, Budapest, Franklin Társulat. 139-147.

3 Uo. 148-154.

4 Uo. 154-180.

5 Uo. 181-250.

6 Vö: MAGYARY Géza: *Magyar Polgári Perjog*. 1. kiad. 1913, Budapest, Franklin Társulat. 447-465.

7 Uo. 465-515.

létrehozzák, megalapítják, végül amelyek által a per lefolyik.⁸

A Tc. rendszertana ezeket a dogmatikai tagolásokat nem tartalmazza. Egységesen a harmadik az „Eljárás az elsőfolyamodású bíróságok előtt” elnevezésű címben tárgyalja a bemutatni kívánt szabályokat. A Tc. felépítése az időbeli linearitáson alapul, kivételt képez ez alól a keresetlevél és a kereset részbeni együttes szabályozása.

E három szempont figyelembevételével és vegyítésével, nézetünk szerint három külön egységre osztható a Tc. elsőfokú eljárásra vonatkozó szabályanyaga. Elsőként a *peralapítást előkészítő cselekmények*, így a keresetlevél, az idézés és a felhívás a kereset előterjesztésére⁹. Másodikként a peralapító cselekmények, így kereset, az alpereshez intézett parancs, és a perbebocsátkozás, vagyis a tulajdonképpeni *perfelvétel*¹⁰. Harmadikként a per lefolyása, az *érdemleges tárgyalás*. A három önálló, de mégis szervesen összekapcsolódó kérdéskör vizsgálata közül jelen tanulmány az érdemleges tárgyalási szak, vagyis a per lefolyásának vizsgálatát végzi el¹¹. A kifejtettek mindvégig az elsőfokú törvényszék előtti eljárásra vonatkozó szabályanyagot tárgyalják. A járásbíróági eljárásra vonatkozó eltérő szabályok vizsgálatát a tanulmány nem teszi meg. A perfelvétel és az érdemleges tárgyalási szak elkülönítésével a Tc. két külön eljárási szakot alakított ki. A sikeres perfelvétel után következik az érdemleges tárgyalás előkészítése, majd az érdemleges tárgyalás. Jelen tanulmány e szak tartalmát és szerkezetét vizsgálja, hangsúlyozottan kitérve az előkészítésre és az előkészítő iratok szerepére a Tc.-ben, valamint ezzel összefüggésben az újonnan bevezetett szóbeliség elvére.

1. A per lefolyása – Az érdemleges tárgyalási szak (191. § - 255. §)

Amennyiben perfelvételi szakban nem fejeződött be az eljárás, nem történt elállás, beismerés, joglemondás, nem jött létre egyezség, az alperes nem hozott fel vagy a bíróság megállapította, hogy nincs pergátló akadály, valamint a bíróság nem tárgyalta le érdemben az ügyet a perfelvételi határnapon, továbbá megtörtént a peralapítás az eljárás tovább lép az érdemleges tárgyalási szakba. (191. §) „Az érdemleges tárgyalás a per lebonyolításának a perbebocsátkozást követő része. Áll a felek érdemleges előadásából, a bizonyítás felvételéből és az érdemleges ítélet meghozatalából.”¹² Az érdemleges tárgyalás tartalma – a plósz tárgyalási szerkezetet követve - a tényállás

8 VASS Károly (szerk.): *Magyar polgári törvénykezési jog, dr. Plósz Sándor egyetemi ny. r. tanár előadásai után*. 1906, Budapest, Szent-István-Társulat. 60-61.

9 Erről lásd a szerző tanulmányát: BARTHA Bence: *Peralapítást előkészítő cselekmények a Plósz Pp.-ben*. In: XVI. Jogász Doktorandusz Konferencia konferenciakötet (megjelenés alatt).

10 Erről lásd a szerző tanulmányát: BARTHA Bence: *Peralapító cselekmények a Plósz Pp.-ben*. Kre-Dit 2019/2. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/bartha-bence-peralapito-cselekmények-a-plosz-pp-ben/> (Letöltve: 2019.01.03.).

11 E tanulmány a harmadik része a szerző által a Tc. tárgyalási rendszerét feldolgozó sorozatnak. Az első két tanulmányt lásd a 9. és 10. lábjegyzetben.

12 MAGYARY Géza: *Magyar Polgári Perjog*. 2. kiad. 1924, Budapest, Franklin Társulat. 385.

tisztázása és a bizonyítékok felvétele, Tóth Károly ezt nevezi a *per lebonyolításának*.¹³ Földes István megállapítása szerint az érdemleges tárgyalás a polgári per gerince. A bíróság itt hallgatja meg a feleket a perbe vitt jog érdemére vonatkozóan, itt történik a bizonyítás felvétele és ennek adatai alapján ítélt a bíróság.¹⁴

A tárgyalási időköz a perfelvételi és az érdemleges tárgyalási szakok között főszabályként 30 nap (191. §). Erre az időszakra esik az érdemi tárgyalás előkészítése. Ezt az időszakot azonban a bíróság a felek kölcsönös beleegyezésével vagy sürgős esetben az egyik fél kérelmére is lerövidítheti, sőt az érdemleges tárgyalást a perfelvételre bejelentett ügyek elintézése után a perfelvételi határnapon is megtarthatja (191. § 3. bekezdés). A miniszteri indokolás szerint a Tc. az időközt csak megközelítő jelleggel írja le, ez azért szükséges mert itt megy végbe az előkészítés. Azonban az ügy egyedi körülményeihez is igazodnia kell a perrendnek, ezért lehetőség van a rövidebb időközre, sőt az azonos határnapon történő elintézésre is.¹⁵

A törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikk (továbbiakban: Te.) 13. §-a azzal egészíti ki a Tc. 191. § 3. bekezdését, hogy „a bíróság az érdemleges tárgyalást a perfelvételre bejelentett ügyek elintézése után a perfelvételi határnapon sürgősség esetén kívül is köteles megtartani abban az esetben, ha az érdemleges tárgyalás előkészítése nem mutatkozik szükségesnek.” A Te.-hez fűzött miniszteri indokolás szerint a módosítás előtti rendelkezések nem érték el a céljukat. Ennek oka, hogy az alperes azért, hogy késleltesse az eljárást, nem egyezett bele a folytatásba, a bíróság az ügyet nem tartotta sürgősnek, az ügyet nem folytathatta. A módosítás szerint azonban, ha például a felek között csak a jogkérdés vitás vagy az okiratos bizonyítás halasztás nélkül is lefolyatható, a bíróság köteles megtartani az érdemleges tárgyalást.¹⁶ A tárgyalási időköz és a halasztás ekkor csak feleslegesen hátráltatja a gyorsabb elintézést és feleslegesen okozott költségeket terem. A Te. ezzel nemcsak a lehetőségét kívánta megteremteni az egy határnapon való elintézésnek, hanem szűk körben a bíróság kötelezettségévé is tette.¹⁷

1.1. Érdemleges tárgyalás előkészítése (194. §)

A bonyolultabb ügyeket az (szóbeli) érdemleges tárgyalás előtt, a tárgyalási időköz tartama alatt szükséges írásban előkészíteni. Ennek célja, hogy a felek és a bíróság is már az érdemleges tárgyalást megelőzően kellő tájékoztatást kapjanak a felek nyi-

13 TÓTH Károly: *Polgári törvénykezési jog alapismeretek*. 2. kiad. Debrecen, 1923, Hegedüs és Sándor. 503.

14 FÖLDES István-FEHÉRVÁRY Jenő: *A magyar polgári perrendtartás kézikönyve*, 2. kiad, Budapest, 1946, Grill Károly könyvkiadóvállalata. 137.

15 TÉRFI Gyula: *Az új polgári perrendtartás*. Budapest, 1911, Grill Károly Könyvkiadóvállalata. 298.

16 FABINYI Tihamér: *Polgári perrendtartás törvénye és joggyakorlata*, 1. köt., Budapest, 1931, Grill Károly Könyvkiadóvállalata. 419.

17 Uo. 419.

latkozatairól, kérelmeiről.¹⁸ További célja, hogy ezzel akadályozza meg a perrend a tárgyalás elhalasztását és elősegítse a perkonzentrációt.¹⁹

1.1.1. Előkészítő iratok jellege

Az írásbeli előkészítés két kulcsfogalom körül összpontosul, ezek a *tájékoztatás* és az *előkészítő irat*, melyek jelentése és indoka részben összekapcsolódik és az egész perrendet átható szóbeliség elvével, azzal összhangban nyerik el végső jelentésüket.

A tájékoztatásból következik, hogy ezen iratoknak nincs kötelező erejük. Arra szolgálnak, hogy a bíróságot és a másik felet előzetesen informálják, tájékoztassák. Indoka, hogy a perrend a szóbeliség elvének megerősítése érdekében a lehető legkisebb kötőerőt kívánja adni az írásbeliségnek és ezzel az iratoknak, nehogy a tárgyalás súlypontja az iratokra helyeződjön át.²⁰ Podhorányi Gyula megállapítása szerint az előkészítő iratok előterjesztése nem kötelező, azok a felek kölcsönös informálására és a tárgyalás menetének biztosítására és gyorsabb lefolyására szolgálnak. A szóbeliség merev alkalmazását, és az előkészítő iratok háttérbe szorítását nem tartja célszerűnek. Álláspontja szerint az előkészítő iratok e fentebb írt célok mellett elősegítik a szóbeli tárgyalás koncentrációját, valamint fontos segédeszköz a tárgyalás anyagának írásba foglalására.²¹

Az előkészítő irat fogalomból következik – ahogy azt a perrend következetesen végig viszi az eljárás –, hogy ezen iratok tartalma csak akkor vehető figyelembe a jogvita eldöntésénél, ha azokat a felek utóbb szóban is előadták.²² A szóbeliség elve nem engedi, hogy a felek az előkészítő iratok tartalmára hivatkozzanak, a perrend ezért ezt állítja fel általános szabályként (203. §). Ökröss Bálint szerint is a szóbeli per alapja a szóbeli tárgyaláson előadottak, ehhez az irat csak előkészület, csak azt jelzi, hogy a felek mit kívánnak majd előadni.²³ A Tc. azonban tartalmaz kivételeket, ahol megengedi, sőt kifejezetten előírja az iratokra való hivatkozást²⁴ (178. § 3. bek.). Alföldy Ede szerint a „szóbeliség túlhajszolása” nyilvánul meg e rendelkezésekben. Érvelése szerint az előkészítő iratokat a felek nyilvánvalóan azért készítik, hogy a per során azok irányadók legyenek. Emellett az írásbeli nyilatkozatok nagyobb gondossággal és pontossággal készülnek, ezért pontosabban adják vissza a felek szándékát. Az egyes részletkérdések, számok, nevek, adatokra kifejtésére vonatkozóan az írásbeli

18 GAÁR Vilmos: *A magyar polgári perrendtartás magyarázata (1911. évi I. t.-cz.)*. Budapest, 1911, Athenaeum. 173.

19 PLÓSZ Sándor 1902. 24.

20 TÓTH Károly 1923. 501.

21 PODHORÁNYI Gyula: A törvénykezés reformja. *Jogtudományi Közöny*, 1886. 31. sz. 249.

22 GAÁR Vilmos 1911. 173.

23 ÖKRÖSS Bálint: A törvénykezés reformja, *A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság alapján javaslatul a polgári perrendtartásboz*. 1880, Budapest, Franklin Társulat 95-96.

24 MAGYARY Géza: A szóbeliség és közvetlenség alapelvei az új polgári perrendtartásban. *Jogtudományi Közöny*, 1912. 40. sz. 348-349.

előadás sokkal célravezetőbb.²⁵ 1920-as cikkében megfogalmazott javaslata szerint a 203. § akként kell módosítani, hogy az előkészítő iratok tartalma megtartja a hatályát függetlenül attól, hogy a szóbeli tárgyaláson előadták-e, „ha azt a fél a beadását közvetlenül követő tárgyaláson vagy e tárgyalás előtt vissza nem vonta.”²⁶ Domján Lajos azonban éppen az ellenkező álláspontot képviseli. Érvei szerint, ha az előkészítő iratokban foglaltak nem kötik a feleket, a benne foglaltaknak nincs jelentőségük, ha nem adják elő szóban, illetve előterjesztésük elmulasztása csak az okozott költség megtérítése vonja maga után, ezért teljesen elhagyhatók, kihagyhatók a perrendből.²⁷

Az előkészítő iratokban elkövetett „mulasztás” vagy az előkészítő iratok előterjesztésének elmulasztása az okozott költségek megtérítésének szankcióját vonja maga után, de az ügy érdemére kiható hátránnyal nem jár a félre nézve, „mulasztását” a szóbeli tárgyaláson helyrehozhatja.²⁸ Ezt erősíti az is, hogy a perrend nem kötelezi a bíróságot, – bár lehetőséget ad –, hogy az előkészítő iratokat felhasználja (204. §). Gaár Vilmos érvelése szerint azonban a perrend szabályozási rendszeréből az következik, hogy a szóbeli tárgyalásnak előkészítettnek kell lennie, ennek egyik eleme, hogy a bíróság ismerje az előkészítő iratok tartalmát.²⁹ A perrend nyitva hagyja azt a kérdést, hogy a bíróság a tárgyalás előtt felhasználja-e az előkészítő iratokat. Indoka, hogy a figyelembevétel vagy elolvasás a tanács minden tagjától vagy az elnöktől csak óhaj lenne, nem lehetne megfelelően szankcionálni.³⁰

Az írásbeli előkészítés mindkét félre nézve elő van írva. A felperesi oldalon azonban a perrend szerint ennek elsődleges célja, hogy ha az idéző levélben nem közölte a tényállításait és bizonyítékait, akkor itt tegye meg. Plósz Sándor és Gaár Vilmos fogalomhasználatát idézve, ha a felperes az idéző levélben e „kötelességének” nem tett volna eleget, akkor itt pótolhatja a mulasztását.³¹ Ez a fogalomhasználat azonban véleményünk szerint következetlen, figyelembe véve a szerzők és a perrend szabályozási logikáját, - mely több helyen is kifejtésre került – amely szerint az előkészítő iratok nem bírnak kötelező erővel.

Pap József kritikája szerint a törvénycikk a szóbeliség túlhajszolása miatt kevés hangsúlyt fektet az írásbeliségre, ennek következménye, hogy az előkészítő iratok tartalmához a felek és különösen a keresetlevélhez a felperes nincs kötve.³² Szerinte az előkészítő iratoknak nagyobb figyelmet kell szánni. Érvelése szerint, ha a perrend

25 ALFÖLDY Ede: A polgári perrendtartás egyszerűsítése. *Jogtudományi Közöny*, 1920. 15. sz. [2.r.] 114.

26 ALFÖLDY Ede 1920. [2.r.] 114.

27 DOMJÁN Lajos: A magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatának bírálata. Perfelvétel és előkészítés. *A jog*, 1906, 27. sz. [7.r.] 206.

28 PLÓSZ Sándor 1902. 220.

29 GAÁR Vilmos 1911. 173.

30 TÉRFI Gyula 1911. 222.

31 PLÓSZ Sándor 1902. 217., GAÁR Vilmos 1911. 174.

32 PAP József: *A Plósz-féle Polgári perrendtartás tervezetéhez, perjogi tanulmány*. Budapest, 1899, Eggenberger 63.

részben figyelembe veszi az előkészítő iratokat³³, akkor azokat egészen is figyelembe lehetne venni.³⁴ Ezzel az iratokban foglaltakhoz bizonyos kötőerőt, kötöttséget írna elő. Érvelése szerint a pusztán költségviselés következményével járó szankcionálás nem elegendő, mert így előfordulhat az, hogy ha valaki vállalja a költségviselést, akkor teljesen előkészítetlenül kerül sor a szóbeli tárgyalásra.³⁵ Mindezzel együtt a szóbeliség elvét nem kívánja csorbítani, és nem kívánja az írásbeliség erősödését, de a Tc. által elfoglalt szóbeliség- írásbeliség arányától eltérne, nem látja veszélyben ezáltal a szóbeliség elvét, mint Plósz Sándor.³⁶ További érve, hogy a szóbeli előadás képezze az ítélet alapját egy fikció, hiszen a kereset, az ellenkérelem a felek kérelmei, nyilatkozatai írásba foglalandók és a jegyzőkönyvhöz melléklendők.³⁷

1.1.2. Előkészítő iratok száma és tartalma

A Tc. abból indul ki, hogy a keresetlevélén kívül egy alperesi előkészítő irat elegendő lesz.³⁸ Az előkészítés addig tart, amíg a felek nem közölték egymással mindazt, amit az érdemleges tárgyaláson elő kívánnak adni, azonban az érdemleges tárgyalás határnapjáig be kell érkezniük az előkészítő iratoknak.³⁹ A Tc. rövid – 3 napos – határidőt enged a felperesnek a kitűző végzés kézhezvétele után, hogy az alperes ügyvédjével közölje az előkészítő iratát (194. §). Ezzel a rövid határidővel segíti a perrend a perelhúzás megakadályozását, hiszen a „felperesnek már előbb is módjában volt, sőt keresetlevelében köteles lett volna a javára szolgáló tényállításokat és bizonyítékokat előadni.”⁴⁰ Valamint e rendelkezéssel a rövid 30 napos előkészítés során így az alperesnek több ideje marad a válasziratának előterjesztésére. Ez azért is szükséges, mert perbebocsátkozása nem előkészítő irat, az nem tartalmazott tényállításokat, bizonyítékokat és indokolást sem.⁴¹ „A tárgyalási időköz első felében az alperes ügyvéde a felperesi ügyvédnek előkészítő iratot köteles kézbesíteni, amelyben a vele közölt kereseti tényállításokra, s bizonyítékokra nyilatkozik és egyszerűen saját tényállításait és bizonyítékait, valamint netaláni új kérelmeit közli” (195. §).

A Tc. hatálybalépésekor nem korlátozta az előkészítő iratok számát. Azonban *a polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról szóló 1925. évi VIII. törvénycikk* (továbbiakban: Tcn.) azzal egészítette ki a Tc.-t, hogy az első körös iratváltást (felperesi keresetlevél, alperesi ellenkérelem) követően a feleknek további egy-egy előkészítő iratot engedélyezett, a bíróság kivételesen szükséges esetben kérelemre több előkészítő

33 Lásd kifejezett előkészítő iratokra való hivatkozás megengedése (Tc. 178. §.)

34 PAP József 1899. 103.

35 Uo. 102.

36 Uo. 98-104.

37 Uo. 103.

38 TÉRFI Gyula 1911. 223.

39 TÓTH Károly 1923. 502.

40 GAÁR Vilmos 1911. 174.

41 PLÓSZ Sándor 1902. 217.

iratot engedélyezhet.⁴² A novella miniszteri indokolása szerint azzal, hogy a Tc. nem korlátozta az előkészítő iratok számát sok esetben azok „szükségtelenül túltengtek” és ezzel feleslegesen megterheltek a bíróságot, valamint felesleges költségeket okoztak.⁴³

A tartalmukra vonatkozóan a Tc. eredeti szövege úgyszintén nem tartalmazott korlátozást. Bár a 194. és 196. §-ok utaltak ugyan a tartalomra (tényállítások, bizonyítékok, új kérelem), de a Tc. nem tiltotta az ezeken túlmutató tartalmat. Plósz Sándor szerint e rendelkezések eredeti célja, hogy az előkészítő iratok rövidek legyenek, ezért azok tartalmát a legszükségesebbre szorítja. Annak megakadályozására, hogy ezen iratok periratokká váljanak, a bíróság feladata a felesleges előadások költségviselés terhe mellett figyelmen kívül hagyása.⁴⁴ A Te. 14. § azonban kimondta, hogy az előkészítő iratok csak tényállításokat, bizonyítékokat, az alkalmazandó jogszabályokra való utalást és kérelmeket tartalmazhatnak, mégpedig a lehető legrövidebben. A Te. miniszteri indokolása szerint az 1925-ös Tcn. általi módosítás ellenére az előkészítő iratok terjedelme a peranyagot áttekinthetlenné teszi, a bíróságra azok elolvasása nagy munkaterhet rótt. A módosítással az eredeti Plósz Sándor által megfogalmazott célokat kívánták visszahozni, vagyis a rövid, áttekinthető periratokat, a jogi okfejtések kizárásával.⁴⁵ Szankcióként bekerült a Tc.-be, hogy a nem megfelelő előkészítő iratért perköltség nem jár.⁴⁶ Fodor Ármin véleménye szerint a Te. előkészítésének idejére a perjogi gyakorlat eltért az eredeti plószói céloktól. E módosításokkal ahelyett, hogy új alapokra fektetnék a Tc.-et a jogalkotó visszatér az eredeti Plósz Sándor által megalakított elvekhez, különösen igaz ez a szóbeliség és az írásbeli előkészítés viszonyára.⁴⁷

1.2. Az érdemleges tárgyalás (206. §- 255.§)

A tárgyalás kezdetén a felek kérelmeiket adják elő (220. §). Ez alatt értendők a felek azon indítványai, melyek a hozandó ítélet vagy más ügydöntő határozat rendelkező részét szabják meg.⁴⁸ A Tc. 221. § rendelkezései szerint: „tényállítások, az ellenfél tényállításaira való nyilatkozatok, a bizonyítékok megnevezése vagy felmutatása és a rájuk vonatkozó nyilatkozatok rendszerint bármikor megtehetőek annak a tárgyalásnak a bezárásáig, a mely a fennforgó kérdést elintéző határozatot megelőzi.” E paragrafus értelmében a tárgyalás egységes egész. „A felek tényállításaikat és bizonyítékaikat akár egymással összekötve, akár külön, a tárgyalás bármely szakában annak berekesztéséig előadhatják. Az eshetőségi elvet — annak közönséges értelmében, a törvényes praclusio

42 FÖLDES István-FEHÉRVÁRY Jenő 1946. 133.

43 TÉRFI Gyula: *A Polgári Perrendtartás Törvénye és Joggyakorlata*. 7. kiad. 1. köt. Budapest, 1927, Grill Károly Könyvkiadóvállalata. 443.

44 PLÓSZ Sándor 1902. 217.

45 FABINYI Tihamér 1931. 422.

46 FÖLDES István-FEHÉRVÁRY Jenő 1946. 134.

47 Vö: FODOR Ármin: A polgári peres eljárás reformja. *Jogállam*, 1930 3-4. sz. 85-92.

48 KOVÁCS Marcel: *A polgári perrendtartás magyarázata*, 2. kiad. 4. füz. Budapest, 1927, Pesti nyomda Rt. 588.

hatályával – a [Tc.] elejti.⁴⁹ Nincs elválasztva az állítások és a bizonyítás szaka.⁵⁰ Az egységes tárgyaláson belül nincs korlátozva a perbeszédék száma, a tárgyalás addig tart, amíg a vita eldöntésre alkalmas.⁵¹ Földes István e paragrafust és az általa felállított elvet nevezi a tárgyalás egységességének, illetve a szabad perbeli előadás elvének.⁵²

Az érdemi tárgyalási szakban a tárgyalás koncentrációjának fenntartása érdekében a Tc. több eszközt – szankciót – is ad a bíróság kezébe a késedelmesen megtett perbeli cselekmények vagy szándékosan perelhúzást eredményező cselekmények szankcionálására. Elsőként a Tc. a fél *hanyagása* ellen lép fel, ha ugyanis a fél az előterjesztéseit a bíróság meggyőződése szerint korábban érvényesíthette volna és ez a tárgyalás elhalasztására ad okot az ebből eredő többletköltséget pernyertesség esetén is viselnie kell a félnek (221.§ 2. mondat). Másodikként, ha a fél *rosszhiszeműen*, szándékosan az ügy késleltetését célzóan teszi meg vagy halogatja előadásait, úgy az utólagos előadásokat és felajánlott bizonyítékokat a bíróság hivatalból is figyelmen kívül hagyhatja⁵³ (222. § 1. bekezdés). Továbbá azt a felet vagy képviselőt, aki jobb tudomása ellenére az ügyre tartozóan nyilvánvalóan alaptalan tényt állít, alaptalanul tagad, vagy nyilvánvalóan alaptalanul hivatkozik valamely bizonyítékra, a bíróság hatszáz koronáig terjedhető pénzbírsággal bünteti (222. § 2. bekezdés). A rosszhiszeműsége vonatkozó rendelkezéseket az 1902-es plószai javaslat⁵⁴ még nem tartalmazta, az Igazságügyi Bizottság kezdeményezésére került be a Tc.-be.⁵⁵ A bizottság érvelése szerint e rendelkezéssel a Tc. egyéb rosszhiszemű pervitelt tiltó rendelkezései megfelelő kiegészítést nyernek.⁵⁶ Herceg Lajos aggályai szerint a rendelkezés inkább az alperes ellen irányul, mert neki áll érdekében védekezésével akadályozni a per, valamint a hatszáz koronáig terjedő bírság alacsony összegű, illetve a szankcionáláshoz szükséges előfeltételek megítélése és alkalmazása további értelmezési kérdéseket és bizonyítást vet fel, ami megnehezíti az alkalmazást. Mindezek miatt 1913-ban írt cikkében bizalmatlanul fogadta az új rendelkezést.⁵⁷

49 PLÓSZ Sándor: *A magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatának indokolása*. Budapest, 1902, Grill Károly CS. és KIR. Udvari Könyvkereskedése 35.

50 WACH Adolf: *A magyar polgári perrendtartás törvényjavaslata*. *Jogállam*, 1902, 6. sz. 446.

51 TÓTH Károly 1923. 503.

52 FÖLDES István-FEHÉRVÁRY Jenő 1946. 146-147.

53 FÖLDES István-FEHÉRVÁRY Jenő 1946. 147-148.

54 *A javaslat* alatt itt értsd a Plósz Sándor által 1902-ben benyújtott törvényjavaslatot, melynek indokolása több helyen is hivatkozásra kerül a tanulmányban, tekintettel a majdnem teljes egyezőségre a végleges törvénycikkkel.

55 HERCEG Lajos: Az 1911: I tcz. 222. §-ához. *Jogtudományi Közöny*. 1913. 17. sz. 149.

56 TÉRFI Gyula 1927. 455.

57 HERCEG Lajos 1913. 149-150.

2. A szóbeli per

A tárgyalás szerkezetének vizsgálatával összefüggésben szükséges kitérni a szóbeliség elvére.

Ezen elv itt nem általánosan, annak alapelvi tartalmával kerül kibontásra, hanem azon aspektusai, melyek összefüggésben vannak a tárgyalási szerkezettel, befolyásolják, meghatározzák azt. A szóbeliség elvének behozása a perrendtartásba alapvető szerkezeti változást hozott az eljárás szerkezetében összevetve a korábbi, a *polgári törvénykezési rendtartás tárgyában született 1868. évi LIV. törvénycikkkel* (a továbbiakban: Ptr.).⁵⁸ Ez a peralapításon keresztül a per lefolyását is befolyásolja. Plósz Sándor a szóbeliség elvének kibontására vezette be a per kettéosztását, ennek rendelt alá mindent. Élesen megjelenik a szóbeliség gondolata továbbá a keresetlevélben foglalt előzetes kereset bejelentésében és annak megváltoztathatóságában, illetve összességében az előkészítő iratok szabályozásában.

Az idézési kérelemben foglalt „kereseti” állítás megváltoztathatóság indoka is a szóbeliség alapelvében keresendő. A Tc. megalkotója, Plósz Sándor szerint a szóbeli per csak előkészítő iratokat ismer.⁵⁹ Felfogása szerint nem az előkészítő iratok vannak arra hivatva, hogy előkészítsék a pert, hanem a szavak, ezért az előkészítő iratok tartalma nem köti a feleket.⁶⁰ Ezzel előáll az a helyzet, hogy a szó az írás fölött áll. Az iratok csak az értesítés, informálás eszközei, azok nem képezik a per anyagát, nem válnak periratokká.⁶¹ Ezzel Plósz Sándor radikálisan a szóbeliség pártjára állt. A periratokban foglalt, ám szóban elő nem adott állításokat figyelmen kívül hagyhatónak tartotta. Tette ezt azért, mert a törvény megalkotásával együtt kellett meghonosítani a szóbeliség elvét a (a rendes peres eljárásban, hiszen a sommás eljárás már szóbeli volt) peres eljárásban. 1883. évi jogászegyleti felszólalásában kifejtett véleménye szerint, ha a szóbeliségnek érvényt akarnak szerezni akkor „*kényszerrel kell statuálni a szóbeli előadásra*”. Éles kritikával illeti azokat, akik a francia perjogra hivatkoznak az ő álláspontjával szemben, tekintettel arra, hogy „*ott a szóbeliség már gyökeret vert, nálunk meg kell még honosítani*”⁶². Azt azonban Plósz Sándor is elismeri, hogy az írásbeliség teljes száműzése a perből lehetetlen. Szükséges az előkészítő iratok benyújtása, majd azok jegyzőkönyvhöz csatolása, valamint az előadottak utólagos jegyzőkönyvezése.⁶³ Ez az írásbeliség felhasználásának két módja, első a szóbeli tárgyalás írásbeli előkészítése, második az elmondottak utólagos írásba foglalása.⁶⁴ Ökröss Bálint szerint a jegyzőkönyvbe vétel megszünteti a szóbeliség ellen

58 Jelen tanulmány a Ptr. szabályainak tárgyalását nem teszi, azonban az állítás igazolására lásd a Ptr. III. fejezet 128-151. § rendelkezéseit.

59 Vö: Plósz Sándor: *A polgári peres eljárás reformja*. In: *Magyar Jogászegyleti Értekezések*. 15. sz. 1883, Budapest, Franklin Társulat. 3-14.

60 Uo. 6.

61 Uo. 6-7.

62 Uo. 8.

63 Uo. 9.

64 TÉRFI Gyula 1911. 220.

felhozott azon érvet, hogy a fél szóbeli előadásából származó jogai nyom nélkül eltűnnek. Szükséges az írásbeli rögzítés, mert az eljárás további folyamára is kiható mozzanatok foglaltatnak a jegyzőkönyvbe.⁶⁵

A szóbeliség alapelvének következménye, hogy a felek a bíróság előtt együttesen megjelennek és egymás után szolgáltatják a peranyagot a szóbeli tárgyaláson. „A szóbeli perbeszédnek száma nincs megszabva, a tárgyalás addig tart, amíg az ügy kimerítve nincs. A perbeszédnek tartalma formához nincs kötve, a tárgyalás végéig minden tényállítás és bizonyíték elődható.”⁶⁶ Ezáltal a per, mint egységes egész jelentkezik, nem oszlik részekre.⁶⁷ „De ezzel egyszersmind előáll a veszély, hogy a tárgyalás megoldhatatlan gombolyaggá válik, a melynek fonalai kisiklanak a bíróság kezéből. Nem kisebb az a veszély sem, hogy a per anyaga nem lesz egy tárgyalás keretébe szorítható, halasztás után következik és ezzel a szóbeliség és a közvetlenség előnyeinek nagy része is kárbavész. Az írásbeli előkészít és csak részben segít ezen a bajon. Ha az érdemleges tárgyalás sikerét biztosítani akarjuk, akkor abból ki kell zárni mindazt, a mi külön elintézhető, hogy a tárgyalás ne legyen túlterhelve az anyag által. A peranyag egy részének különválasztásával oda is kell hatni, hogy a bíróság helyesen oszthassa be munkaidejét és hogy a helytelen munkabeosztás ne vezessen halasztásokra.”⁶⁸ E hosszú idézetben kifejtettek Plósz Sándor egyik legfőbb érve a tárgyalás kettéosztására.

A másik legfőbb érv szerint Plósz Sándor a per alapfogalmaiból vezette le a kettéosztást. Ahhoz, hogy a per lefolyhassék, előbb létre kell hozni. A perben ennél fogva két tényálladékkal találkozhatunk, t. i. a pernek és a perbevitt jognak a tényálladékaival. A perben előforduló cselekmények ennél fogva szintén kétfélék, t. i. vagy a per létrehozására vagy pedig a per folytatására, az érdemre vonatkoznak.⁶⁹ E kettéosztás mentén a perben előforduló cselekmények is kétfélék, egyrészt a per létrehozására másrészt annak érdemére irányulnak. Ezek alapján az első kérdéskör, hogy megvan-e a „per tényálladéka”, nem akadályozza-e valamely pergátló körülmény a per létrejöttét.⁷⁰ E kérdés megvizsgálása és pozitív irányú elbírálása után lehet áttérni a „perbevitt jog tényálladékára” és annak vizsgálatára.

E két fő érv mentén alakította ki a perrend tárgyalási szerkezetét, ugyanis „a két önálló kérdéskör vizsgálata és eldöntése önálló perszakra tartozik.”⁷¹ Az első kérdéskör vizsgálatát a perfelvétel körébe helyezte, mely a per létrehozásának szaka, a másodikikat az érdemleges tárgyalásra, mely a per lefolyásának szaka.⁷² Ez a megosztás alkalmas

65 ÖKRÖSS Bálint 1880. 114.

66 KOVÁCS Marcel: *A polgári perrendtartás magyarázata*. 1. köt. Budapest, 1911, Benkő Gyula Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése. 268.

67 TÉRFI Gyula 1911. 269.

68 PLÓSZ Sándor 1902. 30., TÉRFI Gyula 1911. 269.

69 PLÓSZ Sándor 1902. 30.

70 TÉRFI Gyula 1911. 269-270.

71 PLÓSZ Sándor: A keresetjogról. In: *Plósz Sándor Összegyűjtött dolgozatai*, Budapest, 1927, Magyar Tudományos Akadémia. 27.

72 TÉRFI Gyula 1911. 270.

arra, hogy az első plószai érv mentén elkülönítse a pernek a perjogi előfeltételek vizsgálatát és azok elkülönített tárgyalását, eldöntését tegye lehetővé. Továbbá alkalmas arra, hogy e perjogi előfeltételeket, mint önálló kérdéskört ne engedje keveredni a per érdemével. A különválasztás előnyeinek hangsúlyozására a törvénycikk a két szak közé *cezúrát* tesz. Pap József kritikai írásában a perrend egyik legnagyobb érdemének tartja a per cezúrával történő kettéosztását.⁷³ Érvelése egyezik a korábban kifejtett és a korszakban uralkodó álláspontokkal.

3. A tárgyalási szerkezet mellett és ellen felhozott jogirodalmi érvek

Plósz Sándor – előadásában és írásában – az általa megalkotott rendszer előnyeként látta, hogy a perfelvétel nem igényel előkészítést, ezáltal rövid határidővel kitűzhető a perfelvételi tárgyalás. Az ügy pedig az alperes meg nem jelenésének szankciójaként makacssági ítélet, elismerés, lemondás, egyezség, perakadály folytán gyorsan be is fejeződhet.⁷⁴ A törvényszék előtti kötelező jogi képviselő az alperest már korán arra kényszeríti, hogy ügyvédet fogadjon, ezáltal az ügyvéd nem kérhet halasztást a későbbiekben, arra hivatkozással, hogy most kapta a megbízást ügyfelétől.⁷⁵ A bíróságra nézve előny, hogy nem kell előkészülnie a perfelvételre, illetve annak egyszerű és gyors tartalma miatt jelentős számú ügyet tud egy nap tárgyalni a bíróság. Továbbá, a perfelvételi tárgyalás után az ügy egyedi jellegéhez képest be tudja osztani a saját ügyterhe mellett az idejét a bíróság.⁷⁶ A cezúra Tc. szerinti alkalmazásával nem állhat elő az a helyzet, hogy minden pert tekintet nélkül arra, hogy létre fog-e jönni érdemileg elő kell készíteni.⁷⁷

Oberschall Adolf szerint a külön perfelvételi határnap tartása a legtöbb esetben indokolatlan. Egyrészt, ha mulasztás, elismerés, elállás, lemondás vagy egyezség születik ott érdemleges tárgyalás egyébként sem fordul elő ezekért tehát nincs szükség külön határnapra. A pergátló kifogások elintézésére, ha egyszerű az elintézésük, akkor felesleges külön határnap, ha bonyolult, akkor pedig halasztást igényel és elveszik a külön határnap előnye. További álláspontja szerint nem érdemes a perbebecsátkozásra külön fenntartani egy határnapot. Azt az érvet sem tartja meggyőzőnek a rendszer mellett, mely szerint a külön perfelvételi határnap esetén nem kell előkészíteni az ügyeket.⁷⁸

Alföldy Ede 1920-ban írt cikkében közölte szerint meg kell szüntetni az eljárás kettéosztását. Érvelése szerint a külön perfelvételi határnap pusztán idő és munkapazarlás.⁷⁹ A perfelvétellel elérhető előnyök csak kivételesen jelentkeznek, ellenben

73 PAP József 1899. 77.

74 PLÓSZ Sándor. 1883. 13.

75 Uo. 13.

76 Uo. 13.

77 PAPP József: Az új polgári perrendtartásról. *Jogállam*, 1907. 8. sz. 627.

78 OBERSCHALL Adolf: Észrevételek a polgári perrendtartásról készült törvényjavaslat előadói tervezetéhez. *Ügyvédek Lapja*, 13. évf. 53. sz. [4. rész] 2.

79 ALFÖLDY Ede: A polgári perrendtartás egyszerűsítése. *Jogtudományi Közöny*, 1920. 14. sz. [1.r.] 107-108.

egy plusz megjelenést ró a felekre. A tárgyalás előkészítése – melyet a perfelvétel elhagyásával már az első tárgyalási határrapra meg kellene tenni – szerinte nem jelent nagy terhet a felekre nézve, illetve, ha pergátló kifogás nem merül fel, akkor a perfelvétel csak üres formáság, mely akár az érdemleges tárgyalás előtt közvetlenül is megtartható. Érvelését azzal zárja, hogy „az önálló perfelvétel intézményének az eltörlése semmi tekintetben sem hagyna űrt maga után.”⁸⁰

4. Záró gondolatok

A tanulmány a plószai tárgyalásszerkezet – perfelvételt követő – érdemi tárgyalási szakát mutatta be. Ennek során megvizsgálta a tárgyalási időközre eső írásbeli előkészítést, benne az előkészítő iratok jellegére, tartalmára és számára vonatkozó jogalkotási fejleményekkel és jogtudományi álláspontokkal. A Tc. – a vizsgált tárgyalásszerkezettel összefüggésben – kevés számú módosítást élt meg és azok egyike sem alakította át a Plósz Sándor által hosszú időn át megalkotott rendszert. A leghangsúlyosabb módosítás e körben a Te. tárgyalási időköz elhagyását lehetővé tevő újítása. A vizsgált tudományos érvek mentén mind a Tcn. mind a Te. módosításairól elmondható, hogy azok mindvégig összhangban voltak az eredeti plószai gondolatokkal. Céljuk sokkal inkább a tudományos szinten kifejtett és ismert helyes alkalmazandóságra vonatkozó elvek kodifikálása volt, a félreértelmező gyakorlat megakadályozására érdekében.

Az érdemleges tárgyalás elemzése keretében a tanulmány kitért a jogvita kereteinek tisztázása körében fontos elvekre, valamint azok megvalósítására, továbbá bemutatta azokat a szankciókat, melyeket a Tc. alkalmaz az eljárási jogaival visszaélő fél ellen. Ezt követően a Tc. által meghonosított szóbeliség- írásbeliség arányának helyes útját kereső plószai érveket mutatta be, azok tárgyalásszerkezetre gyakorolt hatásával. A tanulmány zárásként – a teljesség igénye nélkül – megjelenít jogirodalmi álláspontokat a Tc. tárgyalási szerkezete mellett és az ellen. Ezek vizsgálata során megállapítható, hogy a szerzők mindegyike az általuk felhozott érvekre támaszkodva elméletileg helyesen ítéli meg a Tc. tárgyalási szerkezetével kapcsolatos helyeslését vagy éppen aggályait. Ebből az a következtetés vonható le, hogy az ügyek és az élethelyzetek differenciáltsága miatt minden szabálynak, elvnek vannak előnyei és hátrányai, melyek arányának helyes megtalálása nehéz jogalkotói feladat.

Tárgyszavak

Plósz Pp., érdemleges tárgyalás, tárgyalásszerkezet, osztott szerkezet

80 ALFÖLDY Ede 1920. [1.r.] 108.

Felhasznált irodalom

- Alföldy Ede: A polgári perrendtartás egyszerűsítése. *Jogtudományi Közlöny*, 1920. 14. sz. [1.r.] 107-108.
- Alföldy Ede: A polgári perrendtartás egyszerűsítése. *Jogtudományi Közlöny*, 1920. 15. sz. [2.r.] 114-116.
- Domján Lajos: A magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatának bírálata. Perfelvétel és előkészítés. *A jog*, 1906, 27. sz. [7.r.] 205-206.
- Fabinyi Tihamér: *Polgári perrendtartás törvénye és joggyakorlata*, 1. köt., Budapest, 1931, Grill Károly Könyvkiadóvállalata
- Fodor Ármin: A polgári peres eljárás reformja. *Jogállam*, 1930 3-4. sz. 85-92.
- Földes István-Fehérváry Jenő: *A magyar polgári perrendtartás kézikönyve*, 2. kiad., Budapest, 1946, Grill Károly Könyvkiadóvállalata
- Gaár Vilmos: *A magyar polgári perrendtartás magyarázata (1911. évi I. t.-cz.)*. Budapest, 1911, Athenaeum.
- Herceg Lajos: Az 1911: I tcz. 222. §-ához. *Jogtudományi Közlöny*. 1913. 17. sz.
- Kovács Marcel: *A polgári perrendtartás magyarázata*. 1. köt. Budapest, 1911, Benkő Gyula Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése.
- Kovács Marcel: *A polgári perrendtartás magyarázata.*, 2. kiad. 4. füz. Budapest, 1927, Pesti nyomda Rt.
- Magyary Géza: *A magyar polgári peres eljárás alaptanai*. 1898, Budapest, Franklin Társulat
- Magyary Géza: A szóbeliség és közvetlenség alapelvei az új polgári perrendtartásban. *Jogtudományi Közlöny*, 1912. 40. sz. 348-349.
- Magyary Géza: *Magyar Polgári Perjog*. 1. kiad. 1913, Budapest, Franklin Társulat
- Magyary Géza: *Magyar Polgári Perjog*. 2. kiad. 1924, Budapest, Franklin Társulat
- Oberschall Adolf: Észrevételek a polgári perrendtartásról készült törvényjavaslat előadói tervezetéhez. *Ügyvédek Lapja*, 13. évf. 53. sz. [4. rész] 2-4.
- Ökröss Bálint: A törvénykezés reformja, *A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság alapján javaslatul a polgári perrendtartáshoz*. 1880, Budapest, Franklin Társulat.
- Pap József: *A Plósz-féle Polgári perrendtartás tervezetéhez, perjogi tanulmány*. Budapest, 1899, Eggenberger
- Papp József: Az új polgári perrendtartásról. *Jogállam*, 1907. 8. sz. 625-640.
- Plósz Sándor: A keresetjogról. In: *Plósz Sándor Összegyűjtött dolgozatai*, Budapest, 1927, Magyar Tudományos Akadémia. 3-55.
- Plósz Sándor: *A magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatának indokolása*. Budapest, 1902, Grill Károly CS. és KIR. Udvari Könyvkereskedése
- Plósz Sándor: A polgári peres eljárás reformja. In: *Magyar Jogászegyleti Értekezések*. 15. sz. 1883, Budapest, Franklin Társulat. 1-14.
- Podhorányi Gyula: A törvénykezés reformja. *Jogtudományi Közlöny*, 1886. 31. sz. 249-251.

- Térfi Gyula: *A Polgári Perrendtartás Törvénye és Joggyakorlata*. 7. kiad. 1. köt. Budapest, 1927, Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- Térfi Gyula: *Az új polgári perrendtartás*. Budapest, 1911, Grill Károly Könyvkiadóvállalata
- Tóth Károly: *Polgári törvénykezési jog alapismeretek*. 2. kiad. Debrecen, 1923, Hegedüs és Sándor
- Vass Károly (szerk.): *Magyar polgári törvénykezési jog, Dr. Plósz Sándor egyetemi ny. r. tanár előadásai után*. 1906, Budapest, Szent István Társulat
- Wach Adolf: A magyar polgári perrendtartás törvényjavaslata. *Jogállam*, 1902, 6. sz. 441-468.

A SIC UTERE TUO ELV MEGJELENÉSE A NEMZETKÖZI KÖRNYEZETJOGBAN

I. Bevezetés

A környezetjog területén szinte megkerülhetetlen a határon átnyúló szennyezés kérdése, a legtöbb esetben a hátrányos következmények a környező országok területén is gyakran éreztetik hatásukat, így több sajnálatos esemény következtében egyre inkább felmerült a *sic utere tuo ut alienum non laedas* elv (államok azon kötelezettsége, hogy területük használatával nem okozhatnak sérelmet más államnak) gyakorlati érvényesítésének kérdése. Az elv nemzetközi jogforrási természete körül nem teljesen valósul meg a doktrinális összhang. Ugyanakkor kijelenthető, hogy több *soft law* dokumentumban megtalálható az elv különböző szempontokból történő megközelítése. Bár e dokumentumok a szó klasszikus értelmében nem rendelkeznek jogi kötelező erővel, egyrészt hatásuk jelentős lehet, másrészt elképzelhető, hogy *hard law*-vá válhatnak, vagyis jogilag kötelező erőt nyerhetnek. Jelen tanulmányban a *sic utere tuo* elvet fogjuk megvizsgálni, mint a fent említett kapcsolódási pont, vagyis a jogi kötelező erő „elnyerésének” példáját.²

II. Az elv megjelenése a *soft law* tartalmú nemzetközi dokumentumokban

A tartalmi értelemben vett írott *soft law* dokumentumok igen változatos kategóriát képeznek a nemzetközi jagon belül. A szakirodalom általános vélekedése, hogy nem rendelkeznek jogi kötőerővel. Ugyanakkor több szerző hivatkozik dinamikus jellegére, melyet a francia *droit vert* vagyis „zöld jog” kifejezés is érzékeltet. Shaw szerint egyértelműen nem jog, ugyanakkor jelentős hatást gyakorolhat a nemzetközi politikára, továbbá meglévő magatartási minták fennállását jelzik, amelyeket jogi normákká lehet alakítani.³ Mások arra hívják fel a figyelmet, hogy bár nem kötelezők, de joghatással bírhatnak, például hozzájárulhat a szokásjog kialakulásához.⁴ Általánosan elmondható, hogy a környezetjog számos meghatározó dokumentuma ilyen formában született,

1 PPKE JÁK Doktori Iskola, PhD hallgató. Témavezető neve: Prof. Dr. Bándi Gyula tan-székvezető egyetemi tanár, a PPKE JÁK Doktori Iskola vezetője.

2 A tanulmányban a *soft law* és *hard law* közötti különbségtételt tartalmi értelemben használjuk, a kötelezettségek megfogalmazására, jogi kötőerő meglétére tekintettel.

3 N. SHAW, Malcolm: *Nemzetközi jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 92 – 94.

4 QUOC DINH, Nguyen–DAILLER, Patrick–PELLET, Alain–KOVÁCS Péter: *Nemzetközi jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. (196 – 199.)

számos nemzetközi szervezet ezt a formát találta alkalmasnak – talán rugalmassága, gyorsasága miatt vagy mert könnyebben teremthető meg az államok közötti konszenzus.

A 1960-as évektől vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy szinte minden nagyobb nemzetközi szervezethez köthető ilyen *soft law-t* tartalmazó dokumentum és ezek, gyakran irányulnak a *sic utere tuo* elv által érintett területre. Például az OECD számos ajánlást fogalmazott meg, többek között a határon átnyúló szennyezések kérdésében.⁵ Ugyanígy az Európa Tanács égisze alatt is született ajánlás a határon átnyúló légszennyezés problémájáról.⁶

Mindezekén túl a nagyközönség számára talán az ENSZ ilyen jellegű dokumentumai a legismertebbek, hiszen számos meghatározó környezetjogi elv jelent meg bennük. 1972-ben a Stockholmban tartott csúcson született meg az Emberi Környezetről szóló Nyilatkozat,⁷ melynek alapelvei között helyet kapott az állam szuverenitása erőforrásai felett, a határon átnyúló károkozás tilalmának fényében (21.sz. alapelv). A következő kiemelkedő konferencia 1992-ben Rio de Janeiróban került megrendezésre, melyen több *soft law* dokumentum is született, így a Környezet és Fejlődésről szóló Nyilatkozat,⁸ melyben a 19. elv reflektált a kérdésre, megfogalmazva az államokkal szembeni azon elvárást, hogy időben konzultáljanak a másik állammal ilyen esetben. A 2002-ben Johannesburgban tartott csúcson született akcióterv több helyen is érinti a határon átnyúló szennyezés kérdését, így többek között a veszélyes vegyi anyagok és hulladék illegális kereskedelmének megszüntetése,⁹ a radioaktív hulladékok elhelyezése,¹⁰ légszennyezés csökkentése,¹¹ és a bányászati tevékenység, illetve annak felszámolása tekintetében.¹² A Rio+20 konferencián 2012-ben ENSZ közgyűlési határozat formájában született, nem kötelező jellegű dokumentum kijelenti, hogy a zöld környezetpolitikának többek között a környezeti eszközök kialakítása során fel kell ismernie a határon átnyúló vagy globális környezeti problémákat, amennyire lehetséges nemzetközi konszenzus mentén.¹³

Látható tehát, hogy a *soft law* dokumentumok a környezetjog terén meghatározó

5 OECD Council Recommendation C (77) 28 (final), Annex, Title C (1977), Transfrontier Pollution and the Implementation of a Regime of Equal Right of Access and non-Discrimination in Relation to Transfrontier Pollution.

6 Council of Europe Resolution 71 (5) on Air Pollution in Frontier Areas. Adopted by the Ministers' Deputies on 26 March 1971.

7 Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment The United Nations Conference on the Human Environment, having met at Stockholm from 5 to 16 June 1972.

8 Rio Declaration on Environment and Development. The United Nations Conference on Environment and Development, Having met at Rio de Janeiro from 3 to 14 June 1992.

9 Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development. A/CONF.199/20. III. 23. (e).

10 Uo. IV. 35.

11 Uo. IV. 39.

12 Uo. IV. 46.

13 The future we want. A/RES/66/288*. II. C. 58. (h).

szerepet töltöttek be, továbbá, hogy számos nemzetközi szervezet ezen eszközöket vélte megfelelőnek bizonyos elvek lefektetésére, cselekvési irányvonalak meghatározására, adott esetben későbbi szerződések előkészítésére. Kijelenthetjük továbbá, hogy e dokumentumok számos esetben *hard law* jelleget kaptak, ennek egyik bizonyítéka a *sic utere tuo* elv esete is, melyet a következőkben részletesebben tárgyalunk.

III. Az elv megjelenése a tartalmi értelemben vett kötelező dokumentumokban

A nemzetközi szerződések egyértelműen kötelező jelleggel bíró nemzetközi jogszabályok, melyekben számos esetben megfigyelhető az elv valamilyen formában történő inkorporálása. Legklasszikusabb példa az országhatáron áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról szóló Espoo-i Egyezmény,¹⁴ mely általános kötelességként határozza meg a részes felek számára azt, hogy minden megfelelő és hatékony intézkedést meg kell tenniük az országhatáron átnyúló ártalmas környezeti hatások megelőzése, csökkentése, ellenőrzése érdekében¹⁵. Az ózonréteg védelmére vonatkozó 1985-ös Bécsi Egyezmény¹⁶ is tulajdonképpen az állam olyan tevékenységeit korlátozza, mellyel az ózonréteg károsításával sérelmet okozhat más államoknak is. Továbbá az ENSZ 1982-es tengerjogi egyezménye¹⁷ kimondja, hogy az államok, tekintettel más államok jogára, többek között monitorozásra kötelesek, amennyiben fennáll a tengeri környezet szennyezésének lehetősége. Bár ez szó szerint nem a határon átnyúló szennyezést nevesíti, de természetesen technikailag az is beleérthető, különösen a más államok jogaira történő kitéltet figyelembe véve. Még, ha egyes szerződések szó szerint nem is nevesítik a határon átnyúló szennyezést, a szabályozási terület jellegénél fogva bele lehet érteni.

A nemzetközi szerződések egyértelműen nemzetközi jogforrási értékkel, kötelező jelleggel bírnak, így példának tekinthetjük arra, hogy a *soft law* dokumentumokban hangsúlyos szerepet kapó elv itt *hard law* jelleget ölt. Maga az Espoo-i Egyezmény is hivatkozik preambulumban a fent említett Stockholmi Deklarációra e tekintetben, csakúgy, mint az 1985-ös Bécsi Egyezmény, valamint az UNCLOS szintén hivatkozik a *soft law* dokumentumra, az ENSZ közgyűlésének 2749 (XXV.) számú határozatára.¹⁸

Talán izgalmasabb és kevésbé egyöntetű véleményekkel övezett annak vizsgálata, hogy a *sic utere tuo* elv tekinthető-e nemzetközi szokásjogi szabálynak.

T.R. Subramanya és Shuvro Prosun Sarker szerint a válasz igen, többek között

14 Magyarországon kihirdette: 148/1999. (X. 13.) Korm. rendelet az országhatáron áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról szóló, Espooban (Finnország), 1991. február 26. napján aláírt egyezmény kihirdetéséről.

15 Uo. 2. cikk. 1. pont.

16 Magyarországon kihirdette: 31/1990. (II. 16.) MT rendelet a sztratoszferikus ózonréteg védelméről szóló, Bécsben 1985. március 22. napján aláírt egyezmény kihirdetéséről.

17 United Nations' Convention on the Law of the Sea (UNCLOS). Signed on 10 December 1982 in Montego Bay. Art. 204. para 1.

18 A/RES/2749(XXV). Declaration of Principles Governing the Seabed and the Ocean Floor, and the Subsoil Thereof, beyond the Limits of National Jurisdiction.

a Trail Smelter ügyben kimondottakra és a Stockholmi, valamint Rio-i elvekre hivatkozva, melyek véleményük szerint kifejezik az állami gyakorlat meglétét és az államok meggyőződését, vagyis az *opinio juris sive necessitatis* is.¹⁹ Ezzel szemben Lynham elismeri, hogy az elv megjelenik a szerződéses joganyagban, ugyanakkor annak például földrajzi értelemben vett korlátozottsága miatt, kívánatosabb lenne az elv szokásjogként történő megjelenése.²⁰ Ugyanakkor úgy véli, hogy ennek ellenére nem tekinthető annak és az államok gyakorlatának látta abban, hogy a Csernobili atomkatasztrófát követően egy állam se kívánt eljárást indítani.²¹

Kovács szerint a doktrína két konstitutív elemet kíván meg a szokásjog esetén, az egyik az államok egybevágó tartós gyakorlata, míg a másik a fent említett meggyőződés. Előbbi esetén a szükséges időtartam folyamatosan rövidült, kezdetben embe-remlékezet óta fennállónak kellett lennie, majd 99 évnek, de a Nemzetközi Bíróság szerint önmagában az a tény, hogy csak rövidebb időtartam telt el nem tekinthető a szokásjogi szabály kialakulásának akadályaként.²² Ugyanebben az ügyben a másik elemmel kapcsolatban azt mondta ki a testület, hogy az államoknak azzal az érzettel kell bírnia, hogy magatartásukat a szabálynak megfelelően alakítsák.

Ahhoz, hogy erre a kérdésre választ adhassunk, többek között segítségül hívjuk a nemzetközi bírói fórumok ilyen tárgyban született ítéleteit. Mielőtt azonban áttekintjük ezen jelentős eseteket, röviden vizsgáljuk meg a szakirodalomban megjelenő álláspontokat a nemzetközi bíróságok ítéleteinek jogforrási jellegének tárgyában.

Kovács kiindulási pontja a Nemzetközi Bíróság Statútumának 38., valamint 59. cikke. Előbbi cikk értelmében a nemzetközi jogforrások körébe tartoznak a nemzetközi egyezmények, a nemzetközi szokásjog, a nemzetközi jog általános elvei, valamint – a gyakorlatban inkább hipotetikus jellegű – méltányosság elve. A különböző országok legkiválóbb jogtudósainak tanítása, valamint a nemzetközi bírósági döntések e cikkben az értelmezés segédeszközeként jelennek meg.²³ Utóbbival kapcsolatban a Statútum 59. cikke kimondja azt, hogy azok csak a perben álló felekre és az adott ügyben kötelezők.²⁴ Ennek fényében Kovács kijelenti, hogy a Nemzetközi Bíróság nem gyakorol precedensjogot, nincs *erga omnes* hatálya, ugyanakkor fontos szerepe lehet a jogérvényesítés során, illetve jelentősége abban is rejlik, hogy az államok akkor veszik igénybe, ha koherens, előre kiszámítható logikával bír a fórum gyakorlata.²⁵ Quoc Dinh, Daillier, Pellet és Kovács közös tankönyvében szintén az értelmezés

19 SUBRAMANYA, T. R. – SARKER, Sharo Prosun: Emergence of Principle of Sic Utere Tuo Ut Alienum Non-Laedes in Environmental Law and Its Endorsement by International and National Courts: An Assessment, *Kathmandu School of Law Review*. 5, 2017/2. (13.)

20 LYNHAM, Greg: The Sic Utere Principle as Customary International Law: A Case of Wishful Thinking? *James Cook University Law Review*. 1995/2. (180.)

21 Uo. (186 – 188.)

22 North Sea Continental Shelf Judgment I.C.J. Reports 1969, p. 3.

23 Nemzetközi Bíróság Statútuma. II. Fejezet 38. cikk.

24 Uo. III. Fejezet 39. cikk.

25 KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011. (88 - 89.)

segédeszközeként jelenik meg és utalnak arra, hogy a doktrína egyes szerzőktől, így például Georges Scellestől eltekintve egyöntetű véleményet alkot e kérdésben.²⁶

Boyle és Chinkin arra mutat rá, hogy a teoretikus megközelítésben gyakran tagadják a bírói testületek nemzetközi jogalkotásban betöltött jelentős szerepét. Említik tovább, hogy a Nemzetközi Bíróság lendületet ad ahhoz, hogy a *soft law* dokumentumok *hard law*-vá váljanak. Ezen felül a jogilag nem kötelező dokumentumok a kiterjedt és konzisztens állami gyakorlat megjelenésének bizonyítékai is lehetnek, valamint az *opinio juris*é, mint a nemzetközi szokásjog részéé.²⁷

A fentiek fényében jogosan merül fel a kérdés, hogy ebben az esetben tekinthetjük a nemzetközi *soft law*-nak e döntéseket? Guzman és Meyer szerint bármi, ami jogi jellegű és nem kötelező, leírható, mint a *soft law* valamely megjelenési formája, így például a nemzetközi bírói fórumok döntései is.²⁸ Dinah Shelton részletes felosztásában, melyben distinkciót tesz az elsődleges és másodlagos *soft law* között, utóbbi közé sorolja, valamint hozzáteszi, hogy a felek és az ügy tekintetében *hard law*, míg minden más *soft law* dokumentumnak tekinthető, így például egy későbbi, más tárgyú ügyben vagy más felek közötti hasonló jogvita esetén.²⁹ Ugyanakkor úgy vélem, hogy szerencsésebb nem a nemzetközi jog *soft law* tartalmú dokumentumaként kezelni a bírói döntéseket, hanem az értelmezés igen fontos segédeszközeként felfogni.

Az egyik legkorábbi eset a Trail Smelter ügy volt, melyben egy háromfős választott bíróság hozott döntést, kimondva, hogy az államoknak nincs joga úgy használni saját területüket vagy engedélyt adni arra, hogy azzal – például füst kibocsátással – sérelmet okoznak a másik állam területén, az ott található vagyontárgyakon vagy az ott tartózkodó embereknek. További feltétel e sérelem súlyos következményekkel járó jellege, illetve az erre vonatkozó egyértelmű és meggyőző bizonyíték.³⁰

A Nemzetközi Bíróság működésének kezdetén, 1949-ben meghatározó döntés született a Korfu-szoros ügyében, melyben az Egyesült Királyság Albániával szembeni jogvitájában hozott, tovább tágítva a *sic utere tuo* elv spektrumát azzal, hogy beletartozik a harmadik felek határon átnyúló károkozó tevékenysége is az adott ország területén, adott esetben az állam engedélye nélkül is.³¹

1957-ben a Lac Lanoux-ügyben Spanyolország a *sic utere tuo* elvet igen szélesen értelmezve, potenciális jogsérelem vonatkozásában hivatkozott arra Franciaországgal szemben, de a választottbíróóság szerint a felelősség amiatt történő megállapítása, hogy

26 QUOC DINH, Nguyen – DAILLER, Patrick – PELLET, Alain – KOVÁCS Péter 1998. 200 – 202.)

27 BOYLE, Alan – CHINKIN, Christine: *The making of international law*. Oxford, Oxford University Press, 2007. (812 – 825.)

28 GUZMAN, Andrew T. – MEYER, Timothy L.: International Soft Law, 2 *J. Legal Analysis*, 2010. (172 – 180.)

29 SHELTON, Dinah: Compliance with International Human Rights Soft Law *Studies in Transnational Legal Policy*, 29, 1997. (119 - 120.)

30 Trail Smelter-case. April 16, 1938, and March 11, 1941. In: Reports of International Arbitral Awards. Trail smelter case (United States, Canada). United Nations, 2006.

31 The Corfu Channel Case. Judgment of April 9th, 1949. I.C. J. Reports 1949, P. 4.

a fél esetlegesen kárt okozhat a másik ország területén, a *sic utere tuo* elv túl széles értelmezése lenne.³²

A Bős-Nagymarosi vízlépcső esetében³³ a Nemzetközi Bíróság egyrészt a *pacta sunt servanda* kérdéseit vizsgálta, miután Magyarország felmondta a vonatkozó 1977-es egyezményt,³⁴ másrészt a magyar fél környezetjogi érveit, melyek a másik fél által, beleegyezése nélkül épített C-variáns által felvetett „ökológiai szükséghelyzetre” irányultak. Bár a Nemzetközi Bíróság inkább a szerződésjogi elveket vizsgálta, melyek értelmében Magyarországnak nem volt joga a szerződés felmondására, megállapította, hogy a C variáns megépítése megfosztotta a másik felet a Duna méltányos és ésszerű használatától. Kecskés szerint bár az ökológia szükséghelyzetet, mely a Szigetköz ökoszisztémájának és a Duna vízhozamának, valamint minőségének hátrányos befolyásolásán alapult, mint érvet elutasította a testület, az ügy ösztönzőként hatott az államokra az, hogy a hasonló vitákat nemzetközi bírói úton rendezzék.³⁵

2010-ben az Uruguay folyón található cellulózgyár ügyében Argentína és Uruguay közötti jogvita tárgyában a Nemzetközi Bíróság egy új nemzetközi jogelvet nevesített, a környezeti hatásvizsgálat elvét, ami akkor kötelező, amikor fennáll annak kockázata, hogy a tervezett ipari tevékenység számottevő ártalmas hatást gyakorolhat és határon átnyúló jelleggel bír. Hozzáteszi továbbá, hogy a projekt megvalósítása előtt kell elkészíteni a hatásvizsgálatot, valamint, hogy ezt követően is kötelező a folyamatos monitorozás.³⁶

Végül meg kell említeni egy Pakisztán és India közötti jogvitát, melyben egy héttagú választottbíróóság hozott döntést 2013-ban, a Kishenganga folyónál létesült vízierőmű kérdésében, Pakisztán indítványa nyomán. A testület deklarálta, hogy többek között az 1960-as Indus Vízéről szóló Szerződés³⁷ értelmében köteles egy minimális vízfolyásra vonatkozó követelménynek eleget tenni. Az ügy érdekessége, hogy a határon átnyúló károkozás kérdését egyértelműen a nemzetközi szokásjog kontextusában is tárgyalja, az ítéletben például említi a határon átnyúló károkozás elkerülésének vagy csökkentésének nemzetközi szokásjogi jellegű követelményét³⁸ és a néhány hónappal korábban hozott részleges ítéletében úgy fogalmaz a testület, hogy nem kétséges az, hogy a nemzetközi szokásjog értelmében az államoknak, tervezéskor

32 Lake Lanoux Arbitration (France v. Spain) (1957) 12 R.I.A.A. 281; 24 I.L.R. 101.

33 Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, 1. C. J. Reports 1997, p. 7.

34 Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság között a Bős—Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megvalósításáról és üzemeltetéséről kötött 1977. évi szerződés, aláírva Budapesten 1977. szeptember 17-én.

35 KECSKÉS GÁBOR: A Nemzetközi Bíróság ítélezési gyakorlata a környezeti tárgyú ügyekben. *Állam- és Jogtudomány*. 56 (3). (64 – 67.)

36 Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), Judgment, I.C.J. Reports 2010, p. 14.

37 The Indus Waters Treaty 1960. Aláírva Karachiban, 1960. szeptember 19-én.

38 Final award in the Matter of the Indus Waters Kishenganga Arbitration. 20 December 2013. para 87. (32.)

és a kivitelezés során is, tekintettel kell lennie arra, hogy a projekt kárt okozhat a szomszédos államoknak.³⁹

Úgy vélem, hogy a *sic utere tuo* elv esetén az idődimenzió megkérdőjelezhetetlen, hiszen a Trail Smelter ügy is immáron több, mint 80 éve zajlott, továbbá maga az ítélet hivatkozik egy 1884-es USA és Mexikó közötti jogvitára, ahol bár nem környezetjogi értelemben, de felmerült az egyik állam hatóságai által a másik állam természetes és jogi személyeinek okozott sérelem kérdése.⁴⁰ Ezen felül, a fent felsorolt ügyek nemzetközi bírói fórum elé terelése önmagában alkalmas arra, hogy kifejezze az államok meggyőződését. Továbbá, ahogy fent láttuk egyes szerzők szerint, a nemzetközi bíraskodás hozzájárul ahhoz, hogy a *soft law* dokumentumok *hard law* jelleget öltsenek és úgy vélem, hogy e nézőpont elfogadása, valamint a fent is vázolt bírói gyakorlat együttes figyelembevétele is megerősítő érvet szolgáltathat a *sic utere tuo* elv nemzetközi szokásjogi jellege mellett.

IV. Összefoglalás

Általánosságban megállapítható, hogy a környezetjog területén a *soft law* tartalmú nemzetközi dokumentumok megkerülhetetlenek, erre szignifikáns példát szolgáltatnak az ENSZ dokumentumai, mint például a Stockholmi és a Rió-i Nyilatkozat. Hatásuk több kötelező erővel bíró írott nemzetközi dokumentumon érezhető volt, mint például a környezeti hatásvizsgálatról szóló Espoo-i Egyezmény vagy az ózonréteg védelméről szóló 1985-ös Bécsi Egyezmény. E nemzetközi szerződések jogforrási jellege és kötelező ereje alapvetően elfogadott, ugyanakkor ezen felül a nemzetközi jog egy másik, kötelező erővel bíró jogforrásának is tekinthetjük a *sic utere tuo* elvet, mely felfogható a nemzetközi szokásjog egy példájának. Erre alapot szolgáltatnak azon nemzetközi bírói fórumok által hozott ítéletek, így például a Trail Smelter, a Korfu-szoros, a Lanoux-i tó, az Uruguay folyón létesített cellulóz gyárak ügyében, illetve a Pakisztán és India közötti jogvitában született döntés. Ezek egyrészt egy igen hosszú idő- és egy kiterjedt térbeli dimenziót ölelnek fel. Másrészt az államok ezen ügyekben is kimutatott meggyőződése alapot engednek annak megállapítására, hogy a *sic utere tuo* elv szokásjogi erővel bírhat. Ennek jelentősége például olyan esetekben mutatkozhat meg, amikor a határon átnyúló szennyezés kérdését felvető esetben valamely érintett állam nem részes ezt szabályozó nemzetközi szerződésben vagy olyan aspektusban merül fel, melyre nem vonatkozik a szabályozás.

Tárgyszavak

nemzetközi környezetjog, *soft law*, nemzetközi bíraskodás, *sic utere tuo* elv, határon átnyúló szennyezés

39 Partial award in the Matter of the Indus Waters Kishenganga Arbitration. 18 February 2013 para 449. (70.)

40 *Frelinghuysen v. Key*, 110 U.S. 63 (1884).

Felhasznált irodalom

- Alan BOYLE – Christine CHINKIN: *The making of international law*. Oxford, Oxford University Press, 2007.
- Andrew T. GUZMAN - Timothy L. MEYER: *International Soft Law, 2 J. Legal Analysis*, 2010.
- Dinah SHELTON: Compliance with International Human Rights Soft Law *Studies in Transnational Legal Policy*, 29, 1997.
- Greg LYNHAM: The Sic Utere Principle as Customary International Law: A Case of Wishful Thinking? *James Cook University Law Review*. 1995/2.
- KECSKÉS Gábor: A Nemzetközi Bíróság ítélezési gyakorlata a környezeti tárgyú ügyekben. *Állam- és Jogtudomány*. 56 (3).
- KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011
- Malcolm N. SHAW: *Nemzetközi jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002
- Nguyen QUOC DINH – Patrick DAILLER – Alain PELLET – KOVÁCS Péter: *Nemzetközi jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998
- T. R. SUBRAMANYA - Sharo Prosun SARKER: Emergence of Principle of Sic Utere Tuo Ut Alienum Non-Laedes in Environmental Law and Its Endorsement by International and National Courts: An Assessment, *Kathmandu School of Law Review*. 5, 2017/2.

INKLUZÍV ÉS EXKLUZÍV KRIMINÁLPOLITIKAI MODELLEK A MAGYAR RENDÉSZETBEN

I. Bevezetés

Magyarország elé a rendszerváltás során nem pusztán a politikai színtereken folytatott csaták állítottak komoly kihívást, hanem a rendőrségnek is komoly feladata akadt. A stagnáló és elfojtottan működő társadalomban a bűnözés is erős korlátok között létezhetett. A rendszerváltás azonban fordulópontra jelentett e téren. Már az 1980-as évek végén ízelítőt kaphattunk a közvetlen szomszédságban álló nyugati országaitól és láttuk minként burjánzik a bűnözés minden a szovjet „fennhatóság” alatt álló kommunista országban. Senki nem tudta volna megjósolni, hogy a keletkező bűncselekmények száma az ezredforduló előtti évekre közel ötszörösére emelkedik. A társadalom politikai, gazdasági, kulturális berendezkedésének változásával szociológia kutatások szerint nagy mértékben devalválódott, felbomlott a közösségi kontroll, így a tárgyi, szellemi értékek is megromlottak.² A társadalom civil közbiztonságot fenntartó mechanizmusa fejlődőben volt (polgárőrség és más önkéntes szerveződések), a közbiztonságot, mint produktumot a piaci szabályok szerint elsődlegesen a szolgáltatótól, ez esetben a rendőrségtől várták.

II. Kriminálpolitika és rendészet

A kriminológia és kriminálpolitikai tudományok a XX. század második felétől külön mutatkoztak. A kriminológiából, mint a bűncselekmények természetével foglalkozó tudományágból immáron kiválni látszott a kriminálpolitika. Ludwig Andreas Feuerbach szerint „a kriminálpolitika azon törvényalkotói állambölcsesség, amelynek feladata a büntetőjog megalkotásának előkészítése.”³ Franz von Liszt meghatározása szerint a kriminálpolitika a bűnözés okait és a büntetés hatásait vizsgáló tudományos kutatás alapelveit magában foglaló diszciplína, amely megszabja a bűnözéssel szembeni állami fellépést. Hans-Heinrich Jeschek kriminálpolitika alatt azt érti, ahogyan

1 BEZERÉDI Imre r. őrnagy, osztályvezető, Kunszentmiklós Rendőrkapitányság, Rendészeti Osztály, PhD hallgató, PTE-ÁJ, Doktori Iskola. Témavezető: Dr. Kulcsár Gabriella PhD, egyetemi tanár, PTE-ÁJK.

2 KOLOSI Tamás-SÁGI Matild: *Rendszerváltás és társadalomszervezet* (elektronikus verzió, készült 2006-ban). <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a889.pdf> (2020. 01.12.)

3 FEUERBACH, Anselm: *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts*. Georg Friedrich Hayder Verlag, Giessen, 1847. 40. o.

kialakítható ki a büntetőjog a legcélszerűbben úgy, hogy alkalmas legyen a társadalom védelmének ellátására. A kriminálpolitika fenti meghatározásokból adódóan önálló axiológiai, értékeltű diszciplína, melynek feladata a bűnözés elleni fellépés helyes irányainak, céljainak, eszközeinek meghatározása.⁴

A rendszerváltást követően 1993-ban az OKKFI kriminálpolitikai koncepciót dolgozott ki, hogy a megváltozott, veszélyesebbé vált bűnözés ellenőrzés alatt tartása és az ellen való küzdelem érdekében egy jól átgondolt kriminálpolitikai irányzat kerüljön kialakításra, amely „pontosan kijelöli az állami szervek feladatait és tevékenységének fő irányait, és a társadalomtól elvárt közreműködés részleteit.”⁵ Ezen koncepció meghatározásában a kriminálpolitikának át kell fognia mind a már elkövetett bűncselekményekre adandó büntetőjogi válasz eszköztárát (a büntető törvényhozási, a bűnüldözési és büntető igazságszolgáltatási, valamint a büntetés-végrehajtási politikát), mind pedig a bűnmegelőzés büntetőjogi eszközeit és jelezni kapcsolódási pontjait a büntetőjogon kívüli bűnmegelőzési módokkal és lehetőségekkel.⁶

A kriminálpolitika és a rendőrség kapcsolatának kutatása során fontos tisztázni a rendőrség, mint állami rendészeti szerv közigazgatásban elfoglalt helyét, a bűnözés társadalmi kontrolljában képviselt szerepét. „Rendészetten azt a közigazgatási tevékenységet értjük, amelynek feladata a közbiztonság és a közrend, valamint az állampolgárok személyes biztonságának megóvása, továbbá közreműködés a megsértett rend helyreállításában.”⁷ A rendőrség negatív kontroll mechanizmusa⁸ az államszocializmus éveiben determinálta azon nézetet, miszerint a szervezet feladata, hogy háborút folytasson a bűnözés ellen. A rendszerváltást követő évek során a fejlődő kriminálpolitika rámutatott arra, hogy a szervezet *korlátozó-beavatkozó* jellegű, reagáló alapfunkciója idejét múlt, a közbiztonság kollektív és kooperatív megeremtése, fenntartása érdekében szükséges megerősíteni a rendőrség *segítő-támogató* szerepét (ami alapján a bűnmegelőzés területén a rendőrség feladata a helyi igényeknek való megfelelés szolgáltató jelleggel).

A késő-modern társadalmak kriminálpolitikai irányzatait szélsőséges gondolkodásmódok jellemzik. A társadalmakban bekövetkezett jogsértésekre adott válaszok

4 JESCHEK Hans-Heinrich: *Lehrbuch des Strafrechts Allgemeiner Teil*. Dunker & Humblot, Berlin, 1978. 16.o.

5 PUSZTAI László: Egy vitaanyag előszava, In: Az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet kriminálpolitikai koncepciója, *Ügyészségi Értesítő*, 1993/3. 1.o.

6 Az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet 1993-ban vitaanyagként szánt kriminálpolitikai koncepciója. *Ügyészségi Értesítő* 1993/3. 1-12. o.

7 BARACZKA Róbertné – SZIKINGER István: *A rendészeti igazgatás*. Magyar Közigazgatási jog. Különös rész európai kitekintéssel. Osiris Kiadó, Budapest., 1999. 384. o.

8 „a modern polgári jogállamban közbiztonsági rendszeren mindazoknak a jogszabályoknak, állami szervezeteknek, társadalmi szervezeteknek és vállalkozásoknak, továbbá feladatoknak és funkcióknak az összességét értjük, amelyek rendeltetése a társadalom egészének, a közösségeknek és az egyeseknek a védelme a jogellenes emberi magatartásokkal szemben” In: FINSZTER Géza: *A rendőrség joga*. Duna Mix Kft, Budapest, 2012. 105. o.

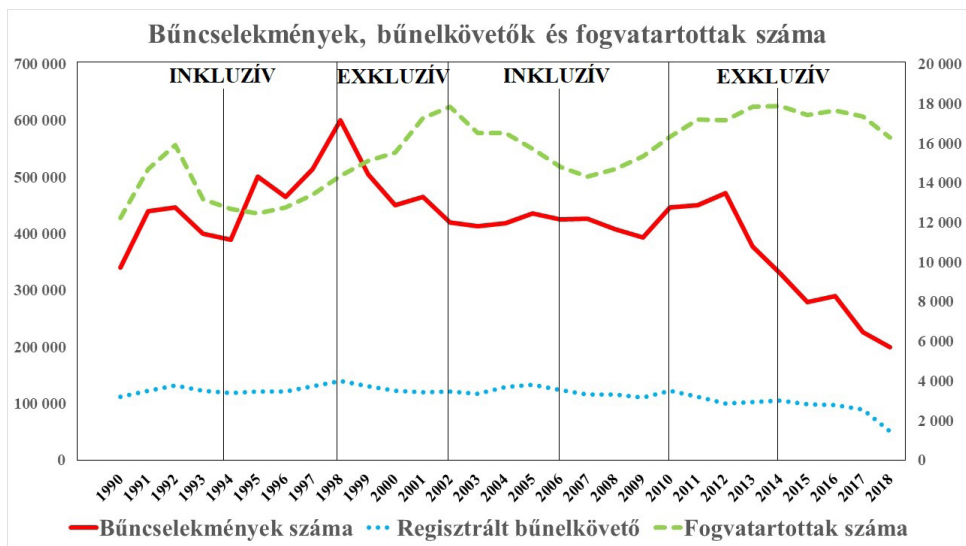
más-más irányzatokat generáltak az 1960-as évektől kezdődően. Megjelent egyfajta kettősség, amit a *büntetés és/vagy támogatás* dilemmájának⁹ nevezünk. David Faulkner elmélete alapján kétféle társadalom, illetve társadalomkép létezik. Az *exkluzív*, (*kirekesztő*) jellegű társadalomban elsődleges érték az egyén személyes szabadsága és ezáltal saját egyéni felelőssége a társadalom irányába, kizárja az egyéni körülményeket és szituációkat a felelősségvállalást helyezi előtérbe. Az exkluzív társadalom Faulkner szerint bizonytalan önmagában, gyanúsak számára az idegenek, ellenséges a külföldiekkel szemben, és fél azoktól, akik nem alkalmazkodnak az exkluzív társadalom követelményeihez, sztereotípiáihoz. Ezzel szemben az *inkluzív* (*befogadó*) társadalom, illetve társadalomkép elismeri az egyének képességét, akarát arra, hogy megváltozzanak, fejlődjenek, amennyiben iránymutatást, segítséget, támogatást kapnak. Ezen társadalmi szemlélet hangsúlyozza az emberi méltóság, az egyéni identitás tiszteletét, valamint a kötelességtudatot és társadalmi felelősséget. Az inkluzív közeli társadalom a problémamegoldást nem az egyéni felelősségben, sokkalta jobban ösztársadalmi kihívásnak tekinti. Az inkluzív szemlélet a nyitott, az egymás iránti részvételre, együttérzésre épülő társadalmakra jellemző, amelyekben tiszteletben tartják a pluralizmust és bíznak a jövőben.¹⁰

III. Inkluzív és exkluzív kormányzati stratégiák

A kriminálpolitikai koncepciók más és más trendet mutattak a különböző kormányciklusok alatt, ami érthető, hiszen politikai konszenzus nélkül nem született egységes és áttörő közbiztonsági stratégia, mint ahogyan rendészeti stratégia sem került beváltásra. A rendszerváltás óta valamennyi kormány jelentős lépést tett a rendészet hatékony működtetéséért. A kormányra kerülés előtt a pártok 1990. óta minden pártprogramban szerepeltették valamilyen formában a közbiztonság javítása majd fenntartása céljából kívánt feladattervüket. Ennek során minden esetben külön fejezetben tárgyalták a rendőrség helyzetét és a szervezettel kapcsolatos terveiket.

9 BORBÍRÓ Andrea-GÖNCZÖL Katalin-KEREZSI Klára-LÉVAY Miklós (Szerk): *Kriminológia*. Wolters Kluwer kiadó, Budapest, 2016. 748. o.

10 BORBÍRÓ Andrea-KEREZSI Klára: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.*, Fresh Art Design Kft. Budapest, 2009. 104. o.

1. ábra: Bűncselekmények, bűnelkövetők és fogvatartottak száma Magyarországon
 Forrás: ERÜBS/ENyÜBS; BVOP statisztika

Az 1. ábra a rendszerváltást követő évek regisztrált bűncselekményeit, bűnelkövetők és fogvatartottak számát ábrázolja. A bűnözés trendje, az adott kormányzati ciklusok kriminálpolitikai irányzatának jelképes indikátora.

Az Antall-kormány programja a demokratikusan működő, polgárbarát rendőrség megteremtésének útját nem a reformokban, hanem „a közrend, a közbiztonság javításához nélkülözhetetlen korszerű technikai, műszaki bázis” megteremtésében és „a rendőri állomány anyagi, erkölcsi megbecsülésében”¹¹ jelölte ki. Később a Boross Péter által vezetett kabinet az ország közbiztonságának javítása érdekében az első kormányzati ciklus végén alkotta meg az 1033/1994. (V. 6.) Korm. határozatot, melynek végrehajtására már nem került sor. Az új büntető-eljárési törvény megalkotására vonatkozó elképzelésekről a közbiztonság fejlesztéséről szóló kormányhatározat tárgyilagosan beszél. Megkezdődött a rendőrség piac alapú felmérése a TC Team Consult által, melyben megvizsgálták a szervezet erősségeit és gyengeségeit. A rendőrség vezetői állományát erősségként említették, azonban gyengeségként került említésre a tiszthelyettesi állomány a rossz fizetés, bizonytalanság és demotiváltság kapcsán. Talán pont ezért is tartalmazza az említett kormányhatározat az igazságszolgáltatási szervek személyi, anyagi és technikai ellátottságának fejlesztését, koordináció fejlesztését. A kormányhatározat másrészt a büntetőeljárési jogalkotás során hatékony eszközöket dolgoz ki a szervezett bűnözés elleni küzdelemhez, melybe újításként szerepel a bűnüldöző hatóságokkal együttműködő személyek és a tanúk védelme is. A jogszabály rendszerbe illesztésére azonban nem került sor, révén az 1994-es parlamenti választásokon győztes

¹¹ A nemzeti megújulás programja, 1990.

kormány félretette azt. A korszak racionális és liberális kriminálpolitikai irányzatot követett, a kormányzat főként a jogállami fundamentumok megteremtésére törekedett.

A Horn-kormány programjában elutasította az előző kormány stratégiáját azzal, hogy „...a megkezdett korszerűsítési programok közül folytatni kellett azokat, amelyek a gyakorlatban beváltották a hozzájuk fűzött reményeket,¹² azonban konszenzus helyett ez a kormány is saját, immáron középtávú koncepciót tervezett.

A FIDESZ Magyar Polgári Szövetség kormányra kerülésekor programját öt fő kérdés köré építette, így a munkahelyteremtésre, a családok segítésére, a közbiztonság javítására, a tanulók helyzetének megsegítésére és az EU csatlakozásra. Az anyag immáron finánciális csoportosítást is említ, miszerint a rendvédelmi szervek 8,5 milliárd forint pótlólagos átcsoportosítást kapnak, továbbá egységes vezetés alá vonják a szervezett bűnözés felszámolására hatáskörrel rendelkező szerveket.¹³ A kormány további büntetőpolitikai intézkedéseket is tervezett (tényleges életfogytiglan, vagyonelkobzás bővítése), melyek megvalósulásra is kerültek. Az első Orbán-kormány kíméletlen harcot hirdetett a bűnözés ellen, a rendőri bérek emelése mellett azonban nem fogott közbiztonságot érintő stratégiaalkotásba és a rendőrség szervezetének kellő modernizációja sem valósult meg. A konzervatív jellegű kormány beváltotta azonban ígéretét így szigorították az 1978-as Btk-t, ezáltal implementálásra került a TÉSZ (tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés) immáron exkluzív modell mutatkozott a magyar kriminálpolitikában.¹⁴

A 2002-ben parlamenti választást nyert Medgyessy Péter miniszterelnök által vezetett kormány már jóval komplexebb kormányprogrammal állt elő, amely a „Cselekedni, most és mindenkiért! A nemzeti közép, a demokratikus koalíció Kormányának programja” címet kapta. A program külön büntetőjog cím alatt leszögezi, hogy a közrend és közbiztonság kiemelkedő kormányzati feladat. A közbiztonsággal kapcsolatos tervezet ezt követően a VIII. fejezetben a Kül- és biztonságpolitika fejezeten belül kerül kifejtésre. A program stratégiai célja komplex modernizáció, melyhez a megélhetés biztosításán túl a szociálpolitikai, egészségügyi, közegészségügyi biztonságot, a kulturális ellátottsághoz való jogot, köz- és magánterületeink rendjét, a társadalom erkölcsi normáihoz és elvárásaihoz való alkalmazkodást tűzi ki célul. A Medgyessy-kormány programja elutasítja az előző kormányzás büntetőjogi direktíváit, középarányos büntetési rendszerét. A rendőri felsővezetést korruptnak minősíti, továbbá lehetőségként kezeli a rendőrség bűnüldöző monopóliumának megszűnését. A rendőri szervek hatáskörének megnövelése mellett az önkormányzatoknak a közbiztonság terén vállalt nagyobb felelősségével, más együttműködők bevonásával és a közösségi rendvédelem kiépítésében lát rációt. A korszak kriminálpolitikai direktívája a kettős nyomtáv elvét követve új célokat fogalmazott meg. A reformok a büntető

12 Kormányprogram, 1994.

13 Teendők az új évezred küszöbén, 1998

14 BORBÍRÓ Andrea-GÖNCZÖL Katalin-KEREZSI Klára-LÉVAY Miklós (Szerk) 2016. 755. o.

igazságszolgáltatás szatellit szervezeteinek megreformálásával indultak¹⁵ és létrejött a bűnmegelőzés szervezeti rendszere.

A 2006-os választásokon győztesként kormányt alakító Gyurcsány Ferenc és kabinete kormányprogramjában a társadalmi egyenlőségre fekteti az igazságszolgáltatási szervek, köztük a rendőrség modernizációját is.¹⁶ A program folytatva az előző kormányzati ciklus elgondolását továbbra is az állam, önkormányzatok, biztonsági magánszolgáltatók és a civil kezdeményezések együttes tevékenységével determinálja a modern társadalom biztonságteremtő képességét. Külön nevesíti a közbiztonsági programot, amely az önálló feladat- és hatáskörű önkormányzati rendészeti szervek, a gazdasági társaságok és intézmények által működtetett szakrendészetek, a magánbiztonsági társaságok, a civil kezdeményezések, illetve a köztisztviselők bevonásával kerül értéktérítővé. Erre utal továbbiakban a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiájában (115/2003. (X.28.) OGY határozat) foglalt feladatok végrehajtása is. 2008. évtől az addig képviselt kétnyomtávú kriminálpolitikai eszközrendszer azonban hatástalannak bizonyult, a Gyurcsány-kormány folyamatosan szigorító büntető- jogpolitikai eszközökhöz nyúlt.

A Második Orbán-kormány hatalomra kerülésekor 2010. május végén kihirdette kormányprogramját. A program keményen elítélte az előző kormányzás eredményeit, közbiztonság terén védelem helyett az állampolgárok ellen intézett törvénytelen támadásnak nevezte az állam erőszak-monopóliumát. Külön fejezetben fektette le a kétharmados győzelmet aratott kormánypárt a rendőrséggel kapcsolatos tevéteit. A rendőrség működésében és formájában legalább reform szintű változtatásokra utal azzal, hogy szakítani fognak azzal a felfogással, hogy a rendőrség az állami uralom jelképe és annak végrehajtója. A következő fejezet a korszerűsítésről, létszámfejlesztésről szól. Alapjaiban a körzeti megbízotti szolgálatra fekteti a hangsúlyt azáltal, hogy valamennyi településre rendőrt helyez. A rendőrség létszámát további 3.500 fővel tervezi bővíteni, a bérüket rendezni. A program szerint a rendőri bizonytalanság megszüntetéséhez olyan eljárási törvények megalkotása szükséges, amelyek a jogszerű, határozott fellépés feltételei.¹⁷ Az előző kormányzati ciklus végén bevezetett három csapás ugyancsak ellenzéki javaslatra került be a büntetőjogba. Az Orbán kormány konzervatív módon ismételten exkluzív kriminálpolitikai irányt követve tovább szigorította az akkor még hatályban lévő 1978-as Btk-t. Ismét bevezette a TÉSZ-t, leszállította a büntetőjogi korhatárt. Megreformálta a büntetés-végrehajtást, az Alaptörvény megalkotását követően új szabálysértési törvény és büntető törvénykönyv született. A Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiáját leváltotta a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia, amely a széleskörű társadalmi bűnmegelőzési rendszerben előtérbe helyezi az immáron új eljárási törvényeket alkalmazó rendőrséget.

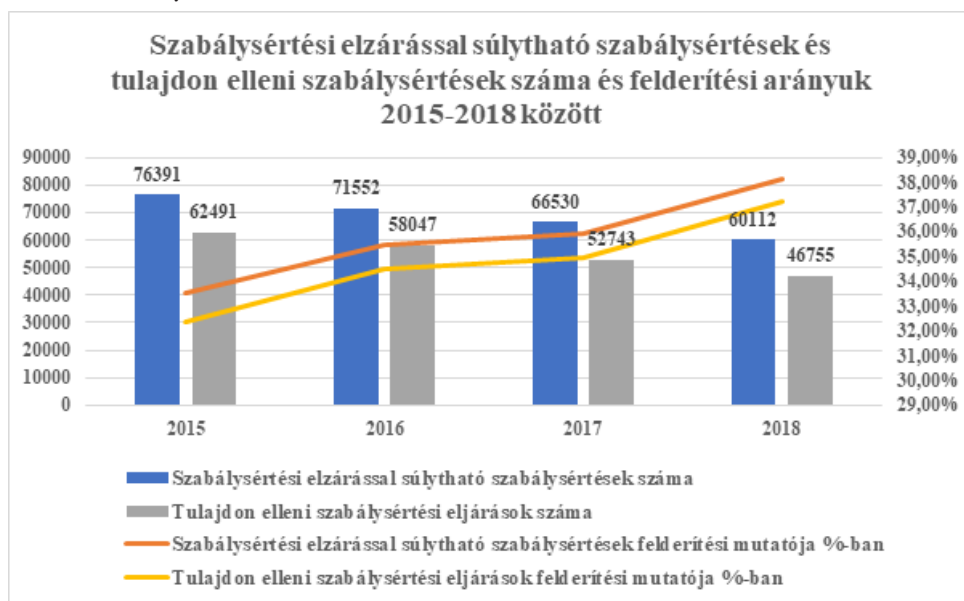
15 KEREZSI Klára: *Konfrontáció és kiegyezés. A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában.* Akadémiai Doktori Értekezés. Budapest, 2011. 78. o.

16 Új Magyarország, Szabadság és szolidaritás. A Magyar Köztársaság Kormányának programja a sikeres, modern és igazságos Magyarországért 2006-2010.

17 A Nemzeti Együttműködés Programja 2010.

IV. A dekriminalizáció és a tulajdon elleni szabálysértések kapcsolata

A tulajdon elleni szabálysértés és lopás bűncselekmény közötti jogi elhatárolás egyik eszköze az érték megállapítása. Az értékhatár jogalkotói módosítására a rendszerváltást követően több ízben került sor. 2000. március 01-jei hatállyal a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1999. évi CXX. törvény a szabálysértési értékhatárt ötezer forintról tízezer forintra emelte. Ezt követően a Büntető Törvénykönyvről szóló IV. törvény és más büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról szóló 2007. évi XXVII. törvény a tulajdon elleni szabálysértések vonatkozásában 20.000,- Ft-ra emelte az értékhatárt. A módosítás alapjául a 2005-ös statisztikai adatok szolgáltak, amely szerint 2005-ben 268.990 vagyon elleni bűncselekmény jutott a hatóság tudomására, melyből 34.010 esetben az elkövetési érték 10.000-19.999,- forint közé esett, ami a vagyon elleni bűncselekmények 12,64%-a.¹⁸

2. ábra: Szabálysértési elzárással súlytható szabálysértések és tulajdon elleni szabálysértések száma és felderítési aránya 2015-2018 között. Forrás: Police.hu

A 2. ábra 2015 és 2018 év között Magyarországon keletkezett elzárással súlytható szabálysértések számát, a tulajdon elleni szabálysértések számát, valamint ezek felderítési mutatóját tükrözi.

A jogalkotó szerint e bűncselekmények nagyrészt egyszerű megítélésű, csekély tárgyi súlyúak, ezért szükségtelen a büntetőeljárás garancia rendszerének alkalmazása. Ezekben az esetekben a szabálysértési felelősségre vonás gyorsabban és hatékonyabban

18 BISZTRICZKI László-KÁNTÁS Péter: *A szabálysértési törvény magyarázata*. Második, átdolgozott, hatályosított kiadás. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014. 506. o.

biztosítja a társadalom védelmét. Ezek alapján a törvény a régi Btk. 138/A. §-ában meghatározott kisebb érték alsó határát tízezer forintról húszezer forintra emelte. 2010-ben a jogalkotó a tulajdon elleni cselekmények kiugróan magas száma miatt a tényállást az elzárással sújtható szabálysértések közé emelte, ezzel egyidejűleg a tényállás tisztázását, felderítését szolgáló előkészítő eljárási cselekményeket a rendőrhatalóság hatáskörébe utalta. A jogalkotó azzal magyarázza a szigorítást, hogy „Magyarországon a jelenleg kiszabható pénzbírság visszatartó hatása nem elégséges”¹⁹ A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. II. törvény a hatálybalépésekor 50.000 forintra emelte a szabálysértési értékhatárt. Az értékhatár emelkedésével körülbelül 60.000 darab ügy került a büntetőeljárás hatálya helyett a szabálysértési törvény hatálya alá.²⁰ A bűncselekmények számának csökkenése és a kriminálpolitika szabálysértéssel kapcsolatos koncepcióinak összevetése kapcsán megállapítható, hogy a keletkezett büntetőeljárások száma nem pusztán a dekriminalizáció eredménye. Mindezt alátámaszta az is, hogy az ismertté vált vagyron elleni bűncselekmények száma 2015 évtől 2018 évig 159.736-ról 96.340-re (-29,69%) csökkent²¹. Ezzel párhuzamosan a rendőrhatalóság hatáskörébe utalt elzárással súlytható szabálysértések száma 2015 évtől 2018 évig 76.391-ről 60.112-re (-21,32) közel arányos csökkenést mutat a bűncselekmények számának csökkenésével.

V. Összegzés

A bűncselekmények számának 1998-ig tartó emelkedését követően kedvezőbb, a mai napig tartó pozitív folyamat tapasztalható. Ez a bűnüldöző szervek, az egyre inkább probléma orientált rendőrség, a rendszerváltást követő években lefektetett célok folyamatos stratégiai megvalósítása segítségével érte el. Egy tudatosan, az együttműködés jegyében összeállított közbiztonsági stratégia képes lenne azonban fuzionálni a rendészeti szervek, így a rendőrség, katasztrófavédelem, helyi rendészeti feladatokat ellátók, civil önvédelmi és magánbiztonsági ipari szervezetek. A kriminálpolitika büntető igazságszolgáltatáson túlnyúló feladatai és eszközei ugyanis szoros kapcsolatot feltételeznek más szakpolitikákkal, mindenekelőtt a társadalompolitikával. A társadalmi devianciák jelentős részének megfékezése nem a kriminálpolitika, hanem más szakpolitika számára kihívás, azonban mivel ezek reprodukciós folyamatai gyakran egybeesnek a bűnözés reprodukciós folyamataival, ezért ezen deviáns formák bár kezdetben kívül eshetnek a bűnözés területétől, mégis befolyásolják annak alakulását. Mindezt figyelembe véve a

19 T/4863. számú törvényjavaslat a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről. <https://www.parlament.hu/irom39/04863/04863.pdf> (2020.01.26.)

20 BISZTRICZKI László - KÁNTÁS Péter 2014. 506. o.

21 Legfőbb Ügyészség: *Bűnözés és igazságszolgáltatás*. 2019. http://ugyeszseg.hu/pdf/statisztika/bunozes_es_igazsagszolgaltatas_2009_2018.pdf (2020.01.26.)

kriminálpolitika nem hunyhat szemet más irányzatokkal, így például szociálpolitika, oktatáspolitikai, foglalkoztatáspolitikai vagy akár ifjúsáspolitikai felett.²²

Tárgyszavak

kriminálpolitika, inkluzív, exkluzív, korlátozó-beavatkozó, segítő-támogató, rendszer-váltás, rendőrség, bűncselekmény, szabálysértés, modernizáció, kormányzati stratégiák

Felhasznált Irodalom

A Nemzeti Együttműködés Programja 2010.

A nemzeti megújulás programja, 1990.

Az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet 1993-ban vitaanyagnak szánt kriminálpolitikai koncepciója. *Ügyészségi Értesítő* 1993/3.

BARACZKA Róbertné – SZIKINGER István: *A rendészeti igazgatás*. Magyar Közigazgatási jog. Különös rész európai kitekintéssel. Osiris Kiadó, Budapest., 1999.

BISZTRICZKI László – KÁNTÁS Péter: *A szabálysértési törvény magyarázata*. Második, átdolgozott, hatályosított kiadás. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014.

BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin-KEREZSI Klára-LÉVAY Miklós (Szerk): *Kriminológia*. Wolters Kluwer kiadó, Budapest, 2016.

BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I*, Fresh Art Design Kft. Budapest, 2009.

Cselekedni, most és mindenkiért!(2002) A nemzeti közép, a demokratikus koalíció Kormányának programja.<http://www.parlament.hu/irom37/0019/0019.htm> (2020.01.02.)

FEUERBACH, Anselm: *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts*. Georg Friedrich Hayder Verlag, Giessen, 1847.

JESCHEK Hans – Heinrich: *Lehrbuch des Strafrechts Allgemeiner Teil*. Dunker & Humblot, Berlin,1978.

KEREZSI Klára: *Konfrontáció és kiegyezés. A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában*. Akadémiai Doktori Értekezés. Budapest, 2011.

KOLOSÍ Tamás-SÁGI Matild: *Rendszerváltás és társadalomszerkezet* (elektronikus verzió, készült 2006-ban). <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a889.pdf> (2020. 01.12.)

Kormányprogram, 1994.

Legfőbb Ügyészség: *Bűnözés és igazságszolgáltatás*. 2019. http://ugyeszseg.hu/pdf/statisztika/bunozes_es_igazsagszolgalatasi_2009_2018.pdf (2020.01.26.)

22 BORBÍRÓ Andrea-GÖNCZÖL Katalin-KEREZSI Klára-LÉVAY Miklós (Szerk.) 2016. 713. o.

- PUSZTAI László: Egy vitaanyag előszava, In: Az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet kriminálpolitikai koncepciója, *Ügyészségi Értesítő*, 1993/3. 1.o.
- FINSZTER Géza: *A rendőrség joga*. Duna Mix Kft, Budapest, 2012.
- T/4863. számú törvényjavaslat a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről. <https://www.parlament.hu/irom39/04863/04863.pdf> (2020.01.26.)
- Teendők az új évezred küszöbén, 1998.
- Új Magyarország, Szabadság és szolidaritás. A Magyar Köztársaság Kormányának programja a sikeres, modern és igazságos Magyarországért 2006-2010.

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÉS A BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉG ETIKAI KÉRDÉSEI

I. Bevezetés

Szabó András alkotmánybíró 1992-ben kifejtett álláspontja szerint: „A büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben az ultima ratio. Társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen. A büntetőjogi szankció, a büntetés szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek.”²

A különböző jogágak szankciói eltérő jogpolitikai célokat tükröznek. Az ultima ratio jelleggel egyetértve, a hatályos büntető törvényben foglaltakkal egyezően a büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.³ A társadalom védelme feltételezi, hogy a társadalom által meghatározott érdekek és értékek állnak a szankció védelme alatt. Az, hogy mit tekint egy adott társadalom védendőnek, számtalan szempont befolyásolhatja, de a büntető igazságszolgáltatás kétségkívül sokat elárul egy civilizáció morális értékrendjéről, mivel a többi jogágnál hangsúlyosabb módon azon alapszik.

A dolgozat megkísérel választ találni arra a kérdésre, hogy milyen erkölcsi szempontok vehetőek figyelembe a mesterséges intelligenciával kapcsolatos, törvényi tényállásba ütköző cselekményekkel kapcsolatban: milyen érdekek, és értékek állnak szemben egymással, és milyen megoldások merülhetnek fel a konfliktusok kezelésére. A mélytanulással működő gépek döntései eltávolodnak alkotótól és a felhasználtól – az emberi cselekvő nem tudja megjósolni, hogy a géptől egy adott helyzetben milyen döntés várható. A felmerülő dilemmákra a büntetőjogi dogmatikának is választ kell adnia, ez a döntés azonban hosszú távon kihatásra lehet a technológiai fejlődés irányára.

1 Témavezetők: Prof. Dr. habil Domokos Andrea egyetemi tanár, Bünyügyi Tudományok Intézete Intézetvezető; és Dr. habil Boóc Ádám egyetemi docens, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék Tanszékvezető; mindketten a Károli Gáspár Református Egyetem Doktori Iskolájának tagjai

2 Szabó András alkotmánybíró 30/1992. (V.26.) AB határozatban kifejtett álláspontját idézi KARSAI Krisztina: Az ultima ratio elvéről - másképpen. In Juhász Zsuzsanna - Nagy Ferenc - Fantoly Zsanett (szerk.): Sapiienti sat: *ünnepi* kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2012. (253-254.)

3 Lásd: a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 79. §.

II. A mesterséges intelligenciáról általában

A mesterséges intelligenciával kapcsolatos kutatások a XXI. század gazdaságának egyik legaktuálisabb és legfontosabb területét jelentik. A mesterséges intelligenciával működtetett termékek és más megoldások jelenleg is részei a mindennapi életnek, azonban a jövőben ezen eszközök jelentősége várhatóan tovább fog növekedni. A fejlesztések egyik kiemelt területét, és a tudományos érdeklődés fő célpontját az önvezető járművek jelentik, de jelentőséggel bírhatnak a büntetőjogi felelősség szempontjából például a pilóta nélküli légi járművek (drónok), a gépi végtaggal helyettesített emberi testrészek, valamint az adatbányászati szoftverek, illetve az automatizált adatbázisok is. A mesterséges intelligenciaként definiált, illetve általában ennek nevezett algoritmusok között érdemes különbséget tenni a pontos vizsgálódás érdekében.

A valódi, azaz „erős” vagy általános mesterséges intelligenciának nevezett algoritmus megkülönböztető jellegzetessége, hogy rendelkezik a kizárólag embernek tulajdonított gondolkodás és öntudat képességével. Döntéseit az alkotójától függetlenül, önállóan hozza meg, és képes a gép számítási sebességét az emberi önállósággal és kreativitással ötvözve változatos feladatok hatékony teljesítésére, így működése nem korlátozódik egy előre meghatározott feladat kizárólagos ellátására. Az öntudattal rendelkező gép a jelenlegi technológiai szinten nem érhető el, bár ennek megvalósítására is folynak kísérletek.⁴

A másik végletet az előre kódolt algoritmusok jelentik. Ezek rendszerszerű működésükkor egy lépésről lépésre, előre meghatározott tervet hajtanak végre. Az elvégzendő logikai műveletek előre ismertek, és bár ezek magas számítási kapacitásokat foglalnak magukban, kreatív, a tervtől eltérő megoldások nem várhatóak ezen gépektől. Megjegyzendő, hogy a büntetőjogi felelősség tekintetében, mivel a programozó, illetve adott esetben a felhasználó előre láthatja a gép lehetséges megoldásait, így az esetleges kriminális cselekmények dogmatikai aggályok nélkül betudhatóak az algoritmust működtető emberi elkövetőnek.

A harmadik típus, mely egyben mind a technológiai fejlesztések, mind a büntetőjogi értékelés szempontjából a legjelentősebb, a mélytanulással (deep learning) működő gép. A gépi tanulásra épülő programok a hagyományos algoritmusokkal ellentétben a programozó által megadott paramétereket követve – az emberi tanulási folyamathoz hasonló módon – úgy látja el feladatát, hogy az emberhez hasonló módon tapasztalatokat gyűjt, és ezeket felhasználja működése során. A kapott adatokat a gép a neurális hálózatok technológiájának felhasználásával rendszerezi, és egy kimeneti

4 Az erős, vagy másnéven *általános* mesterséges intelligencia (Artificial General Intelligence, AGI) megalkotásának lehetőségét jelenleg a mélytanulást használó programok kizárólag egy feladatra való alkalmasságának megszüntetésével, működésük *általánossá* tételével, multifunkcionalitásában látják. Lásd: <https://www.theengineer.co.uk/deepmind-research-brings-strong-ai-one-step-closer/> és <https://www.forbes.com/sites/cognitiveworld/2019/06/10/how-far-are-we-from-achieving-artificial-general-intelligence/#581595a46dc4> (2019. 11. 01.)

választ ad a céljának megfelelően. A fő különbség az előre kódolt programok és a mélytanulással fejlesztett algoritmus között az, hogy az első technológia esetében a gép a kapott információk (inputok) alapján mindenképpen a meghatározott, alkotója által elvárt „helyes” megoldást fogja produkálni. A mélytanulás ezzel ellentétben egy valószínűségi, az emberi agy működését is alapul vevő tanulási folyamat eredménye: a gép kezdetben más és más megoldásokat fog adni egy problémára, majd alkotója útmutatásainak megfelelően súlyozza saját megoldásait az elérendő cél alapján. A folyamat végére a neurális hálóban kialakulnak rossz gondolkodási irányok, elvetendő megoldások, melyek kimeneti valószínűsége egyre jobban csökken, míg megerősítésre kerülnek a lehetséges kívánt megoldások. Ez a súlyozási szabály teszi egyedülállóvá ezt a technológiát, mely kifinomultabb és önállóbb gépek megteremtését teszi lehetővé.⁵

A felelősség szempontjából a megoldásra váró kérdés ez utóbbi, mélytanulással működő gépek által megvalósított, vagyoni vagy személyi jogokat sértő „cselekmények” tekintetében érdemelnek vizsgálatot. A mélytanulással működő gép neurális hálója ugyanis olyan megoldások végrehajtására képes, melyre konkrét utasítást sem a gép alkotójától, sem a technológia felhasználójától nem kapott.⁶ Ez azt jelenti, hogy egy konkrét, a gép által megoldandó helyzetben sem a programozó, sem a felhasználó nem tudja egyértelműen megjósolni a konkrét megoldást, melyet a gép alkalmazni fog. El kell különíteni ezen problémát azoktól az esetektől, amikor a gép hibás működéséből, vagy szakszerűtlen felhasználásából ered a jogsérelem.

III. Büntetőjogi felelősség a mélytanulással működő gépek esetében

A mélytanulással működő gépek által hozott döntésekkel kapcsolatban szükségesnek bizonyulhat a jelenlegi felelősségi elképzelések átdolgozása, hogy megfelelő választ adhasson a jogrendszer a technológiai fejlődésből eredő problémákra. A kérdés időszzerűségét az adja, hogy a legújabb tudományos eredmények folytán létrehozott algoritmusok esetében a neurális háló által hozott potenciális döntések a programozó cselekvésétől elkülönülnek, azokat nem láthatja előre.

Az előreláthatóság követelménye mind a polgári jogi,⁷ mind a büntetőjogi felelősség⁸ megállapításának immanens elemének tekinthető. A jogirodalomban felmerült, egyes álláspontok⁹ szerint a probléma polgári jogi vetülete kezelhető magának a mesterséges

5 A neurális hálók részletes működéséről lásd: KRISTÓF Tamás: A mesterséges neurális hálók a jövő kutatás szolgálatában. Jövőelméletek 9. Budapest, BKÁE Jövőkutatási Kutatóközpont, 2002.

6 Lásd: SILVER, David et al.: Mastering the game of Go without human knowledge. *Nature*, Vol. 550. (2017), (354-359.)

7 Lásd: a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:142. §, valamint 6:521. §.

8 Btk. 8. §.

9 GLESS, Sabine – SILVERMAN, Emily – WEIGEND, Thomas : If Robots Cause Harm, Who is to Blame? Self-Driving Cars and Criminal Liability. *New Criminal Law Review*, Vol. 19, No. 3. 2016 (412–436.)

intelligencia önálló felelősségének megállapításával. Mivel a polgári jogi dogmatika számára a természetes személyeken kívüli jogalanyok kárfelelősségének megállapítása nem okoz problémát, ezen álláspont szerint hasonlóan lehetne kezelni a gépek által okozott károkat a jogi személyek által okozottakkal. Alternatív lehetőségként elképzelhető egy biztosítási rendszer felállítása, melytől a kárt szenvedett személyek kielégítést remélhetnek, megkerülve ezzel az imént felvázolt felelősségi kérdést.

A büntetőjogi felelősség tekintetében azonban nem juthatunk hasonló megoldásra. A kontinentális jogrendszerek általában, így a magyar jog sem teszi lehetővé természetes személyeken kívül más bűnösségének megállapítását, jogi személyekkel szemben kizárólag intézkedések alkalmazhatóak.¹⁰ Azonban annak ellenére sem feltétlenül helyes a büntetőjogi felelősség megállapíthatóságát teljesen kizárni, hogy a vizsgált esetekben a gép döntése mögött nincsen emberi cselekvőség. A gépi „magatartások” kriminalizálásának oly módon történő megvalósulását, hogy a mesterséges intelligenciát önállóan terhelheti büntetőjogi felelősség, mégsem tarthatjuk elfogadhatónak: a gépek nem rendelkeznek személyiséggel és valódi intelligenciával, így büntethetőségük csak a fentebb említett (jelenleg nem létező) „erős” mesterséges intelligencia esetében nevezhető megalapozottnak.

IV. Etika és a büntetőjog

Különbséget kell tenni a polgári jogi felelősségre és a büntetőjogi felelősségre vonatkozó normák jogpolitikai háttere között. A kártérítési jogban a kártérítés kettős funkciót tölt be: a reparációt és a prevenciót.¹¹ A prevenció a büntetőjogi szankciónak is deklarált célja, azonban a polgári jogi viszonyok között ez jelentősen eltérő módon valósul meg. A modern gazdasági viszonyok között működő, tőkeerős jogalanyok körében a visszatartó, megelőző hatás más formában érvényesül. A profitorientált nagyvállalatok számára a károkozó magatartás tanúsítását követő kártérítési perben történő felelősségre vonás költségekkel jár – azonban a károkozó magatartás elkerülése is szükségszerűen ezzel jár. Ezért a gazdálkodó szervezet akkor jár el racionálisan, ha a számba vehető kockázatok közül a számára kedvezőbbet választja, vagyis nem morális, erkölcsi kérdés a jogsértéstől való tartózkodása, hanem csak egy a kalkulálható költségtényezők közül, mely a piaci működésének feltétele.¹²

Ezzel szemben a büntetőjogban – az adott nemzet társadalmi berendezkedésétől sem függetlenül – döntően az erkölcsi megfontolások dominálnak az üldözendő cselekmények, a büntetési célok, a büntethetőségi akadályok és a büntetési nemek

10 Lásd: a jogi személyekkel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. Törvény.

11 FUGLINSZKY *Ádám*: *Kártérítési jog*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015. (38.)

12 MENYHÁRD Attila: *Kártérítés, prevenció és jogalap nélküli gazdagodás*. In: Csehi Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett (szerk.): *(L)ex Cathedra et Praxis, Ünnepi Kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*, Pázmány Press, Budapest, 2014, (188.)

meghatározásában is. Az emberi társadalmak földrajzi és időbeli tényezőktől függően eltérően vélekedtek bizonyos cselekmények büntetőjogi megítéléséről, valamint az alkalmazandó büntetésekről.¹³

A büntetés a magyar büntető törvényben nem megjelenő, mégis meglévő funkciója a megtorlás. Ezen cél fejezi ki leginkább a büntetőjog és az erkölcs közötti kapcsolatot. Szabó András alkotmánybíró a halálbüntetés alkotmányellenességét megállapító alkotmánybírói határozathoz fűzött párhuzamos véleményében az alábbiakban fejt ki a megtorlás, az erkölcs és a büntetőjog kapcsolatát: „A halálbüntetés kiiktatása büntetési rendszerünkben a paradox következménnyel jár, hogy a jogépségi büntetés, tehát a megtorló büntetés eszméje nyer megerősítést. Nem a bosszú, aminek a tálío elve felel meg, tehát a szemet szemért, fogat fogért. A megtorlás történelmileg a bosszú racionalizálása és mértékletessége. Megtartja az erkölcsi felháborodást mint motívumot, de mércéjében mérsékletre, önkorlátozásra, méltó és megérdemelt malum okozásra készlet. A halálbüntetés helyébe lépő legsúlyosabb büntetés lesz ezentúl a viszonyítási mércé. A megtorló büntetés tiszteletben tartja a személyiséget, mert nem vesz át sem pszichoterápiái, sem gyógyító, sem szociális vagy lelki gondozó szerepet, tehát nem kötelez büntetesként ezekre. Ezek a funkciók szolgáltatásként felkínálандók és felkínálhatók a büntetés végrehajtása során.”¹⁴ Grotius megfogalmazásában: „Crimen grave non potest non esse punibile” – nem lehet, hogy súlyos bűntett ne legyen büntethető.

A büntetés megtorlási funkciója történeti alapokra vezethető vissza. Kezdetben nem a közösség jogsértést elszenvedett tagjai, hanem a jogsértést elkövető személy kérte az állam védelmét a rá váró magánbosszúval szemben. Az állam a büntetőjog közhatalomként történő gyakorlásával a megtorlást átveszi a sértett rokonaitól, ezzel a társadalomban a bűncselekmény miatt keletkezett felháborodást az államhatalmi megtorlás elégíti ki. Mivel a közhatalmi büntetőjog évszázadai alatt a társadalom tagjai „elszoktak” a bűnelkövetőkkel szembeni védelemtől, a megtorlási funkció a sértettek védelmét is szolgálja – a jogi rendezés mellett erkölcsi elégtételt is jelent a jogsértés szankcionálása. Ugyanakkor kiemelendő, hogy a büntetőjogi értelemben vett büntetést el kell választani az etikai szabályoktól: a két normarendszer eltérő alapokon közelíti meg a bűntett társadalmi jelenségét, ennek ellenére a büntetőjog és az erkölcs szoros kapcsolata kétségkívül tagadhatatlan.¹⁵

A büntetés másik, Btk. által is deklarált célja a megelőzés, a generális és a speciális prevenció. A megelőzés a megtorláshoz hasonlóan a társadalom védelmét szolgálja a bűnelkövetéssel szemben, ugyanakkor a preventív cél egyben a bűnelkövetők nevelését is célul tűzi ki. Végül a büntetéshez kapcsolódik a reintegráció is, mely során megkísérlik az elítéltet visszavezetni a társadalomba, elősegítve nála a jogkövető magatartást.¹⁶

13 Lásd: MEZEY Barna: A hosszú tartamú szabadság-büntetés a jogtörténetben, *Börtönügyi szemle*, 2005. (24.évf.) 2. sz. (1-6.)

14 23/1990. (X. 31.) AB határozat

15 BIBÓ István: Etika és büntetőjog. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. Első kötet 1935-1944. Magvető Könyvkiadó, Budapest, (161-182.)

16 DOMOKOS Andrea: Bűncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös

A büntetőjogi fogalmaknak tehát karakteres erkölcsi vetületük van: a társadalomban fellelhető megtorlási szándék, illetve a társadalom megelőzés útján történő védelme élesen elkülönül a polgári jogi kártérítés reparatív és preventív funkciójától. Álláspontom szerint ez az erkölcsi karakter indokolja a büntetőjogi felelősség eltérő megítélését a mesterséges intelligencia által okozott jogsértő cselekmények tekintetében.

A büntetőjoghoz tartozó etikai karakter miatt a mélytanulással működő gépek „önálló” működéséből fakadó, esetlegesen a közlekedés biztonságát, vagy különösen az emberi életet, testi épséget veszélyeztető jogsértő cselekmények tekintetében semmiképpen sem fogadható el az a jogalkotói vagy jogalkalmazói álláspont, mely a büntetőjogi felelősség megállapításától elzárkózik: a társadalmi igény egy ilyen élethelyzet jogi rendezését álláspontom szerint annak ellenére kikényszeríti, hogy emberi magatartás, azaz a hagyományos értelemben vett, büntetőjogilag értelmezhető cselekmény az adott esetben hiányzik.

V. A büntetőjogi felelősség megállapításának lehetőségei

A mesterséges intelligencia felhasználásával megvalósított bűncselekmények esetében a gép programozójának, a technológia felhasználójának, valamint a gép önálló „felelőssége” is felmerülhet, mint lehetséges megoldás.

A gondatlanságból elkövetett bűncselekményekért akkor vonható felelősségre a tettes, ha előre látja cselekményének lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában, vagy cselekménye lehetséges következményeit azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja.¹⁷ A gondatlanul elkövetett bűncselekmény csak akkor büntetendő, ha a büntetőtörvény a gondatlan elkövetést külön büntetni rendeli.¹⁸

A mélytanulással működő gép által megvalósított bűncselekményekkel kapcsolatban felmerülhet az az értelmezés, hogy amennyiben ezen cselekmények a programozó, vagy a felhasználó a tőle elvárható figyelem tanúsításának elmulasztásával, vagy a lehetséges következmények elmaradásában való alaptalan bizakodásával valósulnak meg, akkor a gondatlanul elkövetett bűncselekményért a felelősségük megállapítható.

Könnyű elképzelni egy olyan esetet az önvezető autók példájánál maradva, hogy az autó képfelismerő rendszere nem ismer fel egy, az úttesten tartózkodó gyalogost, és elgázolja. Egy ilyen esetben a programozó felelőssége merülhet fel elsődlegesen. A gondatlan elkövetés akkor állapítható meg, ha elfogadjuk, hogy megfelelő figyelem és körültekintés mellett alkotható lett volna egy olyan gép, mely a balesetet kiváltó hibát elkerülte volna. Ennek a körülménynek a meglétét szakértői úton lehet felmérni

gyökerűsége. In: Birher, Nándor; Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, (2019) pp. 199-210.

17 Btk. 8. §

18 Btk. 4. § (1)

– azonban a jelenlegi technológiai szinten „tökéletes” gép feltehetően nem alkotható. Ebben az esetben pedig a programozó a tőle telhető legnagyobb figyelem tanúsítása mellett sem kerülheti el, hogy adott esetben „hibás” működés lépjen fel – ha ez a jövőben nem változik, akkor a jelenlegi fogalmaink szerint a bűnösség nem állapítható meg. Kérdéses továbbá, hogy a képfelismerő rendszer „mulasztását” – mely a közeljövőben sem lesz várhatóan teljesen pontos – mennyiben lehet a fejlesztésben résztvevő, adott esetben több száz munkatárs együttes felelősségévé tenni.

Érdemes megfontolni, hogy a felhasználó felelőssége milyen módon merülhet fel a fenti fiktív eset kapcsán. Tétélezzük fel, hogy az önvezető jármű tulajdonosa és használója tudott arról, hogy a képfelismerő rendszer nem minden esetben képes az úttesten közlekedő gyalogosok felismerésére, például a gyártó által nyújtott tájékoztatás folytán. Ha ezek után elindítja a járművet, mely ebből kifolyólag balesetet okoz, felmerülhet a felhasználó felelőssége azzal, hogy az ismert potenciális körülmények ellenére működteti a gépet (a felhasználó előre látja cselekményének lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában).

A büntetési célok, valamint a fentebb tárgyalt etikai kérdések figyelembevételével belátható, hogy a felhasználó bűnösségének megállapítása – bár a jogszabály szövege így is értelmezhető – nem szolgálná sem a megtorlás, sem a prevenció érdekeit. A bűncselekmény sértettje feltehetően nem érezné kielégítőnek azon személyek megbüntetését, akik a balesetet okozó gép megalkotásában nem vettek részt, közrehatásuk mindössze a működtetésben rejlik. A megelőzés is csak oly módon értelmezhető, hogy a felhasználók többé nem hozzák működésbe önvezető autóikat – vagy meg vásárolják azokat.

A gondatlan elkövetés megállapíthatósága a fenti esetek bármelyikében azzal járna, hogy csökkenti a mesterséges intelligencia fejlesztésében rejlő innováció megtérülését, az egyébként pozitív társadalmi célok elérését. Joggal tehető fel a kérdés, hogy ki venne olyan gépet, melynek az általa nem ismert és nem befolyásolható működésével okozott jogsértéséért büntetőjogi felelősséggel tartozhat? A másik oldalról megközelítve: ki készítené el egy olyan gépet, mely a legnagyobb körütekintés mellett is képes „hibázni,” és ezért büntetőjogi felelősség terheli alkotóját?

A szándékosan elkövetett¹⁹ cselekmények esetében kevesebb etikai és dogmatikai akadállyal kerülünk szembe. Azon esetekre, amelyekben a mesterséges intelligenciát valaki szándékosan készíti el vagy használja úgy, hogy az bűncselekményt kövessen el, aggálytalanul állapítható meg az ilyen személyek felelőssége.²⁰ A mesterséges intelligencia ekkor a bűncselekmény elkövetési eszközének²¹ tekintendő, és az elkövető vonható felelősségre a gép által megvalósított tényállás tekintetében.

19 Btk. 7. §

20 GLESS, Sabine – SILVERMAN, Emily – WEIGEND, Thomas: If Robots Cause Harm, Who is to Blame? Self-Driving Cars and Criminal Liability. *New Criminal Law Review*, Vol. 19, No. 3. 2016 (412–436.)

21 ESZTERI Dániel: A mesterséges intelligencia fejlesztésének és üzemeltetésének egyes felelősségi kérdései. *Infokommunikáció és jog*, 12. évf. 62-63. sz. / 2015. (47-57.)

Említést érdemel az az eshetőség is, amikor a mesterséges intelligenciának egy előre látható, és felmérhető helyzetben kell döntést hoznia arról, hogy melyik jogsértő lehetőséget válassza. Az alagút probléma során egy önvezető autó egy egysávos hegyi úton halad, nagy sebességgel közelítve egy alagúthoz. Mielőtt behajtana az alagútba, féktávolságon belül egy gyermek ugrik az útestre, elzárva az alagútba vezető utat. Az önvezető autó észleli az előtte lévő akadályt, és két választási lehetősége marad: vagy elgázolja az útesten lévő gyereket, vagy a kormányt félrerántva a falnak vezeti az autót a benne lévő utassal együtt.²²

A gép döntésétől (és az arra adott, esetleges közvetlen programozói utasítástól) függetlenül egy olyan helyzettel állunk szemben, melyben a mesterséges intelligencia a korábbiaktól eltérően nem egy gondatlan hiba folytán kerül mások jogát sérthető helyzetbe – ez esetben egy előre látható körülményre fog választ adni, a körülmények gondos figyelembevételével. Az utas vagy a gyermek életének ily módon történő kioltásával kapcsolatban felmerülhet a végszükség²³, mint büntethetőségi akadály.²⁴

A mesterséges intelligencia típusaival kapcsolatban megjegyzendő, hogy a felelősségi kérdésekkel kapcsolatos fenti megállapítások kizárólag a mélytanulással működő gépek tekintetében irányadóak: az előre kódolt algoritmusok tekintetében azok pontosan kiszámítható működése miatt, míg az „erős” mesterséges intelligencia (mely megalkotására jelenleg nem került sor) esetében az öntudat, és a gondolkodási képesség megléte miatt kell eltérően megítélni az ezekhez kapcsolódó kriminális cselekményeket.

VI. Összegzés

A fentiek tükrében megfontolandó, hogy lehetséges-e, illetve indokolt-e a jelenlegi büntetőjogi fogalmak alkalmazása a mélytanulással működő mesterséges intelligenciák által megvalósított bűncselekmények vonatkozásában. A kérdésnek az etikai vonatkozásokon kívül másik komoly társadalmi vetülete a technológiai fejlődés ösztönzésében rejlik. Mindegyik büntetőpolitikai felfogás kockázatot hordoz magában: akár a programozók, akár a felhasználók büntetőjogi felelősségre vonása azzal járhat, hogy csökken a mesterséges intelligencia fejlesztése iránti befektetési szándék, és így a társadalomnak nyújtandó, többségében előnyös szolgáltatások megvalósítása maradhat el. Ugyanezen okból elvetendő az a megoldás is, mely a potenciálisan tényállásszerű cselekményeket megvalósítani képes gépek előállítását, forgalmazását vagy felhasználását tilalmazza. A programozói cselekvésektől függetlenedő mesterséges intelligenciával kapcsolatos bűncselekmények teljes dekriminalizálásával, a büntetőjogot meghatározó erkölcsi

22 Boóc Ádám: Robotautókkal, közösségi taxikkal és kereskedelmi drónokkal kapcsolatos felelősségi kérdések. In Tóth András (szerk.): *Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem *Allam- és Jogtudományi Kar*, 2016. (215.)

23 Btk. 23. §

24 SANTONI DE SIO, Filippo: Killing by Autonomous Vehicles and the Legal Doctrine of Necessity. *Ethical Theory and Moral Practice*, 20 (6293), 2017. (411-429.)

karakter kerülne mellőzésre, mely beláthatatlan feszültséget szülne az ilyen jogsértő cselekmények sértettjeitől, így ez sem lehet egy fenntartható álláspont.

A jogalkotóra vár az a feladat, hogy ezen konfliktusban lévő érdekek között egyensúlyt teremtsen. A büntetőtörvény értékelése az osztársadalmi konszenzus kifejezésére törekszik, így a jogalkotásnak nem csak a technológiai fejleményekre, hanem a mögöttes társadalmi igényekre és igazságérzetre is tekintettel kell lennie.

Felhasznált irodalom

- DOMOKOS Andrea: Bűncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös gyökere. In: Birher, Nándor; Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, (2019) pp. 199-210.
- BOÓC Ádám: Robotautókkal, közösségi taxikkal és kereskedelmi drónokkal kapcsolatos felelősségi kérdések. In Tóth András (szerk.): *Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2016
- FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015
- KRISTÓF Tamás: A mesterséges neurális hálók a jövőkutatás szolgálatában. *Jövölméletek* 9. Budapest, BKÁE Jövőkutatási Kutatóközpont, 2002
- SILVER, David et al.: Mastering the game of Go without human knowledge. *Nature*, Vol. 550. (2017), (354-359.)
- GLESS, Sabine – SILVERMAN, Emily – WEIGEND, Thomas : If Robots Cause Harm, Who is to Blame? Self-Driving Cars and Criminal Liability. *New Criminal Law Review*, Vol. 19, No. 3. 2016 (412–436.)
- MENYHÁRD Attila: Kártérítés, prevenció és jogalap nélküli gazdagodás. In: Csehi Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett (szerk.): *(Lex Cathedra et Praxis, Ünnepi Kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*, Pázmány Press, Budapest, 2014.
- MEZEY Barna: A hosszú tartamú szabadság-büntetés a jogtörténetben, *Börtönügyi szemle*, 2005. (24.évf.) 2. sz. (1-6.)
- BIBÓ István: Etika és büntetőjog. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. Első kötet 1935-1944. Magvető Könyvkiadó, Budapest, (161-182.)
- ESZTERI Dániel: A mesterséges intelligencia fejlesztésének és üzemeltetésének egyes felelősségi kérdései. *Infokommunikáció és jog*, 12. évf. 62-63. sz. / 2015. (47-57.)
- SANTONI DE SIO, Filippo: Killing by Autonomous Vehicles and the Legal Doctrine of Necessity. *Ethical Theory and Moral Practice*, 20 (6293), 2017. (411-429.)

A KISKORÚVAL VALÓ KAPCSOLATTARTÁS AKADÁLYOZÁSÁT BÜNTETŐ TÖRVÉNYI TÉNYÁLLÁS ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI

1. Bevezetés

A következőkben disszertációm egy kisebb szeletét fogom megragadni, a gyermekek érdekét sértő bűncselekmények közül a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozásáról lesz szó. A szóban forgó deliktumot mind elméleti, mind pedig gyakorlati aspektusból megközelítem. A hosszas dogmatikai elemzéstől, valamint a bűncselekménnyel egyébként szorosan összefüggő háttérjogszabályi rendelkezések részletekbe menő ismertetésétől eltekintek, figyelemmel arra, hogy céloom alapvetően annak megválaszolása, hogy mikor lehet szó egyáltalán büntetőjogi beavatkozásról. Nagyobb jelentőséget tulajdonítok ugyanis a gyakorlati oldalnak, tekintettel arra, hogy lehetőségem adódott országos teljes mintán aktakutatást végezni a témában. Ebből adódóan ennek eredményei és az azokból levonható főbb konzekvenciák képzik jelen tanulmány magját.

2. Néhány gondolat a '78-as Btk. szerinti szabályozásról

A szóban forgó bűncselekmény a 78[']-as Btk.-ban a kiskorú veszélyeztetése deliktum keretén belül került determinálásra, a mostanihoz képest némiképp eltérő tartalommal. *Ennek értelmében, aki a bírósági vagy hatósági határozat alapján nála elhelyezett kiskorú, illetőleg a kiskorúval kapcsolattartásra jogosult személy közötti kapcsolat kialakítását vagy fenntartását a kapcsolattartás kikényszerítése érdekében alkalmazott bírság kiszabását követően is akadályozta, vétséget követett el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntethető.*²

Egyrészt a törvényi tényállás ekkor még objektív felelősséget követelt meg a kapcsolattartásra kötelezettől, másrészt pedig az büntethetőséget megszüntető okról sem rendelkezett.³

1 Témavezető: Prof. Dr. habil. BELOVICS Ervin, tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola

2 1978. évi IV. tv. 195. § (4) bek.

3 LAJTÁR István: *A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények*. In: *Polt Péter (szerk.): Új Btk. kommentár*. Budapest, Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó, 2013. 61-62.

3. A kiskorúval való kapcsolattartás akadályozásának vétsége a hatályos Btk.-ban

Az új Büntető Törvénykönyvben a kiskorúval való kapcsolattartást akadályozó büntető-jogellenes magatartás önálló bűncselekménynek minősül, vagyis az immáron nem a kiskorú veszélyeztetése körében kerül deklarálásra. A hatályos szabályozás értelmében, „*aki a hatósági határozat alapján nála elhelyezett kiskorú és a kiskorúval kapcsolattartásra jogosult személy közötti kapcsolat kialakítását vagy fenntartását a kapcsolattartás kikényszerítése érdekében alkalmazott bírság kiszabását követően is önhibájából akadályozza, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő*”.⁴

Hangsúlyozandó, hogy az új Btk. szakított a korábbi szabályozási konstrukcióval, hiszen az a felelősséget egyrészt az önhibára korlátozza, másrészt pedig az egy büntethetőséget megszüntető okról is rendelkezik, a törvényhely (2) bekezdésében. *Nem büntethető ugyanis az az elkövető, aki a kapcsolattartást az elsőfokú ügydöntő határozat meghozataláig megfelelően biztosítja, és az elmaradt kapcsolattartási formák pótlását megkezdi*.⁵

A bűncselekmény védett jogi tárgya a kiskorúval való kapcsolattartáshoz, illetve a kiskorú egészségéhez, erkölcsi fejlődéséhez fűződő egyéni és társadalmi érdek.⁶

A deliktum passzív alanya egyrészt a kiskorú, vagyis a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy, másrészt pedig a kiskorúval kapcsolattartásra jogosult fél.⁷ Azt, hogy ki minősül kapcsolattartásra jogosult félnek, a Ptk. és a 149/1997. (IX.10.) Kormányrendelet szabályozza. Ilyennek kell tekinteni például a különélő szülőt, a nagyszülőt vagy a testvért.

A bűncselekmény elkövetési magatartása a kapcsolat kialakulásának vagy fenntartásának az önhibából történő akadályozása.⁸ A Kúria külön hangsúlyozta, hogy a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozásának vétsége szempontjából az önhiba vizsgálata – szemben az 1978. évi IV. törvény szerinti jogállapottal, ahol ez a büntethetőség előfeltételeként meghatározott bírságolás körében a gyámhatóság feladata volt – a bíróságra hárul, önhiba hiányában ugyanis a cselekmény nem lehet tényállásszerű.⁹

A bűncselekmény alanya (kapcsolattartásra kötelezett) csak olyan személy lehet, akinél a kiskorút hatósági határozat alapján elhelyezték.¹⁰

Adott deliktumot pedig csak szándékosan lehet megvalósítani, aminek alapja az önhiba kell, hogy legyen.¹¹

4 Btk. 210. § (1) bek.

5 Btk. 210. § (2) bek.

6 LAJTÁR István 2013. 62.

7 Uo. 62.

8 SINKU Pál: A gyermekek érdekeit sértő és a család elleni bűncselekmények. In: Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: *Büntetőjog II., Különös Rész. Hatodik hatályosított kiadás*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018. 244.

9 BH.2016.2.

10 SINKU Pál 2018. 244.

11 SINKU Pál 2018. 244.

A kiskorúval való kapcsolattartás akadályozását büntető törvényi tényállás vonatkozásában fontos hangsúlyozni, hogy több feltétel együttes teljesülése esetén van csak helye a büntetőjogi beavatkozásnak. Egyrészt kell, hogy legyen egy kapcsolattartást rendező hatósági döntés melyről a házassági vagy a szülői felügyelet rendezése iránti perben a szülők egyezsége köthetnek; egyezségük hiányában arról – kérelemre vagy a gyermek érdekében hivatalból – a bíróság dönt. Ha házassági vagy a szülői felügyelet rendezése iránti per nincs folyamatban, akkor adott kérdésről – a szülők megegyezésének hiányában – a gyámhatóság dönt. Másrészt pedig szükségeltetik egy, a kiskorú gyermek elhelyezéséről rendelkező hatósági határozat is, melyet úgyszintén a bíróság vagy a gyámhatóság hoz. A büntetőjogi beavatkozásnak továbbá elengedhetetlen feltétele, egy előzetes gyámhatósági, vagyis közigazgatási eljárásnak a lefolytatása is. Ennek alapvetően a kapcsolattartást rendező bírósági vagy gyámhatósági döntésben foglaltak önhibából történő nem teljesítésekor van helye. Ilyenkor a gyámhatóság kompetenciájába tartozik ugyanis a kapcsolattartást rendező döntés végrehajtásának az elrendelése [149/1997.-es (IX.10.) Kormányrendelet, 33. §]. Ha a kapcsolattartásra kötelezett továbbra is önhibájából akadályozza a kapcsolattartást a kapcsolattartásra jogosult és a kiskorú gyermek között, akkor a gyámhatóság bírságot szab ki (akár egymás után, több alkalommal is). Büntetőjogi felelősségre vonásnak végső soron csak akkor van helye, ha a kapcsolattartásra kötelezett a kapcsolattartás kikényszerítése érdekében alkalmazott bírságkiszabás(ok) után is önhibájából akadályozza a kapcsolattartást (ahogy a törvénszövegben is látható), a nála - hatósági határozat alapján elhelyezett - kiskorú gyermek és a kapcsolattartásra jogosult között, szembemelve ezzel természetesen a kapcsolattartást rendező bírósági vagy gyámhatósági döntésnek.¹²

4. A bűncselekmény gyakorlatban történő megítélése

A következőkben rátérek a szóban forgó bűncselekmény gyakorlatban történő megítélésre, melynek keretén belül az általam lefolytatott aktakutatás főbb tanulságait/eredményeit kívánom ismertetni. Az aktavizsgálat alapját a 2013. július 1. és 2017. december 31. közötti időszak összes jogerős ítélete képezte. Az aktakutatás során főként a büntetéskiszabási gyakorlatra fókuszáltam.

Nagyon érdekes számadat, hogy Magyarországon az új Btk. hatályba lépésétől egészen 2017.12.31-ig rendkívül csekély számú, csupán 30 darab jogerős ítélet született. Alapvetően a legtöbb ügy már első fokon jogerőre emelkedett (24 darab ügy), azonban volt rá példa, hogy egy-egy büntetőeljárás másodfokra került (5 darab ügy), valamint egyetlen egy eset volt, amikor egészen a Kúriáig eljutott adott eljárás.

12 MÁRKI Zoltán: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In: Kónya István (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2018. 800-801.

4.1. A büntetőjogi szankciók megoszlása

A kiszabott büntetések kapcsán elmondható, hogy 1 ügyben került sor ténylegesen végrehajtandó szabadságvesztésre ítéletre, melyhez közügyektől való eltiltás is társult, mint mellékbüntetés. 4 ügyben felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte a bíróság az elkövetőt, míg elzárás büntetést csupán 1 ügyben állapítottak meg. 2 alkalommal került sor közérdekű munkára ítéletre, míg pénzbüntetést 4 alkalommal szabtak ki.

Az intézkedések közül az eljáró bíróságok elsősorban a próbára bocsátást részesítették előnyben (15 esetben), melyhez 2 ügyben pártfogó felügyelet elrendelése is társult. Mindemellett pedig 3 ügyben megrovás alkalmazására került sor.

A jogerős ítéletek 60%-a tehát (18 eset) intézkedéssel zárult, vagyis az eljáró bíróságok úgy vélték, hogy a büntetékiszabási célok súlyosabb szankciók igénybevétele nélkül is érvényre jutnak majd. Ebből – meglátásom szerint – egyértelműen következik, hogy ezen deliktum társadalomra veszélyességének fokát csekélynek tartja a jogalkalmazó, csak úgy, mint a jogalkotó, hiszen már a törvényszövegből is jól látszik, hogy a kiszabható szabadságvesztés maximuma is csak elve egy év lenne.

4.2. A büntetékiszabás során értékelhető tényezők

Alapvetően a legtöbbször ugyanazon súlyosító és enyhítő körülményekre hivatkoztak az eljáró bíróságok.

Az alábbi súlyosító körülmények fordultak elő a vizsgált ügyekben: a vádlott hozzáállása (a sorozatos gyámhatósági bírságolás ellenére sem tett eleget önhibájából kapcsolattartási kötelezettségének; a bírósági – szülői felügyelet rendezésével vagy házasság felbontásával összefüggő perekben meghozott – határozatokban foglaltak nem teljesítése) ellenszenv keltése a közös gyermekben – jellemzően – az apa irányába; a büntetett előélet (csupán négy ügyben).

Az enyhítő körülmények pedig – kiváltképpen – a következők voltak: a vádlott beismerő vallomása; büntetlen előélet; a vádlott kiskorú gyermek eltartásáról gondoskodik; a büntetőeljárás elhúzódása.

4.3. Az igazságügyi pszichológus szakértői vélemények szerepe

A gyermekeket a kapcsolattartás akadályozásával összefüggő büntetőeljárások egy részében igazságügyi pszichológus szakértő vizsgálja meg (a 30 darab jogerős ügyből 21 ügyben).

Az ilyen szakértői véleményeknek mindenféleképpen ki kell térniük a gyermek értelmi színvonalának, s képességének megítélésére. Az igazságügyi pszichológus szakértői véleményből ki kell, hogy rajzolódjon a gyermekkorú személy erkölcsi, érzelmi fejlődési szintje, valamint az, hogy e tekintetben tapasztalható-e olyan jellegű változás, amely arra utalna, hogy a kapcsolattartásra kötelezett a kapcsolattartásra

jogosult ellen neveli a gyermeket. Továbbá vizsgálni szükséges, hogy fennáll-e olyan körülmény, amely a láthatások feszültséggel teli voltára adhat alapot. Fontos, s egyben megválaszolendő kérdés az is, hogy a kapcsolattartásra kötelezett voltaképpen milyen hatást is gyakorol gyermekére, valamint az sem elhanyagolandó szempont, hogy a kapcsolattartásra kötelezettnek milyen a kapcsolata kiskorú gyermekével? Mindemellert pedig annak figyelemmel kell lennie a gyermek – vizsgálat alatt tanúsított – magatartására is, valamint arra, hogy az miként vélekedik a kapcsolattartásra jogosult félről?

Az igazságügyi pszichológus szakértői vélemény egyik fő célja, annak megállapíthatósága, hogy terheli-e önhiba vagy sem a kapcsolattartásra kötelezettet a kapcsolattartásra jogosult és a kiskorú gyermek közötti kapcsolatlétesítés elmaradásában.

Az eljáró bíróságok ítéletük meghozatalakor előszeretettel támaszkodtak az igazságügyi pszichológus szakértő véleményére, legalábbis az ítéletek indokolást tartalmazó részéből ezt a következtetést tudtam levonni, melyet most egy-egy konkrét esettel alá is támasztok.

A Sátoraljaújhelyi Járásbíróság által megállapított tényállás értelmében E. Ildikó, vádlott a nála, hatósági határozat alapján elhelyezett két kiskorú közös gyermek, s volt férje (gyermekük édesapja) között önhibájából akadályozta a kapcsolattartást, a gyámhatósági bírságkiszabást követően is, szembehelyezkedve ezzel természetesen a kapcsolattartást egyébként rendező határozatnak. Az eljáró bíróság ítéletének indokolást tartalmazó részében rögzítette, hogy a közös kiskorú gyermekek apjuktól való távoltartásának hátterében az anya párkapcsolatban elszenvedett sérelmei álltak, és az ez idő tájt elmérgesedett viszony. A kirendelt igazságügyi pszichológus szakértő szakvéleményéből is visszaigazolódni látszott, hogy az anya saját érzelmi viszonyulását volt férjéhez (a gyermekei apjához) adta és adja át a gyermekeknek, így egy torz képet képezve az apáról. Az anya mindezt tudatos „manőverezés” és megtévesztés útján tette, gyermekeit teljesen elidegenítve ezzel apjuktól, melynek következtében azokban nem alakulhatott ki reális kép édesapjukról – figyelemmel a szakértői véleményre. Ebből kifolyólag az elsőfokú bíróság megállapította, hogy az anya a kapcsolattartást a gyermekek apjuk elleni nevelésével szándékosan, önhibájából nem csak akadályozta, hanem meg is hiúsította, így indokoltá vált a büntetőjogi értelemben véve vett felelősségre vonás kiskorúval való kapcsolattartás akadályozásának vétsége miatt, s ezért a bíróság a vádlottat 2 évre próbára bocsátotta.¹³ Az elsőfokú bíróság ezen ítéletét az ügyben eljáró másodfokú bíróság pedig végzésével helybenhagyta.¹⁴

Az első fokon eljáró Kalocsai Járásbíróság ítéletének meghozatalakor úgyszintén az igazságügyi pszichológus szakértői véleményére is támaszkodott, amiben egyértelműen rögzítésre került, hogy a szülők közötti elmérgesedett viszony az oka annak, hogy a gyermekek nem tartják/tarthatják a kapcsolatot saját édesapjukkal. A gyermekek elmondásaiból ugyanis következtetni lehetett a felek közötti konfliktushelyzetre, amit depressziós jellegük is alátámasztott, valamint kényszermozgások is megfigyelhetők

13 Sátoraljaújhelyi Járásbíróság B.525/2013/34.számú ítélete

14 Miskolci Törvényszék 3.Bf.68/2015/5.számú végzés

voltak náluk, amelyek végső soron rámutattak a bennük rejlő szorongásra, lelki vívódásra. A gyermekek látens módon kerültek befolyásolásra a szakvélemény alapján, ami pszichológiai értelemben véve annyit tesz, hogy az anya indirekt módon, elvárásainak megfelelően befolyásolta a kiskorú gyermekeket. Például: elmesélte a gyerekeknek, hogy mit csinált az apjuk, amikor ők még kicsik voltak, amire nyilván nem emlékezhetek, illetve olyan gesztusokat, metakommunikációs jeleket közvetített – noha kifejezetten az elvárást nem mondta ki – amelyből a gyermekek tudták, hogy az anyjuk voltaképpen milyen magatartást vár el tőlük annak ellenére, hogy az látszólag a gyermekekre bízta a döntést. Mindez tehát azt jelenti, hogy a befolyásolás manifeszt módon nyilvánult meg a gyermekek viselkedésében, de a szülő látens, nondirekt befolyásolása révén. A szakértő szerint a szorongásos tünetek annak is betudhatóak voltak, hogy a gyermekek végső soron mindkét szülőnek eleget akartak tenni, ami jelen helyzetben kivitelezhetetlen lett volna. Ezen szituáció pedig a közös kiskorú gyermekek értelmi képességének kibontakozását gátolta. A szakértő szerint a szülőknek minden esetben fel kell készíteni a gyermekeiket a válasza, annak következményeire, valamint a láthatásra, s annak alakulásra is. Korukra, érettségükre való tekintettel meg kell velük beszélni, hogy a bíróság miként döntött, továbbá a gyermekeket valamennyi esetben útba kell igazítani az egyes kérdésekkel összefüggésben, értve ezalatt a kapcsolattartást is, valamint annak mikéntjét. A szakvéleményből az is kiderült, hogy a vádlott (anya) túlzott manőverezésére, dominanciájára utaló jelek nem voltak megállapíthatók, valamint végső soron alkalmasnak tekinthető a gyermekek nevelésére, hiszen „tettét” valamennyi esetben csak közvetett módon hajtotta végre, s nem erőszakkal, fenntartva ezzel a látszatot. Jelen ügyben az elsőfokú bíróság a vádlottat 6 hónapi szabadságvesztésre ítélte, melyet 1 év próbaidőre felfüggesztett.¹⁵ Az ítélettel szemben a vádlott és védője is fellebbezett. Ennek hatására a Kecskeméti Törvényszék a Kalocsai Járásbíróság ítéletét megváltoztatta, s a vádlottat 1 év próbára bocsátotta, a jelentős időmúlásra hivatkozva.¹⁶

4.4. Az elkövetők és a sértettek főbb jellemzői

Az összes jogerős ítéletben (30 darab) az elkövető a kiskorú gyermek édesanyja volt. Az elkövetők életkora is hasonlóságot mutatott, az ügyek tanúsága alapján a 30-45 év közötti korosztály az érintett.

Összesen 4 fő minősült büntett előéletűnek a 30 főből, ami elenyészőnek tekinthető.¹⁷

Mindemellett pedig az elkövetők 90%-a, azaz 27 fő volt élettársával, házastársával, míg 2 fő a kiskorú gyermek apai nagyszülőivel szemben tanúsította adott büntető-jogellenes magatartást.

15 Kalocsai Járásbíróság 3. B.76/2014/26. számú ítélete

16 Kecskeméti Törvényszék 2. Bf.451/2014/6. számú ítélete

17 Sátorajújhelyi Járásbíróság B.19/2015/61.számú ítélete, Miskolci Törvényszék 14.Bf.494/2016/7.számú ítélete, Lenti Járásbíróság 1.B.113/2015/11. számú ítélete, Budapesti IV. és XV. Kerületi Bíróság 7.B.IV.344/2016/17.számú ítélete

I fő pedig kiskorú gyermeke és saját édesanyja, vagyis a gyermek anyai nagyszülője között akadályozta önhibájából a kapcsolattartást.¹⁸

Az előbb elmondottakból adódik, hogy „a sértetti” oldalon (egyfelől) az ügyek túlnyomó részében a kiskorú gyermek édesapja áll, míg elvétve a nagyszülők (anyai vagy apai). Másrészről pedig nem szabad megfélemlíteni a kiskorú gyerekekről sem. Az ilyen személyek kapcsán kérdésként merül fel, hogy „álláspontjukra” mennyire lehet alapozni a kapcsolattartás rendezése során?

Ennek keretén belül alapvetően két „csoportot” kell képezni. Az első csoportba azon gyermekek tartoznak, akik tizennégy év alattiak, míg a másikba azok, akik már betöltötték tizenhét éves életévüket.

A tizenhét éves életév betöltésének a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása miatti büntetőügyekben azért van relevanciája, mert az ilyen személy már önállóan tehet érvényes jognyilatkozatot a tekintetben, hogy akar-e kapcsolatot tartani a kapcsolattartásra jogosulttal, feltéve, ha nem minősül cselekvőképtelenné.¹⁹ Amennyiben befolyásmentesen, saját akarat elhatározásból dönt úgy a tizenhét éves életévét betöltött személy, hogy nem kíván élni ezzel a „lehetőséggel”, akkor a büntetőeljárást meg kell szüntetni. Mindez jól visszatükröződik a jogerős ítéletekben is, hiszen azok 80%-ában (24 darab) a kiskorú személyek, mint sértettek, tizennégy év alattiak voltak.

5. Záró gondolatok

Összességében úgy gondolom, hogy a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása törvényi tényállásának tényleges ismeretéhez, s jogalkalmazóként történő helyes kezeléséhez meglehetősen komplex szemléletmódra van szükség. Meglátásom szerint kiváltképp jól megmutatkozik a szóban forgó törvényi tényállásnál a büntetőjog ultima ratio jellege, hiszen számos feltétel együttes teljesülése esetén lehet csak szó a büntetőjogi felelősség megállapításáról, gondolván itt az önhiba, a kapcsolattartás rendező határozat, az előzetes gyámhatósági eljárás, mint közigazgatási eljárás, s vele együtt értelemszerűen a bírságszabás(ok), valamint a gyermeket elhelyező hatósági határozat együttes meglétére. A gyakorlatban – ahogy látható volt – ha büntetőeljárás is indult adott ügyben, akkor az eljáró bíróságok – a büntetés kiszabási célok érvényesre jutásához – elegendőnek tartották az intézkedések alkalmazását, s azok közül is elsődlegesen a próbára bocsátást részesítették előnyben, mutatva ezzel adott deliktum társadalomra veszélyességének – jogalkalmazás szempontjából vett - csekély fokát.

Tárgyszavak

kiskorú, kapcsolattartás akadályozása, büntetőjog, önhiba, joggyakorlat

18 Miskolci Törvényszék 7. Bf.82/2014/7. számú ítélete

19 49/1997. Kormányrendelet 33/B. §

Felhasznált irodalom

- LAJTÁR István: *A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények*. In: *Polt Péter (szerk.): Új Btk. kommentár*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó, 2013.
- MÁRKI Zoltán: *A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények*. In: *Kónya István (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018.
- SINKU Pál: *A gyermekek érdekeit sértő és a család elleni bűncselekmények*. In: *Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II., Különös Rész. Hatodik hatályosított kiadás*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018.

A KLASSZIKUS JOGOS VÉDELEM KAPCSÁN FELMERÜLŐ KÉRDÉSEK ÉS KIHÍVÁSOK

I. Bevezetés

A büntetőjog két központi kategóriája a bűncselekmény, és a büntetőjogi jogkövetkezmény.² Ezen tételből kiindulva, kutatásom során górcső alá vettem az olyan jogintézményeket, amelyek azon esetekre szolgálnak, mikor az egyébként büntető törvénybe ütköző cselekmény nem eredményez büntetőjogi felelősséget, így az elkövető elkerüli a büntetőjogi szankciót. Ezeket a büntetőjogi felelősségre vonás akadályainak nevezzük, s további három alkategóriába sorolhatók be: a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok, a büntethetőséget megszüntető okok, valamint az egyéb körülmények. Jelen tanulmány célja egy, a büntethetőséget kizáró ok bemutatása, nevezetesen a jogos védelemé. A jogos védelem azért tartozik a büntethetőséget kizáró okok közé, mert bár egyébként tényállásszerű a magatartás, a büntető anyagi jog szempontjából mégsem minősül bűncselekménynek, ugyanis a bűncselekmény egyik fogalmi eleme, a társadalomra veszélyesség nem valósul meg.

Tanulmányomban a jogos védelem három fajtája közül – amelyek a klasszikus jogos védelem, a megelőző jogos védelem, és a szituációs jogos védelem – a klasszikus értelemben vett jogos védelemre fókuszálok, hiszen a jogos védelem e fajtája képezi a jogintézmény alapját, és amely bár több évszázada kvázi bevált jogintézménye a hazai jogrendnek és a nemzetközi jogrendszereknek egyaránt, szabályozása kapcsán a mai napig számos vitapont merül fel.

II. Fogalmi alapvetés

A tulajdonképpeni jogos védelem szabályait a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 22. §-a tartalmazza, amely szerint nem büntetendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges.³ Ezen törvényi meghatározásból világossá válik a jogos védelem intézményének alapvetése, azaz, hogy jogos védelmi helyzetben jog áll szemben jogtalansággal. Tehát a jogos

1 A KRE ÁJK Doktori Iskola hallgatója. Témavezető: Prof. Dr. Domokos Andrea intézetvezető egyetemi tanár, KRE ÁJK.

2 BELOVICS Ervin: *Büntetőjog I. Általános Rész*. Budapest, HVG-ORAC, 2017. 412.

3 2012. évi C. törvény 22. § (2) bekezdés

védelmi helyzetnek alapvetően két kritériuma van: a jogtalan támadás és az azzal szembeni védekezés.

1. A jogtalan támadás

A támadás szükségképpen eleme a jogos védelmi helyzetnek, ugyanis ekkor a védekező valamely jogtalan támadás elhárítására irányuló magatartást fejt ki.

A jogirodalom megosztott a körben, hogy mi tekinthető támadásnak. Az uralkodó felfogás az, hogy a támadás egy cselekvés, egy aktív, kezdeményező magatartás, erő kifejtés, amely kizárólag tevéllel valósítható meg. Egyes nézetek szerint azonban a támadás lehet mulasztás is, amely nézőpont a magyar jogfelfogástól alapvetően távol áll, ám a mulasztással megvalósuló támadás más jogrendekben, így például a német jogos védelmi szabályozásban is tetten érhető, amely alapján ugyanis támadásnak tekinthető minden olyan mulasztás, amelyet a büntetőjog vagy a szabálysértési jog szankcionál.⁴ A passzív magatartás kapcsán, ahogyan a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve rámutat (amely irányelv ugyan már nincs hatályban, azonban számos, a jogos védelem körében ma is aktuális témakörrel határoz), mindig az adott ügy egészét kell vizsgálni, az egymással összefüggő cselekménysort, s ebből az egészből állapítható meg a jogos védelmi helyzet fennállta.⁵ Ezért állapítható meg annak a védekezőnek a jogos védelmi helyzetben lévő volta, aki, miután emberrablás sértettje lett, többször tettelesen bántalmazták és életveszélyesen megfenyegették, az őt őrző személy pillanatnyi passzív magatartását kihasználva az őrt megöli, hogy saját életét mentse.⁶ Ugyanis a személyi szabadság megsértése továbbra is fennállt – tehát a jogellenes állapot fennállt, és a pillanatnyi passzív magatartás a korábbi, aktív magatartással létrehozott állapot fenntartását célozta –, illetve a több napja tartó testi sértések, összebilincselés, éheztetés után a védekező jogosan tarthatott attól, hogy fogvatartói ha visszaérnek, beválthatják az életét veszélyeztető fenyegetéseket.

A támadás szükségképpen jellemzője, hogy az jogtalan legyen. A jogellenesség (melyet e körben szinonim fogalomként értünk a jogtalansággal) egy objektív ismérv, így az független a támadó valós szándékától. A szándék mellett a támadó személyétől is független a támadás ténye, így olyan személlyel szemben is alkalmazható a jogos védelem, aki egyébként valamely okból – mint például a gyermekkor, a kóros elmeállapot – nem lehet bűncselekmény alanya. A Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve korábban – más személyek mellett – még kitérés kötelezettséget fogalmazott meg a kóros elmeállapotú támadóval szemben, így a jogos védelem alkalmazhatósága e körben korlátozott volt. Azonban az imént említett irányelvet felváltó 4/2013. BJE-

4 Hans-Heinrich JESCHECK - Thomas WEIGEND: *Lebbruch des Strafrechts (Allgemeiner Teil)*, Berlin: Ducnker Camp, Humboldt. 339. oldal

5 A Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve. III.

6 BH 1997. 512.

vel és az új Btk. azon általános szabályával, hogy a megtámadott nem köteles kitérni a támadás elől,⁷ ez a korábbi kitétel már nem érvényesül.

2. A jogos védekezés

A védekezés egy (általánosságban) aktív magatartás, cselekvés, amely a jogtalan támadással áll szemben, azt elhárítja. A védekezés jellemzője, amely talán a jogos védelem legfontosabb sajátosságának mondható, hogy az – akárcsak a jogtalan támadás – kimeríti egy, a Btk. Különös Részében foglalt valamely bűncselekmény törvényi tényállását, azonban mivel e védekező cselekmény a jogtalan támadás elhárításához szükséges, a magatartás társadalomra veszélyességének hiánya miatt jogossá válik. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a jogtalan támadás mellett a védekezés is megvalósulhat passzív magatartással, például ha a megtámadott személy nem hívja vissza, nem fegyelmezi a kutyáját, amikor az állat az ő érdekében támad rá a jogtalanul támadóra.⁸ A jogos védelmi helyzetnek időbeli „korlátja” is van: a védekező cselekmény addig számít jogosnak, míg a támadás tart, illetve a jogosult reálisan számíthat a támadó cselekmény folytatására. A védelmi cselekmény kifejtettségének körét a törvény három tárgykörre szűkíti: személy, vagyon, és közérdek.

III. A szükségesség – arányosság kritériuma

A védelmi cselekmény tárgyában a legvitatottabbnak tekinthető témakör a szükségesség-arányosság kritériuma.

A magyar Btk. a jogos védelem szabályozása körében kizárólag a szükségességet nevesíti, 4/2013. számú BJE amely a támadó cselekmény elhárítása érdekében kényszerű, hiszen, ahogyan a rámutat, „ha van jogtalan támadás, akkor annak elhárítása szükséges.”⁹ A szükségesség egy évszázadok óta meglévő és fennálló kritérium, amelynek jelentéstartama leginkább úgy foglalható össze, hogy a támadás elhárítására másként nem volt mód, mint valamely bűncselekmény törvényi tényállási elemeinek kimerítésével. A szükségesség lényegében a szembeszállás jogából vezethető le, hiszen ahogy az a fentiekben kifejtésre került, a jogosult nem köteles kitérni a támadás elől, megilleti az annak elhárításához való jog, így a szükségesség kizárólag akkor értelmezhető, ha a védekező a szembeszállás, mint elhárítás alkalmazása mellett dönt. Éppen emiatt a szükségesség fogalmának megítélése az új Btk. hatálybalépésével megváltozott: a bizonyos esetkörökre kitérés kötelezettséget előíró, korábbi szabályok tekintetében a szükségességet a körben kellett vizsgálni, hogy fennállt-e a védelmi helyzet, nem volt-e kitérésre kötelezett a jogosult; az új Btk. óta pedig a szembeszállási jog

7 A Büntető Törvénykönyvről szóló C. törvény 22. § (4) bekezdés

8 TOKAJI Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984. 253.

9 4/2013. számú BJE határozat

tükrében értelmezhető. A már többször idézett 15. számú irányelv, illetve az ezen alapuló ítélkezési gyakorlat egyértelműen kialakította, hogy a szükségesség körében számos tényezőt figyelembe kell venni, így a támadók és/vagy védekezők száma, az ő adottságaik, illetve a támadó és a védekezési eszközök veszélyességét. Utóbbi körében egy vonatkozó bírósági határozat deklarálta, hogy egy eszköz nélküli, pusztán kézzel való támadás eszközzel – jelen jogesetben késsel – való elhárítása nem zárja ki a jogos védelmi helyzet fennálltát,¹⁰ ha az eset összes körülményére figyelemmel megállapítható a szükségesség.

Az arányosság kritériumát a jogalkalmazó alakította ki, amely kritérium kizárólag a szükségességgel együtt értelmezhető. Az arányosság körében az szorult vizsgálatra, hogy a védekező által kifejtett elhárító cselekmény nem okoz-e nagyobb sérelmet, mint amekkora sérelmet a jogtalan támadás okozott, vagy okozott volna – kiemelendő, hogy a megtámadott okozhat nagyobb sérelmet, mint amelyet a támadás eredményezett volna, e követelmény megsértése csak akkor állapítható meg, ha a jogosult által kifejtett elhárító cselekmény aránytalanul nagyobb sérelmet okoz, mint amilyen sérelemmel a támadás fenyegetett.¹¹ A 63. számú határozatában a korábbi Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy élet ellen irányuló offenzíva esetén az arányosság kérdéskörét szükségtelen vizsgálni, ugyanis ekkor az arányosság kérdése fel sem vetődik, hiszen az élethez való jog primátusa, minden más jogot megelőző volta miatt ilyen esetekben mindenfajta védekezés arányosnak minősül. Élet ellen irányuló támadások esetén viszont hangsúlyozottan szükséges vizsgálni azt, hogy a támadás ténylegesen élet ellen irányult-e, illetve hogy valóban olyan fajtájú, mértékű védekezésre volt-e szükség, amely végül megvalósult. Fontos hangsúlyozni továbbá, hogy az arányosság nem jelenti azt, hogy azonos jogi minőségű bűncselekmények lehetnének csupán egymással arányosak.¹²

A jogos védelem szabályozásában a vagyont érő támadások kapcsán merül fel leginkább kérdésként az arányosság terjedelme, ekkor ugyanis kérdéses az, hogy mennyire arányos egymással egy vagyont fenyegető, vagy érő támadás egy olyan védekezéssel, amely a támadó testi épségét sérti – hiszen egy vagyont érő támadás leggyakrabban csak személyiségi jog megsértésével hárítható el.¹³ Ujvári Ákos e körben úgy fejtette ki nézőpontját, hogy a szükségesség megkövetelése és a joggal való visszaélés tilalma garanciát nyújtanak a túlkapasokkal szemben. Ez viszont továbbra is tág keretet enged, ugyanis csupán az állapítható meg, hogy kizárólag vagyontra irányuló offenzíva esetén a támadó életének célzatos kioltása már nem lenne megfeleltethető az arányosságnak.¹⁴

E probléma feloldására Belovics Ervin elmélete szerint a büntetési tételek összevetése a kulcs. E szerint, mivel minden bűncselekmény törvényi tényállásához

10 BH 1990.367.

11 Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma által hozott 63. számú határozat

12 UJVÁRI ÁKOS: *A jogos védelem*. Ügyvédek Lapja, XLIX. évfolyam 2. szám, 2010

13 UJVÁRI ÁKOS: *A jogos védelem megítélésének új irányvai*. Ad Librum kiadó, Budapest, 2009. 199.

14 UJVÁRI ÁKOS: *A jogos védelem és az arányosság kérdései a 4/2013. Büntető jogegységi határozat tükrében*. Magyar Jog 2014/4. sz. 216.

tartozik valamilyen büntetési tétel – mely tételt a jogalkotó állapítja meg, arra való tekintettel, hogy az milyen fokban veszélyes a társadalomra –, továbbá a támadás és az ellene való védekezés is megvalósítja valamely bűncselekmény törvényi tényállását, így az, hogy a jogosultnak az elhárításhoz szükséges tevékenysége arányos volt-e a támadó cselekményével, az általuk megvalósított törvényi tényállásba illeszkedő magatartások büntetési tételeinek megvizsgálásával összevethető.¹⁵ Ezen elvhez pedig még kitételként meghatározza, hogy javak ellen irányuló támadás nem hárítható el úgy, hogy a védekező szándékosan kioltja támadója életét. Meglátásom szerint ezen elv nyitva hagyja azt a kérdéskört, hogy ha a támadás még csupán közvetlenül fenyegető fázisban van, előfordulhat olyan eset, mely során nem egyértelmű, hogy kizárólag vagyon ellen irányul-e a támadás, illetve hogy a támadó pontosan milyen értékű vagyon ellen intézi támadását – így például ha a megtámadottnál több táská van, bennük különböző értékekkel, s a támadó még csak ezek felé nyúl, elvételi szándéka egyértelmű, a jogosult pedig ezt észlve, azonnal elhárítja a támadást. Ilyen esetben ugyanis nem állapítható meg, hogy milyen értékre irányul a támadás, ekkor pedig az általa megvalósítani szándékozott bűncselekmény pontos minősítése, és így büntetési tétele sem.

IV. A Kúria EBH 2018. B.11. határozata

Számos más körülmény mellett, többek között az időbeliség és az arányosság apróján tartom fontosnak ismertetni a Kúria EBH2018. B.11. határozatát. E kapcsán érdemes kiemelni, hogy a határozat alapjául szolgáló ügyben nem a jogos védelem túllépése történt meg, hanem a jogos védelmi helyzet tekintetében tartalmaz lényeges megállapításokat.

A történeti tényállás alapján két, motorkerékpáron utazó személy egy forgalomirányító lámpa piros jelzése miatt éppen álló, várakozó helyzetben lévő személygépkocsinhoz ért, majd a motorkerékpáron utasként utazó személy az autó jobb ablakát betörte, és az ülésen található, a gépkocsi vezetőjének tulajdonát képező táskát kivette (amelyben egyébiránt készpénz, ékszer, bankkártyák, mobiltelefon és személyi okiratok voltak), majd a motorkerékpárral a helyszínről elhajtottak. Az autó vezetője gépkocsijával utánuk indult azon szándékkal, hogy a táskáját visszaszerezze, feltételezve azt, hogy követésének eredményeképpen az elkövetők eldobják a táskáját. Ez azonban nem történt meg, így az autó vezetője utolérve őket, a jármű elejével szándékosan nekiütközött a motorkerékpárnak azért, hogy az ütközés által megállásra kényszerítse azt. Ennek következtében a motorkerékpárt vezető személy elveszítette uralmát a jármű felett, így átsodródva a kereszteződésen, nekiütközött egy – forgalmi okból éppen álló – személygépkocsinak. Az ütközés következtében a motorkerékpáron utasként utazó személy, aki a táskát az ülésről kivette, beszorult egy gépkocsi alá, s súlyos sérüléseket szenvedett – mellkasi főverőér-szakadás, mindkét oldali lábszártörések

15 BELOVICS Ervin: *A büntetendőséget kizáró okok*. Budapest, HVG Orac kiadó, 2009, 118.

okozta traumás-vérzéses shock –, amely sérülések miatt a kórházba szállítása után életét veszítette.

A motorkerékpár elborulását követően, a gépkocsi vezetője behaladt a szemből haladó forgalmi sáv területére, ahol egy, a piros fényjelzés miatt éppen várakozó gépkocsinak ütközött szemből, amely jármű az ütközés erejétől a mögötte álló autónak ütközött. Ezen ütközésekkel, illetve a korábbi, motornak való ütközés során összesen 2.826.000 forint összegű kár keletkezett.

Ezen ügyben számos, a jogos védelmi helyzet fennálltához szükséges körülmény vizsgálata merül fel, melyek közül elsőként emelném ki a már említett időbeliség kérdéskörét. A Kúria rámutatott arra, hogy a motorkerékpáron utazók cselekménye még nem volt bevégezett. A lopás bűncselekményi magatartása, az elvétel ugyanis kétmozzanatú cselekmény: az első mozzanat az, amikor a dolog ténylegesen kikerül a birtokos uralma alól, a második szakasza pedig a dolognak az elkövető uralma alá kerülése, amely esetén az eredeti birtokos már nem tudja helyreállítani saját uralmát a dolog felett. Ebből következik az az általánosnak tekinthető gyakorlat, amely szerint, ha a második mozzanat még nem teljesült, nem befejezett bűncselekményről, hanem a lopás kísérletéről beszélünk. Jelen ügyben még nem következett be a lopás azon feltétele, hogy az elkövető az elvett dolgot tényleges hatalmába vegye – ugyanis, mivel a motorosok tevékenysége még a lopás kísérleti fázisában volt, illetve a jogtárgy sértése még továbbra is fennállt, valamint, mivel a táska tulajdonosa látta táskája kivételét, és a követés által figyelemmel kísérte a motorosok menekülését, így reális lehetősége állt fenn birtokának visszaállítására. Mindezekre, továbbá meglátásom szerint arra is figyelemmel, hogy a motorkerékpárosok üldözése alig egy percig tartott (tehát egy gyorsan lefolyó eseménysorozat történt, nem pedig egy átgondolt cselekmény, ahol szerepet játszana a bosszú), megállapítható, hogy a személygépkocsi vezetője a jogos védelem korlátait időben nem lépte túl, s így fennállt a jogos védelmi helyzet.

Mint jogos védelmi helyzet, felmerül a szükségesség kérdésköre is. A védekezést támadás előzi meg, az elkövető kerül domináns pozícióba, hiszen ő teremti meg a támadó helyzetet annak minden körülményével együtt, a jogosult e helyzetnek kiszolgáltatva, hirtelen tud arra reagálni (szemben a támadóval, aki cselekményét megtervezte). E támadást elhárítani csak a motor üldözésbe vételével lehetett (értelem-szerűen futva követni a motort felesleges lett volna), mivel ez azonban nem vezetett eredményre – az elkövetők nem dobták el a táskát, mint azt az autó vezetője várta. A jogaiban sértett személy nem köteles eltérni a jogsértést és annak következményeibe belenyugodni, így más lehetőség az elhárításra nem volt, mint a motorkerékpárt megakadályozni továbbhaladásában. Meglátásom szerint, megvizsgálva és mérlegelve az ügy körülményeit, a menthető felindulás ugyancsak megállapítható. Az EBH is rámutat, hogy egy gépkocsivezető nem tud felkészülni arra, hogy forgalomban való részvétele közben olyan erőszakos hatás éri, mint autója ablakának betörése, és valamely dolgának elvétele. Ehhez még társul az a körülmény, hogy a jogosult egy egyedül utazó nő, akit a támadás két férfitől ért, így a motoron utazók nemcsak támadói mivoltuk

miatt voltak domináns helyzetben, hanem fizikai erejük és a forgalomban gyorsabb mozgást lehetővé tevő motor miatt is. Továbbá az sem elhanyagolható körülmény, hogy a motoron utazók az ügyben is megvalósított cselekményüket nem először követték el, hasonló jellegű bűncselekmények miatt külföldön már szabadságvesztésre ítélték őket, így elmondható, hogy elkövetési módszerük kidolgozott, rutinos volt, mely szintén az elkövetést segítette elő és helyezte őket (a megtámadotthoz képest) előnyös helyzetbe.

Álláspontom szerint a leginkább vitatható kérdéskör jelen ügyben a vagyon ellen irányuló támadás és a védekező cselekmény eredménye közötti viszony, illetve az esemény közúton való megvalósulása.

Mint ahogy az arányosság kifejtésénél említésre került, jelen ügyben is felvetődik azon kettősség, hogy egy tisztán vagyont ért támadás esetén a támadó halálával járó védekező cselekmény mennyire hozható egyensúlyba. A történeti tényállás alapján nyilvánvaló az, hogy a jogosult szándéka nem irányult támadói életének elvételére, hanem elvett értékeit, táskáját szándékozta visszavenni, s a motort csupán megállítani akarta – erre utal az, hogy személyi sérülés ne történjen, a motornak ütközést követően elrántotta a kormányt. Így elmondható, hogy a védekező alapvetően egy szükségességi-arányossági kritériumnak megfelelő elhárítási módot választott, szándéka birtokának helyreállítására irányult, s az eredmény tekintetében nem egyfajta bosszúbéli ölési motiváció vezérelte.

Egy olyan helyszínen kifejtett védelmi cselekmény, ahol több gépkocsi, illetve a járdán több gyalogos közlekedett, ezen személyek vagyonát és testi épségét veszélyeztetve visszaszerezni egy táskát, elgondolkodtató mind jogilag, mind pedig etikailag. A jog, és vele együtt az EBH egyértelmű választ ad a kérdésre, hiszen ahogy az tudott, a helyszínt – jelen esetben közút – minden jogos védelmi helyzetben a támadó választja meg, illetve a támadó viseli a saját cselekményének és az azzal szemben fellépő, védekező magatartás következményeit. Ezen okok miatt, ahogyan az EBH-ban is kifejtésre került, a jogosultat megfosztani a támadás elhárításától, kivédésétől nem lehet, s álláspontom szerint ennek megengedhetősége inkább erkölcsi szempontból kérdéses, mint jogi nézőpontból. Az eset megítélése továbbá véleményem szerint másképp alakulna, ha a motorosok követése közben a gépkocsi vezetője nem pusztán vagyoni sérelmet okoz harmadik, a jogos védelmi helyzeten kívüli személyeknek, hanem súlyos testi sérülést (amely akár maradandó fogyatékoságot okoz), esetleg még ilyen személy halálát eredményezi. Effajta helyzetben ugyanis a harmadik, jogos védelmi helyzeten kívüli személy tekintetében büntetőjogi felelőssége keletkezne a gépkocsi vezetőjének, amely jelen esetben a személyi sérülés hiánya miatt nem állt fenn, illetve a károkozás tekintetében a rongálás megállapítására azért nem kerülhetett sor, mert e bűncselekmény csak szándékosan követhető el, az autó vezetőjének szándéka pedig nem irányult rongálásra.

A kutatásom során, ezen jogesettel összefüggésben számos külföldi Btk-t megvizsgáltam, azon kérdésre keresve a választ, hogy vajon más jogrendszerben jelen eset jogos védelemnek minősülne-e. A feltevésre a válasz egyértelmű és egyöntetű: az általam

tanulmányozott, nagyjából tíz európai Btk. alapján az eset külföldön is jogos védelmi helyzetben való cselekvésnek minősülne. Az államok büntetőkódexei igen megosztottak a tekintetben, hogy tartalmazzák-e az arányosság kritériumát, azonban egyik Btk. sem tartalmazza azt, hogy vagyont ért támadás esetén a támadó halálához vezető védekező cselekmény túlmutatna a jogos védelem határán. Egyedül a francia büntető törvény taglalja megkülönböztetetten a vagyont érő támadással szembeni védekező cselekményt, ahol is az imént kifejtett cselekmény csak akkor esne a jogos védelem körén kívül, s terhelné a védekezőt büntetőjogi felelősség, ha a támadó életét szándékosan oltaná ki. A svéd Btk. jogos védelemre vonatkozó rendelkezései vetnek még fel jelen esethez kapcsolódó, relevanciával rendelkező kérdéseket. Ugyanis ez a büntető törvény kifejezetten tartalmazza, hogy jogos védelmi helyzetben cselekszik a jogosult akkor is, ha a támadó a dolog visszaszerzésével szemben (ebből a szófordulatból már egyértelművé válik, hogy kifejezetten vagyont ért támadásra vonatkozik a rendelkezés) tettenérése során erőszakkal, ezzel fenyegetve, vagy más módon ellenáll.¹⁶ Meglátásom szerint, ha az említett ügyre is ezen rendelkezések vonatkoznának, mérlegelendő kérdést alkotna az, hogy a motorosok meg nem állása a táskát tulajdonosának követésére ilyenfajta ellenállásnak minősülne-e. Úgy vélem, hogy mivel mind a motorkerékpár vezetője, mind annak utasa láthatta, hogy a cselekményük sértettje üldözőbe vette őket, nyilvánvalóan tulajdonosának visszavétele céljával, így ennek fényében a továbbhaladásuk egyértelműen a dolog visszaszerzésére irányuló ellenállásnak minősíthető. Hiszen ha akár csak annyiról lett volna szó, hogy a dolgot azért nem adták vissza, mert nem akarták kilétüket felfedni, akkor a táskát el is dobhatták volna – mint ahogy arra az üldözőjük számított. A fentiekre tekintettel tehát minden bizonyossággal elmondható, hogy a személygépkocsi vezetője jogos védelmi helyzetben cselekedett, azt sem időben, sem arányosságban nem lépte túl.

V. Záró gondolatok

Összegzésként elmondható, hogy a téma feltárása során felmerült azon problematika, hogy a támadó és a védekező cselekmény egymással való arányosságára mi szolgálhatna mérceként, véleményem szerint nem határozható meg tételesen, minden jogos védelmi helyzetre kiterjedően, azt minden ügyben egyedileg szükséges vizsgálni, és ennek elbírálása egy olyan tényező, amelyre meglátásom alapján az ügyben eljáró bíró jogosult, hiszen ő jogosult arra, hogy az objektív tényezők mellett a számos kritériumnak megfelelő szubjektív belátása szerint ítélje meg az adott cselekményt. A fentiek fényében úgy gondolom, hogy az arányosság nevesítésének bevezetése a jogos védelem definíciójába szükséges és helyes lenne, az megoldana egy évtizedek óta fennálló ellentétet, valamint ezzel a jogos védelem szabályozási elemei egyöntetűen kerülnének megítélésre és alkalmazásra.

16 UJVÁRI Ákos: 2009.

Irodalomjegyzék

- 4/2013. évi BJE határozat. (dátum nélk.).
- Belovics Ervin. (2009). *A büntetendőséget kizáró okok*. Budapest: HVG-ORAC.
- Belovics Ervin. (2017). *Büntetőjog I. Általános Rész*. Budapest: HVG-ORAC.
- BH 1990.367. (dátum nélk.).
- BH. 1997.512. (dátum nélk.).
- Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény*. (dátum nélk.).
- Hans-Heinrich Jescheck, Thomas Weigend. (1996). *Lehrbuch des Strafrechts (Allgemeiner Teil)*. Berlin.
- Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve*. (dátum nélk.).
- Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma által hozott 63. számú határozat*. (dátum nélk.).
- Tokaji Géza. (1984). *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Ujvári Ákos. (2009). *A jogos védelem új irányai*. Budapest: Ad Librum.
- Ujvári Ákos. (2010). A jogos védelem. *Ügyvédek Lapja*.
- Ujvári Ákos. (2014). A jogos védelem és az arányosság kérdései a 4/2013. Büntető jogegységi határozat tükrében. *Magyar Jog*, 216.

MODERNKORI IMPERIALIZMUS – AZ EURÓPAI UNIÓ GLOBÁLIS IGÉNYÉRVÉNYESÍTŐ KÉPESSÉGÉNEK ALAKULÁSA

I. Bevezető

„Európa eszméje vagy képe földrajzi megjelölésként derengett föl a keresztyénség szóhasználatában vagy a királyi udvari társadalmi életben, illetve a művelt körök felvilágosodása és a modernitás központjaként. És bár Európa értelmezhető önálló civilizációként is, itt sohasem létezett egyetlen kormányzás, vagy egységesített és rögzített identitás.”² Annak ellenére, hogy Európa koncepciója koronként mást és mást jelentett – geográfiai, vallási, társadalmi, kulturális szempontok mentén –, országai geopolitikai elsőbbsége az utóbbi néhány évszázadban jelentős mértékben megnövekedett. Imperializmusa nem katonai fölényen alapult, azért lehetett sikeres, mert a hódítók képesek voltak arra, hogy alkalmazkodjanak az ázsiai és afrikai politikákhoz, illetve, hogy kihasználták tengeri hegemoniájukat.³

Az európai terjeszkedés következtében kialakult újkori világrend alapját olyan nemzetközi szerződések adták, mint a tordesillasi szerződés, vesztfáliai béke, vagy az 1763-as párizsi békeszerződés. Az európai szemmel sok esetben idealizált hódítás az uralom alá vont államok számára többnyire a meglévő kormányzati struktúrájuk és társadalmi rendjük felszámolását, erőforrásaik kizsákmányolását, javaik felélését, őslakos népeik igába hajtását, valamint idegen kulturális, filozófiai, vallási és ideológiai gyakorlatok oktrojálását, ezzel együtt pedig a helyi hagyományok és szokások pönalizálását jelentette. Eközben a kolonizáció fősodrából kimaradt, azonban jelentős gazdasági és katonai potenciállal rendelkező európai államok részéről újabb gyarmatosító igények törtek felszínre. Ez a folyamat vezetett el az 1885-ös berlini konferenciához, amely az utolsó, Európán kívüli szabad területek – „*Versenyfutás Afrikáért*” korszaka – feletti ellenőrzési jogot rendezte az európai nagyhatalmak között. A rendelkezésre álló területek és erőforrások teljeskörű felosztása szinte magába kódolta egy későbbi háború kirobbanását. Ennek a feszültségekkel terhelt világrendnek a fenntarthatatlanságát vetítette elő többek között az 1904-ben megkötött „*Szívélyes Egyetértés*” (*Entente Cordiale*), azaz Nagy-Britannia és Franciaország közötti gyarmatügyi kiegyezés is.

1 Témavezető: Dr. Varju Márton, PhD, Tudományos főmunkatárs, Marton Géza Doktori Iskola.

2 KISSINGER, Henry: *World Order*. New York, The Penguin Press, 2014. 19.

3 SHARMAN C., Jason: *Empires of the Weak*. Princeton, Princeton University Press, 2019.

Ezen európai hegemonián alapuló nemzetközi *status quo* végül a két világháború következtében roppant meg véglegesen. Amíg a kontinens nagy hatalmai a II. világháborút megelőzően alakítani tudták a világpolitikai folyamatokat, addig az elmúlt 70 év európai szemszögből csupán azok lekövetéséről és az azokhoz való utólagos igazodásról szólt. Az egykoron az egész földet kolonizáló országok mind demográfiai és gazdasági mutatók, mind pedig természeti erőforrások és politikai igényérvényesítő képesség tekintetében sorra maradtak el a többi feltörekvő országhoz és szuperhatalomhoz képest.

Ennek a végzetes folyamatnak a felismerése, a tartós béke reménye, valamint a prosperitás igénye jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, hogy Európa vezetői a korábbi egymással szembeni évszázados versengés és ellenségeskedés politikáját a hátuk mögött hagyva új elvekre helyezték jövőbeli együttműködésük alapjait. Ennek a kibontakozása jelenik meg az Európai Szén- és Acélközösséget, illetve később az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó szerződésekben. Bár Európa egyértelműen elveszítette geopolitikai elsőbbségét, a pusztítás romjain rövid időn belül egy igen figyelemre méltó integrációs kísérlet bontakozott ki. Az évtizedeken átívelő erőfeszítések, és nem utolsósorban a külső, főként amerikai támogatás mellett a kontinens egyes államai történelmi léptékben mérve gyorsan képesek voltak a gazdasági, társadalmi, kulturális és nem utolsósorban politikai megújulásra.

Az újonnan lefektetett célok kezdetben a piacok egységesítése, a nemzetgazdaságok egymáshoz való közelítése, a közös gazdasági és társadalmi érdekek, illetve a jólét előmozdítása voltak. Az alapvetően gazdasági együttműködésre összpontosító integrációs kezdeményezések azonban fokozatosan kibővültek szociális, kulturális és politikai területekkel is, ezáltal egy igen összetett és újszerű – *sui generis* – entitást létrehozva. Napjainkban az Európai Unió (továbbiakban: EU) a világkereskedelem mintegy ötödét bonyolítja le, amellyel a világ legjelentősebb kereskedelmi hatalmának számít. Az EU a világ legnagyobb exportőre és a második legnagyobb importőre, valamint elsődleges fogadója és nyújtója a közvetlen külföldi befektetéseknek.⁴ Világgazdasági szerepét és befolyását növeli, hogy messze megelőzve fő versenytársait, az Egyesült Államokat és Japánt, az EU a világ legnagyobb segélyezője; a fejlődő országok legtöbbszörrel kötött valamilyen, akár kereskedelmi preferenciákra, akár pénzügyi támogatásra épülő kereskedelmi megállapodást.⁵

Ennek a robusztus politikai entitásnak azonban jelentős rejtett tartalékai vannak, melyet elsősorban Európa terhes történelme és jelenlegi útkeresése miatt egyelőre nem képes teljes mértékben kihasználni. „Nem arról van szó tehát, hogy az EU nem hatékony nemzetközi szereplő; arról, hogy globális szerepe elmarad attól, amit a

4 Lásd: EU Trade Statistical Guide: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/may/tradoc_151348.pdf (2020.01.15.).

5 Az Európai Unió kereskedelmpolitikája: összeállította a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Brüsszeli EU Képvisellete, elérhető: <https://mkik.hu/mkik-brusszeli-eu-kepviselet-bemutatkozasa> (2020.01.15.).

közel harminc Európai állam együttes súlya látszólag garantálhatna.”⁶ Az amerikai védőháló biztonságában azonban az EU kellő időt kapott sorai rendezésére és eljött az ideje, hogy magához térjen tetszhalott állapotából, és a tagállami szuverenitás tiszteletben tartása és a szerződések szellemének figyelembe vételével megfeleljen a jelenkor geopolitikai kihívásainak, és leginkább állampolgárai jogos várakozásainak.⁷

II. Az EU a globális térben

Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 3. cikk (5) bekezdése szerint a világ többi részéhez fűződő kapcsolataiban az EU védelmezi és érvényre juttatja értékeit és érdekeit, és hozzájárul polgárainak védelméhez. Hozzájárul továbbá a békéhez, a biztonsághoz, a Föld fenntartható fejlődéséhez, a népek közötti szolidaritáshoz, a szabad és tisztességes kereskedelemhez, a szegénység felszámolásához az emberi jogok védelméhez, továbbá a nemzetközi jog szigorú betartásához. Vitán felül áll, hogy az EU-nak nem csupán saját polgárai jólétét szükséges előmozdítania, hanem egyszerre képesnek kell lennie arra is, hogy a körülötte lévő világ eseményeit aktívan alakítsa. Ennek a szükségszerűségnek a felismerése és manifesztálódása – még ha kissé megkésettnek is hat – tükröződik mind a Federica Mogherini uniós külügyi és biztonságpolitikai főképviselője által 2016-ban bemutatott „*Európai Unió Globális Stratégiája*” (továbbiakban: EUGS)⁸ nevet viselő geopolitikai deklarációból, az EU Bizottsága által 2017-ben kiadott, Európa fejlődési irányairól szóló „*Fehér Könyvből*”,⁹ mind pedig a 2019 végén Németország és Franciaország által közösen előterjesztett „*Európa Jövőjéről szóló Konferencia*” kezdeményezéséből. „Érdeme ennek a Bizottsági Fehér Könyvnek, hogy kilép a megszokott bináris logikából, azaz a több vagy kevesebb Európa közötti ellentétpárból és kinyitja a választási lehetőségeket. Nincs más célja, mint hogy egyfajta iskolai segédeszközként bemutassa ezeket a lehetőségeket.”¹⁰ Ehhez hasonlóan az EUGS elvi jellegű megállapításaihoz sem érdemes túlzott elvárásokat fűzni, konkrét implementáció hiányában egyelőre mindössze egy idealisztikus globális aktor képét vázolják fel.

„Habár az EU a közös kül-és biztonságpolitika létrehozása óta nagy utat tett meg elsősorban a biztonságpolitika területén, egyelőre közelről sem lehet egy ko-

6 DINAN, Desmond: *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*, 4th Edition. Lynne Rienner Publishers, 2010. 483.

7 Lásd: Eurobarometer 494. Jelentés: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/eurobarometer-2019-ebs-494-report_en.pdf (2020.01.15.).

8 Közös jövőkép, közös fellépés: erősebb Európa: http://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/eugs_hu_version.pdf (2020.01.15.).

9 Lásd: Fehér Könyv Európa Jövőjéről: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/feher_konyv_europa_jovojerol_hu.pdf (2020.01.15.).

10 MARTONYI János: *Nyitás és identitás- Geopolitika, világkereskedelem, Európa*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2018. 153.

moly, politikailag és katonailag autonóm stratégiai szereplőként számon tartani.”¹¹ A nemzetközi politika formálására való alkalmatlanságát szintén jól demonstrálják John Bolton, volt amerikai elnöki nemzetbiztonsági tanácsadó szavai, melyeket 2019 nyarán – igen találóan – egy konferencián mondott: „*Amerika megoldja a problémákat, Európa menedzseli őket.*”¹² Szintén ezt a szkeptikus tábor erősíti Kishore Mahbubani,¹³ aki szerint Európa egyszerűen nem érti, hogy mennyire jelentéktelenné válik a világ számára, és belső ügyeinek megszállott újraszervezése a süllyedő Titanic padsorainak átszervezéséhez hasonlatos.

Egyes vélemények szerint azonban az EU inherens módon, a kezdetektől fogva nagyhatalmi és kolonialista, amelynek legfőbb bizonyítéka extenzív geográfiai terjeszkedése. Jan Ziolenka értekezése már egy bő évtizede is amellett érvelt, hogy az EU törekvései „valójában imperialisztikusak abban az értelemben, hogy az EU gazdasági és politikai dominanciájának felhasználásával, mi több akár formális annexióval is belső kényszereket (*domestic constraints*) próbál ráerőltetni más államokra.”¹⁴ Megítélése szerint ezen törekvések természetesen az EU közvetlen szomszédságában bizonyultak a legsikeresebbnek, ahol jelentős politikai és gazdasági befolyással rendelkezik, és ahol jobban érvényesülnek a kulturális hasonlóságok. Más, elsősorban a volt gyarmati területeken az EU fellépése gyakran még negatívabb színben tűnik fel. „Mint az egyértelműen kitűnik a kereskedelmi, mezőgazdasági, energiaügyi és biztonsági területeken, az EU hierarchikus, centrum-periféria viszonyrendszert alkalmaz ezen országokkal szemben, és az erő olyan formáit (*forms of power*) közvetíti felénk, mint a kényszerítés, elfogultság keltése, manipuláció, kizsákmányolás, illetve vonzerő; tulajdonságok, amelyek rendre imperialista természettel bírnak.”¹⁵

Szintén gyakori érvelés, miszerint a gyarmatosító múlttal rendelkező tagállamok továbbra is saját nemzeti imperialista hajlamaikat igyekeznek kielégíteni, immáron Uniós keretek között, ezáltal leplezve szándékaik valódi természetét. Az integráció jövőjével és irányvonalával kapcsolatos szkeptikus hangok felerősödése idejében azonban kiemelten fontos, hogy valamennyi tagállam és uniós intézmény következetesen tartózkodjon minden olyan egyoldalú cselekedettől, amely felveti az lojális együttműködés megsértésnek gyanúját és kizárólag a tagállamok közös érdekének megfelelően cselekedjen.

11 VARGA Gergely: *Towards European Strategic Autonomy- Evaluating the New CSDP Initiatives*. In.: KKI T-2017/6, Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2017. 5.

12 John Bolton az Edmund Burke Foundation által 2019 júliusában, Washington DC-ben megrendezésre került National Conservatism Conference résztvevője volt.

13 Egyetemi tanár, diplomata, Szingapúr volt állandó képviselője az ENSZ mellett, az ENSZ Biztonsági Tanácsának elnöke (2001- 2002).

14 ZIOLENKA, Jan: *Europe as a global actor: empire by example?*, In.: International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 84, No.3, Power and Rules in the Changing Economic Order, 2008. 471.

15 SEPOS, Angelos: *Imperial power Europe? The EU's relation with the ACP countries*, In.: Journal of Political Power, Vol. 6, No. 2, 2013. 261.

Ian Manners szintén arra a következtetésre jut, hogy az EU jelentős világpolitikai tényező. Mindazonáltal, érvelése szerint az EU külső tevékenysége koránt sem imperialistaként, hanem egy olyan pozitív, normatív erőként értelmezhető, amely akár materiális előnyök hiányában (sőt, gazdaságilag kifejezetten hátrányos módon) is konfrontálódik harmadik államokkal, de még saját tagállamaival is, ha például az emberi jogok előmozdításáról van szó.¹⁶ José Manuel Barroso egy 2007-es nyilatkozatában pedig az első nem imperiális birodalomként emlegette az EU-t.

A fentebbiekből látható, hogy az EU globális szerepével és hatalmi jellemzőivel összefüggésben egyelőre nem jött létre sem politikai, sem tudományos konszenzus. Mindazonáltal, ezeknek az eltérő véleményeknek az összevetéséből több fontos következtetés is levonható. Egyrészt, hogy az EU egy hibrid entitás, amelynek klasszikus nemzetközi jogi és politikatudományi besorolása továbbra is diskurzus tárgyát képezi. Ugyan így véleményes, hogy külső tevékenysége rendelkezik-e egyáltalán imperialista tulajdonságokkal. Másrészt, az EU külpolitikai eredményei messze elmaradnak attól, ami gazdasági, politikai, diplomáciai potenciálja alapján feltételezhető lenne. Ez javarészt annak köszönhető, hogy az EU számára egyelőre nem állnak rendelkezésre azok a kemény (*hard*) eszközök, amelyekkel a világ többi szuperhatalma rendelkezik. Európa azonban egyre inkább globális referenciapontnak számít.¹⁷ Harmadrészt, és talán ami a legfontosabb, hogy az elmúlt időszakban az európai döntéshozók több olyan lépést is tettek, ami arra enged következtetni, hogy az EU a következő években nagyobb szerepet kíván betölteni a globális kapcsolatok formálásában és ennek megfelelően erélyesebb – ha úgy tetszik imperialisztikus – külpolitikát fog folytatni.

III. Konceptualizálás

Már csak a jelen dolgozatban való megjelenése száma miatt is indokolt valamiféle definíciót adni az imperializmusnak. Az imperium latin eredetű szó, melynek jelentése hatalom, birodalom. Az ebből származó imperializmus kifejezés a hatalom és uralom kiterjesztésének állami politikája, gyakorlata vagy politikai hitvallása. Fő eszköze a közvetlen területszerzés vagy a más területek fölötti politikai és gazdasági ellenőrzés megszerzése. Minthogy ez a politikai mindig erő – bár nem mindig katonai erő – alkalmazásával jár, az imperializmust általában erkölcsileg elítélendőnek tartják, és a kifejezést gyakorta az ellenfél külpolitikájának megbélyegzésére használják.¹⁸ Egyben állampolitikai gyakorlat, amely más országok, népek feletti közvetlen politikai-gazdasági hatalom, ill. uralom megszerzését és megtartását, a politikai, gazdasági befolyás biztosítását szolgálja.

16 MANNERS, Ian: *Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?* In.: *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 2002. 252.

17 Az elképzeléstől az intézkedésig: az EU kül- és biztonságpolitikára vonatkozó globális stratégiája a gyakorlatban – Az eltelt három év összefoglalása és a következő lépések: https://ec.europa.eu/sites/ecas/files/eu_global_strategy_2019.pdf (2020.01.15.).

18 *Britannica Hungarica Világenciklopédia*, IX. Kötet. Budapest, Magyar Világ Kiadó, 1997. 290.

Használatos a politikai dominancia és a gazdasági kizsákmányolás világrendszerére.¹⁹ A marxista felfogás szerint az imperializmus a kapitalizmus, a sovinizmus, a globalizmus, és a kizsákmányolás felcserélhető szinonimájaként jelenik meg.²⁰ A kérdéskör összetettségét és átpolitizáltságát jelzi, hogy egyesek egészen odáig ragadtatják el magukat, hogy a világ minden táján elterjedt, Gerardus Mercator újkori flamand térképész által kifejlesztett, és róla elnevezett Mercator-vetületben is az európai elnyomás, rasszizmus és kizsákmányolás szimbólumát látják.²¹ Eszerint a nemzetállamok közötti politikai határok, illetve ezek kartográfiai ábrázolása magán viselik a kolonializmus lenyomatát, így különösen a Mercator-vetület, amely a földrészek eltorzításával egy imperialista, eurocentrikus világ vízióját jeleníti meg.²² A klasszikus liberalizmus szempontjából nézve az imperializmus és a liberalizmus pedig oximoront képez.²³ John Stuart Mill bizonyos keretek között megengedhetőnek tartotta a „felvilágosult zsarnokságot”, mivel meglátása szerint az fejlődést és stabilitás hoz az uralom alá hajtott „műveletlen, barbár” népeknek.²⁴ Mások szerint az imperializmus egy misszió, amelynek célja „kimenekíteni egy térséget a barbarizmus hálójából és visszaszerezni régi fényét; átadni a Keletnek – természetesen az ő érdekében – a modern nyugati módszereket.”²⁵

Ezen nézeteke is figyelembe véve – elsősorban a hatalmi függésből eredendően – nehéz olyan esetkört elképzelni, ahol az imperializmus tisztán pozitív kontextusban jelenik meg. Mindemellett, az imperializmus alatt a továbbiakban egy értéksemleges kifejezést értünk, amely egy olyan ellenállhatatlan állami tevékenységet vagy gyakorlatot feltételez, amely alkalmas arra, hogy harmadik államok cselekvését közvetlenül vagy közvetett módon, de egyoldalúan befolyásolja.

IV. Az EU imperializmusának potenciális területei

Végeredményben minden nagyhatalomnak megvannak a maga imperialista törekvései, és az ezekhez rendelt eszközei; az Egyesült Államok elsősorban katonai dominanciája és diplomáciája révén, Kína lehengerlő gazdasági potenciáljával és politikai, illetve kulturális befolyásának kiterjesztésével, Oroszország pedig hibrid módon, nyers erejének és asszertivitásának együttes alkalmazásával érvényesül. Az EU imperialista

19 Magyar Nagylexikon, IX. kötet. Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó, 1999. 807.

20 SMITH, Stewart: Lenin's Selected Works. Moszkva, Progress Publishers, 1963. 677-766.

21 Lásd: <https://www.theguardian.com/education/2017/mar/19/boston-public-schools-world-map-mercator-peters-projection>; <https://www.economist.com/graphic-detail/2010/11/10/the-true-true-size-of-africa> (2020.01.15.).

22 GOLDING, Peter; HARRIS, Phil (szerk.): *Beyond Cultural Imperialism: Globalization, Communication and the New International Order*. Northumbria University, SAGE Publications Ltd., 1996. 52.

23 PITTS, Jennifers: *Political Theory of Empire and Imperialism*. In.: *Annual Review of Political Science* 13, 2010. 211-235.

24 TUNICK, Mark: *Tolerant Imperialism: John Stuart Mill's Defense of British Rule in India*. In.: *The Review of Politics*, Volume 68, Cambridge University Press, 2006. 586-611.

25 SAID W., Edward: *Orientalizmus*. Budapest, Európa Kiadó, 2000. 355.

eszközei ezzel szemben főként gazdasági és bürokratikus eszközök. „Az által igyekeznek legitimizálni politikáit, hogy annak normái helyesek és azok a leghatékonyabb módját nyújtják a gazdasági és politikai integrációnak.”²⁶ Ennek ellenére a jelenlegi nagyhatalmi politikán alapuló világrend megköveteli, hogy az EU tovább bővítse, illetve fejlessze imperialisztikus eszköztárát, valamint azonosítsa azokat a területeket, amelyek a közösség sajátosságai mellett is lehetővé teszik nemzetközi szerepének növelését, rejtett tartalékai kihasználását.

Ilyen terület lehet az Ian Manners által tárgyalt – pozitív természetű – normativitás, a külkereskedelem, így különösen a szabadkereskedelmi és a preferenciális megállapodások, az adatvédelem, a digitalizációs innováció, a bővítéspolitiká illetve az európai szomszédságpolitika, a – nagymértékben európai ihletésű szabályokon alapuló – multilateralizmus további feltétlen támogatása, a nemzetközi vitarendezési mechanizmusok következetes igénybevétele, vagy az emberi jogok védelme és a klímapolitika. Naivitás lenne azonban azt hinni, hogy ezek a politikák kizárólag a közjót és az egyetemes fejlődést szolgálják. Tagadhatatlan, hogy az EU természeténél fogva normatív és egyszersmint idealista, azonban pragmatikus és realista is többek között, amikor preferenciális szerződéseket, illetve egyoldalú szabadkereskedelmi megállapodásokat köt, amikor extraterritoriális hatállyal bíró adatvédelmi rezsimit épít, vagy amikor morális furkósbotként használja az emberi jogok és a jó kormányzás alapelveit. Ez az egyesek számára visszas külpolitikai azonban az EU túlélésének a garanciája. A realista politikai szemléletet követve szükség van továbbá az úgynevezett 'hard' eszközök fokozatos kiépítésére is, mivel mindezek csak együttesen tudják garantálni, hogy az EU a következő évtizedben is képes legyen saját, és tagállamai sorsának alakítására. „*Azzal végzem be tehát, hogy saját fegyverei nélkül egyetlen birodalom sem lehet biztonságban, és csak jó szerencséjében bízhat, hogy megmenekül a bajtól.*”²⁷

Tárgyszavak

Európai Unió külkapcsolatai, imperializmus, normativitás, külkereskedelem, Európai Unió Globális Stratégiája

Irodalomjegyzék

DINAN, Desmond: *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*, 4th Edition; Lynne Rienner Publishers, 2010

GOLDING, Peter; HARRIS, Phil (szerk.): *Beyond Cultural Imperialism: Globalization, Communication and the New International Order*. Northumbria University, SAGE Publications Ltd., 1996

26 ZIOLENKA, Jan 2008. 475.

27 MACHIAVELLI, Niccolò: *Il Principe e altri scritti minori (A fejedelem)*. Budapest, Helikon Kiadó, 2019. 73.

- KISSINGER, Henry: World Order. New York, The Penguin Press, 2014
- MACHIAVELLI, Niccolò: Il Principe e altri scritti minori (A fejedelem). Budapest, Helikon Kiadó, 2019
- MANNERS, Ian: Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? In.: Journal of Common Market Studies, 40(2), 2002
- MARTONYI János: Nyitás és identitás- Geopolitika, világkereskedelem, Európa. Szeged, Jurisperitus Kiadó, 2018
- PITTS, Jennifers: Political Theory of Empire and Imperialism. In.: Annual Review of Political Science 13, 2010
- SAID W., Edward: Orientalizmus. Budapest, Európa Kiadó, 2000
- SEPOS, Angelos: Imperial power Europe? The EU's relation with the ACP countries, In.: Journal of Political Power, Vol. 6, No. 2, 2013
- SHARMAN C., Jason: Empires of the Weak. Princeton, Princeton University Press, 2019
- SMITH, Stewart: Lenin's Selected Works. Moszkva, Progress Publishers, 1963
- TUNICK, Mark: Tolerant Imperialism: John Stuart Mill's Defense of British Rule in India. In.: The Review of Politics, Volume 68, Cambridge University Press, 2006
- VARGA Gergely: Towards European Strategic Autonomy- Evaluating the New CSDP Initiatives. In.: KKI T-2017/6, Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2017
- ZIOLENKA, Jan: Europe as a global actor: empire by example?, In.: International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 84, No.3, Power and Rules in the Changing Economic Order, 2008
- Britannica Hungarica Világenciklopédia, IX. Kötet, Budapest, Magyar Világ Kiadó, 1997 (290)
- Magyar Nagylexikon, IX. kötet. Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó, 1999

Internetes hivatkozások

- EU Trade Statistical Guide: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/may/tradoc_151348.pdf
- Az Európai Unió kereskedelempolitikája: összeállította a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Brüsszeli EU Képviselője, elérhető: <https://mkik.hu/mkik-brusszeli-eu-kepviselolet-bemutakozasa>
- Eurobarometer 494. Jelentés: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/eurobarometer-2019-ebs-494-report_en.pdf
- Közös jövőkép, közös fellépés: erősebb Európa: http://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/eugs_hu_version.pdf
- Fehér Könyv Európa Jövőjéről: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/feher_konyv_europa_jovojerol_hu.pdf
- Az elképzeléstől az intézkedésig: az EU kül- és biztonságpolitikára vonatkozó globális stratégiája a gyakorlatban – Az eltelt három év összegzése és a következő lépések: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu_global_strategy_2019.pdf

EMBER KONTRA SZEMÉLY – A FOGYATÉKOS SZEMÉLYEK MORÁLIS, TÁRSADALMI ÉS JOGI STÁTUSZÁNAK NÉHÁNY ASPEKTUSA

Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy felvázoljam azt a párhuzamot, amely a fogyatékoság történetileg kialakult társadalmi és elméleti modelljei, valamint a fogyatékos személyek morális és jogi státuszához kapcsolódó központi fogalmak: az emberi méltóság, az önrendelkezés és az élethez való jog eszmetörténeti és szabályozási fejlődésének összevetéséből adódik. Alapvető hipotézisem, hogy miközben mindkét vonalon kirajzolódni látszik egy lineárisnak tűnő, többé-kevésbé egy irányba mutató fejlődési folyamat, ez sem filozófiai, sem szabályozási szempontból nem feltétlenül mondható egységesnek.

I. A fogyatékoság modelljei

A fogyatékoság mibenlétéről és ennek nyomán a fogyatékos személy társadalomban elfoglalt helyéről szóló tudományos diskurzus sokféle elméleti kerettel szolgált a fogyatékoság egyéni és társadalmi jellegének megértéséhez. Ezeket általában különböző jelzőkkel ellátott modelleként emlegetjük. Történetileg legrégebbiként a *morális modell* említhető, amely a fogyatékoságot kizárólag az érintett személy szempontjából értelmezi, és valamiképpen összekapcsolja különböző erkölcsi, morális tényezőkkel. Ennek nyomán a fogyatékoság egyfajta büntetésként,² átokként jelenik meg, és gyakran a fogyatékos állapothoz kötött különböző, jellemzően negatív emberi tulajdonságokkal társul. Az ehhez kapcsolódó, súlyosan kirekesztő társadalmi reakciók egyik legfőbb, metaforaként ma is széles körben használt szimbóluma³ a Taigetosz.⁴

1 Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog és Államtudományi Kar Doktori Iskola, témavezető: Dr. Szabó Marcel tanszékvezető egyetemi tanár

2 Deborah KAPLAN: The definition of disability: Perspective of the disability community, *Journal of Health Care Law and Policy*, 3(2) (352-353).

3 A Taigetosz hegyéhez illetve az Apothetai szakadékhöz köthető legismertebb ókori leírások történeti hitelességét illetően több kétey is felmerült, melyek alapján valószínűsíthető, hogy nem dobtak le csecsemőket a szakadékba, ugyanakkor a családból, illetve a közösségből (társadalomból) való kivetettség különböző formái e források alapján is igazoltnak látszanak, ezért említtem én is a kirekesztés metaforájaként.

4 KÁLMÁN Zsófia, KÖNCZEI György: A Taigetosztól az esélyegyenlőségig, *Osiris*, 2002. (9.)

A *medikális modell* az orvostudomány fejlődésével nyert teret, a fogyatékoságot alapvetően az emberi testen és elmén belüli jelenségként definiálta, amit egyre pontosabban volt képes meghatározni. Az irányzat fő küldetését a sérült emberi test vagy elme gyógyításában, „megjavításában”, azaz a fogyatékoság reparációjában, illetve a fogyatékoság okozta szenvedés enyhítésében találta meg. E fejlemények egyúttal a fogyatékos személyek emberi méltóságának tisztelete felé tett első lépéseknek is tekinthetők, ugyanakkor a medikális modell nem oldotta fel a fogyatékos emberek megbélyegzettségét, és – más indíttatásból ugyan, de – többnyire fenntartotta a társadalmi elszigeteltségüket is.

A *társadalmi modell*⁵ alapézise ezzel szemben, hogy a fogyatékoság lényegi vonásai a társadalmi viszonyrendszerekben, emberközi attitűdökben állnak. Erre épült a fogyatékos személyek emberi jogi mozgalma, amely „akkor jöhetett létre, amikor a sérült emberek maguk vették kezükbe a sorsukat, és a társadalomban elfoglalt helyzetüket a jogok szempontjából kezdték vizsgálni”.⁶

Mindezek nyomán hamarosan kirajzolódta a történetileg legfiatalabbnak mondható *emberi jogi modell* kontúrjai, amelynek célja „olyan, valóban inkluzív társadalmak építése, amelyek értéknek tekintik a különbözőséget, és tiszteletben tartják valamennyi emberi lény méltóságát és egyenlőségét, függetlenül azok különbözőségeitől.”⁷ A modell központi jogi dokumentuma az ENSZ – hazánk által is ratifikált⁸ – Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló Egyezménye (a továbbiakban: Egyezmény). A társadalmi modellre építve az Egyezmény fogyatékoság-fogalmának központi eleme a „teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalás.”⁹

II. Emberi méltóság, önrendelkezés, részvétel

Az emberi méltóság elvének (jog)filozófiai alakulásában több szempontból is a fenti modellekhez hasonló fejlődési folyamat figyelhető meg. A görög mondavilág és filozófia (mindenekelőtt Szókratész és Arisztotelész nézetei) majd a római közgondolkodás alapvetően az érdem által szerzett méltóság koncepcióját¹⁰ tárja elénk. E felfogás szerint

5 Tom SHAKESPEARE: The social model of disability, The Disability Studies Reader, Fifth Edition, (214-221.)

6 KÁLMÁN Zsófia, KÖNCZEI György: A Taigetosztól az esélyegyenlőségig, 2002, Osiris, 2.2.

7 Gerard QUINN, Theresia DEGENER, Anna BRUCE: Human rights and disability: The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability, 2002.

8 2007. évi XCII. törvény a fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív jegyzőkönyv kihirdetéséről.

9 2007. évi XCII. törvény a fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív jegyzőkönyv kihirdetéséről, 2. cikk.

10 FRIVALDSZKY János: Az emberi személy és annak méltósága jogfilozófiai perspektívában – különös tekintettel a jogalanyisághoz és az élethez való jog aktuális kérdéseire, Acta Humana, 2014/1. (12-15.)

az emberi méltóság hősiess (többsnyire háborús) cselekedetek, esetleg származás vagy más kiváltságok útján illetheti meg az embert, az efféle erényeket vagy érdemeket felmutatni képtelen egyéneket – többek között a fogyasztékos személyeket – nem. Jellemzően a sztoikus Cicero-t említik az első olyan gondolkodóként, aki ezzel szemben egyetemes emberi tulajdonságként határozta meg a méltóságot, amely az embert megkülönbözteti és kiemeli az összes többi élőlény közül.¹¹ Aquinói Szent Tamás és a perszonalista irányzat képviselői a sztoikus megközelítést azzal egészítik ki, hogy az emberi méltóság alapja nem az emberi értelem, hanem a lélek, az ember Istenhez való hasonlatossága (*imago Dei*), ami minden egyes ember jellemzője, így tehát az emberi méltóság is kivétel nélkül valamennyi embert megillet, hiszen „az ember személy.”¹² Szent Tamásnál mindemellett az ember „természettől fogva politikai lény, tökéletlen személyként része a politikai közösségnek, mint egésznek.”¹³ Kant az embert és a személyt ugyancsak egymással szorosán összefüggő fogalmakként értelmezte, az embert pedig célként és „sohase pusztá eszközként”¹⁴ tekintette. Értelmezésében mindemellett kulcsszerephez jut az autonómia, amit a szabadsággal azonosít, és az emberi lét, egyszerűs mind személy mivoltunk immanens részének tekinti, „ami gyakorlati szabadság, olyasvalami, amit erkölcsi döntéshelyzetekben élhetünk át.”¹⁵

Számunkra mindezek fontos kapcsolatot teremt az – autonómia szinonimájaként is gyakran használt – önrendelkezés fogalmával, amely a fogyasztékos személyek aktív társadalmi részvétele szempontjából alapvető jelentőségű. Ennek a fogalomnak egyik jelentős előzményét találjuk John Rawls alapművében,¹⁶ amelyben az egyenlő jogú állampolgár egyik legfőbb ismérvének az aktív társadalmi részvételt tekinti – ennek pedig triviális előfeltétele a részvétel jogi és egyéb lehetőségeinek megléte, aminek egyik legfőbb eleme a választójog.¹⁷ Rawls emellett célként fogalmazza meg, hogy „azok is tudjanak ténylegesen élni politikai jogaikkal, akik vagyon vagy hatalom tekintetében a társadalom hátrányosabb helyzetű csoportjaihoz tartoznak.”¹⁸ A 'hatalom' szó ebben az összefüggésben az autonóm döntéshez való jogosultság hatalmaként is értelmezhető, ami erős összhangot mutat a fogyasztékoságtudomány egyik központi fogalmaként

11 SCHANDA Balázs, BALOGH Zsolt (szerk.): Alkotmányjog – alapjogok, 2019., Pázmány Press (73.)

12 Jacques MARITAIN: Az igazi humanizmus. (ford.: Turgonyi Zoltán) Sárospatak–Budapest, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény – Szent István Társulat, 1996. (136.)

13 FRIVALDSZKY János: Az emberi személy és annak méltósága jogfilozófiai perspektívában: különös tekintettel a jogalanyisághoz és az élethez való jog aktuális kérdéseire, *Acta Humana*, 2014/1. (20.)

14 Immanuel KANT: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése, 1998, Raabe Klett Kiadó, Budapest, 48; AA IV, 429.

15 SZEGEDI Nóra: A szabadság mint autonómia: Kant. *Magyar Filozófiai Szemle* 2016/2., 123.

16 John RAWLS: Az igazságosság elmélete, Osiris Könyvkiadó, Budapest, 1997.

17 Ld.: GURBAI Sándor: A gondnokság alá helyezett személyek választójoga a nemzetközi jog, az európai regionális jog és a komparatív közjog tükrében. PhD értekezés, Pázmány Press, 2016.

18 TÓTH J. Zoltán: Rawls igazságosság elmélete. *Jogelméleti Szemle*, 1/2005.

használt *empowerment* (hatalommal való felruházás) koncepciójával. Ennek egyik sarkalatos eleme a fogyatékos személyeket (is) érintő döntések meghozatalában való saját jogú részvétel, hiszen „politikai jogok nélkül nem létezik empowerment, csupán kísérletet tehetünk arra, hogy az elemeit megvalósítsuk.”¹⁹

Az előbbiekben bemutatott gondolatok nyomán akár egyfajta – a fogyatékoság modelljeinél is említett – lineáris fejlődés útja is kirajzolódhat előttünk, amelyen haladva a Taigetosztól a mindenkit megillető emberi méltóságig, és ebből fakadóan az emberi élet feltétlen védelmét és az általános és egyenlő társadalmi, politikai részvételt garantáló jogokig juthatunk. A továbbiakban néhány olyan megközelítésre és társadalmi jelenségre kívánok rámutatni, amelyek ezt a képet legalábbis árnyalják.

III. Új paradigma?

A 20. század vége óta a fogyatékoságtudomány számos művelője írja le azt a jelenséget, amely a napjainkban számos csatornán és módon közvetített, uralkodó emberképhez köthető. Ez az általánosított ideál leginkább egy életerős, ép testű (mi több: szép), intelligens, tudatos, autonóm személyként²⁰ írható le. Mindez egy többé-kevésbé homogén emberi sémát közvetít, amelynek leírására született meg az *ableism* kifejezés.²¹ Társadalmi szempontból ennek egyik legfőbb jellemzője, hogy ezt az ideált nem pusztán az emberi minőségek egyik lehetséges formájaként mutatja fel, hanem lényegében *az emberrel* (de legalábbis a másokkal egyenrangú és egyenjogú felnőtt emberrel) azonosítja. Idealizált tulajdonságai azonban olyan kritériumrendszert állítanak fel, amelynek a fogyatékos személyek túlnyomó többsége nem képes megfelelni, így ők ennek fényében az emberek (fent említett) körén kívülre kerülnek.

Az embereket értelmi és pszichés adottságok – a „kognitív épségizmus”²² által támasztott feltételek – alapján csoportokba soroló nézetek egyik legradikálisabb Peter Singer. Az utilitarista szerző műveiben²³ élesen különválasztja az ember és a személy fogalmát. Az utóbbi körbe csak egy összetett feltételrendszernek megfelelő élőlényeket sorolja, melynek fő kritériumai a racionalitás, öntudat, autonómia vagy bizonyos kommunikációs képességek. Ebből kiindulva az emberi magzatot, és a már megszületett csecsemőt (még) nem tekinti személynek, a súlyos – mindenekelőtt értelmi – fogyatékosággal élő emberek többsége pedig véglegesen a személyek körén

19 uo.

20 Számos, társadalomkutatással foglalkozó szerző több más tulajdonságot is társít ehhez az ideálhoz, amely az itt említett vonások mellett jellemzően fiatal, fehér bőrű, heteroszexuális, keresztény és férfi. Ezek mind lényeges elemek a társadalmi hatások megértéséhez, a törzsszövegben ezek közül a tanulmány fókuszja szempontjából releváns tulajdonságokat emeltem ki.

21 Fiona CAMPBELL: *Contours of ableism: The production of disability and abledness*, 2009.

22 SÁNDOR Anikó: „Úgy kell kezelni őket, mintha tényleg igazi felnőttek lennének...” *Esély* 2017/2. (34.)

23 Peter SINGER: *Practical ethics*, Cambridge University Press, 1980.

kívül esik, hiszen fogyatékoságuk megakadályozza őket abban, hogy a személylé váláshoz szükséges feltételeket teljesítsék.²⁴ Singer emellett leszögezi, hogy „Semmilyen objektív megítélés nem értékelheti többre fajunk azon tagjainak életét, akik nem személyek, olyan más fajok tagjainak életénél, akik viszont azok. (...) Egy csimpánz megölése rosszabb lehet egy súlyosan szellemi fogyatékos ember megölésénél, aki nem nevezhető személynek.”²⁵

A fent vázolt elmélet továbbéléseként értékelhető Alberto Giubilini és Francesca Minerva értekezése,²⁶ akik szerint morálisan nem indokolható, hogy az újszülötteket másként kezeljük, mint a magzatokat. Azt javasolják, hogy minden olyan esetben, amelyekben abortusz engedélyezett, ún. szülés utáni abortuszt (*after-birth abortion*) lehessen végrehajtani, azaz ezekben az esetekben jogszabályilag legyen lehetőség az újszülött megölése. Ennek indokoltságát tipikusan látják például abban az esetben, ha a megszületett gyermek fogyatékosága kockázatot jelent az édesanyja mentális egészségére.

Eduard Verhagen, az ún. Groningen Protocol megalkotását vezető holland orvos koncepcióján²⁷ alapuló, a Groningeni Egyetemen alkalmazott eljárásrend alapján a rendkívül rossz életkilátású, súlyosan fogyatékos csecsemőkön aktív eutanázia hajtható végre annak érdekében, hogy a tudomány mindenkori állása szerint nem csillapítható szenvedés megszűnhessen. A protokoll szerinti aktív eutanázia alkalmazása a gyermek körül álló felnőttek döntésén múlik, hiszen „[a] tapasztalt gondozók és a szülők képesek értékelni az újszülött szenvedésének, valamint a gyógyszerek vagy más intézkedések által nyújtott megkönnyebbülés mértékét.”²⁸ A Groningen Protocol fókuszában tehát maga a fogyatékos csecsemő áll, fő célja pedig a szenvedéstől való megóvás. Mindez humánus kiindulópontnak tűnhet, ugyanakkor a korábban említett szerzőkhöz hasonló következtetésre jut, hiszen szelektíven, fogyatékoságuk alapján fosztja meg az élethez való jogtól a gyermekek egy részét. Az ő megölésükről a szakemberek és a szülők jogszerűen dönthetnek – szemben a nem-fogyatékos illetve felnőtt személyekkel, akikről ilyen döntést legálisan senki nem hozhat.

Az eddig leírtak talán némiképp illusztrálják azt a kettősséget, amely az emberi méltóságról, az ember személy státuszáról és végső soron az élethez való jogról szóló diskurzusban megjelenik: egyfelől az emberi méltóság és az élethez való jog megkérdőjelezhetetlen elsőbbségét, másfelől ennek nagyon is explicit megkérdőjelezését, sőt,

24 Írásomban következetesen a „fogyatékos személy” kifejezést használom, ami egyúttal az e sorokon bemutatott nézeteket érintő szakmai és etikai állásfoglalás is.

25 Peter SINGER: *Praktische Ethik*, Stuttgart, 1984, 135., idézi: ZÁSZKALICZKY Péter: A gyógypedagógia etikai problémáiról – a Peter Singer vita tükrében, *Gyógypedagógiai Szemle*, 2/1992., (120.)

26 Alberto GIUBILINI, Francesca MINERVA F: After-birth abortion: why should the baby live? *Journal of Medical Ethics* 2013; 39:261-263.

27 Eduard VERHAGEN, Pieter J.J. SAUER: The Groningen Protocol — Euthanasia in Severely Ill Newborns, *The New England Journal of Medicine*, 2005; (352:959-962)

28 Eduard VERHAGEN, Pieter J.J. SAUER 2005; (352:959.)

különböző szempontok szerinti – a fogyatékos személyek egy jelentős részét minden esetben hátrányosan érintő – szelektív megvonását. A továbbiakban a hatályos hazai alkotmány- és polgári jog egyes vonatkozó elemeit kívánom vázlatosan áttekinteni. Ezek összevetése arra enged következtetni, hogy a fent említett kettősség a jogi szabályozás különböző szintjein is tetten érhető.

IV. Jogszabályi aspektusok

Előjáróban érdemes utalni arra, hogy az emberi méltóság elvének jogszabályi környezetbe ültetése számos kérdést, sőt, dilemmát vet fel. Ez mindenekelőtt abból adódik, hogy a méltóság fogalma normatív módon nem határozható meg pontosan, hiszen arra – mint láttuk – kortól és kultúrától függően sokféle, több szempontból különböző jelentéstartalom rakódott. Ez a magyarázata, hogy az egyes alkotmányok nem határozzák meg a méltóság fogalmának tartalmi elemeit. Így azonban könnyen arra a következtetésre juthatunk, hogy „a méltóság elve jogi értelemben üres frázis”,²⁹ hiszen a jogalkotás és a jogalkalmazás számára is nehezen megfogható, a jog számára értelmezhetetlen követelményeket támaszt. A természetjogi megközelítés ugyanakkor azt vallja, hogy az emberi méltóság elsősorban nem alanyi jog, hanem olyan apriori jogelv, amely annak jogszabályi megszövegezésétől függetlenül érvényes. Érvényes akkor is az, ha az alkotmány történetesen meg sem említi azt. Ez a megközelítés az Alkotmánybíróság gyakorlatában is megjelenik, rögzítve, hogy az emberi méltósághoz való jog „a jog előtt és felett létező érték, amely a maga teljességében a jog számára hozzáférhetetlen.”³⁰ Mindemellett az emberi méltóság elvének fejlődése a hazai alapjogi szabályozásban is világosan kirajzolódik.

A szocialista alkotmány szövege egyáltalán nem említette az emberi méltóságot, az csak az 1989-es revízió nyomán vált a jogszabály részévé, melynek 54. § (1) bekezdése deklarálta, hogy „minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani”. Az alapvetően alanyi jogként megjelenő megfogalmazáshoz képest változást hozott a hatályos Alaptörvény, amelynek Nemzeti Hitvallása az emberi méltóságot az emberi lét alapjaként definiálja, II. cikkében pedig rögzíti, hogy „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Az emberi méltóság fogalmát az Alaptörvény ezen túl nem bontja ki, az Alkotmánybíróság gyakorlata ugyanakkor mindezt a monista emberfelfogással egészíti ki, melynek lényege a test és a lélek egysége, és amelyből az ún. oszthatatlansági doktrínát is eredezteti. Eszerint „az emberi élet és az emberi méltóság

29 TAKÁCS Albert: Az emberi méltóság elve a filozófiában és az alkotmányjogban. In: *Formatori Iuris Publici*, Ünnepi kötet Kilényi Géza professzor hetvenedik születésnapjára, Szent István Társulat, Budapest 2006. (444.)

30 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88., 103. Sólyom László alkotmánybíró párhuzamos véleménye.

tóság elválaszthatatlan egységet alkot és minden mást megelőző legnagyobb érték.”³¹ Ennek különös jelentőségét az adja, hogy e felfogásból „az élethez és méltósághoz való jognak a korlátozhatatlansága is következik.”³²

Mindezek – az Egyezmény szövegével is összevetve – a fogyatékos személyek szempontjából az emberi méltóság, az élethez való jog, az önrendelkezés és a társadalmi, politikai életben való részvétel teljes körű garanciáit biztosító jogrendszer képét vetítik előre. A hatályos hazai szabályozás néhány példája azonban árnyalja mindezt. A terhesség megszakítására vonatkozó hatályos magyar szabályozás alapján – a főszabálynak tekinthető – 12. hét helyett akár a várandósság 24. hetéig is megszakítható a terhesség, ha a magzat genetikai, teratológiai ártalmának – azaz várható fogyatékoságának – valószínűsége eléri az 50%-ot.³³ Mindez tehát szelektíven, a magzat (feltételezett) fogyatékoságára alapítva teszi lehetővé a terhesség megszakítását olyan esetben is, amikor az a (feltételezhetően) nem fogyatékos magzat esetében legálisan nem lehetséges. A gondnokság alatt álló személyek saját és a közügyeket érintő döntéseik meghozatalában különböző szempontú és mértékű, de mindenképpen jelentős korlátozás alá esnek. A politikai közösség szempontjából ezek közül külön is kiemelendő a választójog, amelynek korlátozása rendkívül nagy arányban érinti a fogyatékos személyeket, akik ily módon nem jogosultak részt venni a társadalom működését befolyásoló legalapvetőbb döntési folyamatban.

A vázolt (jog)filozófiai tételek és szabályozási jelenségek álláspontom szerint a társadalmi és közösségi aspektusból ahhoz a kérdéshez vezetnek, hogy – a demokratikus berendezkedéseket a nép uralmaként leíró meghatározás felől – kik a nép tagjai, tehát lehetségesek-e olyan kritériumok, amelyek mentén egyes személyek a nép körébe tartoznak, mások pedig nem. Végül egy másik klasszikus analógiával élve: az együttélésünk alapját képező társadalmi szerződésnek a fogyatékos személyek alanyai, vagy csupán tárgyai.

Tárgyszavak

fogyatékoság, emberi méltóság, élethez való jog, önrendelkezés

Felhasznált irodalom jegyzéke

Deborah KAPLAN: The definition of disability: Perspective of the disability community, *Journal of Health Care Law and Policy*, 3(2).

KÁLMÁN Zsófia, KÖNCZEI György: A Taigetosztól az esélyegyenlőségig, *Osiris*, 2002.

31 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88., 93.

32 SCHANDA Balázs, BALOGH Zsolt (szerk.): Alkotmányjog – alapjogok, 2019., Pázmány Press (73.)

33 A magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény 6. §-ának (3) bekezdése.

- Tom SHAKESPEARE: The social model of disability, *The Disability Studies Reader*, Fifth Edition.
- Gerard QUINN, Theresia DEGENER, Anna BRUCE: Human rights and disability: The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability, 2002.
- FRIVALDSZKY János: Az emberi személy és annak méltósága jogfilozófiai perspektívában-különös tekintettel a jogalanyisághoz és az élethez való jog aktuális kérdéseire. *Acta Humana*, 2014/1.
- SCHANDA Balázs, BALOGH Zsolt (szerk.): Alkotmányjog – alapjogok, 2019., Pázmány Press.
- Jacques MARITAIN: Az igazi humanizmus. (ford. Turgonyi Zoltán) Sárospatak–Budapest, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény – Szent István Társulat, 1996.
- Immanuel KANT: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése, 1998, Raabe Klett Kiadó, Budapest.
- SZEGEDI Nóra: A szabadság mint autonómia: Kant. *Magyar Filozófiai Szemle* 2016/2., 123.
- John RAWLS: Az igazságosság elmélete, Osiris Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- GURBAI Sándor: A gondnokság alá helyezett személyek választójoga a nemzetközi jog, az európai regionális jog és a komparatív közjog tükrében, PhD értekezés , Pázmány Press, 2016.
- TÓTH J. Zoltán: Rawls igazságosság elmélete. *Jogelméleti Szemle*, 1/2005.
- Fiona CAMPBELL: Contours of ableism: The production of disability and abledness, 2009.
- SÁNDOR Anikó: „Úgy kell kezelni őket, mintha tényleg igazi felnőttek lennének...” *Esély* 2017/2.
- Peter SINGER: *Practical ethics*, Cambridge University Press, 1980.
- ZÁSZKALICZKY Péter: A gyógypedagógia etikai problémáiról – a Peter Singer vita tükrében. *Gyógypedagógiai Szemle*, 2/1992.
- Alberto GIUBILINI, Francesca MINERVA F: After-birth abortion: why should the baby live? *Journal of Medical Ethics* 2013.
- Eduard VERHAGEN, Pieter J.J. SAUER: The Groningen Protocol — Euthanasia in Severely Ill Newborns. *The New England Journal of Medicine*, 2005.
- TAKÁCS Albert: Az emberi méltóság elve a filozófiában és az alkotmányjogban. *Formatori Iuris Publici*, Ünnepi kötet Kilényi Géza professzor hetvenedik születésnapjára, Szent István Társulat, Budapest 2006.

GROWTH, RESTRUCTURING AND EMPLOYMENT TRANSFORMATION AND SUPPORT OF COAL REGIONS IN GERMANY

NEW ENERGY - NEW OPPORTUNITIES

Germanwatch.org in cooperation with the Federal Ministry for Economic Cooperation and Development just finished a study¹ analysing of four European countries and lays out a set of recommendations essential for a just energy transition from coal combustion toward sustainable economic development. Germany government decided about the law of Fossil-fuel phase-out², planned to pass the law by the parliament until end of 2019, did not achieved. This timetable cannot maintain due to the complexity of the law and the ongoing coordination between departments, and the open questions between the Federal Government and the Federal States concerned. The Bundestag will decide on the project in 6 months. The decision must cover by mid-2020. Otherwise, the Federal Government should initiate a regulatory solution for the shutdown of lignite. The new President of the European Commission, Ursula von der Leyen, suggested forming a new Fund, the *Just Transition Fund*³ to support EU's fossil-fuel dependent regions in their swift transition to clean energy. Coal accounts for nearly a quarter of the total electricity production in the EU. It is also a significant economic driver, providing jobs to around 240000 people in mines and power plants across 41 regions in 12 EU countries. The European Commission announced on 14th of January 2020 to invest 100 billion euros in the frame of the Green Deal project until 2027. Further 100 billion euros should come from the coal regions as co-supporting. The Just Transition Fund directly supposed to disposal 7.5 billion euros from the EU budget. Otherwise expected credits from the European Investment Bank and from other private investors. The Green Deal aims to make the EU carbon neutral until 2050.

1 https://www.germanwatch.org/sites/germanwatch.org/files/Study_Transformation_Experiences_Coal_Regions_EN.pdf

2 <https://www.greenpeace.de/sites/www.greenpeace.de/files/publications/kohleausstiegs-gesetz-2.pdf>

3 <https://www.euractiv.de/tag/just-transition-fund/>, <http://www.caneurope.org/publications/press-releases/1829-just-transition-funding-needs-to-support-real-transitions>

How to manage a proactive transition process⁴?

REGIONAL AND LOCAL IN COOPERATION WITH THE NATIONAL LEVEL:

- ❑ Creation of local and regional programs for economic and social development
- ❑ Diversification of economic activities (creation of industrial and technological parks etc.)
- ❑ Shifting to sustainable energy generation (installation of RES capacities, energy efficiency etc.)
- ❑ Creation of new local and regional educational institutions, research and innovative centers
- ❑ Improvement of local infrastructure (transport, digital etc.)
- ❑ Creation of a regional planning agency, which has a mandate for the specific mining area
- ❑ Establishment of regional participation events (workshops, conferences) for municipal actors
- ❑ Development of a unique marketing campaign for the area, relying on the potential for innovation, economic development and cultural heritage/tourism
- ❑ Early recultivation and revitalization of the lands located in the areas that have been affected by mining activities, management of waste, water etc.
- ❑ Creation of business-friendly economic environment (through local legislation etc.), promotion of the region as such.

Political debates on the phase-out of coal in Germany

Impending climate change requires the end of unabated coal combustion, the most greenhouse gas emissions-intensive energy industry. Goal approached for the end coal consumption by 2030 for OECD countries and by 2050 for all other countries. Despite being an ambitious country in climate protection negotiations, Germany is set to miss its 2020 climate target of -40 % compared to 1990 emissions. Public debate surrounding a coal phase-out largely deals with the challenge of structuring the upcoming transition for the affected regions. The government, however, acknowledged the need for climate action and has agreed on a phase out pathway by 2035 to 2038. A commission consisting of members proposed a commission consisting of members from industry, civil society, scientists and unions proposed this decision. Polls revealed that 73 % of the German population would have even supported a faster coal phase-out.⁵ Germany profits from the fact that a large share of its coal decline already been managed within the last decades. Germany therefore provides a case study to analyse the history of the phase-out of hard coal mining in the Ruhr area, and the reduction of lignite mining in East Germany as a result of Germany's reunification. To enable a just Transition for coal extracting and burning countries, previous experiences can help to design better policies to structure the decline of the coal industry. The German lignite-fired power plants and lignite opencast mines concentrate in the Rhineland, Lusatian and Central German coal regions, the hard coal-fired power plants most situated in the Federal States of the former Western Germany. In 2019, hard coal as well as lignite mostly used in the electricity sector, 80 % of current CO² emissions from electricity come from coal burning.

4 germanwatch.org

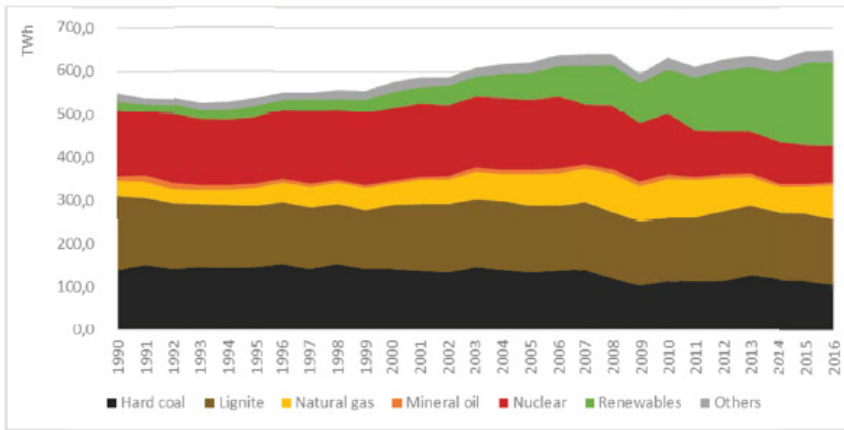
5 <https://www.energiezukunft.eu/meinung/meinung-der-woche/der-kohleausstieg-ist-politisch-nicht-gewollt/>

Remaining coal power plants in Germany in 2018

Source: DIW / WI / Ecologic (2019)

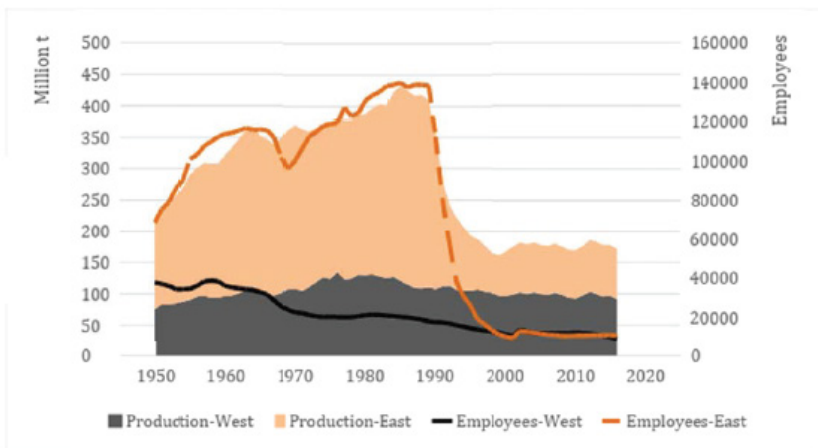
Gross electricity generation in Germany 1990-2016

Source: Statistik der Kohlenwirtschaft e.V. 2017a

In 1957, about 500000 people had direct jobs in coal mining in the Ruhr area. Within ten years, 320000 people had lost their jobs from the reason of technological and economic nature: mechanization of mining and because of higher shares of other energy carriers (oil, gas and nuclear and imported coal - from Russia, the USA, Colombia and South Africa). The employment in this area was in 2017 around 4500. Hard coal mining's phased out was in 2018. In East Germany became lignite the primary energy source. Production peaked in 1985 whit around 160000 employees, about 90 percent of the employees worked in the mines of East Germany and produced 430 million tons of lignite. Between 1989 and 1994, over 100000 people lost their jobs. Today there are only 20000 jobs left in lignite mining.

Lignite production and employees in Germany 1950-2016

Source: Herpich, et al. (2018) based on (Statistik der Kohlenwirtschaft e.V. 2017d)

	Rhineland	Lusatia	Central Germany	Germany
Labour force [inhabitants]	3,261,791	518,072	1,602,561	4,560,388
Share of people over age of 50	43%	55%	48%	43%
Population density*	700 inh./km ²	106 inh./km ²	222 inh./km ²	230 inh./km ²
Unemployment rate	7.3%	11.0%	9.2%	5.7%
Gross value added	204,602 Mln. €	22,606 Mln. €	71,090 Mln. €	2,624,437 Mln. €
Share of mining, energy, water of overall industry	4%	13%	5%	3%
Employees in lignite according to own calculation**	8,873	7,763	1,895	18,531
Installed lignite capacity**	10,370 MW	7,000 MW	3,330 MW	21,000 MW
Lignite production **	95 Mln. t	63 Mln. t	19 Mln. t	178 Mln. t
Generated electricity by lignite (gross) **	79 TWh _{el}	49 TWh _{el}	17 TWh _{el}	150 TWh _{el}
Lignite reserves**	2,479 Mln. t	1,291 Mln. t	395 Mln. t	4,165 Mln. t
CO₂-emissions of lignite-fired power plants **	95.2 Mln. t	56.7 Mln. t	18.7 Mln. t	170.6 Mln. t

Sources: DIW, et al. (2019) and Holtemöller and Schult (2019)

How air pollution from coal power plants may harm your health

Source: Heal (2018)

The final report⁶ of the commission of Growth, Restructuring and Employment

The commission founded by the German government in June 2018 for finding a consensus in the energy and climate political issues. His goal was to improve new future-proof workplaces in the structural weak fossil fuels phase-out⁷ regions and to

6 https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/A/abschlussbericht-kommission-wachstum-strukturwandel-und-beschaeftigung.pdf?__blob=publicationFile

7 <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Studien/gesamtwirtschaftliche-effekte-der-energie-wende-in-den-bundeslaendern.html>, <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Studien/erneuerbar-beschaeftigt-in-den-bundeslaendern.html>, <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Artikel/Wirtschaft/kohleausstieg-und-strukturwandel.html>

give recommendations for the national law of fossil-fuel phase-out law, his last draft adopted by the German government in 26th November 2019.

The Federal Ministry for Economic Affairs and Energy and the countries agreed about the Lignite mines areas in 2017.

Districts of the Coal Regions

Region des Lausitzer Reviers	Region des Mitteldeutschen Reviers
<p>Brandenburg: Kreis Dahme-Spreewald Kreis Elbe-Elster Kreis Oberspreewald-Lausitz Kreis Spree-Neiße Stadt Cottbus</p> <p>Sachsen: Kreis Bautzen Kreis Görlitz</p>	<p>Sachsen: Stadt Leipzig Kreis Leipzig Kreis Nordsachsen</p> <p>Sachsen-Anhalt: Burgenlandkreis Saalekreis Stadt Halle Kreis Mansfeld-Südharz Kreis Anhalt-Bitterfeld</p> <p>Thüringen: Kreis Altenburger Land</p>
Region des Helmstedter Reviers	Region des Rheinischen Reviers
<p>Niedersachsen: Stadt Braunschweig Kreis Helmstedt Kreis Wolfenbüttel Stadt Wolfsburg</p>	<p>Nordrhein-Westfalen: Rhein-Kreis Neuss Kreis Düren Rhein-Erft-Kreis Städteregion Aachen Kreis Heinsberg Kreis Euskirchen Stadt Mönchengladbach</p>

The Commission on Growth, Structural Change and Employment has worked intensively and repeatedly on the labour market situation in the contexts. Discussions focused on unemployment, the availability of skilled labour and the role of the lignite industry as regional employers. On the positive side, against the backdrop of good economic development in recent years, but also because of the marked decline in the labour force potential in the eastern German districts, because of ageing, unemployment in the lignite areas has fallen significantly. At the same time, the shrinking labour force potential is a barrier to growth. Against this background, the impact of the unemployment rate is limited. The lignite industry has a prominent role as an employer in the landscape. For example, the Lusatian Region employs

more than twice as many people compared to the national average in the 'Mining, energy and water supply, energy management' sector, to which the lignite industry is included. There are currently around 20000 direct employees in all four areas. Most of these are highly skilled jobs. Remuneration is significantly above average in relation to other employees in the region as well as to most other sectors.

The share of direct employees in the lignite sector in the total number of employees subject to social security contributions is around 2.0 % in the Lusatian Region and 1.2 % in the Rhinelandian Region. In the other two quarters, the proportion was significantly lower, at 0.3 % (Mitteldeutsches Revier) and 0.1 % (Helmstedter Revier). Due to the links with the wholesale, consumer and capital goods industries, as well as other purchasing power effects, the Commission considers that each direct employment in the lignite sector depends on one further indirect or induced job directly in the area and another one outside the narrower geographical boundaries. Around 60 000 jobs related to the lignite industry. There are some ambivalent situations in the districts. The number of stem employees, i.e. the number employed in mathematics, computing, science and technology, is mostly in line with the German average or even above. In particular, the energy sector, with its relatively high share of engineers and scientists, contributes to this.

The Commission is aware that many of these stem workers will leave the labour market in the coming years, particularly in the Lusatian region and in part in the Central German region. In their consultation with the Commission, the lignite companies made it clear that vacant posts need to fill continuously within their companies in order to maintain their day-to-day operations. This is one of the reasons, why companies in the lignite sector also invest heavily in training. They are important anchors for young people looking for training in the areas and play an important role in providing inter-company facilities of the dual system. The maintenance of a skilled workforce in the region (existing staff, continuation of training, if necessary, with new priorities) is an underestimate locational advantage in view of the shortage of skilled workers across Germany. During the hearings, the Commission took note of the fact that employment subject to compulsory social security contributions has increased in all areas in recent years and created new employment opportunities outside the development of the lignite industry. There was a high employment growth in the services sector. However, there is also an increase in the number of people employed in certain sectors of the manufacturing sector.

Based on current trends, demographic trends in the two West German regions will follow roughly that of Germany until 2035. On the other hand, demographic change has a greater impact on the Central German Region and on the Lusatian Region. Within the Central German Region, demographic change is taking place very differently with growing metropolitan areas (Leipzig and Halle) and further shrinking rural areas already in the immediate vicinity of these metropolitan areas, particularly around opencast mines and power station sites. Over the next two decades, the number

of people living in the two East German districts will reduce. At the same time, there is a marked ageing of society. By 2035, the Commission estimates that the share of the population aged over 60 in the total population in Lusatia will be around 45 %. For comparison: In Germany as a whole, the share of this group in 2035 at around 36 %. As the 20-60 age group is particularly active in working life, demographic change makes structural developments in central Germany and in the Lusatian region more difficult. From the Commission's point of view, it is therefore crucial to retain, recover or inspire young people. The success of this is by an efficient educational infrastructure with good training opportunities and conditions in both the dual and academic fields, as well as attractive prospects for the future, which need to demonstrate, or create.

The critical impact of demographic change on the highly rural area:

ageing society, lack of supply in smaller areas,
imbalance in the availability of mobility,
utilities, culture and leisure services,
insufficiently needs-based designation of new residential areas,
overcapacities in supply infrastructure (water, waste water, heat),
lack of opportunities for re-use of empty buildings,
risk of villages dying,
loss of identity of social fabric,
reduction in housing, strong commuting relationships,
risk of population migration
and urban sprawl.

The Commission proposes a comprehensive monitoring of the measures: In 2023, 2026 and 2029, the Federal Government expected to submit progress reports on the state of implementation. An independent expert group, composed, inter alia, of experts in structural development and regional policy, employment, energy, industry and climate action, will examine and assess these reports and identify any need for action.

Kohleausstieg

Die nächsten Schritte

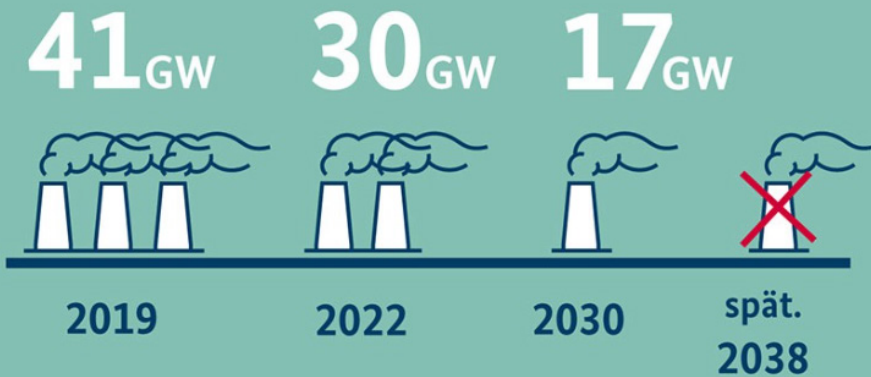

Illustration: © AdobeStock/davooda

The restructuring of Germany's energy supply entails a large amount of investment. One of the impacts of these investments is to give a boost to growth and jobs in Germany. These effects on the German economy are subjected to a comprehensive empirical analysis in a study commissioned by the Federal Ministry for Economic Affairs and Energy entitled "Makroökonomische Wirkungen und Verteilungsfragen der Energiewende" (Macroeconomic effects and distributive aspects of the energy transition). The findings of this study provide an important basis for an assessment of the energy transition in terms of economic policy.

The project is completed. The following individual reports investigate various aspects. A project summary provides an overview of the reports.

1. Overview of the macroeconomic effects and distributive impact

The roll-out of the energy transition results in a few changes the distribution of goods and services and imposes increases and or removes eases burdens on and from the stakeholders involved. The study “Systematisierung der gesamtwirtschaftlichen Effekte und Verteilungswirkungen der Energiewende” (Systematization of the macroeconomic and distributive effects of the energy transition) presents distributive effects and concepts in a systematic manner and provides a comprehensive qualitative overview of the overarching interrelationships.

2. Economic indicators and overall national accounts for the energy sector

From the point of view of the energy sector, the structural development of key economic indicators – such as investment, gross output, imports, exports and jobs – varies. In addition, the demand for investment in the energy sector provides a stimulus for other parts of the economy. The study “Ökonomische Indikatoren des Energiesystems” (Economic indicators of the energy system) looks back at the 2000-2016 period, undertaking a systematic categorization and compiling the available comprehensive data in a manner that is easy to understand. The follow-up study “Ökonomische Indikatoren der Energiebereitstellung” (Economic indicators of energy supply) also looks into the energy supply side as it was in 2017.

The expansion of renewable energy and the increase in energy efficiency is reducing Germany’s demand for imports of fossil fuels like oil, gas and coal. It is possible to make an empirical estimate of the overall effect of these savings. The study “Zur Berechnung der durch den Ausbau erneuerbarer Energien und Energieeffizienz verminderten Importe fossiler Brenn- und Kraftstoffe“ (On the calculation of the reduction in imports of fossil fuels due to the expansion of renewable energy and energy efficiency) does this for the 2000 - 2015 period and offers a horizontal and uniform methodology to determine the impact on imports due to renewable energy and energy efficiency.

The overall spending on energy consumption can offer an indication of the affordability of energy. However, there is at present no recognized indicator to reliably measure affordability as a target of energy policy. The commission of experts on the monitoring of the energy transition has therefore proposed a national energy accounts concept. The report entitled “Energiewirtschaftliche Gesamtrechnung – Methoden und exemplarische Berechnungen” (National energy accounts – methods and sample calculations) provides more details of the approach taken by the commission of experts.

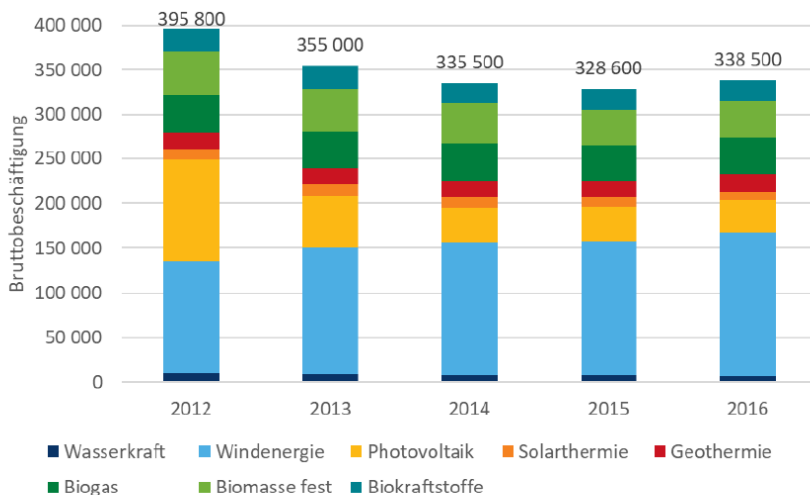
3. Macroeconomic effects of the energy transition - renewable energy

An objective assessment of the effects of the energy transition in terms of economic policy necessitates a net analysis of the various effects of the transition. The current development – with the energy transition targets in place – should compare with a putative development in which there is no energy transition. The comparison can map out using quantitative analyses. Such an analysis undertaken in the detailed and comprehensive study “Gesamtwirtschaftliche Effekte der Energiewende” (Macroeconomic effects of the energy transition).

A changing macroeconomic environment can become increasingly important for investments in the energy transition. Growth opportunities as well as possible bottlenecks, e.g. in labour and skilled workers or in raw materials can become relevant to produce goods for the energy transition. The literature review “Mögliche Engpässe für die Energiewende” (Possible bottlenecks for the energy system transformation) examines the macroeconomic and socio-economic interrelations that must be taken into account in order to avoid obstacles to the implementation of the energy transition.

Apart from the quantitative growth and employment effects of the net analysis, additional effects may arise which are, however, more difficult to quantify. This is where the study “Vorteile der Energiewende über die gesamtwirtschaftlichen Effekte hinaus” (Advantages of the energy transition beyond macroeconomic effects) comes in. Such advantages are when technology costs fall, and new business fields created. In addition, we look at how the energy transition contributes to energy security, air quality and climate protection.

Development of gross employment from renewable energy sources in Germany since 2012

Quelle: O'Sullivan et al. 2018

4. Distributive effects in energy policy

Energy policies and general market developments can contribute to effects on the relevant stakeholders, which can differ according to sector, region, socioeconomic status and time. Selected distributive effects of Germany's energy supply must be investigated in detail.

Private households spend part of their income to purchase energy in the form of electricity, heating and mobility. The study "Verteilungswirkungen der Energiepolitik – Personelle Einkommensverteilung" (Distributive effects in energy policy - personal income distribution) uses a statistical analysis to find out how these expenditures can differ when households have different levels of income or if households differ in other characteristics.

The positive macroeconomic effects identified at national level experienced to differing degrees in the various parts of Germany. It is important, how to develop the generation mix and the general structure of the economic sector. These interrelationships examined in detail in the study "Gesamtwirtschaftliche Effekte der Energiewende in den Bundesländern" (Macroeconomic effects of the energy transition in the Länder).

The expansion of renewable energy leads to employment, which distributed differently across the regions due to the varying developments in different energy sources. Against this background, a study entitled "Erneuerbar beschäftigt in den Bundesländern" (Employed in renewables in the Länder) not only determines how many people work in the renewable energy sectors at Länder level, but also breaks the figures down into the number of employees per energy source (such as wind energy, bioenergy, solar energy) and as a percentage of total employment.

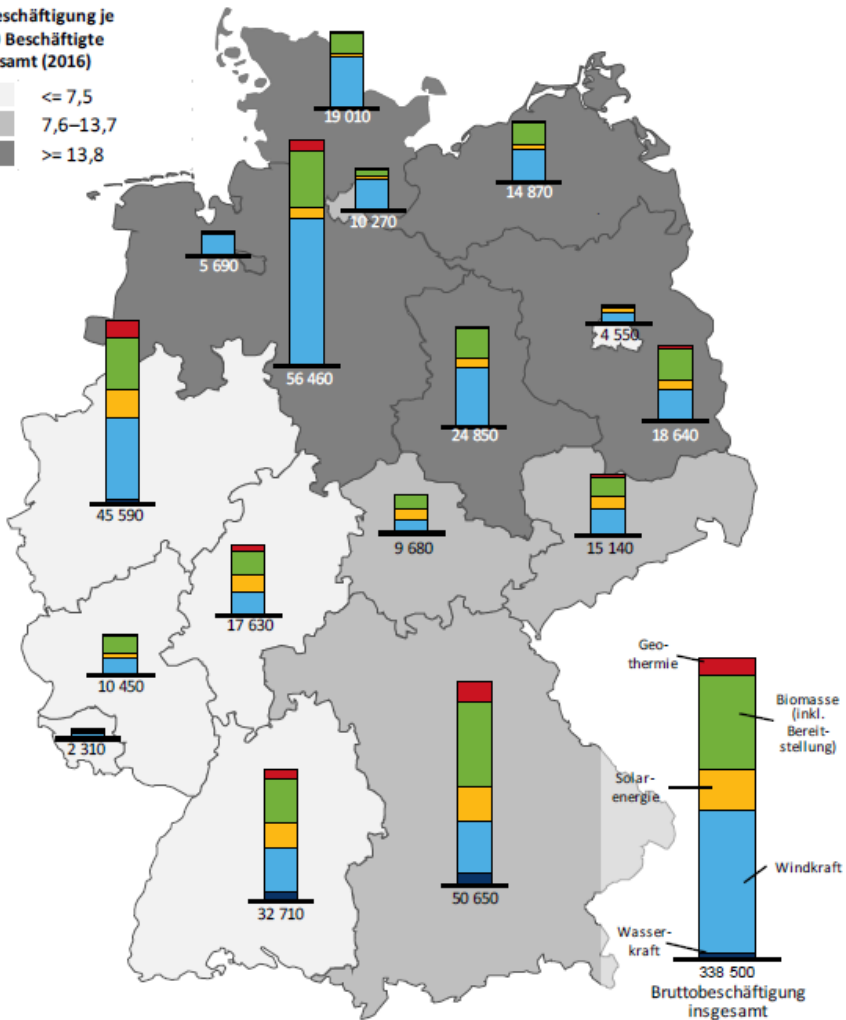
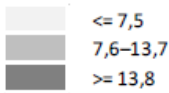
Renewable energies have established themselves as an important economic factor in Germany: 338500 people employed in the sector in 2016. This shows that: especially in the north of Germany, the development of renewable energies has recently contributed to more employment in the sector. In most of the new Bundesländer, the sector is more important in terms of total employment than in the other Länder.

Beschäftigung durch den Ausbau erneuerbarer Energien in den Bundesländern im Überblick

Bundesland	Bruttobeschäftigung			
	Anzahl insgesamt		je 1000 Beschäftigte	
	2013	2016	2013	2016
Baden-Württemberg	37 100	32 710	6,9	5,9
Bayern	57 450	50 650	9,2	7,7
Berlin	5 450	4 550	3,5	2,7
Brandenburg	18 100	18 640	19,0	19,3
Bremen	5 930	5 690	15,5	14,4
Hamburg	9 280	10 270	8,8	9,3
Hessen	19 940	17 630	6,8	5,8
Mecklenburg-Vorpommern	14 710	14 870	22,3	22,2
Niedersachsen	53 930	56 460	15,5	15,5
Nordrhein-Westfalen	50 230	45 590	6,1	5,4
Rheinland-Pfalz	11 610	10 450	6,6	5,8
Saarland	2 420	2 310	5,1	4,8
Sachsen	16 720	15 140	9,4	8,3
Sachsen-Anhalt	24 660	24 850	26,7	27,1
Schleswig-Holstein	16 180	19 010	13,8	15,5
Thüringen	11 290	9 680	12,1	10,3
Westdeutschland	264 070	250 770	8,5	7,8
Ostdeutschland	90 930	87 730	13,4	12,6
Deutschland	355 000	338 500	9,4	8,6

Quelle: eigene Berechnung auf Grundlage von O'Sullivan et al. (2018), Beschäftigte insgesamt aus VGR der Länder (2018)

**EE-Beschäftigung je
1 000 Beschäftigte
insgesamt (2016)**

Source: BMWI

References

<https://www.bmwi.de/What is the Coal Commission recommending>
<https://www.bmwi.de/The Commission's recommendations consist of a structural part and a climate and energy part. The Commission stresses that the recommended measures are interdependent.>

Booklets (2018) of the Federal Ministry for Economic Affairs and Energy: <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Studien/>

INTERMARIUM

I. Introduction

For the longest time, Central-Eastern Europe has been a volatile region of a myriad ethnic groups, cultures, languages and states, each seeking to assert its own interests and defend itself from its rivals from all directions. A true crossroads of Europe, where the only major natural barrier is the mountain range of the Carpathians.

Between the fall of the Roman Empire and the emergence of early modern continental great powers such as France, Austria and Russia, this diversity did not carry any significant negative consequences. However, once the Germanic and East Slavic peoples began concentrating in ever larger and ever stronger states – not to mention the old Ottoman threat from the south –, the inhabitants of Central-Eastern Europe soon found themselves in a precarious position, often acting as buffer states and combat zones between the nascent great powers.

This issue endured well into the twentieth century, when an ambitious Polish statesman proposed a federation to unite the disparate nations of the region into a common federation that would stretch from the Baltic Sea to the Black Sea and the Mediterranean.

Its name was to be Intermarium, a polity intended to safeguard its peoples from the ravages of the next great conflict; or to prevent it altogether.

II. Historical Background

After the disintegration of the late medieval Hungarian imperium, the first substantial attempt for the creation of a strong regional power arrived in the form of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The prelude to the Commonwealth was a late fourteenth century military alliance and personal union between the Kingdom of Poland and the Kingdom of Lithuania², who intended to join forces against the Teutonic Order, the Golden Horde and Muscovy, which also brought about the Christianisation of Lithuania, one of the last countries in Europe to do so.

In 1569, this personal union was expanded upon and transformed into a real union in an event called the Union of Lublin, necessitated by the increasing threat of the

1 The doctoral advisor of the author is Dr. habil Csaba Cservák, Senior Lecturer of the Department of Constitutional Law at Károli Gáspár University of the Hungarian Reformed Church, Faculty of Law, working with the doctoral school of the same institution.

2 Spearheaded by Hungarian princess Hedvig, who became the first queen regnant of Poland.

Russian Empire facing both parties, but especially Lithuania.³ Thus was the Polish–Lithuanian Commonwealth established, nominally a monarchy, but in practical terms, it functioned as a noble democracy. While many advocates of democracy would laud its extremely decentralised government as progressive, the so-called Golden Liberty of the Commonwealth made it fundamentally indecisive and oftentimes chaotic. All nobles⁴ in the Commonwealth were formally equal, and held complete dominance over the *Sejm*, the joint parliament. The king, who was always elected, with no succession rights or allowance for pre-election, was practically at the mercy of the noble legislature, whose members enjoyed such extensive rights that were virtually unseen anywhere else in Europe.⁵

These included extensive legal and personal freedoms, the rights of resistance and insurrection in the event these freedoms were violated, and the infamous *liberum veto*, which enabled any single member of the *Sejm* to nullify all legislation during a parliamentary session. Naturally, the consequences were crippling and eventually cataclysmic. The Commonwealth's rivals were all centralised absolute monarchies who had no trouble raising and commanding armies that repeatedly ravaged the large country during the seventeenth century.

Yet, the *szlachta* feared for their privileges and their personal wealth and no reforms arrived. In fact, royal power continued to decline and eventually, with the partitions of Poland and Lithuania between Russia, Prussia and Austria, the Commonwealth departed the stage of history altogether. The term „Polish parliament” is still an expression used to describe anarchy in several European languages.

Not long after its dissolution, during the rebellions of the thirties and sixties of the nineteenth century, which were fought against the Russian Empire for Polish independence, the idea for a resurrected Commonwealth appeared again, most prominently in the writings and diplomatic efforts of Prince Adam Jerzy Czartoryski.

Czartoryski sought not only to re-federalise an eventually liberated Poland and Lithuania, but proposed that the Hungarians, Romanians and all the West and South Slavs of Central-Eastern Europe be also included in a giant state whose ethnic tensions the Polish people would be best suited to mediate and disarm.⁶ Yet, these tensions proved too strong, and the military might of the Austrian and Russian Empires too overwhelming for this project to ever become reality.

After the failure of the revolutions of 1848-49, Hungarian statesman and former revolutionary leader Lajos Kossuth also proposed a federation plan for Central-Eastern Europe which, at various stages, was referred to as the „Danubian State” or the „United and Free Northeastern States”. Similarly to Czartoryski, Kossuth himself was

3 František DVORNIK: *The Slavs in European History and Civilization*, p.254.

4 *Szlachta* in Polish.

5 John ROBERTSON: *A Union for Empire: Political Thought and the British Union of 1707*, p. 24.

6 Marian Kamil DZIEWANOWSKI: Polski pionier zjednoczonej Europy („A Polish Pioneer of a United Europe”), *Gwiazda Polarna (Pole Star)*, September 17, 2005, p. 11.

no longer a state actor, and as such, his ideas could only spark intellectual discussion, without much in the way of practical implementation.

III. The Ideas of Marshal Piłsudski

The independence of Poland would not arrive until immediately after the First World War and even then, it was a hard-fought accomplishment. During the 1920 Polish-Soviet War, the invading Bolsheviks were poised to overtake Warsaw and link up with militarised German Communists in hopes of fomenting world revolution. Instead, Piłsudski's command led the Polish Army to a decisive surprise victory, cutting off and capturing much of the attacking Red Army force, causing Lenin to describe the battle as „an enormous defeat”, and sue for peace.⁷

While Poland survived, its soon-to-be dictator Józef Piłsudski correctly foresaw that its tribulations would not nearly be at an end. With a Red victory in the Russian Civil War and the subsequent formation of a highly industrialised and highly militarised Soviet Union, followed by the resurgence of a powerful, National Socialist Germany, Central-Eastern Europe once again found itself wedged between rival great powers.

III.1. *Prometheanism*

To safeguard his country and his region, Piłsudski began advocating for an idea he named Prometheanism, where, much as the mythical Prometheus defied the chief god Zeus, the numerous ethnic minorities of the Russian Empire and later, the Soviet Union would rise up against despotic oppression and deliver unto their people the gift of enlightened liberty.

Its clear intent was to weaken the powerful, Russian-dominated state by aiding the other ethnic groups of the Soviet Union in realising their independence and, in the process, creating buffer zones against Moscow. The focal points of Prometheanism were the Baltic States, the Caucasus, Belarus and the Ukraine, and while the rest of them were seized by the Soviets during the Russian Civil War,⁸ the Baltic countries of Estonia, Latvia and Lithuania managed to survive as independent nation-states between 1918 and 1940. Finland, another long-time Russian subject nation, asserted and preserved its independence throughout a civil war, the Winter War of 1939 and 1940 and the Second World War.

7 Timothy SNYDER: *Sketches from a Secret War: A Polish Artist'S Mission To Liberate Soviet Ukraine*, p. 11.

8 Except for a roughly 200-kilometre line in Western Belarus and Western Ukraine awarded to Poland in the 1921 Peace of Riga, taken back by the Soviets in 1939 and then 1944.

III.2. *Intermarium*

For Piłsudski, sabotaging Soviet Russia was only one part of foreign strategy. An even more important and ambitious measure that would also have staved off Germany and all other takers was to be an extensive system of alliances, eventually culminating in a confederation or a federation stretching between three seas: the Baltic Sea, the Black Sea and the Mediterranean Sea.

This geopolitical project bore the name of *Międzymorze* in Polish, rendered as Intermarium in Latin for international use, with both names meaning „Between-Seas”. The following countries were considered – and many of them approached – for membership:

- Ukraine (founding member of the Soviet Union in 1922)
- Belarus (founding member of the Soviet Union in 1922)
- Lithuania
- Latvia
- Estonia
- Finland
- Czechoslovakia
- Hungary
- Romania
- Yugoslavia

Source: [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Intermarium_1918.png)

Once the Ukraine, the primary candidate for federalisation in the spirit of the old Commonwealth was lost to the Soviet Union, the idea of Intermarium became drastically less realistic. Poland had border conflicts and a strained relationship with its other immediate neighbours Lithuania and Czechoslovakia, while Hungary and Romania, though both maintained friendly relations with Poland, could not be reconciled with each other over the incensed question of Transylvania.

It became increasingly evident that the various new nations of Central-Eastern Europe had no major interest in extensive cooperation, despite looming threats from west and east alike. In 1921, Edvard Beneš organised his Czechoslovakia, as well as Romania and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes into an alliance named Little Entente, which, with French support, sought to keep Hungary contained and to prevent a Habsburg restoration there. In 1934, the Balkan Pact was created by Romania, Yugoslavia, Greece and Turkey that fulfilled the similar function of curbing Bulgarian ambitions of territorial revisionism and rearmament.

As for Second Polish Republic, all that was accomplished was a Polish-Romanian military alliance that operated from 1921, and even it failed to offer Poland any tangible assistance when push came to shove in 1939. After Piłsudski's death in 1935, his successor, Józef Beck attempted to continue his diplomatic efforts and involve Hungary in the alliance, which was to be called „Third Europe”. However, Hungary's territorial claims made it more expedient for it to align with Germany and Italy instead, and seek revision through Axis diplomatic pressure. This failure to create an effective counterweight to the Soviet Union and the Third German Empire proved disastrous for Poland and ultimately, for the rest of Europe.⁹

IV. Aftermath & Conclusion

It is more than possible that the victorious Entente Powers of the First World War created the ethnically confusing new borders with the deliberate intent to keep Central-Eastern Europe in a divided and mutually feuding state of affairs, disarming any potential danger they might pose in the future and creating a modicum of economic dependency on the West. Whatever the case, these fresh wounds and disputes over ancient lands thoroughly prevented the confederations and federations that so many statesmen have previously envisioned from getting anywhere near the stage of reality.

While Intermarium did not materialise and the Second World War was not prevented, the situation in Central-Eastern Europe, in so far as the region's inherent diversity and large number of small, independent states is concerned, remains unchanged. And while war may not be as immediate a threat as a century ago, the common membership of most of the region's countries in NATO and the European Union does not nullify their natural need for economic and geopolitical independence and

9 Joshua B. SPERO: *Bridging the European Divide: Middle Power Politics and Regional Security Dilemmas*, p. 36.

power projection, something even the largest of these states would be hard-pressed to accomplish alone.

Will the Visegrád Group or the Three Seas Initiative suffice in enabling this part of the world to stand its ground amidst the never-ending rivalry of the great powers? Or does cooperation necessitate new and closer ties of regional integration? Time will most certainly tell.

Keywords

Intermarium, Prometheanism, federation, confederation, Poland, Lithuania, Commonwealth, Russia.

Bibliography

- DVORNIK, František: *The Slavs in European History and Civilization*. Rutgers University Press, 1962.
- DZIEWANOWSKI, Marian Kamil: Polski pionier zjednoczonej Europy (A Polish Pioneer of a United Europe), *Gwiazda Polarna (Pole Star)*, September 17, 2005.
- ROBERTSON, John: *A Union for Empire: Political Thought and the British Union of 1707*. Cambridge University Press, 1995.
- SNYDER, Timothy: *Sketches from a Secret War: A Polish Artist's Mission To Liberate Soviet Ukraine*. Yale University Press, 2007.
- SPERO, Joshua B.: *Bridging the European Divide: Middle Power Politics and Regional Security Dilemmas*. Rowman & Littlefield, 2004.
- <https://commons.wikimedia.org/> (retrieved: January 3, 2020)

JOGÁLLAM – A MEGSZELÍDÍTETT HATALOM

I. Felvezetés

A modern és demokratikus államok alapvető jellegzetessége, hogy a közhatalom gyakorlása korlátok közé szorított. E korlátozások szükségességét James Madison a következőképpen magyarázta:

„Vagy meg kell akadályozni, hogy egy többségben lévő csoportban egyidejűleg egyazon szenvedély vagy érdek váljék uralkodóvá, vagy pedig azt kell lehetetlenné tenni, hogy a többség, amelyben együtt jelentkezik az ilyen indulat vagy érdek, létszámánál és helyi körülményeinél fogva elnyomó praktikákat tudjon összehangolni és véghez vinni.”²

Összefoglalva: szükséges az állam korlátozása annak érdekében, hogy ne alakuljon ki zsarnokság. Ez pedig morális szükség, hiszen, ahogy arra Bibó István is rávilágított akadémiai székfoglalójában, a hatalomkoncentráció demoralizál, óhatatlanul zsarnoki természetű,³ így a hatalomkorlátozás a szabadság, ezen keresztül pedig az emberi méltóság érvényesülésének záloga.⁴

II. A közhatalmi korlátozás eszközei

A modern államok tekintetében – álláspontom szerint – a legjelentősebb hatalomkorlátozási eszközök az alábbiak:⁵

- a joguralom, jogállamiság,
- a demokrácia elv, valamint
- a hatalommegosztás.

1 Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola hallgatója. Témavezető: Dr. habil. Cservák Csaba PhD tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Alkotmányjogi Tanszék.

2 MADISON, James. In: HAMILTON, Alexander [et al.], *A föderalista, Értekezések az amerikai alkotmányról* (ford. Balabán Péter). Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998. 383. o.

3 Bibó az arisztotelészi hagyományokon nyugvó keresztény államelméletből kiindulva vezeti le a hatalomkoncentráció demoralizáló hatásának „régii tapasztalatát”. Ld. BIBÓ István: Az államhatalmak elválasztása egykor és most. In: *Válogatott tanulmányok*. Második kötet, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. 371. o.

4 BIBÓ István 1986. 378. o.

5 Ld. LUKÁCSI Dániel Csaba: A közhatalom gyakorlásának egyensúlyi kérdései. In: SÁPI Edit (szerk.): *Jogalkotás és Jogalkalmazás a XXI. század Európájában III.*, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest-Miskolc, 2017. 99-116. o.

Jelen tanulmányban a joguralom, jogállamiság fogalmi körével foglalkozom, ugyanakkor fontos leszögezni, hogy a modern demokratikus államok tekintetében e három fogalom összefonódik, együttesen kell, hogy érvényesüljenek.

III. Joguralom, jogállamiság

Horváth Barna *Jogszociológia* című művében a hatalom és jog viszonyát tárgyaló szakaszban amellet foglal állást, hogy a jog a legfőbb társadalmi hatalom előfeltétele,⁶ és egyben annak korlátja.⁷ A szubjektív hatalmi helyzetek⁸ egyre kiterjedtebb társadalmi hatalommá történő objektívalódása mindinkább bonyolultabb és szer-teágazóbb társadalmi normák létét igényli,⁹ azonban a fokozatosan átfogóbbá váló társadalmi hatalom az ezzel párhuzamosan differenciálódó jog révén veszít „erejéből”, „feloldódik” a jog szupremáciájában.¹⁰ Ezen absztrakt rendező elv ugyanakkor csak abban az esetben igaz, amennyiben materiális értelemben fogjuk fel a jog fogalmát.

Azt az állapotot, ahol a legfőbb társadalmi hatalom már a jog uralma alatt áll, Horváth Barna *polyarchiának* nevezte el.¹¹ A jogirodalom ugyanakkor a jog, a törvények uralmának állapotát a joguralom, jogállam, jogállamiság elve alatt tárgyalja.

Többen megpróbálták meghatározni a jogállamiság fogalmát, ez azonban megnyugtatóan, végleges jelleggel mindezidáig nem sikerült. Ugyanakkor a fogalomhasználat szokásos jellegét tekintve erre talán nincs is szükség. A jogállamiság általában a zsarnokság, az önkény, a totális állam ellentét párja. E kontextusban a joguralom nem egyszerűen a hatalom megszelídítésének vagy az állami gazdaságirányítás kizárásának a technikája, hanem olyan intézmény-, elv- és szabályrendszer, amely meg kívánja őrizni a magántársadalom és a magánember autonómiáját.¹²

A jogállamiság elve alapvetően három fejlődési ív mentén kialakult koncepciók szerint mutatható be:

- az angolszász világban kialakult ún. *rule of law* (a jog uralma),
- a német nyelvterületen az ún. *Rechtsstaat* (jogállam), valamint
- a francia *etat de droit*.¹³

Az angolszász *rule of law* doktrína biztosítja elvi szinten a *common law* érvényesülését azáltal, hogy a hagyományon alapuló jogelveket, jogtételeket, a materiális jogot a

6 HORVÁTH Barna: *Jogszociológia, A jog társadalom- és történelemelméletének problémái*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 269. o.

7 Uo. 272. o.

8 Uo. 262. o.

9 Uo. 263. o.

10 Uo. 265. o.

11 Uo. 264-267. o.

12 TAKÁCS Péter: Előszó. In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Joguralom és jogállam, Antológia a Rule of Law és a Rechtsstaat irodalmának köréből*. Budapest, 1995. 12-13. o.

13 FÖLDI András: *Összehasonlító jogtörténet*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 181. o.

formális jog, ezzel együtt pedig a mindenkori politika fölé helyezi. E koncepcióban a formálisan elfogadott törvényt a *common law* esetjoga igazolja, amely tehát csak a *common law* szűrőjén átjutva válhat ténylegesen joggá.¹⁴ E felfogásban jog „a társadalom igazságos szabálya, amely a szabadságot határozza meg, s az jogos, ami igazságos”¹⁵. Az „igazságos” fogalma jelen esetben egyaránt jelenti magát a materiális jogot, azaz a hagyomány útján évszázadok alatt a legmagasabb fokú objektivációt elért magatartásszabályok összességét, valamint e jog azon elvét, amely szerint a materiális jog mindenkire egyaránt irányadó és kötelező.

Dicey szerint a *rule of law* doktrínája hármassal bír: (1) a *common law* elsődlegessége kizárja a kormány részéről megnyilvánuló önkényt; (2) a *rule of law* a törvény előtti egyenlőségen keresztül kizárja annak lehetőségét, hogy bárkit kivégyenek a rendes bíróságok illetékessége alól; (3) a *rule of law* annak kifejezését is szolgálja, hogy az alkotmányjog szabályai nem forrásai, hanem következményei a bíróságok által meghatározott és elismert egyéni jogoknak.¹⁶

A *rule of law* doktrínájának és a *common law* felsőbbségének elismerése sok évszázados fejlődési folyamat eredménye. Már Edward Coke 1610-ben a Bonham ügyben hozott ítéletében kimondta, hogy bizonyos esetekben a *common law*-val ellentétes törvény érvénytelen.¹⁷

A fentiekkel merőben más alapokon nyugvó koncepció a német modell, amely elsősorban az ún. *Polizeistaat* (rendőrállam) ellenében született meg a XIX. század első felében. A német jogirodalom alapvetően két oldalról közelítette meg a jogállam fogalmát: ún. formális, valamint materiális értelemben.¹⁸

Friedrich Julius Stahl formális értelemben vett jogállam-koncepciójának alapja, hogy egy norma kötelező ereje – tartalmától függetlenül – kizárólag létrejöttének formalizált szabályosságában rejlik, ezzel összefüggésben pedig szigorú jogforrási hierarchiába illeszkedik. Ennek megfelelően az állam sem törvényes alap nélkül, sem pedig a törvény ellenében (*contra legem*) nem avatkozhat be a magánszférába.¹⁹ E tisztán formalizált felfogást azonban már a XIX. században, majd pedig különösen a két világháború között számos kritika érte, legkésőbb a II. világháború után pedig

14 TAKÁCS Albert: *A hatalommegosztás elve az alkotmányos értékek rendszerében*. Pro Publico Bono, I. Különszám, 2011/25.

15 TAMÁS András: *A jogállam közigazgatásának „fejlődése”*: *Közigazgatásból magánügylet*, Istum, Aequum, Salutare, 2009/3. 60. o.

16 DICEY, Alber Venn: A jog uralma. In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Joguralom és jogállam. Antológia a Rule of Law és a Rechtsstaat irodalmának köréből*. Budapest, 1995. 28-29. o.

17 Ld. bővebben KOVÁCS Virág: Egy jogász, aki nyomot hagyott. Edward Coke a rule of law-ról, a bírói függetlenségről és a parlamenti szabadságjogokról. In: CHRONOWSKI Nóra [et al.] (szerk.): *A szabadságszerető embernek. Liber Amicorum, István Kukorelli*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 270. o.

18 FÖLDI András 2014. 182. o.

19 Uo.

mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy e felfogás önmagában nem tartható.²⁰ Szükséges, hogy a jog bírjon erkölcsi, morális alapokkal: a jog, mint az emberi együttélés általános elrendezése tekintetében döntő szerepe van az „igazságosság” (*Gerechtigkeit*) terminusának. Erre alapozva fogalmazta meg Gustav Radbruch formuláját, amely szerint, ha már a törvény és az igazságosság között elviselhetetlen mértékű az ellentmondás, akkor a törvénynek meg kell hátrálnia az igazságosság előtt.²¹ Amíg a formális értelemben vett jogállam – bár nélkülözhetetlen biztosítékokat tartalmaz – önmagában csak korlátozottan véd a hatalom esetleges önkényével szemben, addig a materiális jogállam azon értékeket és ezek intézményes garanciáit is magában foglalja, amelyek az emberek alapvető érdekeinek valóban hatékony megóvására képesek.²²

Robert von Mohl máig ható materiális jogállam-konceptiójának kiinduló pontja, hogy a főhatalommal rendelkező állam léte szükségszerű, célja pedig a társadalmi rend fenntartása, amelyhez a legfontosabb eszköz a jog. A jog azonban nem csak az állam eszköze, hanem az egyén döntési és cselekvési szabadságának biztosítója is.²³ Mohl szerint az állam résztvevőinek sajátos jogai a jogállamban (1) a törvény előtti egyenlőség, (2) a meg nem tiltott életcélok felé törekvés, (3) a közügyekben való egyenlő szintű részvétel lehetőségének biztosítása, (4) a személyes szabadság, (5) a gondolatok közlésének szabadsága, (6) a mások jogait tiszteletben tartó vallásszabadság, (7) a helyváltoztatás joga, valamint (8) az egyesülés szabadsága.²⁴

A fentiekhez képest is más módon közelítette meg a jogállam fogalmát a francia konstitucionalizmus tanából kinövő *etat de droit*.²⁵ E koncepcióban a jogállam fogalma összefonódik az alkotmányosság fogalmával, amelynek egyik legfontosabb összetevője a hatalommegosztás tana. E koncepciónak megfelelően jogállam az, amelyben az elválasztott és kiegyensúlyozott klasszikus államhatalmak alkotmányosan, azaz a jog által megszabott hatáskörükön belül jogszerűen működnek. Fontos tényezője az *etat de droit* felfogásnak – szemben a *rule of law* doktrína Dicey által összefoglalt koncepciójával – a rendes bíróságoktól elkülönülő közigazgatási bírászkodás.²⁶

A három jogállam koncepció tartalmát és eltéréseit elemezve Varga Zs. András a következőképpen fogalmazott: „Radikális egyszerűsítéssel talán azt lehet kijelenteni,

20 TÓTH J. Zoltán: *A jogállamiság tartalma*. Jogtudományi Közlöny, 2019/5. 199. o.

21 GYENGE Zoltán: A jogállamiság erkölcsi alapjai – legalitás versus moralitás. In: *Tanulmánykötet „Jog, erkölcs, etika” konferencia. Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiaja*, Igazságügyi Minisztérium, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2017. 23. o.

22 TÓTH J. Zoltán 2019. 212. o.

23 VARGA Zs. András: *Eszményből bálvány? A joguralom dogmatikája*. Századvég Kiadó, Budapest, 2015. (56)

24 MOHL, Robert von: Jogállam. In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Joguralom és jogállam. Antológia a Rule of Law és a Rechtsstaat irodalmának köréből*. Budapest, 1995. 34-36. o.

25 VARGA Zs. András 2015. 43. o.

26 VARGA Zs. András: A jogállam-paradigma intézményesülése. In: CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs (szerk.): *Összehasonlító módszer az alkotmányjogban*. Pázmány Press, Budapest, 2017. 86. o.

hogy a francia válasz az intézményi megoldást (hatalommegosztás), az angol a független jogalkalmazó bíróságok előtti elvileg korlátlan vitathatóságot, míg a német a szubsztantív szabadságjogok érvényesítését látja nélkülözhetetlenek.”²⁷

Mára a jogállam, a jogállamiság tartalma kibővült és nemzetközi szinten is szabványosodott. Az Európa Tanács Velencei Bizottsága annak érdekében, hogy segítse a nemzetközi szervezeteket, valamint a hazai és nemzetközi bíróságokat a jogállamiság fogalmának értelmezésében és megfelelő alkalmazásában,²⁸ egy jelentést fogadott el, amelyben felsorolta a jogállam fogalmának tartalmi elemeit:

- Jogszerűség, beleértve az átlátható, elszámoltatható és demokratikus jogalkotási folyamatot (*legality, including a transparent, accountable and democratic process for enacting law*),
- jobbiztonság (*legal certainty*),
- önkényesség tilalma (*prohibition of arbitrariness*),
- független és pártatlan bírósághoz fordulás joga (*access to justice before independent and impartial courts, including judicial review of administrative acts*),
- az emberi jogok tisztelete (*respect for human rights*), valamint
- a diszkrimináció tilalma és a törvény előtti egyenlőség (*non-discrimination and equality before the law*).²⁹

IV. Magyarország és jogállamiság

Hazánkban – ahogy arra Varga Zs. András felhívja a figyelmet – a történeti alkotmány idején a közjogi irodalom az alkotmányosság és nem a jogállamiság fogalmára épült.³⁰ A szocialista időkben értelemszerűen más alapokon kezelték a törvényesség kérdését, majd egészen a rendszerváltozásig kellett várni arra, hogy előtérbe kerüljön a jogállamiság e tanulmányban vizsgált eszméjének kérdése. A jogállamiság alapjait az új alkotmányos berendezkedéssel lefektették. Az akkor ideiglenesnek szánt új Alkotmány tartalmazta mindazokat a közjogi szabályokat, amelyek megkövetelhetők egy jogállami berendezkedéstől, azaz közjogi értelemben létrejött a jogállami kritériumoknak is megfelelő alkotmányos jog- és államrend. Ugyanakkor a jogállamiság fogalma nem lett kidolgozva.³¹

A „jogállami forradalmat” végső soron az Alkotmánybíróság vitte végig a német *Rechtsstaat* doktrína mentén. A Testület az Alkotmány 2. § (1) bekezdését önálló alkotmányjogi normaként értelmezte, amelynek sérelme önmagában megalapozhatta

27 Uo. 91. o.

28 CDL-AD(2011)003rev I. 3.

29 CDL-AD(2011)003rev 41-65.; CDL-AD(2016)007 18.

30 VARGA ZS. ANDRÁS: Jogállamiság-felfogások Magyarországon. In: CSEFKÓ Ferenc (szerk.): *Közjog és Jogállam, Tanulmányok Kiss László professzor 65. születésnapjára*. Kódex Nyomda Kft., Pécs, 2016. 295. o.

31 Uo. 300. o.

az alkotmánybírósági eljárást.³² A több, mint két évtizeden át gazdagított, kibontott jogállamisági követelmények kiinduló pontja az a gondolat volt, hogy a Magyarország jogállammá nyilvánítása ténymegállapítás és program is egyszerre [ABH 1992. 77, 80.], tiszteletben tartása és érvényesítése pedig a közhatalmi szervek folyamatos kötelessége. Magát a „jogot” pedig nem lehet politikai eszközként használni, politikai törekvések csak az alkotmány keretei között valósíthatók meg.³³ A Testület által kibontott jogállamiság jogirodalmat is megtermékenyítő összetevői a következők: (1) a törvények uralma, (2) a jogalkalmazás törvényessége, (3) a jogbiztonság, (4) a hatalommegosztás, (5) a független bíróság és független ügyvédség mellett érvényesülő jogvédelem, (6) az alapvető jogok és a jogegyenlőség biztosítása.³⁴ A Testület mindemellett elsősorban a jogállamiság formális aspektusaira koncentrált, a tartalmi oldal kritériumaira kevesebb hangsúlyt fektetett. Ez olyannyira igaz, hogy konfliktus esetén a formális jogállamiságot helyezte előtérbe az igazságossággal szemben [ABH 1992, 77, 82.; ABH 1992, 59, 65].³⁵

Ki kell emelni, hogy a jogállamiság értelmezésében a Testület kitüntetett szerepet tulajdonított a jogbiztonság követelményének. Ezen összetett követelmény körébe tartoznak: (1) az önkénytől mentes általános szabályok léte, (2) a jogkövetés és a jogalkalmazás lehetővé tétele a normavilágosság, a visszaható hatály tilalma és a nyilvánosság által, (3) a jog kiszámíthatósága, valamint (4) a jogrendszer minimális hatékonysága, a jog megfelelő szintű érvényesülése.³⁶ Az elmúlt közel tíz évben az Alkotmánybíróság gyakorlata nem alakított érdemben a magyar jogállamiság koncepcióján. Ennek egyik oka, hogy az *actio popularis* megszűnése és az alkotmányjogi panasz intézmények kiterjesztése jelentős változást hozott az Alkotmánybíróság elé kerülő ügyek tekintetében.³⁷ Ennek eredményeként az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében rögzített jogállamiság értelmezése és érvényesítése már nem tekinthető hangsúlyosnak a panasz-domináns alkotmánybíráskodás során.³⁸

32 Az Alkotmánybíróság gyakran akkor is a jogállamra hivatkozott, ha amúgy lett volna lex specialis az Alkotmány szövegében. Ld. JAKAB András (szerk.) *Az Alkotmány kommentárja I.* Századvég Kiadó, Budapest, 2009. (186)

33 CHRONOWSKI Nóra: A jogállamiság még mindig program... In: CHRONOWSKI Nóra [et al.] (szerk.): *A szabadságszerető embernek, Liber Amicorum, István Kükorelli.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 37. o.

34 Uo. 38. o.

35 JAKAB András 2009. 204. o.

36 Ld. bővebben JAKAB András 2009. 193-122. o.

37 Ld. LUKÁCSI Dániel Csaba: Alkotmánybíráskodás Magyarországon. In: CSERVÁK Csaba – HORVÁTH Attila (szerk.): *Az adekvát alapjogvédelem. Alkotmányjogi tanulmányok.* Porta Historica Kiadó, Köröstárkány-Kápolnásnyék, 2018. 206-207. o.

38 Az Alkotmánybíróság ügyeinek elsőprő többsége valamelyik alkotmányjogi panasz-fajta. Az Alkotmánybíróság 3062/2012. (VII. 26.) AB határozatában kimondta, hogy „az indítványozók alkotmányjogi panaszban az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésének, azaz a jogállamiság követelményének sérelmére önmagában – Alaptörvényben biztosított jog megjelölése nélkül – nem hivatkozhatnak” [171] E kérdéskörrel ld. ld. CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna:

V. Jogállamiság az Európai Unióban

Az Európai Unióról szóló szerződés 2. cikke a jogállamiságot, mint valamennyi tagállam által elismert közös értéként deklarálja. (E tény egyébként az Alapjogi Charta preambulumban is megjelenik.) A fogalom itt sem meghatározott. A jogállamiság fogalmát végső soron az Európai Unió Bírósága bontotta ki és tette a közösség általános elvévé.³⁹ A jogállamiság fogalma egyaránt jelenti a formális értelemben vett jog felsőbbrendűségét, valamint az olyan materiális aspektusokat is, mint az alapvető jogok tisztelete, a jog tisztességes alkalmazása, a közösségi jog hatékony gyakorlása, a bizalomvédelem, vagy éppen a korrupció elleni küzdelem.⁴⁰

VI. Megszelídített hatalom

Ahogy Horváth Barna fogalmaz, a jog a legfőbb társadalmi hatalom előfeltétele, és egyben annak korlátja. Fontos azonban leszögezni azt a tényt is, hogy a „legfőbb hatalom” egyben a jog forrása is, és ilyen értelemben jogi eszközökkel nem korlátozható, sőt jogilag felelősségre sem vonható. Ez tehát fogalmi ellentmondásnak hat.⁴¹

Ugyanakkor hiába tekinthetjük a „legfőbb hatalmat” a jog forrásának, nem mehetünk el amellett, hogy e hatalom a modern demokratikus jogállamokban nem egy egységes entitás. A demokratizmus (e körben pedig hangsúlyos a népszuverenitás) és a hatalommegosztás együttes és hatékony érvényesülése mellett a „legfőbb hatalom” nem egységes (mert ha mégis az, akkor nem beszélhetünk a demokratizmus és a hatalommegosztás érvényesüléséről).⁴²

Ahhoz azonban, hogy a jogállamiság doktrínája érvényesüljön, ezáltal pedig hatékony korlátot képezzen az önkénnyel szemben, szükséges hogy a „jog”, mint normarendszer legalább alapjait tekintve autonóm legyen a mindenkori „legfőbb hatalommal” szemben. Ennek megfelelően sokan természetjogias alapokra helyezik a jog rendszerét, mások ehhez képest a történeti fejlődést tekintik kiinduló pontnak, megint mások a formális követelmények rögzítésében látják a jogszerű politikai-állami rend minimális feltételeit.⁴³

Bármilyen alapokra is helyezzük a jog relatív autonómiáját, a jogállamiság doktrínájának elengedhetetlen feltétele, hogy azt a jogászai hivatásrend, sőt, a politikai közösség egésze érvényre juttassa.⁴⁴

Mire lehet alkotmányjogi panaszt alapítani? A jogvédelem alapjául szolgáló alaptörvény-ellenesség és az Alaptörvényben biztosított jog fogalma. MTA Law Working Papers, 2017/25. 13-18. o.

39 CHRONOWSKI Nóra 2017. 41. o.

40 CDL-AD(2011)003rev III. 28.

41 TAKÁCS Péter 1995. 14. o.

42 Vö. TAKÁCS Péter 1995. 14. o.

43 Ld. TAKÁCS Péter 1995. 10-11. o.

44 Ld. erről KULCSÁR Kálmán: *Lehet-e alkotmányos jogállam Magyarországon?* Magyar Jog, 1990/6-7.

Tárgyszavak

jogállam, jogállamiság, demokrácia, hatalommegosztás, hatalomkorlátozás

Felhasznált irodalom

- BIBÓ István: Az államhatalmak elválasztása egykor és most. In: *Válogatott tanulmányok*. Második kötet, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- CHRONOWSKI Nóra: A jogállamiság még mindig program... In: CHRONOWSKI Nóra [et al.] (szerk.): *A szabadságszerető embernek, Liber Amicorum, István Kukorelli*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017.
- CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: *Mire lehet alkotmányjogi panaszt alapítani? A jogvédelem alapjául szolgáló alaptörvény-ellenesség és az Alaptörvényben biztosított jog fogalma*. MTA Law Working Papers, 2017/25.
- DICEY, Alber Venn: A jog uralma. In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Joguralom és jogállam. Antológia a Rule of Law és a Rechtsstaat irodalmának köréből*. Budapest, 1995.
- FÖLDI András: Összehasonlító jogtörténet. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.
- GYENGE Zoltán: A jogállamiság erkölcsi alapjai – legalitás versus moralitás. In: *Tanulmánykötet „Jog, erkölcs, etika” konferencia. Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiaja*, Igazságügyi Minisztérium, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2017.
- HORVÁTH Barna: *Jogszociológia, A jog társadalom- és történelemelméletének problémái*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- JAKAB András (szerk.) *Az Alkotmány kommentárja I.* Századvég Kiadó, Budapest, 2009.
- KOVÁCS Virág: Egy jogász, aki nyomot hagyott. Edward Coke a rule of law-ról, a bírói függetlenségről és a parlamenti szabadságjogokról. In: CHRONOWSKI Nóra [et al.] (szerk.): *A szabadságszerető embernek. Liber Amicorum, István Kukorelli*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017.
- KULCSÁR Kálmán: *Lehet-e alkotmányos jogállam Magyarországon?* Magyar Jog, 1990/6-7.
- LUKÁCSI Dániel Csaba: A közhatalom gyakorlásának egyensúlyi kérdései. In: SÁPI Edit (szerk.): *Jogalkotás és Jogalkalmazás a XXI. század Európájában III.*, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest-Miskolc, 2017.
- LUKÁCSI Dániel Csaba: Alkotmánybíráskodás Magyarországon. In: CSERVÁK Csaba – HORVÁTH Attila (szerk.): *Az adekvát alapjogvédelem. Alkotmányjogi tanulmányok*. Porta Historica Kiadó, Köröstárkány-Kápolnásnyék, 2018.
- MADISON, James. In: HAMILTON, Alexander [et al.], *A föderalista*, Értekezések az amerikai alkotmányról (ford. Balabán Péter). Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998.
- MOHL, Robert von: Jogállam. In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Joguralom és jogállam. Antológia a Rule of Law és a Rechtsstaat irodalmának köréből*. Budapest, 1995.
- TAKÁCS Albert: *A hatalommegosztás elve az alkotmányos értékek rendszerében*. Pro Publico Bono, I. Különszám, 2011/25.

- TAKÁCS Péter: Előszó. In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Joguralom és jogállam, Antológia a Rule of Law és a Rechtsstaat irodalmának köréből*. Budapest, 1995.
- TAMÁS András: *A jogállam közigazgatásának „fejlődése”: Közigazgatásból magánüzlet*, Istum, Aequum, Salutare, 2009/3.
- TÓTH J. Zoltán: *A jogállamiság tartalma*. Jogtudományi Közlöny, 2019/5.
- VARGA Zs. András: A jogállam-paradigma intézményesülése. In: CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs (szerk.): *Összehasonlító módszer az alkotmányjogban*. Pázmány Press, Budapest, 2017.
- VARGA Zs. András: *Eszményből bálvány? A joguralom dogmatikája*. Századvég Kiadó, Budapest, 2015.
- VARGA Zs. András: Jogállamiság-felfogások Magyarországon. In: CSEFKÓ Ferenc (szerk.): *Közjog és Jogállam, Tanulmányok Kiss László professzor 65. születésnapjára*. Kódex Nyomdaba Kft., Pécs, 2016.
- REPORT ON THE RULE OF LAW Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011) [CDL-AD(2011)003rev]

VÁLTOZÁS A FELEK SZEMÉLYÉBEN A KÖZJEGYZŐI OKIRAT VÉGREHAJTÁSI ZÁRADÉKKAL VALÓ ELLÁTÁSA SORÁN

1. A jogutódlás jogi természetéről

A téma aktualitását mi sem indokolja jobban, minthogy számos végrehajtási záradék kiállítására iránti kérelemmel egyidejűleg jogutódlás megállapítása iránti kérelem is előterjesztésre kerül. A jogutódlás alapvetően anyagi jogi kérdés, a jogutódlás jogi természetét főként a Polgár Törvénykönyvről szóló 2015. évi V. törvény (Ptk.) vagy egyéb anyagi jogi szabályok határozzák meg.² Az eljárásjogok az anyagi jogviszonyokban végbement jogutódlás eljárásjogi következményeit rendezik: a végrehajtási eljárásban a végrehajtást kérő és adós közötti jogviszony megváltozása releváns, nem pedig maga az anyagi jog szabályai szerint bekövetkező jogutódlás.³ Azonban a közjegyzőnek minden esetben vizsgálnia kell a jogutódlás anyagi jogi hátterét, vagyis okirat, illetve szükség esetén a felek meghallgatása útján kell megbizonyosodnia arról, hogy a jogutódlás az anyagi jog szabályai szerint valóban végbement.⁴

Különbséget tehetünk élők közötti és halál esetére szóló jogutódlás (ideértve azt az esetet, amikor a jogi személy jogutóddal szűnik meg) között. Jogutódlás következhet be engedményezés, gazdasági társaságok átalakulása folytán, a jogosult vagy kötelezett halála, szerződés kötés következtében, ideértve különösen az adásvételi vagy ajándékozási szerződést, közös tulajdon megszüntetésére irányuló vagy házassági vagyonmegosztási szerződést.

A végrehajtási eljárásban bekövetkező jogutódlás megállapítására vonatkozó szabályt az 1994. évi LIII. törvény (Vht.) tartalmazza, így azt nem a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) alapján kell megállapítani. A Vht. 39. § (1) bekezdése értelmében, a jogutódlás tárgyában a közjegyző végzéssel dönt. Ahogy arra a BDT.2000.259. számon közzétett eseti döntés rámutat, önmagában az tény, hogy a jogutódlás tényét közokirat – például bírósági vagy közjegyzői határozat – tartalmazza, a jogutódlás tárgyában hozott végzés meghozatalát nem teszi szükségtelemné.

1 A Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskola hallgatója, témavezető: Dr. habil. Király Lilla egyetemi docens.

2 A bírósági végrehajtás magyarázata, Complex Kiadó Kft., Budapest, 2009. 334.o.

3 A bírósági végrehajtás magyarázata, 335.o.

4 Berki Dávid Zsolt: Jogutódlás a végrehajtási eljárásban. In: Közjegyzők Közlönye. 2019/3. 25.o.

A Vht. 224. § (1) bekezdése szerint a jogorvoslatokkal kapcsolatos eljárási kérdésekre a Pp. rendelkezéseit kell alkalmazni. Ez az utaló szabály a Pp. 2018. január 1. napi hatályba lépését követően meglehetősen visszás helyzetet teremtett: az új Pp. átalakította a végzések elleni fellebbezés rendszerét; végzésekkel szemben fellebbezés akkor terjeszthető elő, ha azt a törvény külön megengedi. Így amennyiben az egyes rendelkezéseknél a fellebbezésről nem tesz említést a jogszabály, ott nincs helye fellebbezésnek. Egyes esetekben a Pp. lehetővé teszi, hogy a végzést a felek az ítélet elleni fellebbezésben vitassák, amennyiben a törvény a végzés vonatkozásban indokolási kötelezettséget ír elő. A Pp. 56. § (2) bekezdése a 47. § és 48. § szerinti perbelépés és perbevonás iránti kérelmet, valamint a perből történő elbocsátás iránti kérelmet visszautasító határozat ellen biztosítja a külön fellebbezés lehetőségét, jogutódlás tárgyában hozott végzés esetén nem. Mivel a Pp. indokolási kötelezettséget nem ír elő a bíróság számára a jogutódlással összefüggésben hozott végzés tekintetében, és a bírósági polgári nem peres eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nem peres eljárásokról szóló 2017. CXVIII. törvény 1. § (5) bekezdése is kizárólag az ügy érdemében hozott végzés elleni fellebbezés lehetőségét biztosítja, ezért a jogutódlás tárgyában hozott végzéssel szemben 2019. január 1. napjáig fellebbezéssel nem lehetett élni. A Vht. 2019. január 1. napjától hatályos 39. § (1a) bekezdését, miszerint a jogutódlás tárgyában hozott végzés ellen fellebbezésnek van helye, a 2018. évi XCI. törvény 3. § (1) bekezdése iktatta be, és ahogy arra e törvény indokolása is rámutat, szükségessé vált a végrehajtás folyamán meghozatalra kerülő végzések áttekintése, és fellebbezési jog biztosítása azokban az esetekben, amelyekben jogbizonytalanság merült fel.

2. A kérelem előterjesztése és a jogutódlás alapjául szolgáló okiratok

A jogutódlás megállapítása iránti kérelmet a végrehajtási záradék kiállítása iránti kérelemmel együtt kell előterjeszteni és ahhoz mellékelni kell a jogutódlás alapjául szolgáló okiratokat. A Pp. 608. § (1) bekezdése alapján alkalmazandó az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény (E-ügyintézési tv.) 1. § 17. g) pontja értelmében a közjegyző elektronikus ügyintézését biztosító szerv. A 9. § (1) bekezdés a) pontjában meghatározott ügyfelek, valamint a b) pont szerint a jogi képviselő elektronikus iratbeadásra kötelezettek. Ennek értelmében a kérelmet – a végrehajtási kérelemmel együtt - elektronikus úton kell előterjeszteni. Tekintettel arra, hogy a közjegyzői ügyvitelről szóló 37/2003. (X.29.) IM rendelet (Küsz.) 45/A. § rendelkezései egyértelműen papír alapú okiratok csatolását írták elő, és ennek alapján a MOKK 91. sz. iránymutatása az elektronikus ügyintézés egyes kérdéseiről szintén úgy rendelkezik, hogy a végrehajtás elrendelése iránti kérelem benyújtása és a végrehajtás alapjául szolgáló okirat vagy határozat tekintetében nincs helye elektronikus ügyintézésnek, általánosságban elmondható, hogy a közjegyzők a papír alapon előterjesztett végrehajtási kérelmet, ezzel együtt a papír alapú jogutódlási

kérelmet is szabályszerűen előterjesztettnek tekintették. A törvényszéki határozatok ettől eltérő döntéseket tartalmaznak és az elektronikus ügyintézési forma használatára kötelezték az eljáró közjegyzőt azokban az ügyekben, ahol a közjegyző határozatával szemben jogorvoslattal éltek.⁵ A Zalaegerszegi Törvényszék 2.Pkf.20.441/2019/3. számú végzése szerint a végrehajtási záradék kiállítása iránti kérelmet elektronikus úton kell előterjeszteni; a Küsz hivatkozott bekezdése nem a kérelem kötelező tartalmi elemeit nevesíti, hanem a már elrendelt végrehajtás esetére rendelkezik a megküldendő okiratok köréről. A Törvényszék álláspontja szerint a Vht. 9. § alapján alkalmazandó Pp. 613. § (3) bekezdése⁶ alapján lehet felhívni a felet az okirat papír alapú benyújtására, különösen, ha annak valóságára vitás, de egyéb esetekben is. Így álláspontom szerint nincs akadálya annak, hogy a kérelmező a jogutódlás megállapítása iránti kérelmét - az E-ügyintézési tv.-nek is megfelelően – elektronikus úton terjessze elő, és amennyiben a közjegyző szükségesnek tartja, a Pp. 613. § alkalmazásával hiánypótlás keretében hívja fel a felet a szükséges iratok becsatolására, tekintettel arra is, hogy a közjegyzői ügyvitel szabályairól szóló, 2020. január 1. napjától hatályos 29/2019.(XII.20.) IM rendelet már nem tartalmaz papír alapú eljárásra utaló rendelkezést.

A kérelem nincs alakszerűséghez kötve, a kérelem alapjául szolgáló okirat benyújtása minden további nélkül kérelemnek tekintendő. Jogutódlás megállapításának alapja lehet bármilyen okirat, amely a közjegyző számára ellenőrizhetővé teszi a jogutódlási folyamatot, például engedményezési szerződés, a felek közös nyilatkozata a követelés engedményezéséről, tulajdoni lap, jogerős hagyatékátadó végzés vagy öröklési bizonyítvány, cégiratok, stb. Jogi személy szétválása esetén a szétválási terv rendelkezik a vagyonmegosztás előtt szerzett jogok érvényesítésére vonatkozóan⁷, ez alapján kell a jogutódlást megállapítani. A jogutódlás igazolásával összefüggésben fontos megjegyezni, hogy a Pp. 112. §-a értelmében a közjegyző nem kérheti a féltől olyan adat igazolását, amelyet jogszabállyal rendszeresített közhiteles nyilvántartásnak (pl. ingatlan-nyilvántartás, cégnyilvántartás) kell tartalmaznia. A csatolt okiratokat elegendő hiteles vagy egyszerű másolatban benyújtani.

Többszörös jogutódlás esetén a végső jogutód terjesztheti elő a jogutódlás megállapítása iránti kérelmet, a jogutódlási láncolatnak pedig pontosan levezethetőnek kell lennie és azt a végzésben kell rögzíteni.⁸ Ebben az esetben célszerű a jogutódlást

5 Fővárosi Törvényszék 72.Pkf.630/585/2019/2. számú végzése, Zalaegerszegi Törvényszék 2.Pkf.20.441/2019/3. számú végzése

6 Pp. 613. § (3) Ha a fél az elektronikus úton történő kapcsolattartást választotta vagy elektronikus útra kötelezett, az elektronikus benyújtás alóli kivételt jelenti, ha az eljárásban az okirat papír alapú bemutatása, megtekintése szükséges; erre különösen akkor kerülhet sor, ha a papír alapú okirat valóságára vitás. A papír alapú benyújtást a bíróság hivatalból és a fél indítványára is elrendelheti.

7 Ptk. 3:46. § (3) bek.

8 Kúriai Döntések 2019/7. Fórum – A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Értekezletének 2019. április 16-án elfogadott állásfoglalásai a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvénnyel összefüggésben

megállapító végzést valamennyi, a jogutódlási folyamatban szereplő fél, illetve a szétválásban érintett jogi személy részére kézbesíteni és részükre fellebbezési jogot biztosítani. A fellebbezési jog valamennyi fél részére történő biztosítása megelőzheti a végrehajtás foganatosítása során felmerülő jogvitákat.

3. Jogutódlás megállapítása a közjegyzői gyakorlat tükrében

E cím alatt a közjegyzői gyakorlatban leggyakrabban felmerülő jogutódlási eseteket kívánom bemutatni, leszögezve, hogy a jogutódlás megállapításával összefüggésben kifejezetten ritkán merül fel jogértelmezési probléma, erre a néhány esetre azonban kitérek dolgozatomban.

A jogosult oldalán bekövetkező jogutódlás leggyakoribb esete az *engedményezés*. A jogutódlás megállapítása iránti kérelmet a végrehajtási kérelemmel együtt rendszerint a jogutódnak kell előterjesztenie, hiszen a végrehajtási kérelmet is, mint új jogosultnak, neki kell benyújtania. A végrehajtás foganatosítása során már nincs jelentősége annak, hogy a jogelőd vagy jogutód jelenti be a felek személyében bekövetkezett változást. A követelés engedményezésére vonatkozó megállapodás nincs alakszerűséghez kötve.⁹ A végrehajtást kérői oldalon történő jogutódlás megállapítása iránti kérelmet a Vht. 39. §-ának (1) bekezdése alapján csak szükség esetén kell kiadni az adós részére, általában nem kötelező, így annak elmulasztása nem minősül olyan lényeges eljárási szabálysértésnek, amely a jogutódlást megállapító végzés hatályon kívül helyezésére vezethet.¹⁰ A kötelezett azon indokra alapított fellebbezése, miszerint ő az engedményezéshez nem járult hozzá vagy őt arról a követelés új jogosultja nem értesítette, nem alkalmas a közjegyző határozatának hatályon kívül helyezésére. Az EBH.2010.2234. szám alatt közzétett eseti döntés szerint az engedményezett követelés az engedményezési szerződés megkötésével és nem az adós értesítésével száll át az új jogosultra.

Bár ez a kérdés nem kifejezetten a jogutódlás körébe tartozik, meg kell említeni, hogy az engedményezés a követelés átruházását jelenti,¹¹ nem pedig a szerződésből eredő és a jogosultat megillető jogok és őt terhelő kötelezettségek összességének átszállását,¹² ennek értelmében az engedményes nem jogosult a kölcsönszerződés felmondására. A Fővárosi Törvényszék 2.P.22.928/2017/22. számú határozatában – szerződés átruházásra irányuló három oldalú megállapodás hiányában – megállapította az engedményestől származó felmondás érvénytelenségét.

Szintén gyakran szolgál jogutódlás alapjául a *jogosult vagy kötelezett halála*,

9 BH.2006.286.

10 Kúriai Döntések 2017/8. Fórum – Emlékeztető A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2017. május 15-16. napján tartott Országos Tanácskozásáról

11 Ptk. 6:193. § (1) bek.

12 Ptk. szerződés átruházásra vonatkozó 6:208. § (1) bekezdése szerint a szerződésből kilépő, a szerződésben maradó és a szerződésbe belépő fél megállapodhatnak a szerződésből kilépő felet megillető jogok és az őt terhelő kötelezettségek összességének a szerződésbe belépő félre történő átruházásáról

ezekben az esetekben jogerős hagyatékátadó végzés vagy öröklési bizonyítvány alapján kérhető a jogutódlás megállapítása. A kötelezett személyének megváltozása esetén az örökös hagyatéki tartozásokért való felelőssége mértékének (cum viribus felelősség) természetesen a jogutódlás megállapítása körében is kifejezésre kell jutnia, vagyis a jogutódlás tárgyában hozott végzésnek tartalmaznia kell, hogy az örökös a hagyatéki tartozásokért hagyaték tárgyaival és annak hasznaival felel a hitelezőnek. Amennyiben a hagyaték tárgyai vagy hasznai nincsenek az örökös birtokában, annyiban az örökös az öröksége erejéig egyéb vagyonával is felel (pro viribus felelősség). Nyilvánvalóan az örökös felelősségének mibenléte a közjegyző által nem vizsgálható, ez minden esetben a végrehajtás foganatosítása során vizsgálandó. Jogutódnak tekintendő, és így a végzésben jogutódként kell feltüntetni a haszonélvezeti jog (régii Ptk. szerint özvegyi jog) jogosultját is, ellenkező esetben a haszonélvezeti jog jogosultja igénypert indíthat a haszonélvezeti joggal terhelt vagyontárgy lefoglalása miatt.¹³ A végrehajtást kérő által becsatolt jogerős hagyatékátadó végzést a végrehajtás alapjául szolgáló iratokkal együtt meg kell küldeni a végrehajtónak.

A *zálogkötelezett* személyében bekövetkező változás tekintetében nem volt egységes a joggyakorlat: az egyik felfogás szerint a dologi adós személyének megváltozása nem akadályozza annak, hogy az új zálogkötelezettel szemben a jogutódlás megállapításra kerüljön és ezt követően vele szemben a végrehajtást lefolytassák - kielégítés tűrésére irányuló per nélkül.¹⁴ Ezzel szemben a Győri Törvényszék 1.Pfk.50.430/2015/2. számú végzésében úgy foglalt állást, hogy a zálogkötelezett személyében bekövetkezett változás esetén jogutódlás megállapításának nincs helye, közvetlen végrehajtásnak csak a közokiratban szereplő zálogkötelezettel szemben van helye. Az eltérő joggyakorlat miatt kialakult bizonytalanságot a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának 2017. május 15-16. napján megtartott ülésén elfogadott állásfoglalás jelentett megoldást, mely szerint amennyiben az adós a végrehajtás alatt a zálogtárgyat olyan harmadik személyre ruházza, aki a követelés alapjául szolgáló szerződésnek nem volt alánya, nincs szükség vele szemben végrehajtás tűrése iránti pert indítani, azonban a jogutódlást meg kell állapítani. Véleményem szerint ez abban esetben is követendő, ha a zálogtárgy elidegenítésére nem a végrehajtás folyamatban léte alatt, hanem azt megelőzően került sor. Tekintettel azonban arra, hogy a zálogtárgy elidegenítési tilalom fennállása alatt történő elidegenítéséhez minden esetben a pénzintézetek hozzájárulása szükséges, s azok az új zálogkötelezett részére a zálogszerződés módosítását, illetve az új kötelezett közjegyzői okiratba foglalt, az ingatlan kiürítésére, a végrehajtás tűrésére irányuló egyoldalú kötelezettségvállalását írják elő, a gyakorlatban ezzel az esettel igen ritkán találkozhatunk.

A *zálogjogosult* személyében az anyagi jogi jogszabályok alapján bekövetkező jogutódlás esetén a zálogjog a törvény erejénél fogva száll át a jogutódra, így a jogutód

13 Kapa Mátyás: A közjegyző szerepe a bírósági végrehajtásban. In: Közjegyzők Közlönye, 2010/4., 31.o.

14 Berki Dávid Zuárd, 35. o.

a jogutódlás bekövetkezte igazolásával anélkül is kérheti a jogutódlás megállapítását, hogy a zálogjogi nyilvántartásba vagy az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték volna.¹⁵ Azonban a Vht. 39. § (1) bekezdése alapján akkor sem mellőzhető a jogutódlás tárgyában való határozathozatal, ha az ingatlan-nyilvántartásba, mint közhiteles nyilvántartásba a jogutód már bejegyzésre került.

A *kezes*, mint jogutód szintén kérheti a jogutódlás megállapítását, külön per lefolytatása nélkül. A jogosultat kielégítő kezes törvényi engedményes, akire a követelés jogszabály rendelkezése folytán száll át.¹⁶ A jogutódlást ebben az esetben is igazolni kell, pl. a kifizetésre vonatkozó igazolással, a jogutódlás ennek erejéig állapítható meg, ezt pedig a végzésben is fel kell tüntetni.¹⁷

A fent ismertetett esetek arra az esetre vonatkoznak, amikor a közjegyzőnél, a végrehajtás első mozzanatában terjesztenek elő a felek jogutódlás megállapítása iránti kérelmet. Milyen szabályokat kell alkalmazni akkor, ha a jogutódlás a végrehajtás elrendelését követően, a végrehajtás foganatosítása során derül ki? A Vht. 39. § (1) bekezdése látszólag egyértelműen fogalmaz: amennyiben a felek személyében változás állt be, és ez a *végrehajtható okirat kiállítása után derült ki*, a végrehajtást foganatosító bíróság a jogutódlás kérdésében végzéssel dönt. A kérdés megválaszolása abban az esetben okoz nehézséget, amikor az adós a végrehajtási kérelem benyújtása, illetve a végrehajtás elrendelésének időpontja előtt elhunyt, ez azonban csak a végrehajtás foganatosítása során derül ki. A bíróságok álláspontja eltérő a tekintetben, hogy mi a követendő eljárás: a Kúria Pkk. II.25.068/2017/2. számú végzése értelmében ilyen esetben a végrehajtási záradékot törölni kell, tekintettel arra, hogy az adós a végrehajtás elrendelésének időpontjában nem rendelkezett jogképességgel, jogképesség hiányában pedig az embert jogok nem illethetik és kötelezettségek sem terhelhetik.¹⁸ A Kúria másik tanácsa ezzel ellentétes tartalmú határozatot hozott: Pkk.V.24.836/2016/2. végzésével a bíróságot jelölte ki a jogutódlás megállapítására azzal az indokkal, hogy nem annak van jelentősége, hogy az adós mikor hunyt el, hanem annak, hogy ez a tény mikor derült ki. Mindkét jogi állásfoglalás mellett és ellen lehet érvelni, azonban a Vht. további rendelkezéseinek értelmezése segíthet feloldani a joggyakorlatban gyökerező ellentmondást: a Vht. 39. § (2), (3) és (4) bekezdéseinek nyelvtani értelmezése, miszerint a törvényben írt bármelyik eset is következik be, a végrehajtás elrendelése után a végrehajtó minden esetben az iratokat a jogutódlás megállapítása iránt a végrehajtást foganatosító bírósághoz köteles betervezni.¹⁹ (A közjegyző a Vht. 31/E. § (1) bekezdése értelmében a végrehajtást elrendelő közjegyzőnek minősül.) A Vht. ezen rendelkezései, álláspontom szerint az eljárás gördülékenységét biztosítják

15 Kúriai Döntések 2016/6. - Fórum - Emlékeztető A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2016. március 16-17. napján tartott Országos Tanácskozásáról

16 BDT.2010.2172.

17 Imre Júlia – Asbóth-Hermányi Lőrinc Bence: Bírósági gyakorlat a közjegyzői végrehajtási záradékkal kapcsolatban. In: Közjegyzők Közlönye 2011/5. 21.o.

18 Ptk. 2:1. §, 2:4. §

19 Berki Dávid Zuárd, 30. o.

és a hitelező védelmét szolgálják: amennyiben a végrehajtási záradék törlésre kerül, a hitelezőnek ismételten elő kell terjesztenie végrehajtás iránti kérelmét, az addig előlegezett költségeit pedig maga kénytelen viselni. *Berki Dávid Zuárd* álláspontja szerint a jogi szabályozásnak differenciálni kellene arra figyelemmel, hogy a végrehajtás elrendelése előtt végbement alanyváltozás a fél jogképességének megszűnését eredményezte-e, amennyiben igen, úgy a jogképesség hiánya miatt a végrehajtási záradékot törölni kell.

Amennyiben a végrehajtást kérő a feltételek fennállása ellenére jogutódlás megállapítása iránti kérelmet nem terjesztett elő, vagy annak megállapítására bármilyen okból nem került sor, a végrehajtható okirat kiállítását a Vht. 19. § (1) bekezdése alapján meg kell tagadni, tekintve, hogy az teljesen alaptalan, mert nem a végrehajtási záradék kiállítása iránti kérelmet nem az arra jogosult terjesztette elő.

Felhasznált irodalom

A bírósági végrehajtás magyarázata, Complex Kiadó Kft., Budapest, 2009. 334-335.o.
Berki Dávid Zuárd: Jogutódlás a végrehajtási eljárásban. *Közjegyzők Közlönye*, 2019/3. 25-37.o.

Kapa Mátyás: A közjegyző szerepe a bírósági végrehajtásban. *Közjegyzők Közlönye*, 2010/4. 31.o.

Imre Júlia-Asbóth-Hermányi Lőrinc Bence: Bírósági gyakorlat a közjegyzői végrehajtási záradékkal kapcsolatban. *Közjegyzők Közlönye*, 2011/5. 21.o.

Felhasznált jogforrások

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról

1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról

2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól

2017. évi CXVIII. törvény a bírósági polgári nem peres eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nem peres eljárásokról

KÉZÍRÁSVIZSGÁLAT A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN: AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ KÉZÍRÁSVIZSGÁLAT ÉS A KRIMINALISZTIKAI SZÖVEGNYELVÉSZET

I. Bevezetés

A kriminalisztikai írásvizsgálat a kriminalisztika, azonban belül a krimináltechnika egyik ága, melynek lényege a személyazonosítás, azaz a kézzel írt szöveg ismeretlen vagy kérdéses írójának, aláírójának egyedi azonosítása. A kézírásvizsgálat a büntető-eljárásban a nyomozás során, a bűncselekmény elkövetőjének azonosítása körében, valamint a bíróság előtt a bizonyítás során játszik szerepet. Az írásvizsgálat különleges szakértelmet igénylő terület², melyet igazságügyi írásszakértő végez, szakvéleményt ad, amely a büntetőeljárásban bizonyítási eszköz, abból bizonyíték származik. A kézírásvizsgálat tehát végső soron a büntetőeljárás céljának eléréséhez, az igazság kiderítéséhez járul hozzá.

II. A kézírásvizsgálat területei

Az igazságügyi kézírásvizsgálatnak két területe van: az összehasonlító kézírásvizsgálat (hagyományos értelemben vett igazságügyi kézírászakértés) és a kriminalisztikai szövegnyelvészet. Korábban az igazságügyi kézírásvizsgálatához tartozott a grafológiai íráselemzés is,³ amely 2016-tól kiszorult az igazságszolgáltatás területéről.

A kézírásvizsgálat tárgyai olyan írások, iratok, amelyekből a vizsgált üggyhöz kapcsolódóan további információ meríthető, így a bűncselekmény eszközéül használt hamisítványok, csekkek, szerződések, a bűncselekmény előkészítése során keletkezett iratok, levelezések, vagy a bűncselekmény leplezését szolgáló írások. Ezek a szakterületek a leírt szöveg különböző ismérveit, elemeit igyekeznek feltárni és értékelni. A közös elméleti alapot Pavlov magasabb fokú idegtevékenységéről szóló tanítása képezi, amely a feltétlen és a feltételes reflexekre épül. A feltétlen reflex minden embernél

1 Témavezető: Dr. habil. Elek Balázs PhD, tanszékvezető egyetemi docens, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola.

2 A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 188. § (1) bekezdése kimondja, hogy ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell alkalmazni.

3 Lásd TREMMEL Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006. (132.)

veleszületett, míg a feltételes reflexeket az ember tapasztalati úton szerzi meg. Az egymástól független idegkapcsolatok rendszeresen ismétlődő és állandó összekapcsolódása dinamikus sztereotip rendszert alkot. Ez a dinamikus sztereotip rendszer az íráskészséget adja, melynek alapját az agyi idegkapcsolatok képezik, ezért állítják a tudomány képviselői, hogy nem a kéz ír, hanem az agy.⁴

1. Összehasonlító kézírásvizsgálat

A hagyományos értelemben vett kézírásvizsgálata az összehasonlító kézírásvizsgálat, vagy más néven az igazságügyi kézírásvizsgálat. A közfelfogás gyakran a grafológiával azonosítja. E terület azonban csupán annyiban mutat közös vonást a grafológiával, hogy mindkét szakterület a kézírást vizsgálja, azonban a vizsgálat módszere és célja teljes mértékben különbözik. Éles különbség mutatkozik abban is, hogy az igazságügyi kézírászakértő szakvéleménye a büntetőeljárársban bizonyítási eszköz, míg a grafológia az igazságszolgáltatásban nem alkalmazható. Az igazságügyi kézírászakértői tevékenység nem az író jellemének, személyiségjegyeinek feltárására törekszik. Az összehasonlító kézírásvizsgálat célja az ügyek döntő többségében az írássajátosságok alapján végzett személyazonosításban áll, tehát a vizsgálat alapjául szolgáló irat ismeretlen vagy kérdéses írójának, aláírójának egyedi azonosítása történik. Másrészt az összehasonlító kézírásvizsgálat módszerei alkalmasak arra, hogy megállapíthatóvá váljanak az adott írásmű keletkezésének objektív és szubjektív körülményei. Az adott írásmű keletkezésének szubjektív körülményeinek vizsgálata körében jelentősége lehet annak, hogy adott kézírás természetes írással vagy torzítással készült, míg az objektív körülmények vizsgálata körében annak, hogy az adott írásmű keletkezhetett-e rendhagyó íráskörülmények között, például sötétben, egyenlőtlen írófelületen.

Az összehasonlító írásvizsgálat alapja az a tudományosan elfogadott tény, hogy „az ember írásmozgása, miként auditív és írott beszéde is, egyéni.”⁵ Az ember íráskészségét viszonylagos állandóság jellemzi, minden ember kézírása egyedi, amely visszavezethető az írás megtanulásának, gyakorlásának külső feltételeire, és az individuum magasabb rendű idegműködésének sajátosságaira.⁶

Az összehasonlító kézírásvizsgálat klasszikus feladata annak megállapítása, hogy a kérdéses kézírás kinek a kezétől származik. Ez azonban nem azt jelenti, hogy közvetlenül arról nyilvánított véleményt, hogy a kérdéses irat kitől származik, hanem arról, hogy az általa összehasonlított írásműveket egyazon, vagy különböző személyek írták-e. Ehhez a kérdéses íráson kívül összehasonlítás céljára szolgáló írásmintára, tehát összehasonlító anyagra van szükség.

4 TREMMEL Flórián-FENYVESI Csaba-HERKE Csongor: *Kriminálisztika (Forensic Science)*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest- Pécs, 2009. (138.)

5 VASS Kálmán: *A kézírás vizsgálata*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973. (166.)

6 VASS Kálmán 1973., (163.)

Az írásszakértő az általa végzett vizsgálatok alapján ad véleményt. E vizsgálatokat ma is közvetlen megfigyeléssel, mérő és optikai eszközök használatával, elemző, összehasonlító és következtető módszerekkel végzik. Az írásszakértői módszer vizsgálati módszerei tehát a megfigyelés, a metrikus és numerikus eljárások, az összehasonlítás, és a leíró módszer. A szakértő feladat tehát az, hogy feltárja azokat a sajátosságokat, amelyek egyediek, személyhez köthetők, ezeket kiértékelve a szakértő minden egyes esetben egyedileg dönt az egyes megegyező, vagy különböző sajátosságok jelentőségéről.⁷

2. Kriminálisztikai szövegnyelvészet

A legutóbbi évtizedekben kezd kibontakozni az írásvizsgálat új iránya, a kriminálisztikai szövegnyelvészet. A szövegnyelvészeti vizsgálatoknak tudományos alapja az a tétel, hogy „minden nyelvben megvan a lehetőség, hogy ugyanazt a gondolati tartalmat kisebb-nagyobb mértékben eltérő módon fejezhessük ki, vagyis a fogalmazó maga dönthet a konkrét nyelvhasználat kérdésében. Tehát minden személy egyéni, stílusa mindenki másétól megkülönböztethető.”⁸ E kérdés vizsgálata túlmutat az egyes társadalmi csoportokban érvényesülő – iskolai, bűnözői, vagy börtön szleng – nyelvhasználat kérdéskörén.⁹

A szövegnyelvész a vizsgálata során számos módszer közül választhat, egyfelől alkalmazza a tartalomelemzés módszereit, másrészt a grafometria eszközrendszerét, mely a nyelvstatisztikai módszerekkel hozzátétőlegesen hatvan féle mérésen alapulhat. Ez az jelenti, hogy a kriminálisztikai nyelvészszakértő számára, hogy egy egyetlen oldalból álló levél is több száz ismérv alapján elemezhető.¹⁰

A kriminálisztikai szövegnyelvészetnek az inkriminált szöveg megfogalmazójának vizsgálata körében mind a nyomozás során, mind pedig a bizonyítás tekintetében kiemelkedő jelentősége lehet. A nyomozás sikere, a nyomozási cselekmények tervezése szempontjából a lehetséges elkövetői kör behatárolása, a nyelvi profilalkotás miatt kap szerepet. A kriminálisztikai szövegnyelvészet e módszere esetében – az összehasonlító kézírásvizsgálattal szemben – nem konkrét, egyedi azonosítás történik.¹¹ Az igazságügyi nyelvész szakértő ugyanakkor egyedi azonosítást, szerzőségvizsgálatot is végez. A szerzőségvizsgálat esetén a szakértőnek hasonló szövegtípusú, megfelelő

7 KÁRMÁN Gabriella: Adalékok a kriminálisztikai kézírásvizsgálatok tudományos és jogi megközelítéséhez. In.: Hack Péter- Király Eszter- Korinek László- Patyi András (szerk.) *Gályapadból laboratóriumot. Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015. (261.)

8 SZAKÁCSNÉ FARKAS Judit- VÁGÓ Jánosné: A kriminálisztikai nyelvész szakértő munkája. *Belügyi Szemle (1963-1990)* 1988/4. (93.)

9 ELEK Balázs: A jog és nyelvészet egyes összefüggései a büntetőeljárásban. In *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium = Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014. (110.)

10 TREMMEL Flórián- FENYVESI Csaba- HERKE Csongor 2009. (148.)

11 TREMMEL Flórián- FENYVESI Csaba- HERKE Csongor 2009. (151.)

terjedelmű összehasonlító mintára van szüksége, hogy a vizsgálat alapján ki tudja mondani, hogy mekkora valószínűséggel azonos a kérdéses szöveg szerzője a mintául szolgáló szöveg szerzőjével.¹² E körben pedig döntően az írott beszéd főbb jellemzőire, tendenciaszerű alapvonásaira támaszkodik, így vizsgálja az író szókinccsét, szövegalkotási kulturáltságát, például a helyesírási készséget, a mondatszerkesztés színvonalát, a fogalmazás kidolgozottságát.¹³

A bíróság által közzétett anonimizált határozatok véletlenszerű kiválasztás alapján történő tanulmányozása során azt tapasztaltam, hogy az igazságügyi nyelvész szakértői vizsgálatra gyakran írásszakértői vizsgálattal egyidejűleg kerül sor. Ez az ügyek jelentős többségében azért szükséges, mert a kérdéses szöveg írója, valamint fogalmazója, értelmi szerzője nem feltétlenül ugyanaz a személy. Míg az igazságügyi írásszakértő az írássajátosságok vizsgálata alapján a kérdéses szöveg írója vonatkozásában tud következtetést levonni, addig a nyelvész szakértő annak megfogalmazója (esetlegesen diktálója), illetőleg a nyelvi produktumok létrehozásában részt vevő személyek tekintetében tesz megállapításokat.¹⁴ A két szakterület ismereteit felhasználva a bíróság átfogó képet kaphat az elkövető személyét illetően.

3. Grafológia

Az írásvizsgálat körében kiemelés érdemel a grafológia, amely a közelmúltban szorult ki az igazságszolgáltatás területéről, ugyanis 2016 márciusától grafológusok nem járhatnak el igazságügyi szakértőként.

A grafológia szó írástudományt jelent. Ebben az értelmezésben azonban hozzátartozna minden írással foglalkozó tudomány, még az igazságügyi írásszakértés is. Az általánosan elfogadott jelentése szerint azonban a grafológia kézírás alapján végzett jellemábrázolást jelent.¹⁵ A grafológia tehát a jellem, személyiség feltárása érdekében végzett íráselemzés, az emberi kézírás alapján a személyiségjegyek feltárásával foglalkozik. Többen úgy vélik, hogy a pszichológia egyik segédtudománya,¹⁶ nem igazságügyi irányzat. A grafológia tudomány elvi tétele, hogy „minden mozdulat, minden kivetített, lerögzített vonal elárulja az egyént, de csak az egész írásképből levont következtetés megbízható, mert az egyes mozdulat, az egyes vonal csak az

12 SZEGEDI Zoltán: *A nyelvhasználat tudatos torzításának figyelembevétele nyelvi profilalkotás során.* <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/20728/Szegedi.pdf?sequence=1> (2020.01.16.) 63.

13 TREMMEL Flórián- FENYVESI Csaba- HERKE Csongor 2009. (149-150.)

14 Lásd Balassagyarmati Törvényszék B. 153/2012/115, Budapest Környéki Törvényszék Fk.109/2009/169.

15 KISS Lajos: *Az igazságügyi kézírásvizsgálat alapjai.* Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977. (17.)

16 TÓTH Éva- BELOVICS Ervin (szerk.) *A büntetőeljárás segédtudományai II.* Pázmány Press, Budapest, 2015. (30.)

egész mozdulattörvény összefüggésében nyer igazi értelmet¹⁷

A tudományba vetett bizalom mindig is ingatag volt, kételkedésének adott hangot Katona Géza- Kertész Imre szerzőpáros is, amikor azt írták: „A grafológia azóta is sok téves elképzelés és még több csalás táptalaja. Hogy az írás és a személyiség között valamilyen összefüggés van, ez nyilvánvaló, de a kérdés alapos kutatása még késik. Nem is olyan könnyű. A személyiségvizsgálat bonyolult feladat, és ezen a téren talán csak az utóbbi évek hoztak lényeges fejlődést a pszichológiában. Az írásvizsgálat szintén nem könnyű. A kettőt együtt még nem próbálták alaposan, tudományos felkészültséggel művelni. Lehet, hogy a jövőben sikerülni fog egyes kérdéseket, példának okáért a temperamentum bizonyos jeleit megtalálni az írásban, de ma még, akik arra hivatkoznak, hogy meg tudják állapítani az írásból a jellemet, rendszerint vagy csalók, vagy boldog tudatlanok.”¹⁸

2016 márciusa előtt a grafológusok szakértőként részt vettek a bizonyításban. Ezt megelőzően a grafológusok a bírósági eljárásokban saját módszereikkel hazugságvizsgálatot (tartalom-validitás) és személyiségelemzést végeztek. A grafológiai hazugságvizsgálat a poligráfus vizsgálathoz hasonlóan a vizsgált személy pszichikumában lévő tartalmaknak megfelelő reakciókat rögzíti anélkül, hogy különböző érzékelőkkel befolyásolnánk a vizsgálati személy viselkedését. Azt vizsgálja, hogy a leírandó mondat tartalma milyen érzelmi, értelmi és mozgásos válaszokat indukál a vizsgált személy pszichikumában.¹⁹

A bírósági anonimizált határozatok között számos olyan érdemi döntés található, melyben a bíróság korábban sem fogadta el bizonyítékként a grafológus véleményét, különösen a grafológus által végzett hazugságvizsgálat esetében. Ezzel kapcsolatban a Fővárosi Ítéltábla rámutatott arra, hogy „a tartalom-validitás vizsgálat lényegében grafológiai hazugság vizsgálat, ekként eredményének jelentősége a poligráfus hazugság vizsgálatához hasonlítható. Ellenben a büntetőeljárásban történő alkalmazását semmi sem szabályozza, holott az eljárási szabályok a poligráfra vonatkozóan is korlátokat állítanak fel, ráadásul ezen korlátokat a bírói gyakorlat (megosztottan) tovább szűkíti a jogszabályi rendelkezésekhez képest. Éppen ezért a grafológiai hazugság vizsgálatra (tartalom-validitás vizsgálat) analóg módon a poligráfra vonatkozó szabályokat nem lehet átültetni, mint ahogyan a fent említettek miatt a szabad bizonyítás elvére hivatkozni sem helytálló. Megfelelő, büntetőeljárás keretében érvényesülő szabályozás hiányában a grafológia tartalom-validitás vizsgálata a bizonyítás körében nem értékelhető.”²⁰

Más esetekben gyakran alkalmaztak a bíróságok grafológus szakértőket a jellem feltárása érdekében. Bendetz Móricz ezzel kapcsolatban rámutatott arra, hogy bűnözők írásának vizsgálata nincs még grafológiai lag kidolgozva, mert bűnözés lélektana sem

17 BENDEZ MÓRICZ: *Grafológia a gyakorlatban*. Szukits Könyvkiadó, Szeged, 1937. (11.)

18 KATONA Géza- KERTÉSZ Imre: *A bűn nyomában: A Fejezetek a kriminalisztika történetéből*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979. (228.)

19 <http://grafint.hu/szakertes/igazsagugyi-es-egyeb-szakertoi-tevekenysegek/hazugsagvizsgalat> (Letöltve: 2020.01.16.)

20 Fővárosi Ítéltábla Bf.398/2014/28.

nyugszik biztos alapokon. Kifejtette, hogy „a bűnözés lelki magatartásának ismeretét az nehezíti meg, hogy nincsenek véglegesen tisztázva, hogy a bűnözésben milyen mértékben van szerepe a bűnözési hajlamnak, a bűnöző lelki akarata patalogikus elváltozásainak és a szociális körülményeknek. A legtöbb normálisnak tekintett egyénben is van több-kevesebb bűnözési hajlam, s a bűnözésnek az írásból való megállapítását leginkább az a körülmény nehezíti meg, hogy a bűnözési hajlam kétségtelen megállapítása esetén is nehéz eldönteni, az egyén valóban bűnözött-e, vagy csak a tudatát foglalkoztatja az, csak lelki beállítottsága olyan.”²¹

A grafológia büntetőeljárásból való kirekesztését a sajtó és a közvélekedés is erősen presszionálta. E körben olyan álláspontok kaptak hangot, mely szerint grafológusok véleménye vezette tévútra - a grafológusok tudományosan megalapozott különleges szakértelmében bízó büntetőbíróságokat.²² E körben megjegyzendő, hogy a bírói tévedéseket nem lehet egyetlen bizonyítási eszköz számlájára írni. Megfigyelhető ugyanis, hogy grafológusok véleményével a bíróságok egyébként is óvatosan bántak. Ezt jól mutatja, hogy a büntetőbíróságok külön hangsúlyt fordítottak arra, hogy a grafológus szakértői véleménye mennyire áll összhangban a többi bizonyítási eszközből származó bizonyítékkal, így különösen az elmeorvosi és pszichológus szakértői véleménnyel,²³ vagy akár az igazságügyi kézírászakértő szakvéleményével.²⁴

A negatív előzmények, valamint a grafológia tudományos megalapozottságába vetett bizalom megingása okán ma már kizárt, hogy a grafológusok tevékenysége szerepet kapjon a büntető igazságszolgáltatásban, így a büntetőjogilag releváns történeti tényállás megállapításában.

III. Záró gondolatok

Az igazságügyi kézírászakértő és a kriminalisztikai szövegnyelvsz szakvéleménye a büntetőeljárásban bizonyítási eszköz. A szakvélemény bizonyos értelemben kiemelkedik a bizonyítás további eszközei közül. Ez megmutatkozik abban, hogy olyan esetekben, területeken „nyújt segítséget” a jogalkalmazó számára, amelyek esetekben különleges szakértelem híján az nem kompetens. Ezért kiemelt szerepet kell kapnia a szakvélemény megbízhatóságának, hiteltérdemlőségének vizsgálatának. A szabad bizonyítás jogalkalmazó a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli.²⁵ Ennek megfelelően a jogalkalmazónak el kell végeznie a szakvélemény értékelését, melynek során el kell döntenie, hogy a véleményt elfogadja, vagy elveti. Ha a mérlegelési tevékenység eredményeképpen a szakvéleményt hiteltérdemlőnek találja, az abban foglaltak

21 BENDEZ MÓRICZ 1979., (28.)

22 Ezzel kapcsolatos sajtóhangokat lásd JECSKÓ Kata, *Szigetszentmiklósi gyerekkínzás: nagyot dordult az ügy*, https://index.hu/belfold/2016/03/30/szigetszentmiklosi_gyerekkinzas_gyermekbantalmas_masodfok_itelet/ (Letöltve: 2020.01.16).

23 Lásd Budapest Környéki Törvényszék B.81/2006/2005.

24 Lásd Budapest Környéki Törvényszék B.23.2012/101.

25 Be. 167. § (3) bekezdés.

szerepet kaphatnak a tényállás megállapításában. Különösen fontos ez az olyan szakértői diszciplínák esetében – amilyen a kézírásvizsgálat is-, ahol a szakértői vizsgálat nem támaszkodik egzakt mérési módszerekre, lépései nem objektívizálhatók, és a szakértő szubjektuma, tapasztalata előtérbe kerül a szakértői vizsgálat során.²⁶

Tárgyszavak

kriminalisztika, kézírásvizsgálat, összehasonlító kézírásvizsgálat, kriminalisztikai szövegnyelvészet

Irodalomjegyzék

- BENDEZT MÓRICZ: *Grafológia a gyakorlatban*. Szukits Könyvkiadó, Szeged, 1937.
- ELEK BALÁZS: A jog és nyelvészet egyes összefüggései a büntetőeljáráshoz. In *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium = Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014.
- KÁRMÁN GABRIELLA: Adalékok a kriminalisztikai kézírásvizsgálatok tudományos és jogi megközelítéséhez. In: Hack Péter- Király Eszter- Korinek László- Patyi András (szerk.) *Gályapadból laboratóriumot. Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015
- KATONA GÉZA- KERTÉSZ IMRE: *A bűn nyomában: A Fejezetek a kriminalisztika történetéből*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- KISS LAJOS: *Az igazságügyi kézírásvizsgálat alapjai*. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- NOGEL MÓNIKA: *Igazságügyi szakértői vélemények hiteltérdemlősége a büntetőeljáráshoz*, Doktori értekezés, <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/nogel-monika/nogel-monika-muhelyvita-ertekezes.pdf> (Letöltve: 2020.01.16.)
- SZAKÁCSNÉ FARKAS JUDIT- VÁGÓ JÁNOSNÉ: A kriminalisztikai nyelvész szakértő munkája. *Belügyi Szemle (1963-1990)* 1988/4.
- SZEGEDI ZOLTÁN: *A nyelvhasználat tudatos torzításának figyelembevétele nyelvi profilkötés során*. <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/20728/Szegedi.pdf?sequence=1> (2020.01.16.)
- TÓTH ÉVA- BELOVICS ERVIN (szerk.) *A büntetőeljárás segédtudományai II.* Pázmány Press, Budapest, 2015
- TREMMEL FLÓRIÁN- FENYVESI CSABA- HERKE CSONGOR: *Kriminalisztika (Forensic Science)*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest- Pécs, 2009.
- TREMMEL FLÓRIÁN: *Bizonyítékok a büntetőeljáráshoz*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006.

26 NOGEL MÓNIKA: *Igazságügyi szakértői vélemények hiteltérdemlősége a büntetőeljáráshoz*, Doktori értekezés, <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/nogel-monika/nogel-monika-muhelyvita-ertekezes.pdf> (Letöltve: 2020.01.16) 9.

<http://grafint.hu/szakertes/igazsagugyi-es-egyeb-szakertoi-tevekenysegek/hazugsagvizsgalat> (Letöltve: 2020.01.16.)
Vass Kálmán: *A kézírás vizsgálata*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973.

Egyéb források

Balassagyarmati Törvényszék B. 153/2012/115
Budapest Környéki Törvényszék B.81/2006/2005.
Budapest Környéki Törvényszék B.23.2012/101.
Budapest Környéki Törvényszék Fk.109/2009/169.
Fővárosi Ítéltábla Bf.398/2014/28.
JECSKÓ Kata, *Szigetszentmiklósi gyerekkínzás: nagyot dordult az ügy*, https://index.hu/belfold/2016/03/30/szigetszentmiklosi_gyerekkinzas_gyermekbantalmas_masodfok_itelet/ (Letöltve: 2020.01.16)
A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.)

E-GOVERNMENT DEVELOPEMENT IN THE EUROPEAN UNION

Abstract

The subject of this study is an examination of the development of electronic government in the European Union. From the beginning the EU realized that the governmental use of the ICT technologies is one of the key elements of the succesful Single Market many programmes, action plans and even directives had been announced. In this paper I review these documents and identify their impacts on the member states' electronic government developement.

I. Introduction

The main questions of the paper is the examination is whether accession to the European Union has a relevant impact on the development of e-Government in the countries joined the EU after 1995.

The European Union handling electronic government (e-government) as a top proirity, so a number of basic documents in this area have come to light in the past decades.

My hypothesis is that these documents have had a major impact on the relevant legislative and enforcement activities of the Member States, so the differences between the e-administrative development indicators of the newly acceded States and the older Member States (EU15) have a continuous decrease over the examined period.

During the study, I use the relevant literature to clarify the basic concepts of e-government (which is needed for further examinations). Following that, I will present the European Union's relevant programmes and action plans as well as their impacts on the level of the e-government developement of the EU15 and the states joined after 1995.

The overall e-Government development of individual states is examined in detail on the basis of two different methodologies: the UN's EGDI scores and (as a comparison) the European Union's DESI framework which have been presented annually since 2014.

¹ A KRE ÁJK Doktori Iskola hallgatója. Témavezető: Dr. Csáki-Hatalovics Gyula Balázs PhD, egyetemi docens, KRE ÁJK.

II. The involved countries

According to the introduction, I have focused only on the member states of the European Union. I have created two main groups: the fifteen „old” members, and the thirteen states joined after 1995. In the first group we can find the following countries: Austria, Belgium, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Luxembourg, the Netherlands, Portugal, Spain, Sweden and the United Kingdom. In the second group we can make some sub-categories based on the states' *geographical location*:

- Eastern and Central Europe: Czechia, Hungary, Poland and Slovakia (the current „V4-countries),
- Baltic states: Estonia, Latvia and Lithuania,
- Southern and Balkan states: Bulgaria, Croatia, Cyprus, Malta, Romania and Slovenia.

Another – and from the viewpoint of the study maybe the most appropriate – grouping is based on the *time of gaining membership*:

- First wave after 1995: Cyprus, Czechia, Estonia, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovakia and Slovenia (2004),
- Second wave: Bulgaria and Romania (2007),
- Third wave: Croatia (2013).

After the description of the relevant countries we have to clear the definition of e-government for further researches.

III. The definition of e-Government

Defining e-government is not an easy task. According to the professional literature, e-governement, digital government, e-governance, or digital governance concepts are used by some authors to grasp the same phenomenon. Among others, Csáki-Hatalovics had pointed out earlier² that this is mostly the result of the fact that the relevant terms and phrases are undergoing a continuous report change in scientific terms, in parallel with advances in technology. However, there are some important definitions we have to get familiar with for the further researches:

The OECD's publication, *The E-Government Imperative*³, focused on the difficulties faced by governments in introducing e-Government solutions. E-Government was first defined by the organisation in this document as follows: the use of

2 CSÁKI-HATALOVICS, Gyula Balázs: Az elektronikus közigazgatás tartalma és egyes gyakorlati kérdései, HVG-ORAC, Budapest, 2010, 123.

3 OECD: *The e-Government Imperative*. OECD e-Government Studies, OECD Publications, Paris, France, 2003.

information and communication technologies and particularly the Internet, as a tool to achieve better government.⁴

Carter and Belanger gave us a wider, but yet similar definition in 2004 focusing on the *clients* of the public services: The e-Government is the use of information technology, especially telecommunications, to enable and improve the efficiency with which government services and information are provided to citizens, employees, business and government agencies.⁵

The United Nations uses the concept of electronic government and whereas governance is the most common process in its interpretation, characterised by interactions between the public and society in the interests of collective decision-making, describes it as a governmental use of the most innovative infocommunication technologies. The ultimate goal is to provide more advanced public services, reliable information and wide-ranging knowledge for all citizens.⁶ This definition clearly focuses on the government-to-citizen interactions.

This European Commission uses the term eGovernment, which is an indirect definition that focuses on the impact on the common market: The electronic government supports administrative procedures, improves the quality of services and increases the internal efficiency of public administrations. E-Government supports administrative processes, improves the quality of the services and increases internal public sector efficiency. Digital public services reduce administrative burden on businesses and citizens by making their interactions with public administrations faster and efficient, more convenient and transparent, and less costly. In addition, using digital technologies as an integrated part of governments' modernisation strategies can unlock further economic and social benefits for society as a whole. The digital transformation of government is a key element to the success of the Single Market.⁷

Bannister and Conolly, in a study published in 2012, recognised the difficulties, so they used the broadest possible definition to facilitate the interpretation range of the analysis, even if it was not technically considered to be the most appropriate approach. Against this background, in their study e-Government is understood to mean all administrative and governmental applications of infocommunication technologies that have been used as described above since the introduction of the Internet in the 1990s.⁸

4 OECD 2003. 11. o.

5 CARTER, Lemuria – BELANGER, France: The influence of perceived characteristics of innovating on e-Government adoption. *Electronic Journal of e-Government* Volume 2 Issue 1. 11. o.

6 UNITED NATIONS: Benchmarking E-government: A Global Perspective. [Report] 2002. 53-54.o. Retrieved from <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/English.pdf> (2019.09.11.)

7 EUROPEAN COMMISSION: EU eGovernment Action Plan 2016-2020. Accelerating the digital transformation of government, 2016. 179.

8 BANNISTER, Frank - CONNOLLY, Regina: Forward to the past: Lessons for the future of

Maybe this definition is the most flexible and usable amongst all I mentioned above.

IV. Programs and action plans of the European Union concerning e-Government

In this topic, I examine the relevant programmes and action plans of the European Union's organizations connected to the phenomenon of e-Government defined above.

The first e-Government Programme of the European Commission was the ESPRIT (European Strategic Programme for Research and Development in Information Technology), launched in 1984. It is important to note that the document have linked the development of the information society primarily to the competitiveness of the EU. On this basis, it is understandable that the basic objectives of ESPRIT are not yet for citizens, but the strengthening of businesses as their primary objective.⁹

The ESPRIT have been followed by a number of other strategies, programmes, action plans and reports, such as the White paper¹⁰ and the Bangemann¹¹ report presented at the Corfu European Council in 1994. The process ultimately led to the European pathway to the information society,¹² which was replaced by the eEurope 2002 Action Plan in 2000.¹³

The action plan's key areas could be clustered around three main objectives. First, the need for a cheaper, faster, more secure Internet. The second goal is to invest in people and skills, and the third is to stimulate the use of the Internet. The document also contains a specific list of services, which should be made available electronically by the member states to citizens and businesses.

A new action programme was appeared in 2002: the eEurope 2005 Action plan.¹⁴ The programme introduced new main objectives, like general broadband acces to the Internet, creating a new, interoperability framework, and introducing new, interactive public services.

e-government from the story so far. *Information Polity* 17. 211-226.

- 9 COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES: *ESPRIT – Specific research and technological development programme in the field of information technology – Results and progress 1991/1992*. Commission of the European Communities, Luxembourg, Luxembourg, 1992. 5.
- 10 EUROPEAN COMMISSION: *Growth, competitiveness, employment. The challenges and ways forward into the 21st century – White Paper*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, Luxembourg, 1994.
- 11 EUROPEAN COMMISSION: *Growth, competitiveness and employment White Paper follow-up – Report on Europe and the global information society – Interim report on trans-European networks – Progress report on employment – Extracts of the conclusions of the Presidency of the Corfu European Council*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, Luxembourg, 1994. 5-39.
- 12 EUROPEAN COMMISSION: *Europe's way to the information society. An action plan*. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament and to the Economic and Social Committee and the Committee of Regions, 1994.
- 13 EUROPEAN COMMISSION: *eEurope 2002: An Information Society For All*. COM (2000) 330, 2000.
- 14 EUROPEAN COMMISSION: *eEurope 2005: An Information Society For All*. COM (2002) 263. 2002.

In 2006, the new, i2010 eGovernment action plan¹⁵ focused on five major objectives for eGovernment with specific objectives for 2010: advancing inclusion through eGovernment so that by 2010 all citizens benefit from trusted, innovative services and easy access for all („no citizens left behind”); making efficiency and effectiveness a reality; implementing high-impact key services for citizens and businesses; enabling citizens and businesses to benefit from convenient, secure and interoperable authenticated access across Europe to public services and finally strengthening participation and democratic decision-making.

In 2006 another powerful document was published by the European Parliament and of the Council. The Directive 2006/123/EC effected important legislative obligations of the member states, like the establishment of points of single contact, or the right to be informed on the basis of which member states ensure that information and assistance is provided in a clear and unambiguous manner.

These days, the Digital Agenda for Europe¹⁶ is the most important document on e-Government. The Agenda is one of the seven main initiatives of the EUROPE 2020 strategy.¹⁷ Its main areas are the following: an active digital single market, interoperability and common standards, creating trust and security (data protection, fight against cybercrime), ensuring high-speed and super-fast internet for citizens and businesses alike, supporting research and innovation, and improving digital literacy, digital skills and digital inclusion.

Therefore, based on the above, we can declare that the EU handling e-government as a top priority.

From this we can also conclude that the Member States have made a spectacular development in e-government development in order to meet the EU programmes and objectives described above.

V. Methods for measuring the development of e-government

As I pointed out in one of my previous studies¹⁸ there are a number of methodologies to measure the level the development of e-government. Amongst the numerous frameworks I've chose two different methods: The UN's EGDI points and the EU's DESI system.

15 EUROPEAN COMMISSION: i2010 eGovernment Action Plan: Accelerating eGovernment in Europe for the Benefit of All. COM (2006) 173. 2006.

16 EUROPEAN COMMISSION: A Digital Agenda for Europe. COM (2010) 245. 2010.

17 EUROPEAN COMMISSION: Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM (2010) 2020. 2010.

18 MOLNÁR Péter: Helyi önkormányzatok a nemzetközi közigazgatási jelentésekben. In.: Miskolczi Bodnár Péter (editor): Jog és Állam 23. kötet. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 2018. 151-162.

1. The United Nations' EGDI index

One of the first comparative study for e-Government was published by the United Nations. The UN's typically biennially published e-government benchmark reports¹⁹ focus the performance of its member states in the field of e-Government. The main indicator of these studies is the e-readiness or e-government development index (EGDI). EGDI is a mathematical reference to the weighted average of normalized numbers represented by the Online Services Index ('OSI', originally: 'Web Measure Index'), the Telecommunications Infrastructure Index („TII”) and Human Capital Index ('HCI'). The main indicators of OSI are the national portal, the e-Government portal, the e-Participation portal and the websites of certain priority ministries. TII is determined by personal computers, Internet users, the main telephone lines, mobile telephones and broadband Internet subscriptions per 100 inhabitants. The indicators of HCI are the percentage of literacy rate of people over the age of 15, the enrollment rate and the expected and actual time spent in education. The EGDI value may fall between 0.0000 and 1.0000 based on the methodology used from 2003 (the latter value indicates higher performance). If we take a closer look on the EGDI its structure suggests that it focuses mostly on the involved countries' infrastructural readiness on ICT.

2. The European Union's DESI framework

The European Commission also measures its member states' development of e-Government since the early 2000's. Based on the mostly biennially published e-Government Benchmarking Reports, the Commission set up the Digital Economy and Society Index for the first time in 2015. The DESI itself has five dimensions: Connectivity, Human Capital, Use of internet Services, Integration of Digital Technology by businesses and Digital Public Services.²⁰

The dimension of *Connectivity* is based on the following indicators: fixed broadband coverage, fixed broadband take-up, 4G coverage, mobile broadband take-up, 5G readiness, fast broadband (NGA) coverage, fast broadband take-up, ultrafast broadband coverage, ultrafast broadband take-up and broadband price index. The *Human Capital* indicators are the following: at least basic digital skills (percent of individuals), above basic digital skills (percent of individuals), at least basic software skills (percent of individuals), ICT specialists (percent of total employment), female ICT specialists (percent

19 The methodology is described in this paper by using the latest report: UNITED NATIONS: E-Government Survey 2018 – Gearing E-Government to support transformation towards sustainable and resilient societies. [Report]. 2018. Retrieved from https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2018-Survey/E-Government%20Survey%202018_FINAL%20for%20web.pdf (2019.09.11.)

20 European Commission: eGovernment Benchmark 2018 – Securing eGovernment for all (Insight Report). European Union, 2018. 21.

of female employment), ICT graduates (percent of graduates). The *Use of Internet Services* contains information about internet use in a country, the online activities and the relevant transactions. The dimension of *Integration of Digital Technology* based on two sub-indicators: the business digitisation and the e-commerce. The last dimension, the *Digital Public Services* is built up from the indicators of e-Government and e-Health.²¹

The authors found that some dimensions are more relevant than others, so they given those a higher weight than the others.²²

Dimension	Weight
Connectivity	25%
Human Capital	25%
Use of Internet Services	15%
Integration of Digital Technology	20%
Digital Public Services	15%

Table 1. – DESI components. Source: own construction

It's clear from the structure of the indicators and sub-indicators, that the DESI covers more relevant information on a country's governmental use of ICT than the EGDI.

VI. Testing the hypothesis

To test the hypothesis I've created two groups of the EU-member states as mentioned above. The first group contains the EU15 countries and the second one contains the states joined the EU after 1995.

First I've examined the average EGDI scores for both groups. The results are shown by Table 2 below:

	2005	2008	2010	2012	2014	2016	2018
EU15	0,7429	0,7505	0,7042	0,8034	0,8009	0,8132	0,8510
13 NEW STATES	0,6178	0,6262	0,5976	0,6846	0,6483	0,6891	0,7444
EU28 (AVERAGE)	0,6803	0,6884	0,6509	0,7440	0,7246	0,7511	0,7977

Table 2. – The EGDI scores of the member states of the EU (2005-2018) Source: own construction

To illustrate the changes of the EGDI in the thirteen states joined the EU after 1995 I've also created a chart:

21 Retrieved from: <https://digital-agenda-data.eu/datasets/desi/indicators> (2019.09.11.)

22 EUROPEAN COMMISSION: DESI 2019 – Digital Economy and Society Index – Methodological Note. 2019. Retrieved from: https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=59913. 17. (2019.09.11.)

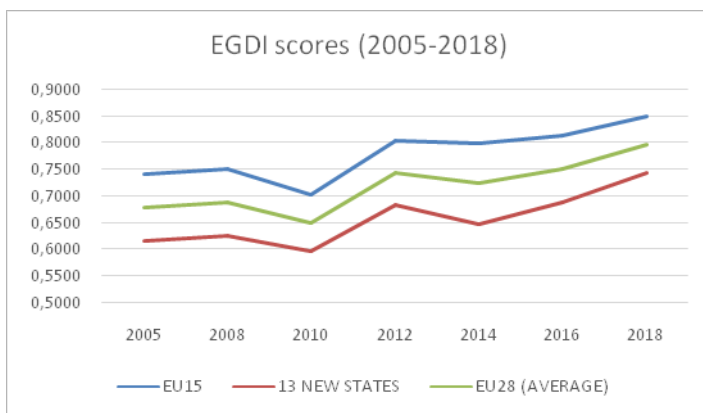

Chart 1. – The EGDI scores of the member states of the EU (2005-2018) Source: own construction

Examining the results of the DESI-analyzis I've experienced nearly the same trends:

Groups	2014	2015	2016	2017	2018	2019
EU15	44,24229	47,22311	49,8481	52,23352	54,88534	57,88217
13 new states	33,96061	36,86645	39,71173	42,40794	45,38252	47,71466
EU28 (average)	39,03369	41,822	44,42234	46,93829	49,81849	52,48561

Table 3. – The DESI scores of the member states of the EU (2014-2019) Source: own construction

For a graphical presentation, see Chart 2 below:

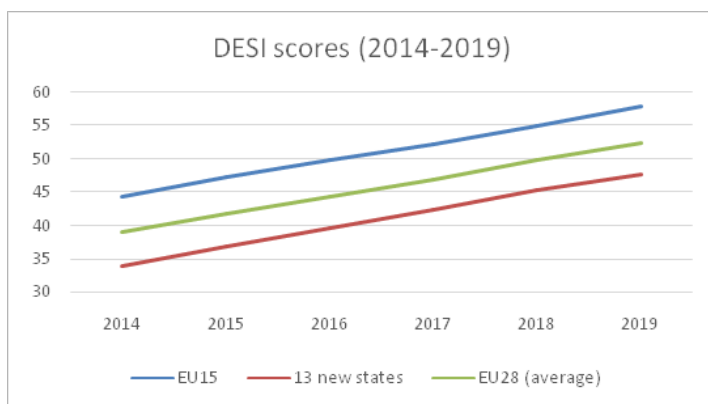

Chart 2. – The DESI scores of the member states of the EU (2014-2019) Source: own construction based on dataset of the European Comission²³

23 Source of vizualisation for DESI: <https://digital-agenda-data.eu/datasets/desi/visualizations>

VII. Conclusions and findings

Based on the tests shown above we cannot say that the newly joined EU-countries could reach the e-government level of the EU15 states. The average differences between the two groups remained nearly the same despite the passage of time. According to this observation we cannot verify our hypothesis.

Despite of this we have to notice that some newly joined countries (like Estonia) clearly overtook many „old” member states (like Greece or Italy) in almost every years.

It could mean that the national instruments of e-government development could effect stronger changes than the programme or directives of the European Community. Based on this impression it would be an interesting task to find the reasons behind.

Sources

- BANNISTER, Frank – CONNOLLY, Regina: Forward to the past: Lessons for the future of e-government from the story so far. *Information Polity* 17. 211-226.
- CARTER, Lemuria – BELANGER, France: The influence of perceived characteristics of innovating on e-Government adoption. *Electronic Journal of e-Government* Volume 2 Issue 1. 11. o.
- CSÁKI-HATALOVICS, Gyula Balázs: Az elektronikus közigazgatás tartalma és egyes gyakorlati kérdései, HVG-ORAC, Budapest, 2010, 123.
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES: ESPRIT – Specific research and technological development programme in the field of information technology – Results and progress 1991/1992. Commission of the European Communities, Luxembourg, Luxembourg, 1992. 5.
- EUROPEAN COMMISSION: Growth, competitiveness, employment. The challenges and ways forward into the 21st century – White Paper. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, Luxembourg, 1994.
- EUROPEAN COMMISSION: Growth, competitiveness and employment White Paper follow-up – Report on Europe and the global information society – Interim report on trans-European networks – Progress report on employment – Extracts of the conclusions of the Presidency of the Corfu European Council. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, Luxembourg, 1994. 5-39.
- EUROPEAN COMMISSION: Europe’s way to the information society. An action plan. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament and to the Economic and Social Committee and the Committee of Regions, 1994.
- EUROPEAN COMMISSION: eEurope 2002: An Information Society For All. COM (2000) 330, 2000.
- EUROPEAN COMMISSION: eEurope 2005: An Information Society For All. COM (2002) 263. 2002.

- EUROPEAN COMMISSION: i2010 eGovernment Action Plan: Accelerating eGovernment in Europe for the Benefit of All. COM (2006) 173. 2006.
- EUROPEAN COMMISSION: EU eGovernment Action Plan 2016-2020. Accelerating the digital transformation of government, 2016. 179.
- European Commission: eGovernment Benchmark 2018 – Securing eGovernment for all (Insight Report). European Union, 2018. 21.
- EUROPEAN COMMISSION: DESI 2019 – Digital Economy and Society Index – Methodological Note. 2019. Retrieved from: https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=59913. 17. (2019.09.11.)
- MOLNÁR Péter: Helyi önkormányzatok a nemzetközi közigazgatási jelentésekben. In.: Miskolczi Bodnár Péter (editor): Jog és Állam 23. kötet. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 2018. 151-162.
- OECD: The e-Government Imperative. OECD e-Government Studies, OECD Publications, Paris, France, 2003.
- UNITED NATIONS: Benchmarking E-government: A Global Perspective. [Report] 2002. 53-54.o. Retrieved from <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/English.pdf> (2019.09.11.)

Legal Sources

DIRECTIVE 2006/123/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 12 December 2006 on services in the internal market, Official Journal of the European Union.

Other Sources

The European Commission's webpage for „DIGITAL SINGLE MARKET” - <https://digital-agenda-data.eu/datasets/desi/indicators>
Source of visualisation for DESI: <https://digital-agenda-data.eu/datasets/desi/visualizations>

KITEKINTÉS A NÉMET JOGRENSZER MEGOLDÁSAIRA, A KÖZÖSSÉGI OLDALAK SZOLGÁLTATÓINAK FELELŐSSÉGÉT ILLETŐEN

I. Bevezetés²

A KRE ÁJK Doktori Iskolája által 2019. november 28-án rendezett XVII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozóján lehetőségünk nyílt a digitális platformok – köztük hangsúlyosan a közösségi oldalak – szolgáltatóinak felelősségét szabályozó jogi instrumentumok bemutatására és értékelésére az ausztrál jogrendszer tekintetében. Az előadás főbb megállapításait részletesebben kifejtő tanulmány a konferencia zárókötetében jelenik meg hamarosan. Jelen tanulmányunkkal ismét „távoli vidékekre” merészkedünk, ám vizsgálatunk ezúttan egy olyan jogrendszer megoldásaira fókuszál, amely lényegesen több hasonlóságot mutat – már csak a földrajzi közelség, és a jogi struktúra hasonló felépítése kapcsán is – mint a magyar és az ausztrál. A következőkben a német jogrendszer kodifikációs eredményeit kívánjuk a területi korlátok által biztosított lehetőségek figyelembe vétele mellett bemutatni a közösségi oldalak szolgáltatóinak felelőssége vonatkozásában, külön hangsúlyt fektetve az európai jogrendszerek között abszolút novumnak számító *Netzwerkdurchsetzungsgesetz*-re (a továbbiakban: *NetzDG*), valamint annak másfél évvel ezelőtti hatálybalépése óta bekövetkező fejleményekre.

II. A NetzDG

A német Bundestag 2017. október 1-i hatállyal fogadta el a NetzDG-t, amely az akkoriban különösen nagy problémát okozó, egyre nagyobb mennyiségben és szélsőségekben, az ország menekültpolitikája kapcsán jelentkező online gyűlöletbeszéd visszaszorítására tett kísérletet azáltal, hogy jelentős összegű bírság kiszabását tette lehetővé a német hatóságok számára a közösségi média szolgáltatókkal szemben, amely-

1 A KRE ÁJK Doktori Iskola hallgatója. Témavezető: dr. Tóth András, egyetemi docens, tanszékvezető, KRE ÁJK Infokommunikációs Jogi Tanszék.

2 A tanulmány elkészítéséhez a feltüntetett írott forrásokon túl jelentősen hozzájárult Prof. dr. Bernd Holznagel a münsteri egyetem informatikai és kommunikációs intézetének professzorának a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetében 2019. június 13-án tartott előadása és a prezentáció után az előadóval folytatott szakmai diskurzus. Az előadás elérhető: <https://www.slideshare.net/CmpfEui/governing-communications-online-german-perspective> (letöltés ideje: 2020.01.10.)

nyiben elmulasztják a jogsértő tartalmak határidőben történő vizsgálatát és szükség szerinti eltávolítását. (2016-ban a német Szövetségi Igazságügyi Hivatal (*Bundesamt für Justiz*) jelentést tett közzé az online gyűlöletbeszédéről. Ebben megállapításra került például, hogy 2015 és 2016 között az online elkövetett gyűlöletbűncselekmények száma megháromszorozódott Németországban az előző 2 év adataihoz képest.)³ A jogalkotó reménye az volt, hogy a bírság összege így a szolgáltatók számára is megfelelő motivációt fog jelenteni az új jogszabályban foglaltak betartására.⁴ A törvény átmeneti rendelkezései alapján a szolgáltatóknak 2018. január 1-ig volt lehetőségük felkészülni a NetzDG-ben előírtak maradéktalan betartására, így jelen sorok írásakor két éves perspektívából visszatekintve vizsgálhatjuk a szabályozás hatékonyságát.

Fontos körülmény, hogy a jogszabályban meghatározott kötelezettségek csak a „nagy” közösségi oldalak szolgáltatóira vonatkoznak, vagyis nem tartoznak a hatálya alá azok az oldalak, ahol az üzemeltető bármilyen szerkesztési vagy tartalom-előállítási tevékenységet végez, valamint azon oldalak sem, melyeknek 2 milliónál kevesebb felhasználója van Németországban. Előbbiket egyértelműen a *notice-and-takedown* eljárásnál szigorúbb reguláció köti, hiszen esetükben a szerkesztői felelősség érvényesül. Szintén nem tartoznak a jogszabály hatálya alá például a szakmai közösségi hálózatok (pl- LinkedIn), az online játékok szolgáltatói vagy például az e-mail és más online üzenetküldő-platform szolgáltatók. A jogszabály személyi hatályát vizsgálva megállapíthatjuk tehát, hogy igen alapos munkát végzett a német jogalkotó, amikor kifejezetten a „nagy” közösségi oldal szolgáltatókra kívánta szabni a regulációt.

Az Európai Unió E-kereskedelmi Irányelvének⁵ hatékonyságát kifogásoló kritikus vélemények egyre nagyobb számban jelentek meg, tekintettel a közösségi oldalakat elárasztó gyűlölködő tartalmakra, valamint álhírekre. A közvetítő szolgáltatók, így például a közösségi oldal szolgáltatók a jogsértő tartalmakat azok jogsértő mivoltáról vonatkozó bejelentés esetén az adott tartalmat megvizsgálni kötelesek, és amennyiben igazolást nyer, hogy azok valóban jogsértést valósítanak meg, úgy azokat el kell, hogy távolítsák. Ezen szabályozási megoldás azonban nem ír elő előzetes monitorozási kötelezettséget a szolgáltatók számára a jogsértő tartalmak előszűrésére, így jogsértő tartalmak feltöltése esetén gyakorlatilag lehetetlen a jogsérelem megelőzése, hiszen míg

3 Továbbá, egy online kutatásban a 14 év feletti válaszadók kétharmada úgy nyilatkozott, hogy voltak már címzettjei a közösségi oldalakon vagy más online felületeken gyűlölködő üzeneteknek. https://www.medienanstalt-nrw.de/fileadmin/user_upload/lfm-nrw/Service/Veranstaltungen_und_Preise/Medienversammlung/2016/EthikimNetz_Hate_Speech-PP.pdf (letöltés ideje: 2020.01.10.)

4 A jogszabály elfogadásának hatására a szolgáltatók megkezdték felkészülésüket a hatályba lépésére, a Facebook például 500 új munkavállalót vett fel essen-i központjában a jogellenes tartalmak szűrésére: <https://www.thelocal.de/20170809/facebook-to-hire-500-employees-in-essen-to-combat-hate-speech-socialmedia> (letöltés ideje: 2020.01.10.)

5 Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól)

a szolgáltató vizsgálatát lefolytatja, úgy szinte egészen biztosan több személyhez is el fog jutni a jogsértő információ, mely akár tovább is osztható, átvehető vagy elmenthető. A *notice-and-takedown* formula mellett érvelők szerint viszont algoritmizált úton lehetetlen egyes, a jogsértés és a jogszerűség határán „egyensúlyozó” közlések kiszűrése. Az ezen online platformokon megjelenő felfoghatatlan mennyiségű adat humán erőforrással történő szűrése viszont szintén végrehajthatatlan kötelezettséget írna elő a szolgáltató részére. A jelenlegi szabályozás kritikáját alátámasztani látszik a közösségi oldal szolgáltatók által közzétett jogsértő tartalmak törléséről szóló statisztikai adatok.⁶

A NetzDG-t összevetve a hatályos közösségi szabályozással, kijelenthetjük, hogy az újabb törlési kötelezettséget nem határoz meg a szolgáltatók számára, melyet ne tartalmazna az E-kereskedelmi Irányelv, azonban cizellálja azt, kiegészíti más jellegű előírásokkal a szolgáltatók részére (pl. jelentéstételi kötelezettség) és 50 millió eurós bírságmaximumával a szolgáltatók jogkövető magatartásának ösztönzése felé tesz egy határozott lépést.⁷

Jelen tanulmány célja nem lehet a NetzDG rendelkezéseinek tételes felsorolása és bemutatása, így az alábbiakban összefoglalva és kivonatolva ismertetjük röviden legrelevánsabb tartalmi elemeit, mielőtt rátérnénk a NetzDG két éves gyakorlatának bemutatására és értékelésére, valamint a szabályozás kritikájára.

A törvény rendelkezései alapján a szolgáltatóknak a jogsértő, gyűlölködő tartalmakat az észleléstől számított 24 órán belül el kell távolítaniuk vagy hozzáférhetetlenné kell tenniük, míg a jogilag nehezebben minősíthető tartalmak esetén is maximum egy hete van a szolgáltatónak a vizsgálatra és szükség esetén a törlésre. Indokolt esetben lehetőség van szakértő bevonására a tartalom jogsértő mivoltának értékelése céljából, ebben az esetben a fenti határidők meghosszabbíthatók. Fontos további előírás, hogy a jogsértő tartalmakkal kapcsolatos szolgáltatói eljárásnak hatékonynak és átláthatónak kell lennie. A jogsértő tartalmak részletes definícióit tartalmazza a jogszabályszöveg, ezeket három nagy csoportra oszthatjuk:

1. állambiztonsági kockázatot jelentő tartalmak (pl. terrorista csoportok alakítása, toborzása; állam elleni bűncselekmények szervezése)
2. a közrendet sértő vagy veszélyeztető tartalmak (pl. egyes társadalmi csoportokkal szembeni gyűlölet szítása; holokauszttagadás)
3. emberi méltóságot sértő tartalmak (pl. rágalmazás; becsületsértés)

Ezen felül külön kötelezettségük, hogy 48 órán belül a sértő tartalmat bejelentő személyt informálják az általa kifogásolt tartalom eltávolításáról, vagy annak elmaradásának okáról. Amennyiben a panasz elbírálása egy ténykérdés megítélésétől függ, úgy lehetőség van mindkét érintett fél meghallgatására is. Szintén kötelesek a szol-

6 Prof. Holznagel előadásában kifejtette, hogy kutatása alapján a Twitter a jogsértőnek jelentett tartalmak mindössze 1%-át törölte, míg ez az arány a Facebooknál 36%.

7 Bernd HOLZNAGEL; Maximilian HEMMERT-HALSWICK: *Bekämpfung der digitalen Gewalt und Hassdelikte durch das NetzDG (Facebook-Gesetz)*; BRJ Sonderausgabe 01/2017. (8.)

gáltatók félévente egy rendkívül részletes jelentést közzétenni a jogsértő tartalmakkal kapcsolatos panaszok kezeléséről és statisztikai adatairól.⁸

Amennyiben vita van a NetzDG alapján bírságkiszabásra jogosult Szövetségi Igazságügyi Hivatal és a szolgáltató között egy adott tartalom jogsértőnek minősítése tárgyában, úgy a hatóságnak a bíróság döntését kell kérnie álláspontja igazolása céljából. E megoldás teljesen idegen a német jogrendszerrel, más szabályozásban nem találunk példát arra, hogy egy közigazgatási jellegű bírság kiszabása előtt bármely jogkérdésben a hatóságnak kötelessége lenne bírósági döntést beszerezni.⁹ A jelentős mértékű bírságösszeg által megtestesülő jogalkotói szigor ellenpontozza továbbá a körülmény, hogy a szolgáltatók jogosultak önszabályozási rendszert bevezetni, és amennyiben azt jóváhagyta a hatóság, úgy az alapján is lehetőségük van egyes tartalmak jogellenességét vizsgálni. Ez azért kiemelendő kodifikációs megoldás, mert ez alapján a bírságkiszabás akadálya lehet az a körülmény, hogy az adott tartalom az önszabályozási keretrendszer alapján nem „jogszerűtlen”, míg a tételes, állam alkotta jogszabály alapján esetleg annak is bizonyulna. Bírságkiszabás alapját egyebekben nem csak a jogsértő tartalom eltávolításával kapcsolatos kötelezettségek elmulasztása eredményezheti, hanem a NetzDG további rendelkezéseinek be nem tartása is (pl. jelentés elkészítésének és publikálásának elmulasztása).¹⁰

A közösségi oldal szolgáltatókkal szembeni jogérvényesítés egyik fő gyakorlati korlátja a mai napig, hogy ezen multinacionális óriásvállalatok az átlag jogalanyok részére egész egyszerűen nem elérhetőek, nincs olyan kommunikációs csatorna, ahol valós, beazonosítható személyekkel kerülhetnének interakcióba a felhasználók, akik a szolgáltató képviseletében eljárva vennének részt az egyes panaszok vizsgálatában és elbírálásában. A NetzDG ezen negatív tapasztalatokra tekintettel kötelezően előírja a szolgáltatók részére, hogy közvetlenül és folyamatosan elérhető kapcsolattartó személyt vagy személyeket jelöljenek ki és azok elérhetőségét tegyék közzé honlapjukon. Természetesen e kommunikációs csatorna fenntartása nem csak a felhasználókkal, hanem a jogalkalmazó szervekkel történő kapcsolattartás tekintetében is pozitív fejlemény.

Fontos további jellemzője a szabályozásnak, hogy – tekintettel az internet speciális jellemzőjének tekinthető határnélküliség problematikájára¹¹ – kiterjeszti hatályát a Németországon kívül elkövetett jogsértésekre is.

8 „Érdekesség”, hogy 2020 januárjában magyar IP címről keresve mind angol, mind német nyelven a legfrissebb jelentés a Facebook oldalán 2018-as. https://fbnewsroom.us.files.wordpress.com/2018/07/facebook_netzdg_juli_2018_deutsch-1.pdf (letöltés ideje: 2020.01.10.)

9 HOLZNAGEL, HEMMERT-HALSWICK 2017. (10.)

10 2019. nyarán a hatóság 2 millió € bírságot szabott ki a Facebookra, mert jelentésükben a jogellenes tartalmakkal kapcsolatos panaszok számára vonatkozó statisztika nem felelt meg a valóságnak. <https://www.reuters.com/article/us-facebook-germany-fine/germany-fines-facebook-for-under-reporting-complaints-idUSKCN1TX1IC> (letöltés ideje: 2020.01.10.)

11 DETREKÓI Zsuzsa: *Paragrafusokkal a bitek ellen – Az internet szabályozásának elmélete és gyakorlata*. HVG-ORAC, Budapest, 2016. (17.)

III. A NetzDG gyakorlata és értékelése

Prof. Bernd Holznagel értékelése szerint a NetzDG hatására a jogsértő tartalmak eltávolításának hatékonysága nőtt a közösségi oldalakon, de a jogszabály szövegébe „kódolva” van néhány olyan negatív eredmény, mely egy effektív végrehajtási gyakorlat ellen hat. Ezek közül az egyik a bíróság bevonása a jogsértő tartalom megítélésébe, amennyiben vita van a szolgáltató és a hatóság között, és mely viták nagy száma túlterheltséget eredményezhet a bírósági rendszer oldalán (ahogy korábban említettük, e kodifikációs megoldás teljesen idegen a német jogrendszerből). Másrészről Holznagel az érdekek érvényesülésének kiegyensúlyozása kapcsán szükségesnek tartja a jogellenes közléssel szemben a jogellenes eltávolítás esetére is egy hatékony eljárásrend bevezetését az érintettek számára. Ennek kapcsán a NetzDG-vel szemben az egyik legtöbbször felhozott kritika, hogy az a szabad véleménynyilvánítás ellen hat azzal, hogy a közzétett tartalmak törlése felé mozdítja el a szolgáltatókat. Való igaz, hogy a jogalkotói szándék egyértelműen a jogsértő tartalmak törlési mechanizmusainak hatékonyabbá és gyorsabbá tétele, ezzel szemben a jogszerűtlenül eltávolított, utóbb jogszerűnek ítélet tartalmak visszahelyezésével kapcsolatban sem eljárásrend, sem szankciórendszer nem került bevezetésre.

Prof. Holznagel további kritikája a NetzDG szövegével szemben, hogy az túl sok jogellenesnek minősített tartalomtípust tartalmaz, melyek többségének jogszerűsége vagy éppen jogellenessége a gyakorlatban egy egyszerű elolvasás után nem állapítható meg, hanem az alapos megfontolást igényel. A túlságosan sok tényállás beemelése a szabályozása ellen hat, szétforgácsolja a tartalmak elbírálásában részt vevők figyelmét, ezáltal elvonja a figyelmet azon, valóban jelentős egyéni és társadalmi károkat okozó közlésekről, melyek mielőbbi detektálása és eltávolítása a jogszabály eredeti célja lenne.¹²

Érdekes körülmény a NetzDG kapcsán, hogy a jogszabály hatályba lépése előtt a Szövetségi Igazságügyi Hivatal előzetesen évi 25.000 panasszal kalkulált a szolgáltatókkal szemben, azonban a gyakorlat teljesen más eredményt hozott. A jogszabály hatályba lépésétől 2018 áprilisáig összesen 253 panasz került beküldésre, és az év végéig ez a szám csupán 714-ig emelkedett. A szolgáltatók félévente kötelezően közzéteendő jelentései is jóval alacsonyabb jogérvényesítési hajlamról tanúskodnak a felhasználók részéről. A Facebook esetében 2018. II. félévében 500 panasz került benyújtásra, melyek eredményeképp mindösszesen 159 esetben került sor törlésre. Az érem másik oldala viszont az, hogy a Facebook saját közösségi irányelvei alapján nagyjából 15.000 panasz érkezik német felhasználóktól havonta a szolgáltatóhoz.

IV. Összegzés

A NetzDG értékelése az alábbi főbb összegző megállapításokat áll módunkban tenni az eddigiekben kifejtettek alapján.

12 HOLZNAGEL, HEMMERT-HALSWICK 2017. (11.)

Egyrésről a német törvény esetében azt látjuk, hogy egy konkrét társadalmi problémára reagált a jogalkotó, a jogtól megszokott reakcióidőnél jóval gyorsabban. Egy meglévő, közösségi szintű szabályozás (E-kereskedelmi Irányelv) hatékony végrehajtása volt a német kodifikáció előtt kitűzött cél, amelyhez megfelelő mértékű szankciókkal megtámogatott szabályozást rendelt. Jelenleg a közösségi oldalakon megjelenő jogsértő tartalmakkal – legyen azok közzététele büntetőjogi tényállást kimerítő cselekmény, személyiségi jogi- vagy adatvédelmi jogsértés – kapcsolatos jogérvényesítési lehetőségek a német jogrendszerben rendkívül széleskörűek. A szabályozás egyik sarokpontja a NetzDG, de természetesen az általános polgári és büntetőjogi szabályoknak éppúgy relevanciája van, mint például a GDPR-nak, amely egy másik aspektusból, az adatvédelem eszközzel fellelvé igyekszik jogszerű keretek közé terelni a közösségi oldalak szolgáltatóinak tevékenységét.

A NetzDG élénk belpolitikai vitát gerjesztett, és természetesen külső értékelésre is sor került, például David Kaye, az ENSZ véleménynyilvánítás szabadságával foglalkozó főelőadója aggodalmát fejezte ki a szabályozás kapcsán, mivel álláspontja szerint egy adott tartalom jogszerűségére vonatkozó döntések sok esetben mélyreható értékelést igényelnének a szöveg kontextusára is tekintettel, melyet a közösségi oldal szolgáltatóinak munkavállalói nem minden esetben tudnak elvégezni. Jelenleg a statisztikák és a joggyakorlat nem mutat jelentős „kilengést”: a NetzDG alapján benyújtott panaszok száma jóval a várakozások alatt van, míg a felhasználók körében népszerűbb, de legalábbis ismertebb például a Facebook saját közösségi irányelvei szerinti jogérvényesítési mód, amely azonban nem csak a német felhasználók, hanem valamennyi felhasználó számára elérhető funkció az oldalon. A panaszok e módon történő elbírálásának módja azonban egyáltalán nem transzparens sem az érintettek, sem a jogalkalmazók számára.

A német kormány továbbra is támogatja a NetzDG által megvalósuló szabályozást, azonban 2021-ben a jogszabály alkalmazásainak addigi tapasztalatait összegző vizsgálatot készül lefolytatni¹³, mely minden bizonnyal sok tanulsággal fog szolgálni nemcsak a német jogalkotó, hanem valamennyi, a közösségi oldalak szabályozását önmaga előtt célul kitűző jogrendszer képviselője és a téma iránt érdeklődő kutatók számára.

Tárgyszavak

közösségi média, német jog, Németország, kontinentális jog, Facebook

13 William ECHIKSON ; Olivia KNODT: *Germany's NetzDG: A key test for combatting online hate*. CEPS Research Report; No. 2018/09. (17.) https://www.ceps.eu/system/files/RR%20No2018-09_Germany%27s%20NetzDG.pdf (letöltés ideje: 2020.01.10.)

Felhasznált irodalom

Bernd HOLZNAGEL; Maximilian HEMMERT-HALSWICK: *Bekämpfung der digitalen Gewalt und Hassdelikte durch das NetzDG (Facebook-Gesetz)*; BRJ Sonderausgabe 01/2017.

William ECHIKSON ; Olivia KNODT: Germany's NetzDG: A key test for combatting online hate. CEPS Research Report; No. 2018/09.

DETRÉKŐI Zsuzsa: *Paragrafusokkal a bitek ellen – Az internet szabályozásának elmélete és gyakorlata*. HVG-ORAC, Budapest, 2016.

Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (*Netzwerkdurchsetzungsgesetz*)

A LEGALIZMUS KÉRDÉSE A KÁNONJOGBAN

Bevezetés

Tanulmányomban a legalizmus egy sajátos szerepét vizsgálom. Arra térek ki, hogy a katolikus kánonjogban, elsősorban a kodifikált törvénykönyvben, illetve azok kialakulásában milyen szerepet játszott a legalizmusnak nevezett irányzat.

Mindenekelőtt a legalizmus fogalom jelentését nézzük meg. A szó a latin *lex*, *legis* f. (törvény) szóból származik. Az „izmus” egy irányzat kifejezésére használható. Így a legalizmus jelentése: törvény szerinti jog, a törvény „akár betű szerinti” tisztelete. Természetesen ettől sokkal árnyaltabb a kép, ezt a tanulmány közben fogom jelezni. A legalizmus tehát egy olyan fogalom, amelyet azon diszciplínák esetében használunk, ahol törvényről beszélhetünk.

1. Az Ószövetség legalizmusa

Az Ószövetség a zsidó és keresztény vallások szent könyve. E két vallást a könyvek vallásának is szokták nevezni, amivel részben egyet is érthetünk, hiszen a szent könyv tartalmazza e vallások alapjait. Azonban számos egyéb forrás is kiegészíti a zsidó és keresztény vallásokat, amelyek ismerete nélkül nem igazán érthető meg a vallás. Ami a mi szempontunkból fontos, hogy az Ószövetség három részre osztható, úgy, mint Törvények, Próféta és Írások. Amint a hármas felosztásból is kitűnik, az Ószövetségben – bár egészében számos törvényi rendelkezést tartalmaz – mégis az első öt könyv, mint Tóra, külön számos rendelkezést fogalmaz meg amely a zsidó nép életét irányította és irányítja részben ma is. Amit itt el kell mondanunk, az az, hogy a zsidó legalizmus, vagyis a Törvény szó szerinti értelmezése és tisztelete még ma is megjelenik némely vallásos és a hagyományokat tartó zsidó közösségekben. Azonban hosszú évszázadokon keresztül szinte kizárólagos forrása és joga volt a zsidó közösségnek mindaz a „jogszabály rendszer” amit az Ószövetség törvénykönyvei előírtak. A jól ismert 636 törvény szinte percre pontosan szabályozta a zsidóság életét, lehet azt mondani, hogy a vallási és társadalmi illetve közösségi élet összefonódott. Hogyan jelenik meg a legalizmus e vallási könyvben? Látszólag az egész rendszer legalista. Megmutatkozik az a szemlélet, amelynek lényege, hogy a törvényeket, előírásokat be kell tartani és tartatni. Ezért nevezhetjük legalistának, annak is egy „egyszerű”, könnyen érthető fajtájának. Természetesen a legalizmus etikája sokszor vet fel olyan kérdést, amelyet az Ószövetség sem tud megoldani.

1 Ph.D. teológia, III. éves PhD hallgató, Miskolci Egyetem ÁJK, Deák Ferenc Doktori Iskola. Konzulens: Prof. Dr. SÁRY Pál egyetemi tanár.

2. Legalizmus az Újszövetségben

Nem túlzás azt állítani, hogy a zsidóságból kialakult kereszténység két szempontból rendkívül fontos a legalizmus problémáját illetően. Az egyik, hogy Jézus szakít a szabályok merev és szigorú értelmezésével és tanításának egyik kiemelkedő területe az, hogy a törvényt nem kell minden esetben szó szerint értelmezni. Amikor a bűnös nőt a zsidó jogszabályok alapján el kell ítélni, csupán annyit mond, hogy akkor büntessétek meg, ha ti nem vagytok bűnösök.² Érdeemes itt elgondolkodnunk, hiszen ennek a nagyon fontos vallás-erkölcsi helyzet problémájának a feloldására a szeretet parancsa csak részben ad alapot Jézus magatartásának magyarázatára. Olyan tapasztalunk, mintha ma egy jogszabály előírná, hogy csak az alkalmazhatja a jogot, aki maga is betart minden jogszabályt. Képzeljünk el egy ilyen társadalmat, valószínű, hogy a legtöbb esetben bíró nélkül maradnának a tárgyalótermek. Akkor talán nem is így kell értelmeznünk a jézusi tanítást a legalista jogalkalmazással kapcsolatban? Álláspontunk szerint Jézus tanítása arra vonatkozik, hogy maga a törvény, a jogszabály sok esetben „nem alkalmazható vagy nem úgy alkalmazható, ahogy azt elsőre értjük”, annak szó szerinti értelmezése nem vezet jóra.

A másik, amire ki kell térnünk, hogy Jézus után Pál apostol és a tizenegy apostol a zsidóság mellett a pogánynak mondott közösségre is kiterjeszti a kereszténységhez tartozás lehetőségét. A Kr.u. 49-ben, Jeruzsálemben tartott első egyetemesnek mondott zsinat egyértelművé teszi, hogy nem kell először a zsidó vallás törvényeit elfogadni és aztán megkeresztelkedni, hanem a kereszttség elegendő ahhoz, hogy valaki az új közösséghez tartozzon. Ezzel álláspontom szerint kiderül, hogy az ószövetségi törvények helyét más szabályok veszik át. Itt azonban egy új probléma kezdődik, ami évszázadokon keresztül húzódik végig a keresztény közösség életén, nevezetesen az, hogy a közösség szabályait legalista módon kell-e értelmezni.

3. Az egyházjog rövid története a 20. századi kodifikációig

Amikor egy közösség kialakul, akkor előbb-utóbb egy együttélési szabályrendszert kell kialakítani. A keresztény közösség zsidó alapokon keletkezett, hiszen az első keresztények is zsidók voltak, másrészt pedig a Jézus halála utáni időben kialakult keresztény közösség, akik lassan eltérve a korábbi szokásoktól, egy új közösség alapjait fektették le. Hosszú időn keresztül nem létezett kifejezett jogi kódex, bár a római jog részben interpretálva lett a keresztény közösség életére illetve a kereszténység egyre jobban jogi közösségként is megjelent a bukásra ítélt Római Birodalomban. Ennek a következménye lett, hogy az állam léte és az egyház léte, annak jogi működése több helyen összekapcsolódott. A középkorban ebből számos vita támadt, elég csupán az investitúra harcra gondolni, de a kereszties hadjáratok vagy az inkvizíció is ehhez a kérdéskörhöz kapcsolható. Hosszú időre volt szükség arra, hogy az egyház jogi szabá-

2 Vö. Jn 8,2-11.

lyozása megszilárduljon és még hosszabb időre, hogy elváljon egymástól a világi és az egyházi jog fejlődése, változása illetve rögzülése.³ A 20. században, amikor az egyház részben „visszaszorult” a Vatikánba, részben pedig az egyes államokban más és más lett a korábban többé-kevésbé egységesnek mondható állam-egyház viszonya, két kodifikáció történt. Az 1917-es és az 1983-as kodifikáció szintén eltérő kontextusban, de sok új eredményt hozva valósult meg.⁴

4. A legalizmus problémája a katolikus egyházjogban

Kuminetz Géza egyik tanulmányában a lelkiismeret kérdésére koncentrálna.⁵ „A lelkiismeret torzulásának egyéb okai: 1) a túlzó legalizmus (rigorista felfogás), illetve a törvényeket kellően komolyan nem vevő laxizmus...”⁶ A kánonjog fejlődése illetve a kodifikáció nem öncélú feladat. Azt mindig megelőzi az egyház belső életének hitbéli vagy személyi jellegű válsága vagy éppen csak a társadalmi jelenségekre való reagálás. Kuminetz a lelkiismeret egyházi-vallási problémájára utal, és itt vetődik fel a legalista irányzatnak egy olyan problémája, amely a lelkiismeretben arra a téves útra visz, hogy minden vallási-biblia-egyházi előírást, mintegy életvezető fonalat csakis és kizárólag szó szerint lehet és kell illetve szabad értelmezni, és ennek szellemében kell élni. A rigorizmus egy gyakorlati megvalósulása a lelkiismerettel kapcsolatban. Az egyházi jogban a túlzó legalizmus szintén megjelenik és annak a harca húzódik végig mind a mai napig az egyházjog történetén, hogy végeredményben a legalista irányzat és az egyéb jogszabály értelmezési eljárások közül melyik a helyénvaló.

Más szempontból közelíti meg a legalizmus problémáját Órsy László. Tanulmányában új horizontként szemléli a legalizmus kérdését, hiszen ez útjában áll az ökumenizmus mozgalmának.⁷ „Döntően fontos az ökumenikus dimenzió vállalása és megőrzése. A római katolikus egyházat története során nemegyszer érte a túlzott legalizmus vádja; az ökumenikus véleménycserék alkalmával, bár szelídebb hangnemben, de nem kevésbé határozottan még napjainkban is elhangzik ez a bíráló. Ha különvált testvéreink úgy látnak minket, mint akik a legalizmus súlyos terhe és a centralizáció igája alatt görnyedezünk, és teljesen lefoglal az egyház hitéletére vonatkozó törvények csűrése-csavarása, egzisztenciális értelemben nem lehetünk túl vonzóak számukra - függetlenül a hittani kérdésekkel foglalkozó ökumenikus párbeszédnek eredményeitől.”⁸ Napjainkban új problémaként jelenik meg a legalizmus kérdése, amikor is a vallások, sőt a vallások

3 Vö. ERDŐ Péter: *Egyházjog*. SZIT, Budapest 2014. (átdolgozta: SZUROMI Szabolcs Anzelm, ötödik, javított kiadás) 66-76.

4 Vö. ERDŐ Péter 2014. 76-81.

5 KUMINETZ Géza: A lelkiismeret mivolta és rendeltetése katolikus szemmel. *Instum Aequum Salutare* 2009/3. 19–56. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20093sz/02.pdf> (2019. 12. 19.)

6 KUMINETZ Géza 2009. 37-38.

7 ÓRSY László: Új horizont felé. *Vigilia* 1994/8. 562-576. https://vigilia.hu/node/Vigilia_1994_08_facsimile.pdf (2019. 12. 19.)

8 ÓRSY László 1994. 571.

által diktált jogi rendszerek is összeütköznek és némi hasonlóságot is észrevehetünk.⁹ A legalizmus azonban számos esetben nagyon nehéz feladat elé állítja mind a hittudósokat, mind a kánonjogászokat és természetesen magukat a gyakorló lelkipásztorokat és híveket egyaránt. Éppen ezért a legalizmushoz való egyházjogi viszony tisztázásra szorul. A jog értelmezése általában sem egy könnyű feladat. Olyan ez, mint amikor a könnyű eset és nehéz eset fogalmakról beszélünk. Ha minden eset egyértelmű megoldásra vezetne, egyszerű lenne a jog gyakorlása, de az esetek többsége nehéz eset, sok-sok eldöntendő kérdésre kell koncentrálni. A helyzet pontosan így van a kánonjogi normák értelmezése esetén is. Vagyis meg kell találni azt a módszert és a szabályrendszert, amelynek alapján nem legalista, hanem a többség számára elfogadható módon történik a kánonjogi normák értelmezése és alkalmazása.

Vegyünk egy példát a hatályos CIC 1983-ból. A házassággal kapcsolatban ezt írja a kódex: „1055. kán. – 1. §. A házassági szövetséget, amelyben a férfi és a nő az egész élet olyan közösségét hozza létre egymással, amely természeténél fogva a házasfelek javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul, Krisztus Urunk a megkereszteltek között a szentség rangjáraemelte. – 2. §. Ezért megkereszteltek között nem állhat fenn érvényes házassági szerződés anélkül, hogy ugyanakkor ne lenne szentség is.”¹⁰

Mármost mi a probléma akkor, ha legalista módon, szinte szó szerint értelmezzük a kánont, annak is 1. §-át? Először is megjelenik a szövetség fogalma, amely a polgári jogból szerződésnéként ismert, bár etimológiailag van némi különbség a két szó között. Ugyanakkor lentebb már megtaláljuk a szerződés szót. A szerződés egyben szentség is. A probléma az, hogy a leendő házaspárok esetében a szerződés létrejöttét esetleg még elismerik és részben ismerik, de mitől ismernék a mai korban a szentség kifejezést. Vagyis, ha a törvény szövegét legalista módon értelmezzük, a házasság csak szentségként létezik, ezzel együtt szerződésnéként is. A nem vallásos paradigmában gondolkodó jogász meg kell, hogy álljon, mert nem tud mit kezdeni a szentség szóval. A jogilag nem képzett teológus talán nem ismeri eléggé a szerződés szó jogi jelentését. Ugyanakkor, ha tágabban értelmezzük a kánont, akkor láthatjuk, hogy a lényeg jogilag arról szól, hogy egy szövetségről van szó, amely férfi és nő között állhat fent, és amelynek kettős célja van: gyermekek vállalása és egymás kölcsönös boldogítása. Az, hogy ez szerződés és szentség nem kell feltétlenül teológusként illetve jogászként tudni, csak átlagos, hétköznapi szinten. A legalista értelmezés hajlandó lenne azt tartani, hogy a szentség létrejöttét kell akarni, ez viszont nem minden esetben lehetséges, amitől függetlenül még érvényes és létrejött a házasság.¹¹

9 Vö. MAROS Kitti: *A japán, a kínai, a muzulmán, a hindu jogi kultúra és ezek modernizációs lehetőségei*. PhD-értekezés, Pécs 2008. 132. <https://old.ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/maros-kitti/maros-kitti-vedes-ertekezes.pdf> (2020. 01. 11.)

10 Érdemes megnézni a különböző versengő felfogásokat is. Vö. BOJNÁR Katinka-SCHANDA Balázs: Házassági jogrendszerek versenye, vagy párkapcsolati szupermarket? *Iustum Aequum Salutare* 2016/2. 171-185. http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20162sz/11_Bojnar_Schanda_IAS_2016_2.pdf (2020. 01. 11.)

11 Házasság felbontása az egyházi jog alapján nem lehetséges a katolikus egyházban. Az

Neil MacCormick „A legalizmus etikája” című tanulmányában a legalizmusról ezt írja: „Én viszont itt a legalizmust olyan jogpolitikai felfogásként értelmezem, mely szerint a jogi szabályozás alá tartozó ügyeket és a vitákat, amennyire csak lehet, kellőképpen általános és egyértelmű, előre lefektetett szabályok szerint kell elrendezni.”¹² Ez alapján a kánonjog esetében is az a kérdés, vajon kellően általános és egyértelmű-e a szabályrendszer? Vajon az esetek többségében alkalmazható-e a kánonjogi norma egy adott ügy eldöntése illetve lebonyolítása érdekében?

Vélhetően ismét egy példa segít bennünket a megértésben. A katolikus kánonjog a házasságok esetében megkülönbözteti azt, amikor a házasságot két katolikus köti, azután azt az esetet, amikor az egyik fél katolikus a másik pedig más keresztény felekezethez tartozik valamint azt az esetet, amikor az egyik fél katolikus a másik pedig nem megkeresztelt. A kánonjog szerint abban az esetben, ha két keresztény köt házasságot, de az egyik nem katolikus, engedélyre van szükség az ordináriustól. Ezt az esetet hívják vegyes házasságnak.¹³ Ebben az esetben van olyan ordinárius, aki előre megadja az adott évről az engedélyt. A másik esetben az engedély előre nem adható meg, csak a konkrét esetre, egyesével. Itt az egyik fél katolikus a másik pedig nem megkeresztelt. Erről az érvénytelenítő akadályok között van szó.¹⁴ Az adott kánonok legalista értelmezése sok esetben nem tenné lehetővé érvényes házasság megkötését vallási akadályok miatt. A kánonjog azonban már előre szabályozza és a helyi püspöki konferenciák mindent megtesznek azért, hogy a legalizmus helyett egy olyan értelmezés éljen, amely minden katolikus esetében egyszerre veszi figyelembe a kánonjog betűjét valamint az élet kívánalmait.

MacCormick tanulmányában a „legalizmusnak nevezett megközelítés lényege az, hogy elvonatkoztat a kérdés tartalmi megvitatásától – attól, hogy erkölcsileg helyes és igazolható-e, ha terroristákat gondolkodás nélkül lelőnek.”¹⁵ A legalizmus tehát megkülönbözteti az erkölcsi helyesség kérdését attól, hogy van-e jogi igazolás a törvény nevében eljárónak. Az erkölcsi elvárás tehát az, hogy vizsgálni kell a pozitív jog előírásait.¹⁶ Szerzőnk a legalizmus etikája alatt azt érti, hogy az erkölcsi és politikai értékek mellett kell állást foglalni.¹⁷ A jog és erkölcs elválasztása szükséges, bár sokszor nehezen végrehajtható feladat.

A kánonjog esetében is azt látjuk, hogy itt még inkább megjelenik az erkölcs és a jog kérdésköre. Hiszen, mint azt fent láttuk, ha a házasságjogot mereven szemléljük,

érvénytelenség kimondásáról lehet szó. A felbontás, mint tudjuk, világi jogi fogalom. Érdeemes elolvasni a felbontással kapcsolatban: NAGY Sándor: *A házasság felbontása Budapesten (Pest-Budán) a 19. században*. PhD. téziszfüzet. ELTE, Budapest 2012. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/nagysandor/tezis.pdf> (2020. 01. 05.)

12 MACCORMICK, Neil., *A legalizmus etikája*, In.: Bódig Mátyás, Győrfi Tamás, Szabó Miklós (szerkesztők) *A Hart utáni jogelmélet alap problémái*. Miskolc, Bíbor, 2005, 75.

13 Vö. CIC 1983. 1124-1125. kán.

14 Vö. CIC 1983. 1086. kán.

15 MACCORMICK Neil 2005. 77.

16 MACCORMICK Neil 2005. 77.

17 MACCORMICK Neil 2005. 80.

akkor sok esetben nem juthatunk helyes és igazságos döntéshez. Éppen azért kell utalnunk a házasság érvénytelenségét kimondó eljárás egyszerűsítésére és az ehhez szorosan kapcsolódó szentségekhez való járulás kérdésének elegánsabb megoldására. Bár számos kritikai álláspont fogalmazódik meg Ferenc pápa reformjaival kapcsolatban, véleményünk szerint a helyesség és igazságosság erénye is előtérbe került, amikor a reformlépések megtörténtek.¹⁸ A pápai döntést egyrészt megnyilatkozásaiban¹⁹ másrészt az *Amoris laetitia* kezdetű körlevelében tette közzé. A házasság érvénytelenségének kimondása egyszerűbb és főként gyorsabb lehet, másrészt, amennyiben mégsem lehet a házasság érvénytelenségét megállapítani, akkor is lehetővé válik megszorításokkal ugyan a szentségekhez való járulás.²⁰ Ez utóbbi még több kritikát váltott ki bizonyos egyházi körökben. Végeredményben úgy vélem, hogy ebben az esetben arról van szó, hogy a *lex*-nek, vagyis az írott kánonjognak rendeljük alá az emberi és erkölcsi értékeket, vagy tovább lépünk és mivel számos korábbi döntés meggyőzött bennünket arról, hogy erkölcsileg nem helyeselhető a szentségtől való elzárással büntetés életfogytiglan, azért a kánonjog értelmezésének új dimenziójára lépünk át és ezzel számos nehéz esetet meg lehet oldani.

Ferenc pápa a sok kérdésre, mely arra vonatkozott, hogy miként kell értelmezni a házasság szentségének érvénytelenségét kimondani nem lehetséges esetekben a szentáldozás lehetőségét, így válaszolt: „Más, bonyolultabb körülmények között, és amikor nem lehet elnyerni a házasság semmisségének kinyilvánítását, előfordulhat, hogy az említett választás nem valósítható meg. Ennek ellenére, mégis lehetséges a megkülönböztetés útja. Ha arra a felismerésre jutunk, egy konkrét esetben, hogy léteznek korlátozó tényezők, amelyek csökkentik a felelősséget és a bűnösséget, különösen akkor, amikor egy személy úgy látja, hogy újabb mulasztást követne el, és kárt okozna új kapcsolatában nevelt gyermekeinek, az *Amoris Laetitia* megnyitja a bűnbocsánat és az eucharisztia szentségéhez járulás lehetőségét. Ezek lehetővé teszik neki, hogy a kegyelem erejével érettebbé váljon és fejlődjön.”²¹

18 „A megkötött és elhált házasságot semmiféle emberi hatalom és semmiféle ok nem bonthatja fel, kivéve a halált – hangzik a katolikus egyház tanítása. Vannak azonban olyan esetek, amikor a házasság érvénytelenül kötöttet vagy nem hálták el, ezekben az esetekben van helye az egyházi bírósági eljárásnak. A katolikus egyház továbbra is teljesen szuverén egyházi jogi szabályokat alkalmaz saját szabályai, hitelvi biztosításának fenntartására, közte a házasságkötés és az érvénytelenség megállapítására.” <https://www.hirado.hu/2015/11/11/konnyebb-lesz-veget-vetni-a-katolikus-hazassagoknak/> (2019. 12. 05.)

19 “Manapság a szentségi házasságok nagy része érvénytelen, hiszen a párok nem értik meg teljesen a véglegességet és az elkötelezettséget. Az ideiglenesség kultúrájában élünk” – felelte Ferenc pápa a lateráni bazilikában tartott kongresszus kérdezz-felelek szekciójában.” Ferenc pápa: *Érvénytelen az egyházi házasságok nagy része* <https://777blog.hu/2016/06/18/ferenc-papa-ervenytelen-az-egyhazi-hazassagok-nagy-resze/> (2019. 12. 17.)

20 Vö. <https://www.magyarurir.hu/hirek/ferenc-papa-tanitohivatali-megnyilatkozasa-az-amoris-laetitia-viii-fejezeterol> (2019. 11. 15.)

21 Vö. *Ferenc pápa tanítóhivatali megnyilatkozása az Amoris laetitia VIII. fejezetéről*. Itt a Buenos Aires-i püspök magyarázatát emeli ki a pápa. Megjelenik a legalizmus olyan értelmezése,

Összefoglalás

Mint azt láttuk, az ó- és újszövetségi elvek, majd a kánonjog is felveti azt, hogy miként is kell értelmezni a jog írott betűit. A legalizmus véleményünk szerint több olyan pozitív lépést tartalmaz, amelyre érdemes figyelniük. Jó, ha tudjuk, hogy mit tanít a jog, mire jó a jogszabály, hogyan alakítja például az egyházi életet. Azonban ha a betű és a törvény szelleme haldokolni kezd, akkor a szélsőséges legalizmus károssá válik. Érdemes tehát egy olyan értelmezést választanunk, amely egyszerre őrzi meg a törvényt és veszi figyelembe azokat az erényeket, értékeket, amelyek a jogelmélet vissza-visszatérő elemei, és amelyek egyszerre részei a jogi és a kánonjogi halmaznak is. MacCormick ajánlotta a legalizmus egy fajtáját olvasóinak. Kiegészítve őt, a legalizmus az etikai őszinteségre és a komoly jogszabály értelmezésre valamint a jogon kívüli területekre is kell, hogy figyelmeztessen bennünket.

Tárgyszavak

legalizmus, kánonjog, házasságjog, szerződés, etika, MacCormick, Amoris Laetitia.

Felhasznált irodalom

- Az egyházi törvénykönyv, Codex Iuris Canonici. (szerkesztette, fordította és magyarázatot írt: Erdő Péter): SZIT, Budapest 2015. (ötödik kiadás)
- BOJNÁR Katinka-SCHANDA Balázs: Házassági jogrendszerek versenye, vagy párkapcsolati szupermarket? *Iustum Aequum Salutare* 2016/2. 171-185.
http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20162sz/11_Bojnar_Schanda_IAS_2016_2.pdf
- ERDŐ Péter: Egyházjog, SZIT, Budapest 2014. (átdolgozta: SZUROMI Szabolcs Anzelm, ötödik, javított kiadás)
- KUMINETZ Géza: A lelkiismeret mivolta és rendeltetése katolikus szemmel. *Iustum Aequum Salutare* 2009/3. 19–56. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20093sz/02.pdf>
- MAROS Kitti: *A japán, a kínai, a muzulmán, a hindu jogi kultúra és ezek modernizációs lehetőségei*. PhD-értekezés témavezető: VISEGRÁDY Antal tanszékvezető egyetemi tanár Pécs 2008. <https://old.ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/maros-kitti/maros-kitti-vedes-ertekezes.pdf>
- MACCORMICK, Neil, A legalizmus etikája, In: *A Hart utáni jogelmélet alap problémái*. (szerk.: Bódig Mátyás, Györfi Tamás, Szabó Miklós), Miskolc, Bíbor, 2005, 75-85.
- NAGY Sándor: *A házasság felbontása Budapesten (Pest-Budán) a 19. században*. PhD. tézisfüzet. ELTE, Budapest 2012. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/nagysandor/tezis.pdf>

amely fontossá teszi a jogi előírás mellett az erkölcsi felelősség kérdését. [https://www.magyarurkurir.hu/hirek/ferenc-papa-tanito-hivatali-megnyilatkozasa-az-amoris-laetitia-viii-fejezeterol#lightbox\[g83304\]/0/](https://www.magyarurkurir.hu/hirek/ferenc-papa-tanito-hivatali-megnyilatkozasa-az-amoris-laetitia-viii-fejezeterol#lightbox[g83304]/0/) (2019. 12. 05.) Eredeti szöveg: <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/2016/acta-ottobre2016.pdf#page=21> (2019. 12. 05.)

ÓRSY László: Új horizont felé. *Vigília* 1994/8. 562-576. https://vigilia.hu/node/Vigilia_1994_08_facsimile.pdf

SZUROMI Szabolcs Anzelm: Kánonjogtudomány és kodifikáció. Megjegyzések a latin egyházjog kodifikációjához. *Iustum Aequum Salutare* 2008/2. 83–92. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20082sz/06.pdf>

Internetes források

<https://777blog.hu/2016/06/18/ferenc-papa-ervenytelen-az-egyhazi-hazassagok-nagy-rese/>

<https://www.hirado.hu/2015/11/11/konnyebb-lesz-veget-vetni-a-katolikus-hazassagoknak/>

<https://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-tanito-hivatali-megnyilatkozasa-az-amoris-laetitia-viii-fejezeterol>

TÁMOGATOTT LAKHATÁS – EGY INNOVATÍV SZOCIÁLIS SZOLGÁLTATÁS SZABÁLYOZÁSI KÉRDÉSEI

A magyarországi szociális szolgáltatások rendszerét a mai napig a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (Sztv.) közel harminc éve megalkotott hierarchiája és definíciós kényszere határozza meg.

Ebben a – számos szakértő² szerint idejét múlt – nomenklatúrában sajátos jelentése van az „alap” és a „szakosított” kifejezéseknek. A szociális szolgáltatási struktúrában az „alap” szolgáltatási alrendszer mindig az *otthonközeli, bentlakást nem biztosító ellátásokat* jelenti, míg a szakosított formák mindig valamilyen típusú lakhatás megvalósítását foglalják magukban.

Ezen szolgáltatásokat végig tekintve láthatjuk azonban, hogy a szolgáltatások keretein belül, ténylegesen megvalósuló tevékenységek (szolgáltatási elemek) nagyon sok esetben átfedéseket tartalmaznak, vagy lényegében – esetleg más-más néven – ugyanazt a konkrét tevékenységet takarják. Ezen egyezőségek és a bizonytalan körvonalú lehatárolások miatt nem csak a kívülállók, nem szakmabeliek (laikusok), hanem a szolgáltatásokat szervezők, végzők körében is sokszor összemósódnak a határok az egyes elemek között. Ez nem segíti sem a szakmai, sem a pénzügyi fejelem betartását és betartatását. Még nagyobb gond, hogy az igénybevevők, rászorulóik körében sem világosak a szolgáltatási tartalmak és keretek.

A támogatott lakhatás (továbbiakban: TL) ebben az idejétmúlt – *elhatároló, rugalmatlan és sokszor életszerűtlen* – logikai felosztás kereteit feszegetve került 2012-ben a jogszabályba (Sztv.). Nemzetközi kötelezettségekből³ fakadó, hazai stratégiára⁴ is

1 KRE ÁJK Doktori Iskola hallgatója. Témavezető: Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér egyetemi docens, nemzetközi és tudományos dékánhelyettes, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

2 Például: Czibere Károly volt államtitkár előadásai, szakértői megszólalásai (<http://www.macsgyoe.hu/downloads/rendezvenyek/czibere2012.pdf>; 2020.01.05.), és más szakértők (pl.: http://www.esely.org/kiadvanyok/2012_3/2.szekcio.pdf; 2020.01.05., vagy http://www.3sz.hu/sites/default/files/uploaded/pelle_jozsef_-_szocialis_intezmenyek_strukturalis_problemai.pdf; 2020.01.05.)

3 UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), a magyar Országgyűlés által a 2007. évi XCII. törvénnyel kihirdetett egyezmény, melynek magyar nyelvű, értelmező fordításának elérése: <https://www.un.org/disabilities/documents/natl/hungary-ez.pdf> (2020.01.11.)

4 „A fogyatékossgal élő személyek számára ápolást-gondozást nyújtó szociális intézményi férőhelyek kiváltásáról szóló 2017-2036. évekre vonatkozó hosszú távú koncepcióról” (http://www.3sz.hu/sites/default/files/uploaded/pelle_jozsef_-_szocialis_intezmenyek_strukturalis_problemai.pdf; 2020.01.05.)

életvitel elősegítését és fenntartását kell megvalósítania a szolgáltatásnak. Az önálló életvitel azonban eltérő segítséget igényel egyénenként és érintettségenként (fogyatékos, pszichiátriai beteg és szenvedélybeteg személyek helyzetétől, életkorától, állapotától és betegségeitől is függően). Ezt az eltérő szükségletet eltérő módon lehet csak – optimálisan – kielégíteni, ezért a szabályozás önálló elemekre bontva tartalmazza a biztosítandó tevékenységeket:

- lakhatás,
- támogató technikák (mentálhigiénés, életviteli és egyéb kérdésekben),
- kísérés (szükség szerint a közlekedést, szállítást is megoldva),
- étkezés (szükség szerinti diétával is),
- ápolás-gondozás (egészségügyi állapot függvényében),
- fejlesztés (meglévő, esetleg részképességek alapján),
- „társadalmi életben való részvétel” biztosítása.

A szabályozás egyik legérdekesebb sajátosságát az adja, hogy a fenti felsorolás valamennyi eleme (a lakhatás kivételével) megtalálható a szociális alapszolgáltatások körében is.⁶ Lényegében tehát a szociális alapszolgáltatások együttműködő, összeszervezett igénybevételének lehetőségét és az adott személy lakhatását kell biztosítania a támogatott lakhatás megszervezését, biztosítását vállaló fenntartónak.

II. A támogatott lakhatás szolgáltatás kiépültsége

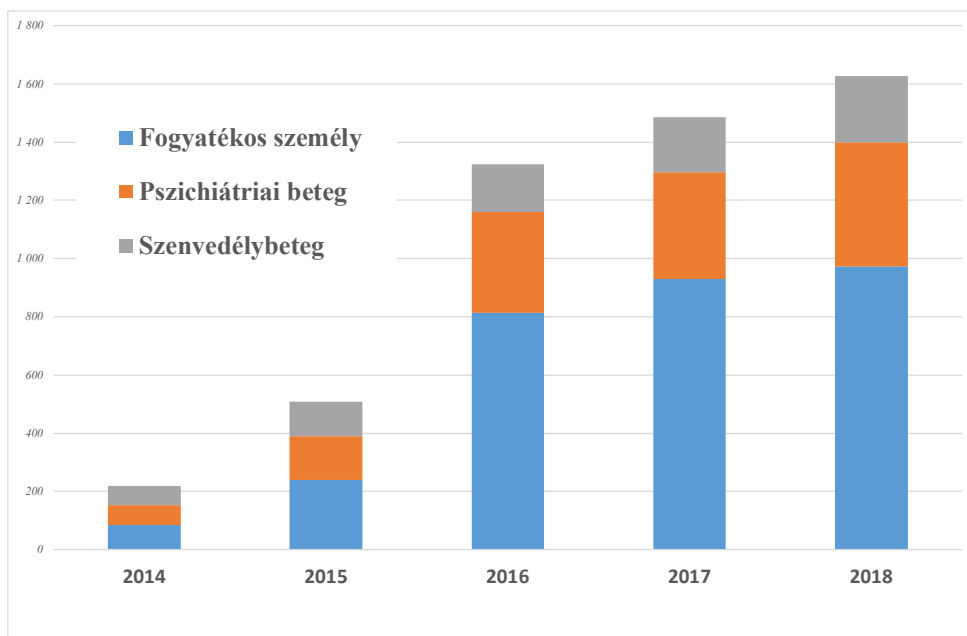
Az elmúlt évek adatai alapján látható, hogy alig változó nagyságban, mindösszesen 92.000 fő él Magyarországon szociális szolgáltatást nyújtó intézményi környezetben, otthonokban. Ezen adaton belül – szintén csekély csökkenést mutatva – a fogyatékossgal élő személyek száma 15.000 fő, a pszichiátriai betegek (pszichoszociális fogyatékossgal élők) száma 8.400 fő, míg a szenvedélybetegek (főként alkoholbetegek) száma 2.000 fő volt.

Mindezen adatokhoz képest a fenti három célcsoportra vonatkozóan, mindösszesen 1.626 férőhelyen⁷ működött az országban támogatott lakhatás. (Érdekes azonban, hogy ez csupán kicsivel kevesebb, mint a kb. 1.800 fő részére szolgáltató lakóotthonok kapacitása.)

Az összkapacitás dinamikus emelkedését mutatja az alábbi ábra.

6 HOMICSKÓ Árpád Olivér, 2018. (184-191)

7 Forrás valamennyi alapadathoz: KSH; elérhetőség: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsi001.html# (2020.01.12.)

Forrás: KSH és saját számítások.

A célcsoportok szerinti eloszlás a TL adatokban is hozzávetőlegesen tükrözi a tartós bentlakásos intézményben élők arányait, s láthatóan az értelmi fogyatékosokkal élők teszik ki a TL igénybevevők 60%-át.

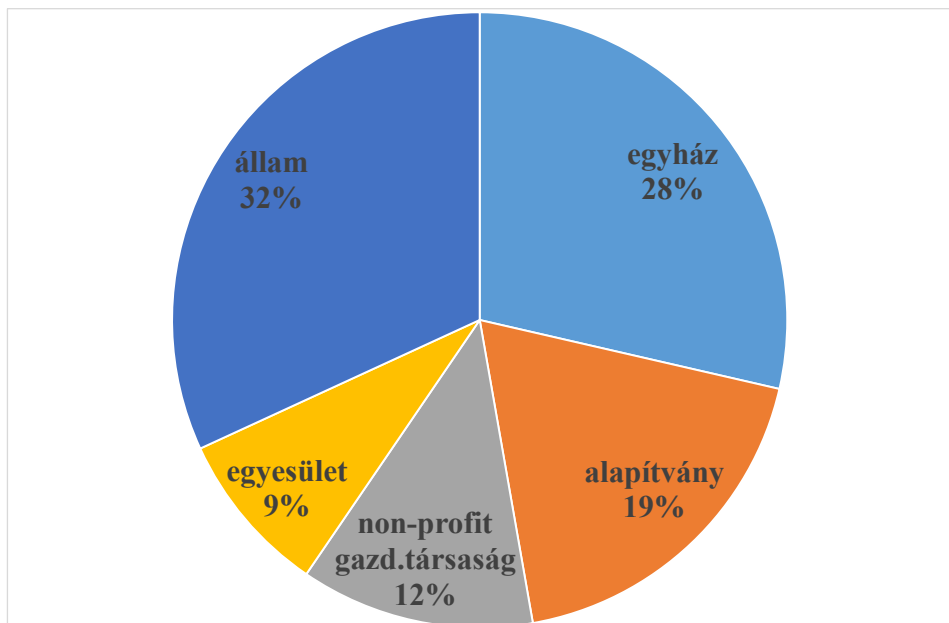
A TL kapacitások területi eloszlása azonban óriási különbségeket mutat. Míg a szociális szolgáltatások kapacitás eloszlásában is látunk egy kelet-nyugati tengelyt hazánkban belül (a keleti megyékben és Budapesten lényegesen magasabb a szolgáltatási kapacitás, mint az országos átlag), addig ez a TL esetében még erősebben látszódik. Olyan szélsőséges adatokat találhatunk, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyében 278 fő élhet TL szolgáltatás keretei között, addig Vas megye vagy Győr-Moson-Sopron Megye érintettjei egyetlen férőhelyet sem érhetnek el a megyében. A 2018-as statisztikai adatok szerint *nulla (!) férőhely az elérhető kapacitás* pl. ebben a két megyében.

Elemelve a helyzetet – értelmezési lehetőségként – adódik a magyarázat a területileg nem arányos innovációra, hogy a számokat a kitagolási (intézménytelenítési) programba⁸ bevont állami intézmények földrajzi elhelyezkedése is befolyásolhatja. Ez vélhetőleg oka lehet nagyobb eltérésnek, de a TL teljes hiánya valószínűleg más is mutathat, ez azonban további kutatásokat, vizsgálódást igényel.

Érdekes még röviden elemezni, hogy a TL milyen fenntartói háttérrel valósul meg. Alapul véve azt a közkeletű megfigyelést, szervezetszociológiai alaptézist, hogy a kisebb szervezetek rugalmasabb és mozgékonyabb változásokra, fejlődésre képesek,

8 ANDRÁCZI-TÓTH Veronika – BÓDY Éva – CSICSELY Ágnes – NYITRAI Imre: *Az intézménytelenítés kapujában - A Pixelből kép válhat?*, Esély 2011/4. szám (35-57)

fejlesztési potenciálban gazdagabbak, innovatívabbak, akkor félig már magyarázatot is kapunk a jelenlegi helyzetre.

Forrás: KSH és saját számítások.

Az összkép alapján „egészséges” szerkezetben alakul a kapacitások fenntartói háttere: egyharmad-egyharmad arányban vesz benne részt az állam, az egyházak és a civil szféra szereplői. Az egyesületi és alapítványi formában létrejött TL kapacitások kezdeményezői és fenntartói mögött nagyon sokszor érintetti csoportok (többnyire szülők közösségei) állnak. Ez a tendencia már az 1990-es években, az ún. lakóotthoni fejlesztések idején is tapasztalható volt.

Szociális ágazati tények alapján látható az is, hogy nem a nagy, történelmi egyházak, komoly hierarchiával működő fenntartói szervezetek, hanem a helyi, gyülekezeti szintű és többször máltai háttérű egyházi szervezetek alakítottak ki és működtetnek TL-t. Ezek és a civil fenntartású TL-ek (egyelőre) laza hálózati együttműködése éppen a 2010-es évek végén kezdett el működni.⁹

III. A támogatott lakhatás szabályozási sajátosságai

A támogatott lakhatás (továbbiakban: TL) szabályozási beágyazottságának bemutatásához szükséges megismerni nemcsak a szociális szolgáltatások szabályozásáért

⁹ A keretet is egyházi szereplő adja, a hálózat gondozása a Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központ támogatásával valósul meg (forrás: *Alap Vető*, 2019. december 2. évfolyam 23. szám)

felelős joganyag vonatkozó részeit, hanem a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségükbiztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (Fot.) vonatkozó részeit is.

1. A támogatott lakhatás szabályozása a Fot. keretei között

A Fot. nem csak általánosságban és nem csupán a fogyatékosokkal élők jogai oldaláról fogalmaz meg kereteket, hanem konkrét szolgáltatásokat illetve azokra való hivatkozást is tartalmaz. (Ilyen például a támogató szolgálat, mint speciális szociális alapszolgáltatás.)

A Fot. alapján a fogyatékosokkal élők *választási lehetőséggel élhetnek* a családi, lakóotthoni, vagy intézményi lakhatási forma között. A törvény nem tartalmaz rendelkezést a kapcsolódó szolgáltatásokról, például az ún. személyi segítő szolgálat igénybevételéhez való jogról, mely számos országban lehetővé teszi az önálló életvitelt a fogyatékosokkal élők számára.¹⁰

A lakhatással kapcsolatban azonban csak egy konkrétum szerepel a törvényben, mégpedig az értelmező rendelkezések között:

4. §

e) *lakóotthon*: a fogyatékos személy önálló életvitelét elősegítő, kisközösséget befogadó lakhatási forma¹¹

Megjelenik tehát az önálló életvitel, de csak a lakóotthoni ellátási forma bemutatásakor. A lakóotthon azonban – ahogyan azt később részletesebben bemutatom – egy bentlakásos ellátási forma „családiasabb méretű” változata, s valójában a „nagy intézményekhez” nagyon hasonló formájú, szabályozású változata a bentlakást nyújtó szociális szolgáltatásoknak.

A lakhatással kapcsolatos újabb – és egyben utolsó – pont a törvényben éppen az önállóság, az önálló életvitel, és az inklúzió kapcsán jelenik meg.

*Lakóhely, közösségbe való befogadás, önálló életvitel!*¹²

17. §

(1) A fogyatékos személynek joga van a fogyatékoságának, személyes körülményeinek megfelelő - családi, lakóotthoni, intézményi - lakhatási forma megválasztásához.

Ahogy látható, ez nem a szolgáltatási tartalom oldaláról, hanem a fogyatékos személy önálló döntéshozatala oldaláról, a lakhatási körülmények megválasztásának szabadsága kapcsán rögzít jogokat.

Látható tehát, hogy a TL még csak említésre sem kerül a Fot.-ban. (A TL szabályozása 12 évvel a Fot. elfogadása után született meg.) Ez azonban leginkább a Fot. felülvizsgálatának és valós, szabályozási rendszerben elfoglalt helyének meghatározása kérdéseit veti fel, mely nem tárgya jelen írásnak.

10 GRADWOHL Csilla: A fogyatékosokkal élők közösségben való élethez fűződő jogáról, *De iurisprudentia et iure publico*, VIII. évfolyam, 2014/3. szám (1-13)

11 Megállapította: az eredeti jogszabály, bő két évtizede.

12 Megállapította: 2010. évi XXXIX. törvény 30. §. Hatályos: 2010. III. 31-től.

2. Sajátosságok a TL-szabályozásban

A szociális törvény (Sztv.) a támogatott lakhatást – alapbesorolás szintjén legalábbis – kivieszi a tartós bentlakásos intézményi (intézeti) kategóriából:

57. §

(2)

A személyes gondoskodás keretébe tartozó szakosított ellátást

- a) az ápolást, gondozást nyújtó intézmény,
- b) a rehabilitációs intézmény,
- c) a lakóotthon (a továbbiakban a)-c) pont együtt: tartós bentlakásos intézmény),
- d) az átmeneti elhelyezést nyújtó intézmény (a továbbiakban a)-d) pont együtt: bentlakásos intézmény),
- e) a támogatott lakhatás,¹³
- f) az egyéb speciális szociális intézmény¹⁴ nyújtja.¹⁵

A törvényi szinten megvalósuló szabályozás rendkívül részletesen magában foglalja azt is, hogy a sajátos, korábbi szolgáltatási értelmezésekbe közvetlenül nem illeszthető, új forma milyen tartalmi követelményeket hordoz. A részletes szabályozás törvénybe foglalása – tapasztalatom szerint – mindig egyfajta „védelem”, vagy prevenció részét képezi: a szabályozást alkotó a *szabályok könnyű változtathatóságának* elkerülése érdekében illeszti/illesztheti az adott pontokat – országgyűlési elfogadást igénylő – jogszabályba.

Látható ez a lenti részletszabályok kapcsán is, ahol a TL önálló fejezetet is kapott.

*Támogatott lakhatás*¹⁶

75. §

(1) A támogatott lakhatás a fogyatékos személyek, a pszichiátriai betegek - ide nem értve a demens személyeket - és a szenvedélybetegek részére biztosított ellátás, amely az életkornak, egészségi állapotnak és önellátási képességnek megfelelően, az ellátott önálló életvitelének fenntartása, illetve elősegítése érdekében biztosítja

- a) a lakhatási szolgáltatást,
- b) az önálló életvitel fenntartása, segítése érdekében a mentálhigiénés, szociális munka körébe tartozó és egyéb támogató technikák alkalmazásával végzett esetvitelt,

13 Megállapította: 2012. évi CXVIII. törvény 5. §. Hatályos: 2013. I. 1-től.

14 Apró érdekesség, de a rendszer szabályozási útvesztőjéről, 'dzsungeljáról' sokat elárul, hogy nyolc esztendő, központi közigazgatásban töltött, több évtizedes szociális szférában szerzett tapasztalat alatt sem derült ki számomra (sem), mit is jelent az 'egyéb speciális szociális intézmény' értelmezési kategória. Vélhetően vagy egy teljesen kiürült, esetleg már eleve 'gumisabályozást' megengedő kategóriaként kerülhetett a szabályozásba.

15 Kiemelések a szerzőtől.

16 Megállapította: 2012. évi CXVIII. törvény 7. §. Hatályos: 2013. I. 1-től.

c) a közszolgáltatások és a társadalmi életben való részvételt segítő más szolgáltatások igénybevételeiben való segítségnyújtást,

d) az ellátott komplex szükségletfelmérése alapján, erre vonatkozó igény esetén

da) a felügyeletet,

db) az étkeztetést,

dc) a gondozást,

dd) a készségfejlesztést,

de) a tanácsadást,

df) a pedagógiai segítségnyújtást,

dg) a gyógypedagógiai segítségnyújtást,

dh) a szállítást,

di) a háztartási vagy háztartást pótló segítségnyújtást.¹⁷

Támogatott lakhatásban az (1) bekezdés szerinti személy gyermeke is ellátható.

(2) Az (1) bekezdés d) pontja szerinti *szolgáltatási elemeket*¹⁸ a fenntartó

a) a (3) bekezdés szerinti szociális szolgáltatást nyújtó szolgáltatóval, intézménnyel a szolgáltatási elem nyújtására kötött megállapodás útján,

b) a támogatott lakhatás részeként, a szakmai létszám és tárgyi feltételek teljesítésével,

c) a szintén saját fenntartásában álló, (3) bekezdés szerinti szociális szolgáltatások útján, vagy

d) az (1) bekezdés d) pontja szerinti szolgáltatási elemekre kiterjedő tevékenységi köre szerinti működési feltételeknek megfelelő szervezet útján, az intézményi szolgáltatások intézményen kívüli szervezet által történő ellátásának szabályai szerint biztosíthatja.

A fenti szabályozásban tehát *két, teljesen innovatív elem* is megjelenik.

Egyrészt az addig – viszonylag – egységes, monolit szolgáltatási kategóriák helyett a sokkal pontosabban megfogalmazható, átlátható kategóriákat választja irányadónak. Ezek az ún. *szolgáltatási elemek*, amelyek olyan alapvető tevékenységeket tartalmaznak, amelyek az érintett személy adott szükségleteihez jól illeszthetők. Ezzel megvalósul a személyre szabott, az egyén meglévő képességeire épülni tudó, önálló életvitelt kialakítani és fenntartani képes segítő tevékenységi kör. (A jelen tanulmányban részletesen nem elemzett kiváltási, kitagolási koncepciók ezt a tevékenységi sort az egyént segítő 'szolgáltatói gyűrűként' fogalmazzák meg.)

Másrészt – és ez kisebb figyelmet szokott kapni – megjelenik a szociális szolgáltatók közötti *együttműködés* lehetőségének (és sokszor életszerű kényszerének) kérdése is. Ugyanis a TL fenntartójának nem kell (szinte nem is lehet) minden elemet önállóan biztosítania, hanem – ahogyan a többségi helyzetekben, mindennapi életvitelünkben is tesszük – a szolgáltatási lehetőségekből kell kialakítani azt az egyénre szabott portfóliót, amely a legjobban szolgálja az önálló életvitel megtartását az érintett, TL-igénybevevőnél. A szabályozás ehhez ráadásul még egészen pontos „útmutatót” is ad.

17 Kiemelés a szerzőtől.

18 Kiemelés a szerzőtől.

75. §

(3) A (2) bekezdés a) és c) pontja szerinti esetben

a) a felügyeletet jelzőrendszeres házi segítségnyújtás, támogató szolgáltatás vagy nappali ellátás,

b) az étkeztetést étkeztetés vagy nappali ellátás,

c) a gondozást házi segítségnyújtás, közösségi alapellátás, támogató szolgáltatás vagy nappali ellátás,

d) a készségfejlesztést közösségi alapellátás, támogató szolgáltatás vagy nappali ellátás,

e) a tanácsadást közösségi alapellátás, támogató szolgáltatás, nappali ellátás vagy család- és gyermekjóléti szolgáltatás,

f) a pedagógiai segítségnyújtást támogató szolgáltatás, nappali ellátás, család- és gyermekjóléti szolgáltatás vagy gyermekek napközbeni ellátása,

g) a gyógypedagógiai segítségnyújtást támogató szolgáltatás, nappali ellátás vagy család- és gyermekjóléti szolgáltatás,

h) a szállítást támogató szolgáltatás vagy falugondnoki és tanyagondnoki szolgáltatás,

i) a háztartási vagy háztartást pótló segítségnyújtást házi segítségnyújtás, nappali ellátás vagy támogató szolgáltatás nyújtására a szolgáltatói nyilvántartásba bejegyzés alapján jogosult szervezet útján lehet biztosítani.

Véleményem szerint ez a szabályozási 'mátrix' már túlzottan aprólékos, de a szabályt megfogalmazók abból a – sajnos teljesen igazolt – helyzetből indultak ki, amely szerint a szociális szolgáltatásokat fenntartó, irányító személyek nem ismerik, sokszor nem is látják át a szociális szolgáltatások egészét. Az ellátotti jogok érvényesítése és az ellátási biztonság érdekében így egy nagyon pontos, szinte mindenre kiterjedő itinert fogalmaztak a szabályozásért felelős szakemberek a törvényben.

Fontos még kiemelni, hogy a TL szabályozás egyik sarkalatos pontja a lakhatási szolgáltatás (szolgáltatási elem) mérete, vagyis a használt lakás/ház méretének, nagyságának, befogadóképességének a kérdése. Nagyon sokan a teljes intézménytelenítési folyamat sarokkövének tekintik a minél kisebb – lehetőleg egyszemélyes lakhatást biztosító – formák meglétét vagy hiányát mind Magyarországon¹⁹, mind Európában.²⁰

A pontosság kedvéért a törvény tehát ezeket a paramétereket is szabatosan rögzíti.

75. §

(5) A lakhatási szolgáltatás

a) legfeljebb hat fő számára kialakított lakásban vagy házban, vagy

b) hét-tizenkét fő számára kialakított lakásban vagy házban, vagy

c) legfeljebb ötven fő elhelyezésére szolgáló lakások, épületek együttesében biztosítható.

19 A hazai gyakorlat legerősebb – politikai elfogultságoktól sem mentes – szereplőjének 2019-es véleménye: <https://tasz.hu/cikkek/aggasztoelojelekakitagolasjovojerol> (2020.01.14.)

20 *From institutions to community living for persons with disabilities: perspectives from the ground*, forrás: <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/independent-living-reality> (2020.01.14.)

A gyakorlat nyelvén tehát ez azt jelenti, hogy a TL lakhatási eleme kisebb-nagyobb lakásban, házban vagy társasház/lakó park jellegű épületekben oldható meg. (Érdekesség: a népesség nem intézményekben élő része, vagyis a lakosság 99%-a éppen ezen lakhatási formákban él.)

A szabályozás további, rendkívül újszerű eleme éppen az egyénre szabottságot szolgálja, ugyanis a nagyon pontos diagnózis érdekében a TL igénybevételét megelőzően egy – rendkívül aprólékos, részletes mérőeszközként kifejlesztett – *teljeskörű szükségletfelmérés* elvégzését írja elő. Az ún. komplex szükségletfelmérés eredményeként – ha szakmailag megfelelően és elfogulatlanul használják a mérőeszközt – pontosan meghatározható, hogy milyen, személyre szabott szolgáltatásokra, szolgáltatási elemekre van szükség az érintett TL-igénybevevőnek.

Ennek kötelezettségét a szabályok szigorú követelményként rögzítik.

75. §

(6) Támogatott lakhatás - a (7) bekezdés szerinti kivétellel - a komplex szükségletfelmérés, illetve fogyatékos személy esetében a 70. § (5) bekezdése szerinti alapvizsgálat és a komplex szükségletfelmérés megtörténtét követően, annak eredménye alapján nyújtható.

(7) Ha az ellátott ápolást, gondozást nyújtó intézményből vagy ápoló-gondozó célú lakóotthonból kerül támogatott lakhatásba, az ellátott komplex szükségletfelmérését - folyamatos ellátása mellett - az intézményvezető végzi el. A komplex szükségletfelmérés alapján kell meghatározni az (1) bekezdés d) pontja szerinti szolgáltatási elemeket, annak eredménye azonban a támogatott lakhatásra való jogosultságot nem érinti.

(7a) Kiskorú ellátása esetén az (1) bekezdés d) pont da) és db) alpontja szerinti szolgáltatási elemeket minden esetben biztosítani kell azzal, hogy a felügyelet szolgáltatási elem kizárólag személyes jelenléttel biztosítható.

(8) Ha az ellátott 50 férőhelyesnél nagyobb ápolást, gondozást nyújtó intézményből kerül támogatott lakhatásba, az ápolást, gondozást nyújtó intézmény férőhelyszámát - a támogatott lakhatásba átkerülő ellátottak számával megegyezően - csökkenteni kell.

IV. Miért innovatív szociális szolgáltatás a támogatott lakhatás?

A címben szereplő kérdést talán akkor a legegyszerűbb megválaszolni, ha a támogatott lakhatást a jóval korábban szabályozásba kerülő lakóotthoni elhelyezéssel vetjük össze.

A törvény ebben a kérdésben egyértelmű: a lakóotthoni ellátás elsősorban ugyanolyan tartós bentlakásos intézményi forma, mint az ápoló-gondozó vagy rehabilitációs célú otthonok. Jelentősebb eltérést a lakhatás mérete jelent (legfeljebb 6-12 fő elhelyezése).

A támogatott lakhatás „mérete” alapvetően hasonló (1-12 fő), de tartalmazza a legfeljebb 50 fős (kvázi társasházi) lakhatás megszervezését is.

A különbség azonban abban áll – és a TL innovatív jellegét ez igazolja –, hogy a lakóotthonban törekedhetnek az önálló életvitel elérésére (opcionális szakmai programelem), és támogathatják az intézményes kötelekek, szabottságok egyes elemeinek

szigorát (étkezés, programszervezés stb.). Mindez a támogatott lakhatásban *alapvető követelmény*: elsősorban az egyénre szabott, önálló életvitelt mindenképpen biztosító körülmények megteremtése az elvárás, a lakhatás „mérete” már ehhez képest csak technikai-szervezési kérdés (értelemszerűen egy szobatárshoz alkalmazkodni könnyebb feladat, mint több tucat „társasházi lakótárshoz”).

Részletkérdésnek tűnik, de nagyon fontos lenne – szakmai és ellátottjogi oldalról – lefolytatni azokat a vitákat, amely a középsúlyos, súlyos, és halmozottan fogyatékos személyek, egyes – ön- és közveszélyes eseteket is felmutatni tudó – pszichiátriai kórképpel, vagy súlyos szenvedélybetegségben szenvedők eseteit külön megvizsgálná. Ezek a viták feltehetnék – és jó esetben megválaszolhatnák – azt a kérdést, hogy az ellátási biztonság oltárán (különösen magas ápolási-gondozási szükséglet, 0-24 órás felügyeleti igény esetén) mi minden áldozható fel a – sokszor rosszul értelmezett – emberi jogi elvárások érdekében. Hol van az ésszerű megoldás az erőforrás-korlátok, ellátási biztonság és szabadságjogok értelmezési keretében?

A támogatott lakhatás bevezetése, szakmailag helyes működtetése azonban még így is egy fontos lépést már megtett az önálló életvitel felé, a nagy létszámú intézmények lebontásának céljából. Ezzel egyúttal az utóbbi évtized legfontosabb szociális szolgáltatási innovációjává is vált.

Tárgyszavak

szociális szolgáltatás, szociális intézmény, támogatott lakhatás, fogyatékos személyek, pszichiátriai betegek, szenvedélybetegek

AZ ELEKTRONIKUS KÖZJEGYZŐI TÉNYTANÚSÍTÁSOK SZEREPE A VÉDJEGYJOGI PEREKBEN

Bevezetés

A közjegyzői okiratok az ügyleti okirat és a ténytanúsító okirat (közjegyzői tanúsítvány). Az ügyleti okirat közhitelesen tanúsítja a jogügyletre vonatkozó akaratnyilvánítás tényét, a ténytanúsító okiratban a közjegyző a jogi jelentőségű tényeket közhitelesen tanúsítja jegyzőkönyvi vagy záradéki formában.² A közjegyző feladatkörébe tartozik, hogy a jelenlétében lefolytatott jogi jelentőségű cselekményekről, mint például pályázatok bontásáról, sorsolások, árverések lebonyolításának menetéről, váltó, csekk és más értékpapír óvásáról, weblap tartalmáról vagy egyéb jogi jelentőségű tényről teljes bizonyító erejű ténytanúsítványt állítson ki. A közjegyző a tanúsítványban hitelt érdemlően rögzíti a cselekmény megtörténtének helyét, idejét, és módját, illetve a tény fennállását. A közjegyző jelenlétében zajlott és általa tanúsított eseményről, illetve tény fennállásáról készült ténytanúsítvány közhiteles, annak a tanúsítványban leírtak szerinti megtörténte/fennállása nem vitatható.

Egyre többször merül fel annak szükségessége, hogy egy adott weboldal aktuális tartalmát közhiteles formában „elmentsük” későbbi felhasználás céljából. A világhálóra jogtalanul felkerült adatok, kép- és hangfelvételek, a személyek jogait sértő tartalmak sokkal szélesebb nyilvánossághoz jutnak el, így sokkal nagyobb kárt is okozhatnak. Amennyiben egy honlapon valamilyen jogunkat sértő tartalom jelenik meg, olvastunk egy reklámot, amiről a vásárlást követően derült ki, hogy félrevezető volt, regisztráltunk valamire, ami ingyenesnek hirdeti magát, és most felszólítást küldtek, hogy fizessünk, vagy esetleg a védjegyünket használják jogtalanul. Gyakran előfordul, hogy a védjegy jogosulatlan felhasználásával sértik a védjegyjogosult jogát, akinek felszólításának eredmény esetleg nem az, hogy panaszát orvosolják, hanem az, hogy az oldal üzemeltetője frissíti a honlapot, esetleg végleg eltüntetve ezzel az ominózus tartalmat, miközben a jogosultnak kára keletkezik. Legyen azonban bármilyen ügyes is a honlap üzemeltetője a „nyomok eltüntetésében”, amennyiben a jogosult rendelkezik közjegyzői okirattal az adott weblap korábbi tartalmára vonatkozóan, akkor a jogosultnak már nem kell bizonygatnia az állítását: a közjegyző által készített ténytanúsítvány közhitelesen, visszadátumozhatatlanul tanúsítja, hogy az adott honlap a tanúsítvány elkészültének időpontjában mit tartalmazott

1 KRE ÁJK Doktori Iskola hallgatója. Témavezető: Dr. habil. Udvary Sándor PhD, egyetemi docens, KRE ÁJK

2 A közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény 111. § (1) bekezdés.

(vagy mit nem). A ténytanúsítás során a közjegyző ugyan semmilyen következtetést nem vonhat le és nem állapíthatja meg azt sem, hogy az adott esemény vagy állapot jogos vagy jogellenes, de bármit tanúsíthat, amit az eljárása során észlelt.

A tanúsítvány birtokában a jogosultnak jóval nagyobb esélye van mind a sérelmet okozó féllel való eredményes megegyezésre, mind arra, hogy ha perre kerül sor, abban számára kedvező ítélet szülessen.

Gyakorlati bemutatás

A fentiek ismeretében, egy jogeset segítségével tekintsük át – a teljesség igénye nélkül –, hogy egy védjegyjogi per kimenetelére milyen hatással bír a közjegyzők által készített ténytanúsítvány.

A Fővárosi Törvényszék előtt védjegybitorlás megállapítása és jogkövetkezményeinek alkalmazása iránt indított P. 20.001/2013. számú pert a felperes nemzeti és közösségi védjegy bitorlásnak megállapítása és jogkövetkezményeinek alkalmazása iránt.

A felperes a jogosultja a 2009. május 20-i elsőbbségű ... 7 lajstromszámú „... CSŐ” szóvédjegynek. Ugyancsak a felperes javára áll oltalom alatt a ... 1 lajstromszámú „... B ...” ábrás közösségi védjegy, mely a „...” szóelemet nyomtatott, vastagított szárú, fekete színű, enyhén jobbra döntött betűkkel, míg a „B ...” szóelemet valamivel nagyobb méretben, ugyancsak nyomtatott, fekete színű álló formátumú nyomtatott betűkkel jeleníti meg. Mindkét védjegy oltalma a Nizzai Megállapodás szerinti 10. áruosztályon belüli: „barnító készülék, UV-lámpák és barnító lámpák orvosi célokra és barnító készülékek részei, beleértve szűrők és reflektorok”, illetőleg a 11. áruosztályon belüli: „barnító készülék, UV-lámpák és barnító lámpák nem orvosi célokra, barnító készülékek részei, beleértve szűrők és reflektorok” termékek vonatkozásában áll fenn.

A felperes megbízásából eljáró közjegyző 2012. május 8-án elment az alperes által üzemeltetett x-y címbeli szolárium szalonba, ahol kérdésére „... csöveket” ajánlottak neki és ahol az egyik álló szoláriumban található szolárium csöveken félig elégett, könnyen eltávolítható „... B ...” megjelöléssel ellátott matricákat látott és fényképezett le.

Az alperes szolárium szalonjában a csöveken elhelyezett matricákon a felperesi „... B ...” védjegyhez rendkívüli módon hasonló matrica került elhelyezésre, amely tehát mind szóelemeit, mind pedig a tipográfiát tekintve, a védjeggyel összetéveszthetőségig hasonlónak tekinthető. Ami pedig a „... CSŐ” védjegy alperes részéről történt használatát illeti, e körben hivatkozott a csatolt 2012. május 8-án kelt közjegyzői ténytanúsító jegyzőkönyv tartalmára, amely szerint az alperesi szolárium szalonban dolgozó alkalmazott, a felperes megbízásából eljáró közjegyző kifejezett kérdésére határozottan akként nyilatkozott, hogy az álló szoláriumban „... csövek” vannak.

A jogsértő magatartások kezdő időpontját illetően, a felperes hivatkozott a közjegyzői ténytanúsító jegyzőkönyvek felvételének kezdő időpontjára: a ... szolárium ... hu tekintetében ez 2010. május 15., míg a x-y címbeli szolárium szalon vonatkozásában 2012. május 8.

Annak igazolására, hogy az alperes a felperes „... B ...” védjegyéhez hasonló megjelölésű matricákat helyezett el a szolárium csöveken, 1/F/7 alatt ténytanúsító jegyzőkönyvet és annak mellékleteként fényképfelvételeket, valamint számlát csatolt. A ... szolárium ... hu honlapon elérhető tartalom igazolására szintén közjegyzői ténytanúsító jegyzőkönyvet csatolt.

A felperes álláspontja szerint, az alperes által csatolt bizonyítékok az eredetiséget nem bizonyítják. Ami a csatolt számlákat illeti, azok közül csak a 2012. március 5-i vehető figyelembe, az azon szereplő 60 db szolárium cső azonban önmagában olyan csekély mennyiséget igazol, amelyből nem következethető a hosszabb ideig fennálló jogszerű megjelölés használat. A másik számla keltezése időben későbbi, mint a közjegyzői ténytanúsító jegyzőkönyv felvételének időpontja, azaz az akkor szemrevételezett szolárium csövek eredetiségét nem igazolhatja. A s ... cég leveléről a felperes akként nyilatkozott, hogy az annak igazolására nem alkalmas, hogy a felsorolt gyártási számokhoz tartozó csövek lettek volna a szolárium szalonokban a közjegyzői ténytanúsítvány elkészítésekor.

A csatolt közjegyzői jegyzőkönyv tartalmából megállapíthatóan a reklámozás egyértelműen az alperesi szolgáltatások ismertté tételét szolgálja, a tartalom tehát az alperes érdekében került fel. Mivel bizonyítást nyert, hogy az alperesi szolárium szalonban a matricák elhelyezése védjegybitorlónak minősül, ezért az e szalonokban folyó szolgáltatások reklámozása szintén védjegybitorlás. A bíróság az alperesi védekezéssel szemben arra a következtetésre jutott, hogy a ... szolárium ... hu oldalon elhelyezett tartalom egyértelműen az alperes tevékenységéhez köthető.

Noha az alperes vitatta a keresetlevél fénykép mellékleteinek valódiságát, a védjegybitorlást azonban a felperes nem a fényképekkel kívánta bizonyítani, hanem a közjegyzői ténytanúsító jegyzőkönyvvel. Az alperesnek tehát azt kellett volna bizonyítani, hogy szolgáltatásait olyan eredeti „... B ...” szolárium csövekkel ajánlotta fel, nyújtotta és reklámozta, melyeken nem került matrica felhelyezésre. A kifejtettek szerint azonban az alperesnek ezt nem sikerült megfelelően bizonyítani.

A bíróság ugyanakkor nem találta megalapozottnak az alperes által üzemeltetett Árpád út 122. szám alatti szolárium szalonban a bitorlással érintett termékek lefoglalására és azok jogsértő mivoltától történő megfosztására irányuló kereseti kérelmet. A csatolt a ... szolárium ... hu honlap tartalmáról készült közjegyzői okiratban ugyanis az Árpád úti szolárium szalon nem került feltüntetésre, az ott folyó alperesi szolgáltatásokkal a felperes egyik védjegye sem hozható összefüggésbe, az alperes pedig vitatta, hogy az Árpád úti szalonban is lettek volna „... csövek”. A felperes ezzel kapcsolatosan további bizonyítási indítványt nem terjesztett elő. A bíróság ezért a felperes keresetét e körben alaptalannak találta, ezért azt elutasította. A bíróság a felperes keresetét a x-z címbeli és x-y címbeli szolárium szalonok vonatkozásában alaposnak találta, és ezért a jogsértést megállapította, továbbá alkalmazta az alperessel szemben a kért és a védjegy törvényben rögzített jogkövetkezményeket.

Az alperes az ítélettel szemben fellebbezéssel élt, azonban a Fővárosi Ítéltábla – kismértékben eltérő indokolással –, de az elsőfokú bíróság ítéletét helyben hagyta a Pf. 20.358/2014/4. számú határozatával.

A fenti esetet összefoglalva elmondható, hogy bár az alperes arra hivatkozott, hogy a nála címkével ellátott szolárium csövek eredetiek voltak, és ennek bizonyítására számlákat csatolt, azonban a számlák keltezése későbbi volt, mint a felperes által csatolt helyszíni ténytanúsító közjegyzői okirat kelte. A felperes dátumszerűen pontosan tudta bizonyítani felvételekkel mellékelve, hogy az alperes szalonjaiban mikor, milyen címkével ellátott csövek voltak találhatóak. Az alperes ugyan vitatta a fénykép mellékletek valóságát, a védjegybitorlást azonban a felperes nem a fényképekkel kívánta bizonyítani, hanem a közjegyzői ténytanúsító jegyzőkönyvvel. Tovább segítette a felperes bizonyítását egy másik közjegyzői ténytanúsítvány, amely igazolta, hogy az alperes a honlapján reklám tevékenységet folytatott, amely egyértelműen az alperesi szolgáltatások ismertté tételét szolgálta, a tartalom tehát az alperes érdekében került fel. A ténytanúsítvány azonban nem tartalmazta mindegyik szalon weboldalának tartalmát, ezért amelyikről nem készült közokirat, arról nem nyert megállapítást sem, hogy abban a szalonban az alperes szintén védjegybitorlást követett el. Fontos itt kihangsúlyozni, hogy mivel a közjegyző kérelemre jár el, ezért csak azt jogosult tanúsítani, amire a kérelmező felhatalmazza, vagyis amit a kérelmében megjelöl. Így amennyiben a kérelmező elmulasztotta megjelölni mindegyik weboldalt, úgy a közjegyző sem járhat el önkéntesen. A közjegyző a hozzá benyújtott kérelemhez mindig kötve van.

Összegzés

A fenti jogeset jól mutatja, hogy egy per végkimenetelét mennyiben képes a közjegyző által készített ténytanúsítás, mint bizonyítási eszköz befolyásolni. A közjegyzői okirat tényszerűen tartalmazza azokat az eseményeket, információkat, amelyeket a közjegyző eljárása során megtapasztal. A ténytanúsítás során a közjegyző jogi jelentőségű tényeket tanúsíthat közhitelesen, közokirati formában. Vagyis a közjegyző az általa tapasztalt tényekről közhiteles leírást, fényképet, kép- vagy hangfelvételt készít, amelyek egy jogvita során fontosak lehetnek. Az így készült ténytanúsítvány közhiteles, azaz annak a tanúsítványban leírtak szerinti megtörténtét/fennállását közokirati bizonyító erővel bizonyítja. A ténytanúsítás során a közjegyző közhiteles tanúsítványt készít minden olyan részletről, technikai információról – akár még arról is, hogy milyen típusú böngészőben nyitotta meg azt a weboldalt, ahova a jogsértő tartalom fel volt töltve –, amelyek egy jogvita során bizonyító erejük lehetnek. Fontos, hogy a hangsúly a tényszerűségen van: azaz a közjegyző nem vonhat le következtetést és nem állapíthatja meg azt sem, hogy az adott esemény vagy állapot jogos vagy jogellenes, de bármit tanúsíthat, amit ő maga észlel.

Forrásanyag

A közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény

Fővárosi Törvényszék P. 20.001/2013/23. számú határozata

Fővárosi Törvényszék P. 25.860/2016/4. számú határozata

Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.358/2014/4. számú határozata

Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.512/2017/4. számú határozata

A ZSAROLÁS BÜNTETŐJOGI ÉRTÉKELÉSE A CSEMEGI-KÓDEX ÉS A KORABELI BÍRÓI GYAKORLAT TÜKRÉBEN

„A büntettek és vétségek külön csoportjai közt alig van egy, mely annyi és annyira bonyolódott kérdésnek felemlítését, annyi elem tisztázását, s annyi controversia elintézését tenné szükségessé, mint a vagyon elleni büntettek és vétségek. Sajátságos és fölötté szomorító tény, hogy éppen ezen cselekmények körül, melyek a bűnvádi törvénykezés tárgyainak legnagyobb részét képezik, merül fel a legtöbb kétely, uralkodik a legtöbb eltérés, s nyomulnak az előtérbe azon legintrikáltabb viták..”
(A Csemegi-kódex miniszteri indokolása)

1. Bevezető gondolatok

Az erőszakos vagyon elleni bűncselekmények megjelenése mondhatjuk, hogy egyidős a társadalmak kialakulásával. Hiszen gondoljunk csak bele: minden eddigi társadalom legalapvetőbb intézménye a tulajdon, amely meghatározza az egyes társadalmak jellegét, illetve biztosítja a közösség uralmát az erőforrások és az anyagi jogok felett, emellett a javak újra elosztását is meghatározza.² A vagyon elleni bűncselekmények pedig magát a tulajdon viszonyok rendjét sértik, ezzel igazolható korai megjelenésük. Ezen szabály alól a zsarolás deliktuma bizonyos szinten kivételt képez, hiszen kriminalizálása és ezzel együtt a vagyoni bűncselekmények körében való elhelyezése a Csemegi Károly nevéhez köthető magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről szóló 1878:V. törvénycikkhez kapcsolódik.

Minderre tekintettel választottam vizsgálatom tárgyának a zsarolás törvényi tényállásának megalkotásához vezető ok-folyamat feltárását, a megalkotott törvényi tényállás vizsgálatát, valamint korabeli bírói gyakorlat alakulását. Mindehhez elsődlegesen a Csemegi-kódex kodifikációja során készült iratanyagot, a törvény miniszteri indokolását, valamint a magyar büntetőjog tudomány klasszikusainak – többek között Fáyér László, Finkey Ferenc és Angyal Pál – műveit, valamint bírósági határozatokat vettem alapul.

1 Témavezető: Dr. Madai Sándor PhD, tanszékvezető, egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Marton Géza Doktori Iskola.

2 FÖLDI András- HAMZA Gábor: *A római jog története és intitúciói*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2008., 284.o.

2. A kodifikáción innen – a zsarolásszerű deliktumok megjelenése

Ahogy arról a fentiekben már említést tettem a zsarolás tényállása mint erőszakos vagyon elleni deliktum a Csemegi- kódexben jelent meg elsőként, így a hatálybalépését megelőzően csupán zsarolás jellegű deliktumról beszélhetünk. Ezért is kezdte Finkey Ferenc a zsarolás tényállásának értelmezését az alábbi mondattal: „a zsarolás a legújabb kor büntetőjogának terméke”.³

2.1. A zsarolás jellegű deliktumokat álláspontom szerint két csoportba oszthatjuk

Az *első csoportba* kerülhetnek azok a bűncselekmények, amelyeket csupán meghatározott személyi kör követhet el. Ez jelenik meg az *1497: XXIII. törvénycikkben*, mely azon katonai csapatok cselekményét rendelte halállal büntetni, akik „háború után mások fekvőjóságaira beszállnak, s ott károkat okoznak”. Szintén katonák elleni elkövetést rendelt büntetni az *1729: XVII. törvénycikk*, mely szerint „az országban elhelyezett katonaság és tisztek semmiféle adakozásokat követelni és kicsikarni nem merészelhetnek”. Az *1567:XXX. törvénycikkben* pedig a hivatali zsarolásra vonatkozóan találunk rendelkezést.

Ide sorolhatjuk továbbá a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló *1871:XVIII. törvénycikket*. A törvénycikk 11.§ c.) pontja alapján a zsarolás hivatali büntettnek tekintendő, melynek tényállását a törvénycikk 14. §-a határozza meg.⁴

A *második csoportba* sorolhatjuk azokat a szabályozásokat, melyek egy meghatározott személyi kört védve rendelkeznek büntetni egyes cselekményeket. Minden további nélkül idetartozik az *1545:XXVIII. törvénycikk*, ami a várakba élelmiszert szállítókat védte meg a jogosulatlan vámszedőkkel és zsarolókkal szemben, míg az *1545:XLIV. törvénycikk* „a szegényeket védte meg a zsarolókkal szemben”. Az *1715:CI. törvénycikk* pedig „védelembe vette a szegény népet az elnyomással szemben.”⁵

2.2. Az 1843. évi törvényjavaslat

A zsarolás tényállása elsőként az 1843. évi törvényjavaslatban tűnt fel, ahol rendszerint a rablást követően a 34. fejezet 326.§-ában⁶ került elhelyezésre.

3 FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1914., 715. o.

4 14. § A bíró vagy birói hivatalnok, ki hivatali hatalmával visszaél, hogy valakit valamely cselekvésre, tűrésre vagy mulasztásra törvényellenesen kényszerítsen, a zsarolás büntetett követi el.

5 ANGYAL Pál: *A rablás és zsarolás*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kiadó, Budapest, 1934., 58-59.o.

6 326. §. A ki oly célzattal, hogy tette által magának vagy másnak jogtalanul hasznot hajtson, valakit vagy tetteles erőszakkal, vagy oly fenyegetések által, melyek annak, vagy bármely hozzá tartozóinak életére, testére, értékére vagy becsületére súlyosan veszélyesek, arra kényszerít:

3. A kodifikáción túl - a zsarolás törvényi tényállása

3.1. Rendszertani elhelyezés

A kodifikációs bizottság nem volt egyszerű helyzetben a bűncselekmény tényállásának rendszertani elhelyezésekor. Angyal Pál e körben kifejtette, hogy a zsarolás mind a személyes szabadság megsértése, mind a vagyoni elleni deliktumok, mind pedig a kizsákmányolási bűncselekmények körébe beilleszthető. Az elhelyezést azonban nem alapozhatja meg az egyes jellegek kiragadása, hanem célszerű olyan ismérvet keresni, ami a gyakorlatban leginkább előfordul. A jogalkalmazói gyakorlat vizsgálata alapján pedig azt a konzekvenciát lehet levonni, hogy a vagyoni jogok megsértése minden esetben megállapítható.⁷

A törvénycikk a vagyon elleni bűncselekményeket tíz fejezetre osztotta, a miniszteri indoklás pedig további négy kategóriába sorolta a megjelölt deliktumokat. Első csoportba tartoztak azok a bűncselekmények, melyek más vagyonának jogellenes elvételére irányultak, a második csoportba tartoztak azok, amelyek a jogosan átvett idegen vagyon jogellenes megtartása, illetőleg az azzal való jogellenes rendelkezés által a tulajdonostól elvették. A harmadik csoportba pedig azok, amelyek azáltal valósultak meg, hogy a tulajdonost saját vagyonának átadására „ravaszással” rávették; végül a negyedik csoportot alkották azok a bűncselekmények, amelyek elkövetése során az elkövető más vagyonát jogellenesen megsemmisítette vagy megrongálta. Ezen osztályozási szempont szerint az első csoportba tartozott a zsarolás, valamint a lopás és a rablás.

A Csemegi-kódex Különös Részének XXVII. fejezete a rablás és zsarolás címet viseli. Finkey szerint ezen közös cím alatt való szabályozást a mindkét deliktumra jellemző elkövetési mód, tehát a személy elleni erőszak és fenyegetés alapozta meg. Az erőszak vagy fenyegetés mint eszközcselekmény alkalmazása teremti meg a két bűncselekmény közti rokonságot és különbözteti meg a többi vagyon elleni bűncselekménytől.⁸

A törvény miniszteri indoklása részletesen kifejti a rablás és a zsarolás közti hasonlóságokat és különbségeket. Közös ismérvnek tekintendő az, hogy mindkét bűncselekmény jogi tárgya a vagyoni jog, mely objektum megsértésének eszköze az erőszak, illetve a fenyegetés. Ezzel szemben különbség fedezhető fel a bűncselekmények elkövetési magatartása tekintetében, hiszen addig-amíg a rablás az ingó dolog elvételével valósul meg, addig a zsarolás a kényszer alá helyezett passzív alanytól „kicsikart” teljesítéssel, eltűréssel, illetve elhagyással. További különbség mutatkozik a deliktumok bevégeztsége szempontjából is, hiszen amíg a rablás tényállása az

a) Hogy valamely akár ingó, akár ingatlan értékre vonatkozó oklevelet aláírjon, vagy kiadjon, megsemmisítsen vagy megváltoztasson, vagy bármi más cselekvés által vagyonáról valamely akár magára, akár más valakire nézve, káros rendelkezést tegyen, b) Hogy a fenyegetőnek vagy más valakinek számára pénzt vagy más ingó vagyont valahová küldjön vagy valahol letegyen, mint zsaroló azon büntetés alá esik, mely a 320.,321. és 322. §§-ban a rablásra rendeltetett.

7 ANGYAL Pál 1934. 69.o.

8 FINKEY Ferenc 1914.. 666-667. o.

idegen ingó dolog tetteles elvételével valósul meg, addig a zsarolás megállapításához a vagyoni hátrány elérése nem szükséges.⁹

3.2. A zsarolás esetei

3.2.1. A zsarolás fogalma és alapesete

A büntetőkódex 350. §-a szerint *„a ki azon célból, hogy magának vagy másnak jogtalanul vagyoni hasznot szerezzen, valakit erőszakkal vagy fenyegetéssel, valaminek cselekvésére, eltérésére, vagy elhagyására kényszerít: a mennyiben cselekménye súlyosabban büntetendő cselekményt nem képez – a zsarolás vétségét követi el, és három évig terjedhető fogházzal büntetendő.”*

A zsarolás fogalmának meghatározása során a kodifikációs bizottság mondhatni szóról-szóra átemelte az 1871. évi német birodalmi büntetőtörvénykönyv fogalom meghatározását, a különbséget csupán az képezte, hogy a német büntetőtörvénykönyv a vagyoni haszon jogtalan szerzőmódját jelöli meg a tényállásban, míg a magyar szabályozás a vagyoni haszon minőségére helyezi a hangsúlyt.¹⁰

3.2.2. A deliktum „főbb” tényállási elemei

A tényállás olvasatából kitűnik, hogy a cselekmény elkövetéséhez nem kíván meg személyes kvalifikáltságot, így azt bárki elkövetheti. Ám e körben fontos megjegyezni, hogy a deliktum szubszidiárius jellegénél fogva, amennyiben a bűncselekményt tegyük fel közhivatalnok követi el úgy nem a cselekmény nem zsarolásnak, hanem a kódex 475. §-a szerinti hivatali hatalommal visszaélésnek minősül.

A deliktum elkövetési magatartása a kényszerítés, ami abban ölt testet, hogy az elkövető a sértettet cselekvésére, eltérésére vagy elhagyására kényszeríti. A cselekvésre kényszerítés a miniszteri indokolás szerint akár tevésre, akár teljesítésre is irányulhat.¹¹

Mind az eseti döntések, mind a kor jogirodalma alapján a kényszerítés nem jelentett mást, mint napjaink hatályos szabályozásában: a sértett akarására erőszakkal vagy fenyegetéssel történő ráhatás, ami alkalmas arra, hogy a sértett olyan magatartást tanúsítson, amit a tettes tőle követel. A deliktum megállapítása szempontjából mindenképpen szükséges az okozati összefüggés fennállása a tettes kényszerítése és a passzív alany cselekvési szabadságának időleges benuhátrása között.

Tekintettel arra, hogy a zsarolás vagyon elleni bűncselekmény, így csak az olyan cselekvésre, eltérésre vagy abbahagyásra kényszerítés eredményezheti a zsarolás

9 Lőw Tóbiás (szerk.): A magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről (1878:V. t.cz.) és teljes anyaggyűjteménye - [2. kötet], Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, 1880., 680. o.

10 ANGYAL Pál 1934.. 75. o.

11 Lőw Tóbiás 1880. 680.o.

megállapítását, amely alkalmas egyrészt arra, hogy a tettes a magának vagy másnak biztosítandó vagyoni haszon szerzésére irányuló célját megvalósítsa, másrészt, hogy annak következtében vagyoni kár következzen be.

Továbbá felmerül a kérdés, hogy a kényszerítés során alkalmazott erőszaknak és fenyegetésnek milyen mérvűnek kell lennie?

Mind a jogirodalom, mind a bírói gyakorlat egységes álláspontot képvisel abban, hogy addig, amíg a rablás esetében mindenképpen a vis absoluta, vagyis az akaratot hajlító erőszak szükséges, addig a zsarolás deliktumának megállapításához elegendő a vis compulsiva, azaz az akaratot bénító erőszak megléte.

Angyal Pál a fenyegetést oly módon definiálta, hogy az nem más, mint a fenyegető akaratától és hatalmától függő jövőbeli bajnak kilátásba helyezése. Álláspontom szerint ezen általános definíció megfeleltethető a zsarolási fenyegetés definíciójaként is, hiszen a törvény – a minősített eset kivételével – nem határoz meg további instrukciót a kilátásba helyezett hátrány irányára és mértékére vonatkozóan, szemben a rablási fenyegetésnél alkalmazott minősített fenyegetéssel.¹² A tényállás megállapítása szempontjából az nem bír relevanciával, hogy a kilátásba helyezett hátrány a valóságban ténylegesen bekövetkezhet-e, a lényeges elem az, hogy a passzív alany „valósnak” érzékelje a fenyegetést és az elkövető akaratának megfelelően cselekedjen. Ezen álláspontomat alátámasztja a Curia eseti döntése, mely szerint beválthatatlan fenyegetéssel a zsarolás vétsége követhető el.¹³

3.2.3. A zsarolás „sajátos esete”

A Csemegi-kódex 351. §-a alapján *„a zsarolás vétségét követi el és a 350. § szerint büntetendő az, a ki azon célból, hogy magának vagy másnak vagyoni hasznot szerezzon, valakit rágalmozó vagy becsületsértő állításának nyomtatvány által való közzétételével fenyeget.”*

A jogalkotó az irodalomban „revolver újságírás”-ként ismert esetet kriminalizálja. A tényállás specifikuma az alapesethez képest egyrészt az elkövetési mód sajátossága, hiszen ez csak kifejezetten rágalmozó vagy becsületsértő állításnak sajtó útján való közzétételével fenyeget, másrészt, a vagyoni haszon célzatának nem szükség jogtalanoknak lennie, továbbá, a cselekmény már a fenyegetéssel bevezetettnek tekintendő. Tekintettel arra, hogy jelen esetben a zsarolás kísérlete önálló tényállást képez, ezért a törvénykönyv 352. §-a – miszerint a zsarolás vétségének kísérlete is büntetendő – ezen sajátos eset tekintetében nem érvényesül.¹⁴

A korabeli bírói gyakorlat alapján a zsarolás ezen speciális esetének vonatkozásában ki van zárva a valóság bizonyítása.¹⁵

12 ANGYAL Pál 1934. 83-86.o.

13 VAVRIK Béla (szerk.) : *Grill-féle Döntvénytár* [X1.kötet], Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1907., 109.o.

14 FINKEY Ferenc 1914. 674. o.

15 *Büntetőjogi Határozatok Tára* [4. kötet], Franklin Társulat, Budapest, 180-181. o.

3.2.4. A zsarolás minősített esetei

A törvénykönyv 353. §-a alapján *„büntettet képez a zsarolás és öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő, ha: 1. a zsaroló gyilkossággal, súlyos testi sértéssel, gyújtogatással vagy más súlyos vagyoni kár okozásával fenyeget; 2. a közhivatalnoki minőség színlelésével, vagy valamely hatóság hivatalos rendeletének ürügye alatt követtetett el.”*

A törvény miniszteri indokolása szerint ezen minősített esettel a zsarolás olyan közel kerül a rabláshoz, hogy a kettő közötti különbségek „elenyésznek”. Erre tekintettel felmerül a kérdés, hogy vajon mégis milyen ok miatt volt szükség ezen minősített eset megállapítására. A választ álláspontom szerint maga a miniszteri indokolás adja meg azzal, hogy rögzíti: meglehetősen gyakorivá váltak az ilyesfajta fenyegetések. Az első javaslat – a belga rendszerhez hasonlóan – a büntetési tétel minimumát 5 évben, míg a generális maximumát 10 évben állapította meg, de a bizottság ezt a mértéket túl szigorúnak találta és büntetési tételkeret maximumát leszállította 5 évre.¹⁶

A minősített eset első fordulata bizonyos bűncselekmények által előidézett sérelmekkel való fenyegetés esetét foglalja magába. A gyilkosság és a súlyos testi sértés materiális bűncselekmény jellegénél fogva csupán az eredményt – halál, illetve 8 napon túl gyógyuló sérülés előidézése – határozza meg. A gyújtogatással való fenyegetés kifejezetten – bár a miniszteri indokolás nem mondja ki *expressis verbis* – a törvény 422. §-ban¹⁷ meghatározott dolgok szándékos felgyújtásának kilátásba helyezésével követhető el. Erre tekintettel például az ingó dolog felgyújtásával való fenyegetés nem valósítja meg a zsarolás minősített esetét. A jogirodalom szerint pedig a más súlyos vagyoni kárnak tekinthető például a vízáradás okozása, hitelrontás és az okirat megsemmisítése.

A Curia ítéletében kimondta – és ezen álláspont a jogirodalomban is gyökeret vert –, hogy ezen esetekben a minősítés kérdésénél nem az bír relevanciával, hogy a tettes a kívánt hatás elmaradása esetén a megjelölt cselekményeket valóban megakart-e valósítani, hanem az, hogy magatartása alkalmas volt-e arra, hogy abból sértett a cselekmények elkövetésére következtesen.¹⁸

A minősített eset második fordulata a csalás deliktumával mutat rokonságot, mivel egy megtévesztő, a valósággal ellentétes látszat keltésére törekszik az elkövető akként, hogy a közmegegyeztetést ellátó személyekbe fektetett fokozott bizalommal visszaél.

16 Löw Tóbiás 1880. 686. o.

17 422. § A gyújtogatás büntetettét követi el és öt évtől tíz évig terjedhető fegyházzal büntetendő, a ki:

1. olyan házat, kunyhót, malmot vagy bármely épületet vagy helyiséget, mely emberek lakául szolgál, vagy erre van rendelve, vagy pedig több ember összejövetelére használtatik, olyan időben szándékosan gyújt fel, midőn abban senki sem tartózkodik;

2. raktárt, gazdasági épületet, szabad téren fekvő nagyobb mennyiségű áru- vagy terménykészletet, a földtől el nem vált vagy garmadában, vagy halomban levő gabonát, erdőt, nagyobb mennyiségű építési vagy tüzelésre szolgáló anyagkészletet, hidat, hajót vagy bányát szándékosan felgyújt.

18 ANGYAL PÁL 1934. 131-134.o.

4. Összegzés

A kor szakirodalmának és bírói gyakorlatának vizsgálata során megállapítottam, hogy a zsarolási cselekmény ismétlődő megjelenése életre hívta a deliktum kriminalizálását, ami számos elméleti kérdést vetett fel, tekintettel arra, hogy a korábban előforduló zsarolásszerű magatartások leginkább kizsákmányolási jellegűek voltak.

Ezen elméleti kérdések fejtegetése során számba vették más országok törvényi szabályozását és más, a jogdogmatika és a jogalkalmazás körében is ismert bűncselekmények fogalmi elemeit, melynek eredményeként megalkotásra került a zsarolás törvényi tényállása.

Álláspontom szerint a zsarolás tényállásának kriminalizációjával megindult egy folyamat, mely során a jogelmélet és a jogalkalmazás együttesen tette le a zsarolás napjainkban hatályos törvényi szabályozásának elméleti alapjait.

Tárgyszavak

zsarolás, Csemegi-kódex, kodifikáció, kriminalizáció, erőszakos vagyron elleni bűncselekmények, büntetőjog, jogtörténet, Angyal Pál, Finkey Ferenc

Irodalomjegyzék

- Angyal Pál: A rablás és zsarolás, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kiadó, Budapest, 1934.
- Büntetőjogi Határozatok Tára [1-9. kötet], Franklin Társulat, Budapest
- Edvi Illés Károly: A büntető törvénykönyv magyarázata - [2. kötet], Révai Testvérek Kiadása, Budapest, 1894.
- Fáyer László: A magyar büntetőjog kézikönyve: Különös rész, FRANKLIN-TÁRSULAT, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1905.
- Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1914.
- Földi András- Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2008.
- Grecsák Károly (szerk.): Magyar Döntvénytár [1-11. kötet], Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest
- Löv Tóbiás (szerk.): A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878: V. t.c.) és teljes anyaggyűjteménye - [2. kötet], Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, 1880.
- Vavrik Béla (szerk.): Grill-féle Döntvénytár, [X1.kötet], Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1907.

A SORTÚZPEREK JOGI MINŐSÍTÉSE

„[...] Én fölnéztem az est alól az egek fogaskerekére - csilló véletlen szálaiból törvényt szőtt a mult szövöszéke és megint fölnéztem az égre álmaid gözei alól s láttam, a törvény szövédéke mindig fölfeslik valahol. [...]”²

I. Bevezetés

Magyarországon az 1989-es³ békés rendszerváltozását⁴ követően igény formálódott a jogrendszer legitimációjára, s erre a sortűzpercek egyfajta igazságtételi⁵ megoldást jelentettek az 1990-es években.⁶ Az 1956. októberi forradalom és szabadságharchoz kapcsolódó nemzetközi bűncselekmények felelősségre vonásával kapcsolatos büntető

- 1 KRE AJ DI, PhD hallgató. Témavezető: PROF. DR. DOMOKOS Andrea intézetvezető egyetemi tanár, Bűnügyi Tudományok Intézete.
- 2 JÓZSEF Attila: *Eszmélet*. 1934. <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/eszmelet.htm> (Letöltve: 2019. 05. 25.)
- 3 Ez idő tájt, Kelet-Közép Európában mindenhol kívánalom volt a múlt rendszerben történt igazságtalanságok nyilvánosságra hozatala, a sértettek kárpótlása és rehabilitációja, valamint a bűncselekményeket elkövetők felelősségre vonásának igénye, vagyis felmerült az igazságtétel kérdése. Ez a kívánalom nemcsak a volt kommunista országokban, hanem olyan nyugat-európai, latin-amerikai vagy afrikai országokban is, ahol a diktatórikus rezsimet demokratikus társadalmipolitikai berendezkedés váltotta fel. Ld. FOGARASSY Edit: Visszamenőleges igazságtétel Közép-Kelet-Európában, a rendszerváltás után. *Jogtudományi Közöny* 2001/9., 381.
- 4 Sokak számára (politikailag) vitatott tény az 1989-es rendszerváltozás. A tanulmány tartami korlátai okán ezt nem részletezi, ehhez ld. bővebben például: KORNAI János: Mít jelent a „rendszerváltás”? Kísérlet a fogalom tisztázására. *Közgazdasági Szemle* 2007/4., 303–321. <https://epa.oszk.hu/00000/00017/00136/pdf/2kornai.pdf> (Letöltve: 2019. 12. 16.) vagy LÖFFLER Tibor: *A rendszerváltás állama: 1989-2006*. In: SZABÓ Pál Csaba (szerk.): *A magyar állam története: 1711-2006*. Szeged, JATEPress Kiadó, 2010, 312-349.
- 5 Az igazságtétel fogalma Samu Mihály szerint „a hatalmi döntésekkel és intézkedésekkel kapcsolatos káros következmények orvoslását”, „a hatalomgyakorlók káros tevékenységének politikai, erkölcsi és jogi megítélését” jelenti. Ld. SAMU Mihály: Az igazságtétel jogelméleti vonatkozásai. *Magyar Jog* 1994/6., 332., 337.
- 6 Az 1950-es években „a politika kriminalizálódott, a politikai bűncselekmények tömegessé, mindennaposá váltak.” Az 1970-es, 1980-as évek folyamán viszont már csökkent a politika dominanciája, illetve ezzel párhuzamosan megnőtt a jogi, erkölcsi normák szabályozó szerepe. Ld. BIHARI Mihály: Rendszerváltás, felelősség és igazságosság. *Társadalmi Szemle* 1992/1., 81.

eljárások többsége valamilyen sortűzhez kapcsolódott, emiatt sortűzperként aposztrofálták az eseményekhez kapcsolódó büntetőpereket.⁷ A Tényfeltáró Bizottság⁸ Kahler Frigyes vezetésével, három jelentést adott ki, amelyek a sortűzek történetét vizsgálta.⁹ Első ízben határozta meg a sortűz fogalmát, mely szerint: „Sortűznek tekintjük azt az eseményt, amikor felfegyverzett egyenruhás, reguláris alakulat vagy félreguláris csoportosulás tüzet ad le a fegyvertelen civil tömegre, illetve fegyvertelen egyenruhásokra.”¹⁰ A tanulmányban nem elemzem a sortűzperekben született legfelsőbb bírósági végzéseket, ítéleteket minden részletükben,¹¹ s az azok alapjául szolgáló jogszabályokat, döntéseket, elveket sem. Emellett számos olyan történelmi, illetve jog(elmélet)i fogalom nem kerül részletezésre,¹² amely indokolt volna a téma teljeskörű bemutatásra érdekében, ám tartami korlátok okán azok bemutatására nincs mód. Tulajdonképpen arra törekszem, hogy a tanulmányommal bemutassam a nemzetközi (büntető)jog (kezdeti, göröngyös) „implementációját” a nemzeti jogba.

II. A sortűzperек nemzeti jogi fundamentumai

Az események büntetőjogi értékelése által felvetett kérdések közül talán a legtöbbet tárgyalt probléma az elévülés kérdése volt.¹³ Az 1991. évi november 4-én elfogadott,

7 A Korbély-ügy nem felel meg ennek a sortűz definíciónak, így az szorosán nem kapcsolódott ahhoz. Ld. KORBELY kontra MAGYARORSZÁG ÜGY (9174/02. sz. kérelem) ÍTÉLET STRASBOURG 2008. szeptember 19. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22document-collectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D> (Letöltve: 2020. 01. 15.) és HOFFMANN Tamás: A nemzetközi szokásjog szerepe a magyar büntetőbíróságok joggyakorlatának tükrében. *Jogelméleti Szemle 2011/4.*, 4. <http://jesz.ajk.elte.hu/hoffmann48.html> (Letöltve: 2019. 12. 16.)

8 1993-ban az Antall-kormány hozta létre, annak érdekében, hogy a sortűzek történetét kutassák. Ld. KAHLER Frigyes (szerk.): *Sortűzperек – 1956. Igazságügyi Miniszterium, Tényfeltáró Bizottság – 1993.* Lakitelek, Antalógia Kiadó, 1993, 5.

9 A bizottságot a Horn-kormány szüntette meg 1995-ben. Ld. KAHLER Frigyes – M. KISS Sándor: *„Mától kezdve lövünk.” Tíz év után a sortűzperекről.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2003, 5.

10 KAHLER Frigyes 1993, 5-6.

11 Vö. Bfv.X.713/1999/3., Bfv.X.207/1999/5., Bfv.X.787/1999/3. számú legfelsőbb bírósági végzések.

12 Úgy mint pl. a visszamenőleges igazságszolgáltatás jogelméleti aspektusai, a *nullum crimen sine lege* és *nulla poene sine lege* elvek részletezése. Ehhez ld. pl. NAGY Ferenc: A *nullum crimen / nulla poena sine lege* alapelvről. *Magyar Jog 1995/5.* vagy pl. LAMM Vanda – BRAGYOVA András: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás.* MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1992. illetve VARGA Csaba (szerk.): *Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok.* Budapest, Windsor Klub, 1995.

13 Ld. pl. az elévülési törvényt, melyet Zétényi Zsolt és Takács Péter 1991. május 9-én nyújtott be a Btk. módosítására (2961. számú javaslat). A javaslat szövegét ld. ZÉTÉNYI Zsolt: *Mi a teendő a múlttal? Beszédék, cikkek, interjúk 1989-1994.* Magyar Egyeztető Testület, 1994, 453-454. Kahler Frigyes szerint az elévülés „nem azonosítható a természetes időmúlással”, jogintézményé válásához a bűnüldöző és az igazságszolgáltató szervek alkotmányos együtt-

az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okból nem üldözött súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről szóló törvény megkísérelte a már elévült bűncselekmények elkövetőivel szemben az állam büntető igényét érvényesíteni.¹⁴ Az Alkotmánybíróság a 11/1992 (III.5.) AB határozatában azonban a visszamenőleges igazságszolgáltatás ilyen megközelítését a jogbiztonság elvével ellentétesnek találta, így alkotmányellenesnek nyilvánította ezt a jogszabályt.¹⁵ Majd a jogalkotó megalkotta az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról szóló 1993. évi XC. törvényt.¹⁶ Az Alkotmánybíróság vizsgálta e törvénynek is az alkotmányosságát az 53/1993. (X. 13.) AB határozatában,¹⁷ s megállapította, hogy 1968. évi New Yorki egyezmény kizárja az elévülést háborús és emberiség elleni bűncselekmények esetén, így ezeknek a nemzetközi bűncselekményeknek a tényállását megvalósító bűncselekmények kapcsán indulhat büntetőeljárás akkor is, ha az elkövetés ideje óta eltelt 20, illetve 25 év, vagyis a rendes elévülési idő.¹⁸ Ezt követően ténylegesen megindulhattak a büntetőeljárások, melyek a sortüzekben részt vevő személyek ellen irányultak.¹⁹ 1956. október 23. és december 29. között több mint ötven sortűz történt.²⁰ Ám, összesen kilenc olyan büntetőeljárást tartunk számon, amely a sortüzek miatt indukálódott. Nevezetesen: a salgótarjáni, az egri, a kecskeméti, a tiszakécskei, a berzencei, a mosonmagyaróvári, a nyugati pályaudvar előtti, a Kossuth téri, a tatai sortűzper.²¹ A sortűzperек során a magyar büntetőbírósgoknak a központi kérdése az volt, hogy a vádlottak cselekményei nemzetközi

működése is szükséges. Ld. KAHLER Frigyes: Lehetőségeink a jogállamiság helyreállításában. *Magyar Jog* 1992/7., 397.

14 HOFFMANN Tamás 2011, 3.

15 Ld. itt a határozat szövegét: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/3ACA039C-89527BCBC1258382003C4639?OpenDocument> (Utoljára megtekintve: 2020. 01. 10.)

16 1993. évi XC. törvény megtekintve weboldalról: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300090.TV> (Utoljára megtekintve: 2020. 01. 10.)

17 Ld. itt a határozat szövegét: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/4F04BD1CFC-72B3A9C1257ADA00526D89?OpenDocument> (Utoljára megtekintve: 2020. 01. 15.)

18 Ld. 53/1993. (X. 13.) AB határozat indokolás V. rész 3. pont.

19 FOGARASSY Edit: *Igazságtétel és rendszerváltás, különös tekintettel a visszamenőleges igazságszolgáltatásra (PhD értekezés)*. Miskolc, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2011, 173.

20 A sortüzeknek három típusa van: 1) harci cselekmények közötti sortüzek; 2) objektum védő és tömegoszlató sortüzek; 3) megtorló típusú sortüzek. Az egyes sortüzek történetét időbeli rendben ld. részletesebben KAHLER Frigyes 1993, 9-212.

21 A Fővárosi Főügyészség és a Fővárosi Katonai Ügyészség – a kizárólagos illetékességgel rendelkező nyomozó hatóságok – 9 ügyben emelt vádat az Alkotmánybíróság 53/1993. (X. 13.) határozatában megfogalmazott szempontokra figyelemmel. Ld. <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/4F04BD1CFC72B3A9C1257ADA00526D89?OpenDocument> (Utoljára megtekintve: 2020. 01. 15.) Ld. még részletesebben: FOGARASSY Edit: *Sortűzperек Magyarországon. Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XIX*. Miskolc University Press, 2001, 85-99.

bűncselekményeknek minősülnek vagy sem. Emellett a vizsgálat tárgyává vált, hogy a háborús és „emberiség elleni” bűncselekményeknek milyen fogalmi elemei vannak. Ennek megállapításához az érintett bűncselekmények nemzetközi szokásjogban kialakult fogalmi elemeinek meghatározására lett volna szükség, amelyre azonban végül nem került sor.²² Az eljárások során a bíróságoknak azzal kellett szembesülniük, hogy a büntetőeljárás megindítását lehetővé tevő törvényt (1993. évi XC. törvény) időközben az Alkotmánybíróság megsemmisítette.²³

III. A sortűzpercek és a nemzetközi jog kapcsolata

A magyar bíróság a nemzetközi jog alapján lehetségesnek tartotta a büntetőjogi felelőségre vonást, ezért ahhoz a jogtechnikai megoldáshoz folyamodtak, hogy az Alkotmány „generális transzformációja” után „konkrét transzformációt” hajtottak végre.²⁴ Ennek megfelelően, ha egy cselekményt, ami az 1949-es Genfi Egyezmények²⁵ alapján súlyos jogsértésnek, vagyis háborús büntettnek minősült, „pl. a Btk. meghatározott §-a szerint több emberen elkövetett emberöléssel valósítottak meg, ezért a Bíróság több emberen elkövetett szándékos emberöléssel megvalósított háborús büntettként értékelte.”²⁶ Ennek megfelelően az eljáró bíróságok a vizsgált cselekményeket minősítették „több emberen elkövetett szándékos emberöléssel megvalósított háborús büntettnek”,²⁷ a IV. Genfi Egyezmény „3. cikkében foglaltakra tekintettel a 147. cikkben meghatározott súlyos jogsértés folytán az emberiség elleni bűncselekménynek”,²⁸ de a Kossuth-téri sortűz ügyében eljáró Fővárosi Bíróság kijelentette, hogy a vádlott cselekménye a IV. Genfi

22 HOFFMANN Tamás 2011, 1.

23 Az Alkotmánybíróság a 36/1996. (IX. 4.) határozatában semmisítette meg. Ld. itt a határozat szövegét: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/DEF697786E06D6F1C1257C-2B004E738E?OpenDocument> (Utoljára megnézve: 2020. 01. 15.)

24 Túlmutat a tanulmány keretein annak vizsgálata, hogy az Alkotmánybíróság döntése alkotmányjogi szempontból minden vitán felül állt-e, Bragyova András azonban felhívja a figyelmet az Alkotmánybíróság döntésének arra a problematikus vetületére, hogy a nemzetközi jog „generális transzformációját” arra az időszakra is érvényesnek tartja, amikor az Alkotmány ezt lehetővé tevő 7. § (1) bekezdése még nem tartalmazta az ominózus szabályt. Ld. BRAGYOVA András: Igazságtétel és nemzetközi jog. Glossza az Alkotmánybíróság határozatához. *Állam- és Jogtudomány 1993/3-4.*, 233-239. és HOFFMANN Tamás 2011, 5.

25 1954. évi 32. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezményeknek a Magyar Népköztársaságban való törvényerejéről. A Magyar Népköztársaság megerősítő okiratainak letétele Bernben, 1954. augusztus 3-án megtörtént. E nemzetközi egyezmények a Magyar Népköztársaságra nézve az 1955. évi február hó 3. napján léptek hatályba.

26 KIS Norbert – GELLÉR Balázs: *A nemzetközi bűncselekmények hazai kodifikációja de lege ferenda*. In: WIENER A. Imre (szerk. LIGETI Katalin): *Ünnepi Kötet*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2005, 368-369.

27 Vö. Bf.IV.1847/1996/10.

28 Vö. Bf.I.1.534/1999/5.

Egyezmény „2., 3., 4. és 6. cikkében foglaltakra tekintettel, a 146. és 147. cikkben meghatározott súlyos jogsértés folytán, emberiség elleni bűntettnek minősül, amelyet az 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről, a régi Btk.²⁹ 166. § (1) bekezdés, és a (2) bekezdés f) pontja szerinti módon, több emberen elkövetett emberölés büntetésével” valósított meg.³⁰ A magyar büntető bíróságoknak elméletileg a bűncselekmény minősítésével kapcsolatos minden releváns jogi körülményt a nemzetközi jog figyelembe vételével kellett elbírálniuk. A Legfelsőbb Bíróság hangsúlyozta, hogy a vádlott által megvalósított bűncselekmény elbírálásának és minősítésének jogi feltételeit (ideértve a tiltott magatartásoknak, az elkövetők és sértettek körének, a felelősség terjedelmének, a felelősségre vonás feltételének, az időbeli hatálynak és az elévülés kizárásának meghatározását) érintően a nemzetközi egyezmények irányadóak, az elkövetői alakzat, a szankciók, a büntetési nem és a büntetési tételkereset tekintetében viszont a magyar büntetőjogi törvény alkalmazandó, amelyen nem változtat az a tény, hogy az 1993. évi CX. törvényt az Alkotmánybíróság időközben hatályon kívül helyezte.³¹

A bíróságok számára a nemzetközi jog alkalmazása jelentős nehézségeket okozott,³² a fenti minősítések között például található hivatkozás olyan paragrafusra, ami nem tartalmaz pönalizációs kötelezettséget, illetve több esetben a bíróságok egyszerre alkalmaztak olyan paragrafusokat, amelyek nemzetközi fegyveres konfliktusra vonatkoztak és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozó szabályokat kodifikáló genfi egyezmények közös 3. cikket.³³ A perek során a bíróságok számára az egyik kulcskérdés annak megállapítása volt, hogy fenn állt-e a forradalom idején nem nemzetközi fegyveres konfliktus, ami az 1949-es Genfi Egyezmények Közös 3. Cikkének alkalmazási feltétele. A bíróságok egy része úgy ítélte meg, hogy az 1956. október 23-a és november 4-e közötti időszakban a felkelők és az állami erők közötti fegyveres összecsapások nem érték el a nem nemzetközi fegyveres konfliktus által megkövetelt intenzitást és a felkelők nem rendelkeztek megfelelő szervezettséggel. Ehhez a következtetés levonásához az 1977. évi genfi II. kiegészítő jegyzőkönyv I. cikkében megfogalmazott feltételek teljesülését vizsgálták, mivel a Közös 3. Cikk nem tartalmazott definíciót a tárgyi alkalmazási kör tekintetében. Ennek megfelelően viszont a felkelőknek felelős parancsnokság alatt kellett volna állniuk, ellenőrzésük alatt tartani az ország területének egy részét, és folyamatos és összehangolt harci cselekményeket kifejteni.³⁴

29 Ld. a régi Btk. szövegét: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?dbnum=1&docid=97800004.TV&mahu=1> (Utoljára megtekintve: 2020. 01. 16.)

30 Vö. 13.B.563/2001/18.

31 Vö. Bf.IV.1847/1996/10.

32 Erre hívja fel figyelmet Gellér Balázs is és részletezi is azokat. Ld. részletesebben GELLÉR Balázs József: A legfőbb bírói fórum három végzésének margójára. *Fundamentum* 2000/1., 111-119.

33 A négy genfi egyezmény 3. cikke, más néven: a Közös 3. Cikk.

34 Vö. KB.II. 63/1998. Gellér Balázs szerint az előjáró parancsa okán tett cselekményeket, a kényszer és fenyegetés miatt mint büntethetőséget kizáró okot kell értékelni. Ezzel az állásponttal nem értek egyet, ugyanis a nürnbergi ítélet (a háborús főbűnösök ítélete) teremtette

A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati tanácsa – a Katonai Főügyészség indítványára – 1999 júniusában, illetve novemberében hatályon kívül helyezte a tatai, a tiszakécskei és a kecskeméti, valamint a berzencei sortűzperben hozott jogerős határozatokat, és új másodfokú eljárás lefolytatására utasította a Legfelsőbb Bíróságot. Megállapították, hogy a bíróságok tévesen értelmezték a genfi egyezményeket, 1956. október 23. és november 4. között ugyanis nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés zajlott Magyarországon, így az akkor elkövetett bűncselekmények emberiség elleni bűncselekménynek minősülnek. Az egri sortűzperben a Heves Megyei Bíróság első fokon, majd a Legfelsőbb Bíróság 2000 júniusában jogerősen felmentette a háborús bűntett elkövetésével vádolt egykori karhatalmistákat. A Legfelsőbb Bíróság 2000 szeptemberében jogerős marasztaló ítéletet hozott a kecskeméti és a tiszakécskei sortűzperben: bűnösnek mondta ki a vádlottakat el nem évülő emberiség elleni bűntett elkövetésében. A berzencei sortűzperben a Legfelsőbb Bíróság megalapozatlanság miatt hatályon kívül helyezte az első fokú határozatot, és új eljárásra utasította a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróságot, ahol 2002 februárjában jogerős felmentő ítélet született. A mosonmagyaróvári sortűzperben a Legfelsőbb Bíróság 2002 júliusában az egyik vádlottat jogerősen elítélte, míg a másikat bűncselekmény hiányában felmentette. Az első fokon, a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróságon elítélt laktanyaparancsnok a másodfokú ítélet meghozatala előtt elhunyt. A Nyugati pályaudvarnál történt sortűz ügyében a Legfelsőbb Bíróság 2003 februárjában elévülés miatt jogerősen megszüntette az eljárást, a vádlott cselekményét ugyanis nem háborús bűntettnek, hanem foglalkozás körében elkövetett szándékos veszélyeztetésnek minősítették. A Kossuth téri sortűz ügyében marasztaló ítélet született első fokon, a Fővárosi Bíróságon, ami 2003 júniusában jogerőssé vált. A tatai sortűz kapcsán a vádlottat 2001-ben jogerősen elítélték emberiség elleni bűntett elkövetése miatt, majd – az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntését követően – 2009 februárjában a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati tanácsa megváltoztatta az ítéletet, de szintén megállapította az emberiség elleni bűntett elkövetését.³⁵

IV. Összegzés

A második világháborút követően mind a nemzetközi jogban, mind az egyes nemzeti jogokban általánosan elfogadottá vált a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályú alkotásának és alkalmazásának tilalma, amit nemzetközi egyezményekben és/vagy al-

meg azt a gyakorlatot (és fektette le azt az elvet), miszerint az a tény, hogy az elkövető a Kormányának vagy felettesének utasítása alapján járt el, nem menti fel őt felelőssége alól, amennyiben erkölcsi választása valójában lehetséges volt (ez az ún. Führerprinzip elvéte). Ld. GELLÉR Balázs 2000, 65-68. és KOLLER, David S.: *The Nuremberg Legacy in Historical Development of International Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten – LING, CHEAH Wui and PING, YI (ed.): *Historical Origins of International Criminal Law, Vol. 1*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014, 595-596. <https://www.legal-tools.org/doc/f6903e/pdf/> (Letöltve 2019. 05. 25.)

35 FOGARASSY Edit 2011, 179-180.

kormányos, illetve törvényi szinten csaknem minden állam megerősített. A sortűzperек által indukált bizonytalan jogi helyzetet több, ellentmondó ítélet után végül a Legfelsőbb Bíróság 1999. június 28-i ítélete tisztázta, amely kimondta, hogy: 1956. október 23. napjával kezdődően a diktatúra központi hatalma a fegyveres erejét bevetette a fegyvertelenül, békésen tüntető lakossággal, valamint a szerveződő fegyveres forradalmi csoportokkal szemben. Ennek során a fegyveres erők jelentős harceszközöket is felvonultattak, így pl. harckocsikat és repülőgépeket is, és a hatalommal szembenálló lakosság elleni tevékenységük lényegében az egész országra kiterjedt. Gyakorlatilag háborút folytattak az ország lakosságának túlnyomó része ellen. Mindezt nyilvánvalóvá teszik a diktatúra honvédelmi minisztereinek az adott időszakban kiadott parancsai is. Mindezekre tekintettel megállapítható, hogy az országon belül 1956. október 23. napjával kezdődően nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés zajlott mindaddig, amíg a diktatúra fegyveres ereje a lakossággal szemben tevékenykedett, továbbá addig, amíg a Szovjetunió hadserege az országot november 4-én megszállta, miáltal az összeütközés nemzetközi jellegűvé vált.³⁶ Ez az értelmezés lehetővé tette, hogy a bíróságok el nem évülő emberiség elleni bűncselekmény elkövetéséért ítéljék el a Közös 3. Cikk előírásainak megszegőit. A magyar bírói fórumok tévesen alkalmazták a nemzetközi szokásjogot a „sortűzperек” elbírálása során. Ennek első és legfontosabb oka az volt, hogy a 53/1993. (X. 13.) AB határozat téves értelmezési keretbe kényszerítette a bíróságokat annak megállapításával, hogy a Közös 3. Cikkben szereplő normák megszegése automatikusan emberiség elleni bűncselekménynek minősül. Emellett a bíróságok nem megfelelő nemzetközi jog értelmezése is hozzájárult a hibás minősítéshez, ami a kontinentális jogkörben, ami az írott jog alkalmazására épít, nem mondható kivételesnek. Elképzelhető az is, hogy a bíróságokat a minősítés során az 1956-os forradalom legitimitációja megőrzésének szándéka is befolyásolhatta. A bíróságokban az a meggyőződés alakulhatott ki, hogy a nem nemzetközi fegyveres konfliktus létezésének el nem ismerése egyben a forradalom eseményeit is kétségbe vonná. Bár ez a megközelítés összekever egy jogi kategória fennállását – aminek feltételeit

értelemszerűen a jog szabályai határozzák meg -, egy történelmi esemény létével, láthatóan létezik a magyar jogirodalomban.³⁷ Kiutat jelentett volna, hogyha nem nemzetközi fegyveres konfliktusok során elkövetett bűncselekmények más nemzetközi bűncselekményként történő minősítése. Méghozzá emberiesség elleni bűncselekmények (*crimes against humanity*)³⁸ kategóriája erre alkalmas lett volna. A régi Btk. nem kodifikálta ezt a bűncselekményt, ma már része a 2012. évi C. törvénynek³⁹ s önálló bűncselekményt (143. §) szankcionálja.⁴⁰

36 Vö. Bfv.X.713/1993/3.

37 HOFFMANN Tamás 2011, 5-8.

38 Ld. erről részletesebben pl. BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity, Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge, University Press, 2011.

39 Ld. a törvény szövegét itt: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv> (Utoljára megtekintve: 2020. 01. 19.)

40 Noha, e bűncselekmény kategória és a magyar jog viszonya további dilemmákat vet fel, ez szintén nem része ennek a tanulmánynak.

Tárgyszavak

visszamenőleges igazságszolgáltatás, sortűzper, nemzetközi jog, nemzetközi büntetőjog

Forrásjegyzék

Szakirodalom

- BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity, Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge, University Press, 2011.
- BIHARI Mihály: Rendszerváltás, felelősség és igazságosság. *Társadalmi Szemle* 1992/1.
- BRAGYOVA András: Igazságtétel és nemzetközi jog. Glossza az Alkotmánybíróság határozatához. *Állam- és Jogtudomány* 1993/3-4.
- FOGARASSY Edit: *Igazságtétel és rendszerváltozás, különös tekintettel a visszamenőleges igazságszolgáltatásra (PhD értekezés)*. Miskolc, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2011.
- FOGARASSY Edit: Sortűzperek Magyarországon. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XIX*. Miskolc University Press, 2001.
- FOGARASSY Edit: Visszamenőleges igazságtétel Közép-Kelet-Európában, a rendszerváltás után. *Jogtudományi Közlöny* 2001/9.
- GELLÉR Balázs József: A legfőbb bírói fórum három végzésének margójára. *Fundamentum* 2000/1.
- HOFFMANN Tamás: A nemzetközi szokásjog szerepe a magyar büntetőbíróságok joggyakorlatának tükrében. *Jogelméleti Szemle* 2011/4.
- KAHLER Frigyes – M. Kiss Sándor: „Mától kezdve lövünk.” *Tíz év után a sortüzekről*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2003.
- KAHLER Frigyes (szerk.): *Sortüzek – 1956. Igazságügyi Minisztérium, Tényfeltáró Bizottság – 1993*. Lakitelek, Antalógia Kiadó, 1993.
- KAHLER Frigyes: Lehetőségeink a jogállamiság helyreállításában. *Magyar Jog* 1992/7.
- KIS Norbert – GELLÉR Balázs: *A nemzetközi bűncselekmények hazai kodifikációja de lege ferenda*. In: WIENER A. Imre (szerk. LIGETI Katalin): *Ünnepi Kötet*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2005.
- KOLLER, David S.: *The Nuremberg Legacy in Historical Development of International Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten – LING, CHEAH Wui and PING, YI (ed.): *Historical Origins of International Criminal Law, Vol. 1*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014.
- KORNAI János: Mit jelent a „rendszerváltás”? Kísérlet a fogalom tisztázására. *Közgazdasági Szemle* 2007/4.
- LAMM Vanda – BRAGYOVA András: *Visszamenőleges igazságszolgáltatás*. MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1992.

- LÖFFLER Tibor: *A rendszerváltás állama: 1989-2006*. In: SZABÓ Pál Csaba (szerk.): *A magyar állam története: 1711-2006*. Szeged, JATEPress Kiadó, 2010.
- NAGY Ferenc: *A nullum crimen / nulla poena sine lege alapelvről*. *Magyar Jog* 1995/5.
- SAMU Mihály: *Az igazságtétel jogelméleti vonatkozásai*. *Magyar Jog* 1994/6.
- VARGA Csaba (szerk.): *Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok*. Budapest, Windsor Klub, 1995.
- ZÉTÉNYI Zsolt: *Mi a teendő a múlttal? Beszéddek, cikkek, interjúk 1989-1994*. Magyar Egyeztető Testület, 1994.

Jogforrás

1949. évi Genfi Egyezmények
1954. évi 32. törvényerejű rendelet
1978. évi IV. törvény
1976. évi 8. törvényerejű rendelet
1993. évi XXXI. törvény
1993. évi XC. törvény
2012. évi C. törvény
- 1025/1990. (VIII. 30.) Korm. határozat

Bírósági döntések, ítéletek

- 11/1992. (III. 5.) AB határozat
- 53/1993. (X. 13.) AB határozat
- 36/1996. (IX. 4.) AB határozat
- Bfv.X.713/1993/3.
- Bf.IV.1847/1996/10.
- KB.II. 63/1998.
- Bfv.X.207/1999/5.
- Bfv.X.787/1999/3.
- 13.B.563/2001/18.
- KORBELY kontra MAGYARORSZÁG ÜGY (9174/02. sz. kérelem), 2008.

Egyéb

- JÓZSEF Attila: *Eszmélet*, 1934.

A TECHNOLÓGIAI FEJLŐDÉS MUNKAEGÉSZSÉGÜGYRE GYAKOROLT HATÁSAI

Az információ technológia, digitalizáció munkavégzésre gyakorolt hatásai közül talán az egyik legsürgetőbb problémakör alakult ki a munkaegészségügy területén. Ugyanis nem csupán az új típusú munkák esetében vált ki – a jelenlegi jogszabályi környezetben nehezen kezelhető – problémákat, hanem a tradicionális munkajogviszonyban is. Általánosságban elmondható, hogy a dolgozók kevésbé realizálják a munkaegészségügyi kockázatokat, megbetegedéseket, vagy éppen nem kötik azokat a munkavégzéshez, másrészt pedig a negatív következmények mellett számos pozitív vetület is létezik, ami a felszínen mintha semlegesítené a hátrányos körülményeket. Ezért a jelen dolgozat célja a digitalizálódó világban előforduló munkaegészségügyi problémák meghatározása és a kezdetleges válaszok rövid bemutatása.

I. Technológiai fejlődés – miért is fontos?

„A technológiai fejlődés átalakítja a munka világát.” olvashatjuk itt is, mint ahogy minden hasonló témában született tanulmányban. Mindennek ellenére fontosnak mutatkozik lefektetni ezt az alaptételt, hiszen az alkalmazott technológiák robbanásszerű fejlődése ténylegesen követhetetlen ütemben átalakítja és formálja a munkavégzés feltételeit és körülményeit. A technológia és a társadalom egymásra gyakorolt hatásának vizsgálatával foglalkozó szakirodalom – mind filozófiai, mind szociológiai, vagy akár jogi mederben – több évtizedre nyúlik vissza. Már az '50-es, '60-as évek kutatóinak munkáit olvasva elcsodálkozhatunk azon, hogy mintegy megjósolva, előre meghatározva jelen korunkat, már abban az időben is megfogalmazták ezeket az összefüggéseket. Mint ahogy Bankó Zoltán és Szóke Gergely is ezt vizsgálta írásában,² ahol három elméletet³ emelnek ki, amelyekből helyütt a *technológiai realizmus* ideájára kívánom felhívni a figyelmet. Ennek értelmében a technológia és a társadalom kölcsönösen hat egymásra, mintegy komplex rendszerként működve, vagyis a társadalom nem írja elő kizárólagosan a technológiai változás irányát, és nem csak a technológia nem határozza

1 Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának nappali tagozatos, ösztöndíjas PhD hallgatója. Témavezetője Prof. Dr. habil. Kun Attila Ph.D, tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Munkajogi és Szociálisjogi Tanszék.

2 BANKÓ Zoltán – SZÓKE Gergely László: *Az információ technológia hatása a munkavégzésre*. Pécsi Munkajogi Közlemények, Monográfiák 5., Utilitates Bt., Pécs, 2015.

3 Technológiai determinizmus, technológiai neutralizmus és technológiai realizmus.

meg a társadalmat.⁴ Egy másik megközelítés szerint öt különböző trend létezik, ami befolyásolja és megváltoztatja az egész világ működését: a demográfia, a technológia, az intézmények, a kapcsolati hálók és a gyorsaság.⁵ A fentiek alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy a technológia kihagyhatatlan eleme a változások elemzésének, kifejezetten a 21. században, amikor is a változások magját a technológia adja.

A technológiai fejlődés hatása nem pusztán egy elméleti szülemény, nem csak a kutatók gondolataiban öltött testet, hanem megfigyelhető egy ún. „technológiai nyomás” és párhuzamosan egy „keresleti húzás” a gyakorlatban.⁶ Vagyis a technológiai fejlődés szinte kikényszeríti, automatikusan magával hozza az egyes fejlesztések használatát a munkahelyeken és azzal, hogy ezek a lehetőségek pusztán léteznek, mind a munkáltatók, mind a munkavállalók részéről kialakul az eziránti igény. Vegyük példaként, hogy a munkáltatóknak költségcsökkentést jelenthet, ha engedélyezik az otthonról történő munkavégzést heti egy-két alkalommal. Ez a munkavállalóknak is idő-megtakarítást eredményez, hiszen a munkahelyre- és onnan hazafelé történő utazás idejét meg lehet spórolni.

II. Kockázatok és lehetőségek

A fentiekben taglalt technológiai változás magával hozta a munka nagymértékű rugalmassá válását, illetve annak lehetőségét. Ez a flexibilizáció a munkaegészségügyben tovagyűrűző hatásokat mutat.⁷ A rugalmas munkafeltételek mellett dolgozók tulajdonképpen nagy árat fizetnek ezért a lehetőségért (még ha elsőre ez nem is szembeűnő). Érdekes megállapítást tesz egy holland jelentés,⁸ amely szerint megoldást jelenthetne a munka és magánélet egyensúlyának kezelésére a rugalmas munkavégzés, a „New Ways of Work”.⁹ 2012 körül a dolgozók az otthonról való munkavégzést látták megoldásnak a munka és magánélet egyensúlyozására. Azonban álláspontom szerint mára ez a gondolat már megdőlni látszik (egyes kérdések esetében: akár csak a munkaidő), ugyanis bebizonyítható, hogy a „bárhonnan” való munkavégzés inkább a munka és magánélet még erősebb összemosódásáról tanúskodik.

Az alábbi fejezetben a technológiai fejlődés munkaegészségügyre gyakorolt főbb hatásainak példálózó jellegű felsorakoztatása és értékelése olvasható. Fontosnak

4 BANKÓ Zoltán – SZÓKE Gergely László 2015. (8. o.)

5 Chris LASZCZ-DAVIS: The OSH challenge: Understanding our emerging world and its workforce development needs. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/genericdocument/wcms_681794.pdf (2019. 11. 20.)

6 Jan POPMA: The Janus face of the ‘New Ways of Work’, Rise, risks and regulation of nomadic work, ETUI Working Paper 2013.07, Brussels. (8. o.)

7 Elke AHLERS: Flexible and remote work in the context of digitization and occupational health. *International Journal of Labour Research* 2016 Vol. 8 Issue 1–2. 85-99.

8 Jan POPMA 2013. (8. o.)

9 A „New Ways of Work” olyan munkavégzési formákat foglal magába, amelyek időtől és helyszíntől függetlennek tekinthetők.

bizonyul mind a kockázatok, mind pedig a pozitív lehetőségek feltárása. Elsőként a negatív következmények, majd a pozitív hatások kerülnek szemléltetésre, végül pedig a platform munkások esetében megjelenő sajátos kockázatok.

1. Negatív következmények

A választási lehetőségek széles tárháza nem feltétlenül szül pozitív végeredményt, így igaz ez az információ technológiai fejlődéssel kapcsolatban. Igaz, hogy a bármikor, bárholnan folytatható gyors kommunikáció megkönnyíti a munkavégzést, az utasítások adását és fogadását, a kollégákkal való párbeszédet, stb. Azonban az sem hagyható figyelmen kívül, hogy ebben az esetben a sok lehetőségből hirtelen nyomás, stressz alakulhat ki.¹⁰ A következőkben a legjellemzőbb „digitalizációs” kockázatok kerülnek bemutatásra.

1.1. *Techno-stressz*

A techno-stressz kifejezés már az 1990-es években leírásra került. Eszerint jelent minden negatív hatást a viselkedésben, gondolatokban, attitűdben, a test fiziológiájában, amit közvetlenül, vagy közvetve a technológia okoz.¹¹ A túl sok hasznos információ egyfajta bizonytalanságot és döntésképtelenséget eredményezhet a helyes lépések megtételében. Az Európai Bizottság megállapítása szerint a dolgozók 58%-a gyakran, vagy állandóan információs túlterheltség alatt áll.¹² A „technológiai invázió”-nak köszönhetően a dolgozók egyre több idejét veszi el a különböző eszközök, értesítések, feladatok követése, ezzel a pihenőidő egyre rövidebb lesz. A fenti eseteknek a legfontosabb következménye, hogy kialakul a munkahelyi stressz, illetve a feladatok fokozott intenzitása figyelhető meg. Ezek a körülmények pedig olyan neurológiai hatásokat okozhatnak, mint például a figyelemhiányos magatartás, amelynek a munkára és a munkaszervezésre kifejtett hatását talán nem is szükséges részletezni: nehezebb lesz a dolgozókat szervezeten tartani és menedzselni a munkaidejüket.¹³

1.2. *Techno-függőség*

Hasonló alapokról induló jelenség a techno-függőség, ami egészségügyi szempontból ugyanolyan addikciónak tekinthető, akárcsak a kábítószer-függőség. Az iPass 2011-es kutatása szerint a fiatal dolgozói korosztály¹⁴ több mint tízszer ellenőrizte a telefonját

10 Jan POPMA 2013. (10. o.)

11 Michelle M. WEIL – Larry D. ROSEN: *TechnoStress: coping with technology @work @home @play*. New York, 1998.

12 European Commission: *The increasing use of portable computing and communication devices and its impact on the health of EU Workers*, Brussels, European Commission, 2009.

13 Jan POPMA 2013. (11-12. o.)

14 3700 dolgozó esetében minden nyolcadik a fiatalabb generációhoz tartozott, vagyis 22 és 34 évesek voltak.

egy órán belül, ami azt jelenti, hogy ez idő alatt nem történt munkavégzés. Ez a tény teljes mértékben hátrányt okoz a munkáltatói oldalnak, hiszen az adott kötelezettséggel ellentétesen nem történik munkavégzés. Igaz, hogy a rugalmas munkavégzésnek köszönhetően a munkavállalók sok esetben a munkaidejükön kívül pótolják az elmaradt feladatokat, azonban ez egyértelműen a munka-magánélet egyensúly felborulásához vezet.

1.3. A munka- és magánélet összefonódása

Egyes esetekben a technológia a munka és magánélet összehangolását elősegíti, de összességében az vált világossá, hogy ezt a határt inkább elmossa, vagy akár teljesen megszünteti. Egy 2011-es német kutatás megdöbbentő adatokat eredményezett: a szakemberek 88%-a elérhető volt az ügyfeleknek, kollégáknak, vagy a feletteseknek a munkaidőn kívül; valamint a dolgozók 29%-a bármikor válaszolna egy üzleti hívásra. A mobil technológiák használata egyértelműen feszültséget eredményez a személyes életben, teljesen elmosva a határokat abban a tekintetben, hogy mi számít munkának (munkaidőnek) és mi nem.¹⁵

A felsorakoztatott egészségügyi kockázatok egyértelműen negatív hatással vannak az elvégzett munka minőségére, a magánéletre – és ami jogi szempontból kiemelten fontos, a munkaidőre és a munkaegészségügyre.

2. Pozitív hatások

Természetesen a technológia által biztosított előnyös lehetőségeket sem szabad szem elől téveszteni. A termelési folyamatok automatizációjával a monoton, az egészségre káros vagy veszélyes környezetben végzendő emberi munkák ugyanis jórészt kiválthatók; feltehetően több lehetőséget adva ezzel a kreatívabb, problémaorientáltabb, illetve döntéshozatal, rugalmasságot és alkalmazkodóképességet igénylő, produktívabb emberi munkavégzésre.¹⁶ Ez is alátámasztja azt a korábbi feltevést, miszerint az újszerű virtuális munkákkal járó online feladatok könnyen kiszervezhetőek lesznek globális szinten és visszatér a „*symbolic analysts*” (szimbolikus elemző) ideája, vagyis a probléma felismerő, probléma-megoldó, újító személy, aki a meglévő technológiákat újfajta módon tudja alkalmazni.¹⁷

15 Lásd bővebben: RÁCZ Ildikó: *Right to disconnect – Jog a kikapcsol(ód)ásból*. Pro Futuro, 2018/4. szám, 8. Évf., 50-66.

16 KUN Attila: A modern technológiák hatása a munkajogra, munkaegészségügyi aspektusban. In: Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Technológiai kihívások az egyes jogterületeken*. KRE ÁJK. Budapest, 2018. 137-153. o.

17 Robert REICH: *The Work of Nations – Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism*. Vintage Books, New York, 1992.

3. Platform munka

A digitális platform munkák esetében számos fent leírt kockázat összpontosul, és tipikus jellemzői lesznek az újszerű munkavégzésnek. Elkülöníthetünk fizikai és pszichoszociális kockázatokat.¹⁸ Az előbbi esetkör szerint ilyen az elektromágneses mezőnek való állandó kitettség, látási „fáradtság”/kimerültség, mozgásszervi problémák. A pszichoszociális kockázatok körében megemlíthetők az izoláció, a stressz/technostressz, a technológiai függőség, információs túlterheltség, kiégés, testtartási rendellenességek és a cyber-bullying, vagyis az online zaklatás. Ezek mellett jelentős faktorként van jelen a bizonytalan fizetés (mértékét tekintve) és általában véve a munka meglétének a bizonytalansága. A platform munkások esetében azért kiemelten nehéz ezeknek a kockázatoknak a kezelése, ugyanis ők jellemzően nem minősülnek munkavállalóknak, így a jelenleg meglévő szabályozás sem vonatkozik rájuk. A hatályos rendelkezések szerint az egészséges és biztonságos munkakörülményeket saját maguknak kell megteremteniük. De ez a munkavégző rétegre talán még inkább jellemzők a felsorolt rizikók, hiszen jelentős mértékben ki vannak téve a piaci versenynek. Tehát még fokozottabb lesz az igényük az állandó online jelenlétre (hogy munkát kapjanak), a pihenés nélküli munkavégzésre (egyik feladat elvállalása a másik után), stb.

A munkát végző személyek elmondásai alapján¹⁹ az is előfordul, hogy heti hetven órát dolgoznak. A sofőrök például sok esetben az autójukban alszanak egy-egy órát két fuvar között. Első reakció lehetne akár az is, hogy ez egyéni választás, hiszen nincsen munkavégzési kötelezettségük, akkor dolgoznak, illetve alszanak, amikor szeretnének. Azonban ha egy dolgozó a fentiek szerint él huzamosabb ideig, akkor az egyértelműen egészségügyi kockázatot jelent a munkavégzésben. Nem csak saját magára nézve, hanem a szolgáltatást igénybe vevők esetében is. Fogyasztóként nem szívesen ülnénk be egy olyan sofőr mellé, aki például az elmúlt negyvennyolc órában összesen hat órát aludt, hiszen a fáradtság nagymértékben befolyásolja a munkavégését. Tehát a platform munkások munkavégzési körülményeinek a munkaegészségügyi vonatkozású szabályozása nem csak a dolgozók számára fontos, hanem az egész fogyasztói társadalom számára is.

Röviden érdemes még említést tenni az ún. „képernyő mögötti” platform munkásokról. Ezek a személyek folyamatosan képeket, videókat, írott szövegeket, bármilyen egyéb tartalmat ellenőriznek adott szempontok alapján. Sok esetben erőszakot, durva kifejezéseket, pornográf- vagy pedofil tartalmakat is böngésznek. Ezeknek a dolgozóknak a munkahelyi jóléte komoly okot ad az aggodalomra.²⁰ Az ilyen és ehhez hasonló

18 EU-OSHA (European Agency for Safety and Health at Work): Protecting Workers in the Online Platform Economy: An overview of regulatory and policy developments in the EU. Luxembourg, 2017. <https://osha.europa.eu/en/publications/protecting-workers-online-platform-economy-overview-regulatory-and-policy-developments/view> (2019. 11. 25.)

19 Ursula HUWS – Neil H. SPENCER – Dag S. SYRDAL – Kaire HOLT: Work in the European Gig Economy. FEPS, UNI Europa, University of Hertfordshire, 2017.

20 Gérard VALENDUC – Patricia VENDRAMIN: *Work in the digital economy: sorting the old from the new*. ETUI, Working Paper 2016.3 (36. o.)

munkavégző rétegre nem jellemző a hosszútávú gondolkodás. Elsőre jól hangzik, hogy csupán a számítógép előtt ülve kell dolgozni, a saját maguk által kiválasztott időpontban, azonban nem realizálják, hogy ennek a munkának milyen hosszútávú munkaegészségügyi hatásai lehetnek.

III. Megoldások

A munkáltató telephelyén kívül eső munkák esetében szinte lehetetlen a foglalkoztatónak elvégezni az ergonómiai kockázatértékelést. Így az egész munkavédelmi, kártérítési rendszer erodálódik, e tekintetben használhatatlannak látszik. A másik probléma abból adódik, hogy a jelenlegi munkaegészségügyi szabályozás nem terjed(het) ki a foglalkoztató által nem „felügyelt” helyszínre, ami a telephelyén/irodáján kívül esik. Az alábbiakban áttekintésre kerülnek azok a megoldások, illetve a problémára reagáló kezdeményezések, amelyek segítségül szolgálhatnak a digitalizáció által transzformálódó munkaegészségügyi kockázatok kezelésében.

1. Munkáltatói felismerés

Kiemelkedő szerepe lehet annak, ha a munkáltatók jogszabályi kötelezettség hiányában is felismerik az eddigiekben taglalt kockázatokat. Tulajdonképpen a saját bőrükön tapasztalják, hogy ha nem tartják fent a munkahelyi jólétet és nem biztosítják az egészséges munkavégzési környezetet, akkor az akár negatívan is hathat a cég produktivására. Futurisztikus és a magyar gyakorlatnak talán idegennek tűnő példaként említhető az a munkáltatói gyakorlat (egyelőre tesztüzemben), miszerint a dolgozók fizikai aktivitását okosórával figyelik. Ha egy héten legalább három alkalommal harminc perc intenzív mozgást végez az adott személy (ami megfelelő pulzusszám emelkedést okoz), akkor plusz fizetett szabadságnapokkal fog rendelkezni. Vagy ha (szintén okosórával történő megfigyelés alapján) a munkavállaló bizonyítottan napi hét órát alszik, akkor meghatározott bónuszra lesz jogosult.²¹ Ezekből is látható, hogy törvényi követelmények hiányában is ráeszmélnek a foglalkoztatók, hogy a munkavállalók egészsége számukra is fontos és védendő érték.

2. Az Európai Unió irányvonala

Az Unió részéről is észlelhető egy olyan tendencia, miszerint nagyobb hangsúlyt kell fektetni a digitális gazdaságnak köszönhetően átalakuló munkavégzési körülményekre. Az Európai Bizottság és a Parlament is egyetért abban, hogy közös választ kell találni legalább egyes szociális és munkajogi akadályokra, amelyeket a platform gazdaság vetett fel.²² Igaz, hogy ezen dokumentumok közül egyik sem szól tételesen a kérdéskör

21 Információk nem nyilvános adatok alapján.

22 EU-OSHA 2017.

munkaegészségügyi részéről, de fontos leszögezni, hogy 2015 óta a Európai Unió is folyamatosan reagál a felmerülő problémákra.²³ A témával kapcsolatos állásfoglalásokból és véleményekből kitűnik, hogy az Európai Unió „fair” munkakörülményeket kíván biztosítani minden egyes munkát végző személynek, függetlenül a státuszuktól. Ebbe a körbe természetesen beletartozik az egészséges és biztonságos munkavégzés is. Így függetlenül attól, hogy valaki munkaviszonyban, vagy polgári jogi jogviszonyban látja el a munkát, biztosítani kell számára az alapvető biztonságot.

IV. Összegzés

A munka és az egészség közötti összefüggés tagadhatatlan. Ráadásul ez a kapcsolat kétirányúnak tekinthető, vagyis a munka egyértelműen hat az egészségre, de az egészség az, ami meghatározza a munkavégzési képességet, a hatékonyságot.²⁴ A legfontosabb következtetésként megállapítható, hogy az újonnan felmerülő munkaegészségügyi kockázatokat fontos lenne minél hamarabb kezelni. Hiszen például a túlzott kimerültség, a pihenés hiánya bizonyítottan biztonsági kockázatokat jelentenek, ennek következtében nagyobb a valószínűsége a munkahelyi balesetek és foglalkozási megbetegedések kialakulásának. Belátható, hogy ez nem pusztán a munkavállalónak káros, hanem ezzel párhuzamosan a munkáltatóknak és végső soron az államnak is. Ugyanis a megbetegedések következtében a munkáltató szervezetrendszeréből kieső munkavállalók pótlása adott esetben nehézkes lehet, vagy akár a betegen, vagy koncentráció hiányában munkát végző személyek jelentős (anyagi, vagy nem anyagi) kárt is okozhatnak a munkáltatónak. A fizikailag vagy pszichológiailag „beteg” dolgozók ellátása, kezelése, a munkahelyekre való visszaintegrálása, stb. pedig az állam részére is plusz feladatokat, költségeket jelent. Az Eurofound 2019-es kutatása²⁵ is megállapította, hogy a fizikai kockázatokkal szembeni védelem továbbra is ugyanolyan fontos, mint ahogy a korábbi évtizedekben volt. Viszont az emocionális igények és a pszichoszociális kockázatok jelentősége egyre növekszik. Az „érzelmi igények”

23 Lásd bővebben: Az Európai Parlament 2017. február 16-i állásfoglalása a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a robotikára vonatkozó polgári jogi szabályokról (2015/2103(INL)); a Bizottság Közleménye A közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrendről COM(2016) 356 final; Az Európai Parlament 2017. június 15-i állásfoglalása a közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrendről (2017/2003(INI)); a Tanács Ajánlása a munkavállalók és az önálló vállalkozók szociális védelemhez való hozzáféréséről (2019/C 387/01); az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1152 Irányelve az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről.

24 Eurofound: Sixth European Working Conditions Survey – Overview report (2017 update), Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2017. (109. o.) https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1634en.pdf (2019. 11. 25.)

25 Eurofound: Working conditions and workers' health, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2019. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef18041en.pdf (2019. 12. 10.)

jelentős része a kimerültség és a well-being, vagyis a munkahelyi jólét szintjének a csökkenéséhez kapcsolódik.

Tárgyszavak

digitalizáció, munkajog, munkaegészségügy, technostressz

Irodalomjegyzék

- A Bizottság Közleménye A közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrendről COM(2016) 356 final
- A Tanács Ajánlása a munkavállalók és az önálló vállalkozók szociális védelemhez való hozzáféréséről (2019/C 387/01)
- Az Európai Parlament 2017. február 16-i állásfoglalása a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a robotikára vonatkozó polgári jogi szabályokról (2015/2103(INL))
- Az Európai Parlament 2017. június 15-i állásfoglalása a közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrendről (2017/2003(INI))
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1152 Irányelve az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről
- Bankó Zoltán – Szőke Gergely László: Az információ technológia hatása a munkavégzésre. Pécsi Munkajogi Közlemények, Monográfiák 5., Utilitates Bt., Pécs, 2015.
- Chris Laszcz-Davis: The OSH challenge: Understanding our emerging world and its workforce development needs. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_protect/---protrav/---safework/documents/genericdocument/wcms_681794.pdf (2019. 11. 20.)
- Elke Ahlers: Flexible and remote work in the context of digitization and occupational health. *International Journal of Labour Research* 2016 Vol. 8 Issue 1–2. 85-99.
- EU-OSHA (European Agency for Safety and Health at Work): Protecting Workers in the Online Platform Economy: An overview of regulatory and policy developments in the EU. Luxemburg, 2017. <https://osha.europa.eu/en/publications/protecting-workers-online-platform-economy-overview-regulatory-and-policy-developments/view> (2019. 11. 25.)
- Eurofound: Sixth European Working Conditions Survey – Overview report (2017 update), Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2017. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1634en.pdf (2019. 11. 25.)
- Eurofound: Working conditions and workers' health, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2019. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef18041en.pdf (2019. 12. 10.)

- European Commission: The increasing use of portable computing and communication devices and its impact on the health of EU Workers, Brussels, European Commission, 2009.
- Gérard Valenduc – Patricia Vendramin: Work in the digital economy: sorting the old from the new. ETUI, Working Paper 2016.3
- Jan Popma: The Janus face of the ‘New Ways of Work’, Rise, risks and regulation of nomadic work, ETUI Working Paper 2013.07, Brussels.
- Kun Attila: A modern technológiák hatása a munkajogra, munkaegészségügyi aspektusban. In: Homicskó Árpád Olivér (szerk.): Technológiai kihívások az egyes jogterületeken. Patrocinium, Budapest, 2018. 137-153. o.
- Michelle M. Weil – Larry D. Rosen: TechnoStress: coping with technology @work @home @play, New York, 1998.
- Rácz Ildikó: Right to disconnect – Jog a kikapcsol(ód)áshoz. Pro Futuro, 2018/4. szám, 8. Évf., 50-66.
- Robert Reich: The Work of Nations – Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism. Vintage Books, New York, 1992.
- Ursula Huws – Neil H. Spencer – Dag S. Syrdal – Kaire Holts: Work in the European Gig Economy. FEPS, UNI Europa, University of Hertfordshire, 2017.

NEMZETKÖZI KÖRNYEZETVÉDELMI ÜGYEK: A TRAIL SMELTER ESETE

1. Bevezető

A környezet védelme korunk egyik központi témájává nőtte ki magát. Nem telik el úgy nap, hogy ne hallanánk valamilyen környezettel kapcsolatos hírről. Az első, majd a második ipari forradalom az emberi egészséget és a környezetet veszélyeztető tevékenységek megjelenését eredményezték.² Ennek következtében egyre *több olyan eset történt, amely súlyos hatással volt a környezetre és vele együtt az ott élő emberekre.*

A korai esetek közül a Trali Smelter volt az első, amelyben kifejezetten környezeti károkozásért indítottak eljárást nemzetközi bírói fórum előtt.³ Az 1928-tól 1941-ig tartó jogvita *végül* választottbírói ítélettel zárult. Ebben az időszakban a nemzetközi környezetvédelmi jog még igen csak gyerekcipőben járt, tekintve, hogy kialakulását 1972-től, az ENSZ Stockholmban tartott környezetvédelmi konferenciájától szokták datálni. A Trail Smelter ügyben hozott ítélet hatása már ezen a konferencián is megmutatkozott, ahogyan azt majd a későbbiekben látni fogjuk.

Jelen írás a következő kérdésekre keresi a választ: mit jelent a Trail Smelter a jelenkor nemzetközi környezetvédelmi normáira nézve? Milyen hatása volt az ítéletnek a határokon áttérjedő környezeti károk nemzetközi jogi megítélésére? Milyen problémával kellett szembenéznie a választottbírósnak? Történt-e jogfejlesztés? *A kérdések megválaszolása előtt* célszerű előbb az ügyet ismertetni, így a következő pontban erre kerül sor.

2. A Trail Smelter ügyről

2.1. Az ügy háttere

A tizenhárom évet felölelő jogvita Kanada és az Amerikai Egyesült Államok között merült fel. Helyszínünk Kanada, British Columbia nevű tartománya, azon belül a Trail városa, ahol a Consolidated Mining and Smelting Company által üzemeltetett

1 Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, témavezető Dr. habil. Bruhács János professor emeritus CSc.

2 MÁZI András: *A környezetszabályozás kezdetei az Egyesült Államokban (1945-1970)*, De iuris peritorum meritis, Studia in honorem Endre Tanka, 2011, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar 7-14.

3 KECSKÉS GÁBOR: *A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban*, Győr, 2012, 253.

kohó levegőszennyezést okozott. A kohó nagymennyiségben végzett cink és ólomöntést, amelynek eljárása során keletkezett ugyancsak nagymennyiségű kén-dioxidot a levegőbe eresztette.

A gyár a két állam határán keresztülfolyó, Columbia folyó partján helyezkedett el, ami mindössze körülbelül 18 km távolságra volt az Amerikai Egyesült Államok és Kanada határától. A légmozgásnak köszönhetően a kén-dioxiddal szennyezett levegő könnyen átlépte a határt, ezzel súlyos környezeti károkat okozva Washington Állam területén.⁴

A két állam először tárgyalások útján kívánta rendezni a helyzetet. A vita feloldása érdekében az 1909-ben született határmenti vizekről szóló, bilaterális szerződés alapján (Boundary Waters Treaty⁵) felállított bizottsághoz (International Joint Commission)⁶ fordultak. A bizottság *feladata kettős*, egyrészt elfogadja a határmenti vizek vízszintjét befolyásoló terveket, másrésztől kivizsgálja a határon túlnyúló problémákat. Utóbbi tekintetében ajánlásokat és javaslatokat fogalmaz meg, azonban ezek nem rendelkeznek *kötelező erővel*.⁷

A bizottság a károk kivizsgálásának *végezetével jelentését a vitás felek elé terjesztette*. A javaslatok ugyan Kanada számára kielégítőnek bizonyultak, azonban az Amerikai Egyesült Államok elutasította azokat.⁸ Megállapodás hiányában 1935-ben a két állam egy választottbíróóság felállításában egyezett meg.⁹ A háromtagú választottbíróóság feladatát a következő kérdések megválaszolása képezte: i) okozott-e károkat a kanadai kohó ii) a jövőben köteles-e a károkozástól tartózkodnia, ha igen, milyen mértékben iii) milyen előírások, intézkedések megtétele mellett működhet a kohó iv) az előző kérdésekre adott válaszok *függvényében*, mi a kártérítés mértéke.¹⁰ Az egyezség alapján a bírák a nemzetközi jog és az Amerikai Egyesült Államok joga szerint voltak hivatottak eljárni.¹¹

4 E. READ, John: *The Trail Smelter Dispute, Canadian Yearbook of International Law*, 1. évf., 1963, 213.

5 Kanada és az Amerikai Egyesült Államok között 1909-ben létrejött bilaterális szerződés.

6 A két állam között létrejött Határmenti vizekről szóló szerződés alapján, 1909-ben felállított bizottság.

7 Lásd bővebben: International Joint Commission hivatalos oldala <https://www.ijc.org/en/who/role> (letöltés ideje: 2020. 01. 08.)

8 E. READ, John 1963, 214.

9 SANDS Philippe, *Principles of International Environmental Law*, Cambridge University Press, 2003, 318.

10 Reports of International Arbitral Awards, Trail Smelter Case, 16 April 1938 and 11 March 1941, 1907-1908. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf (letöltés ideje: 2020. 01.08.)

11 Reports of International Arbitral Awards, Trail Smelter Case, 16 April 1938 and 11 March 1941, 1907-1908. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf (letöltés ideje: 2020. 01.08.)

2.2. A döntés

A bíróság végső döntését 1941 márciusában hirdette ki. A választottbíróági eljárása során analógiaként alkalmazták az Amerikai Egyesült Államok jogát és a nemzetközi folyóvizek jogát, méghozzá egy határt átlépő levegőszennyezés esetére.¹² A választottbíróóság *ítéletét* az amerikai legfelsőbb bíróság döntéseire alapozva hozta meg.¹³

A kérdések megválaszolása érdekében a választottbíróóság megvizsgálta *Washington Állam területét* és a kohó környezetét is.¹⁴ *Ítéletében elmarasztalta Kanadát, és az 1932 előtti károokra 350 ezer USD, míg az 1932 januárjától 1937-ig tartó időre pedig 78 ezer USD kártérítést* állapított meg az Amerikai Egyesült Államok javára.¹⁵

Az ítélet kimondja, hogy a nemzetközi jog alapján Kanada felelősséggel tartozik a Trail Smelter tevékenységéért, amiből következik, hogy Kanada kötelezettségei közé tartozik, hogy a Trail Smelter a nemzetközi jognak megfelelően működjön.¹⁶ Ezzel együtt a választottbíróóság eltiltotta a Trail Smelter-t a további károkozástól. Mi több, még egy lépést téve, előírásokat fogalmazott meg a kén-dioxid kibocsátásának korlátozására és ellenőrzésére, a jövőbeni károkozás megelőzésének célját szem előtt tartva.¹⁷ Bár a bíróság úgy találta, hogy a Trail Smelter *működésére vonatkozó előírások betartása megakadályozzák* a további károk kialakulását, azonban nem zárkózott el a jövőbeni kártérítési igények érvényesítésétől.¹⁸

2.3. Az ítélet jelentősége

A Trail Smelter ügyben született választottbíróági ítélet jelentőségének szívéét a következő idézet adja: „*a nemzetközi jog elvei és mint az Amerikai Egyesült Államok joga alapján, egyetlen államnak sincs joga ahhoz, hogy területét arra használja, vagy területének használatát oly módon másnak arra engedje meg, hogy valamely másik államnak vagy annak területén, avagy az abban lévő személyeknek vagy ott lévő tulajdonban füst által*

12 BRUHÁCS János, *Nemzetközi vízjog, A nemzetközi folyóvizek nem hajózási célú hasznosítása*, Budapest, Akadémia Kiadó, 1986, 28.

13 Reports of International Arbitral Awards, Trail Smelter Case, 16 April 1938 and 11 March 1941, 1965. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf (letöltés ideje: 2020. 01.08.)

14 E. READ, John 1963, 215.

15 KECSKÉS Gábor 2012, 252.

16 Reports of International Arbitral Awards, Trail Smelter Case, 16 April 1938 and 11 March 1941, 1965. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf (letöltés ideje: 2020. 01.08.)

17 Reports of International Arbitral Awards, Trail Smelter Case, 16 April 1938 and 11 March 1941, 1980. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf (letöltés ideje: 2020. 01.08.)

18 Reports of International Arbitral Awards, Trail Smelter Case, 16 April 1938 and 11 March 1941, 1980. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf (letöltés ideje: 2020. 01.08.)

jogsértést okozzon, ha ennek komoly következményei vannak, és a jogsérelmet világos és meggyőző bizonyítékok támasztják alá.¹⁹ A következő pontokban eme idézet nemzetközi környezetvédelmi jogra való hatása kerül górcső alá.

2.3.1. Szuverenitás

Az Amerikai Egyesült Államok és Kanada között kialakult vita megkívánta az eljáró választottbírástól, hogy először az államok egyenlő szuverenitása alapvető jogi fogalmának korlátairól hozzon döntést. Ahhoz, hogy jobban megértsük ennek a döntésnek a jelentőségét, érdemes egy kicsit vissza menni az időben. A 19. században a szuverenitást tulajdonképpen az állam mindenhatóságával azonosították.²⁰ A nemzetközi jogban még a 20. század elején is az abszolút területi szuverenitás elve érvényesült. Ennek egyik legismertebb megfogalmazása Judson Harmontól,²¹ az Egyesült Államok igazságügyi-miniszterétől származik. Az úgynevezett Harmon-doktrína szerint az államok szabadon használhatják erőforrásaikat a területükön belül, tekintet nélkül arra, hogy az milyen hatással van a szomszédos államokra.²²

A választottbírásg feladatát elsősorban a szuverenitásból eredő jogok kollíziójának a feloldása képezte. A problémát a következő adta: míg Kanadának jogában állt természetes erőforrásait kiaknázni, addig az Egyesült Államokat területének sérthetlenségének joga illette meg.²³ A választottbírásg ítéletében erre a kérdésre a fenti idézetet adta válaszul. Ez a nemzetközi *környezetvédelmi jog alapjait jelentő olyan elvekhez* vezetett, mint a környezeti károk megelőzése és a *sic utere tuo* (jó szomszédtság) elve.²⁴

2.3.2. Sic utere tuo elve

A *sic utere tuo ut alienum non laedas* (úgy használd a sajátodat, hogy ezzel ne sértsd másét), bizonyos római jogi források alapján kialakított angolszász jogi maxima,²⁵ amely a Trail Smelter ügyben hozott döntés alapjaként szolgált.²⁶ A másképpen nevezve, jó szomszédtság elve az államok azon kötelezettségét fejezi ki, hogy a saját fennhatóságuk

19 Reports of International Arbitral Awards, Trail Smelter Case, 16 April 1938 and 11 March 1941, 1965-1966. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf (letöltés ideje: 2020. 01.08.)

20 NGUYEN Quôc Dinh: *Nemzetközi közjog*, Budapest, Osiris Kiadó, 1998, 211.

21 BRUHÁCS János 1986, 38-39.

22 SCHRIJVER, Nico, *Environmental Law: Sovereignty versus the Environment?* Vrije Universiteit, Amsterdam Publisher: Cambridge University Press International, 1997, 219.

23 MILLER, A. Russel, *Transboundary Harm in International Law: Lessons from the Trail Smelter Arbitration*, Cambridge University Press, 2006, 3.

24 MILLER, A. Russel 2006, 3.

25 BRUHÁCS János 1986, 158.

26 KECSKÉS Gábor, *A Nemzetközi Bírásg ítékezési gyakorlata a környezeti tárgyú ügyekben*, Állam- és Jogtudomány, LVI. évfolyam, 2015, 3. szám, 55-72., 57.

vagy ellenőrzésük alatt álló területeken végzett tevékenységek ne okozzanak más államok környezetében károkat.²⁷ A 16. századi common law rendszerből eredő jogelv²⁸ a világ kultúráiban is megjelenik, ugyan más formát öltve. Erre példaként hozható fel a keresztényeknél az aranyszabály (ahogyan kívánjátok, hogy az emberek veletek tegyenek, ugyanúgy tegyetek velük ti.)²⁹ Quentin Baxter ezt az elvet a szuverenitás értelmében *másik oldalaként jellemezte*.³⁰ Az elvet mára már a nemzetközi környezetvédelmi jog alapvető pilléréként, illetve generálklauzulájaként tartják számon.³¹

2.3.3. Megelőzés

A *sic utere tuo* maxima elvezet minket a megelőzési kötelezettséghez. Ebből a maximából vezethető le a *környezeti károk megelőzésének kötelezettsége*, ami mostanra szokásjogi normává fejlődött. Széleskörű elfogadottságát mutatja a nemzetközi szerződések száma, a Nemzetközi Jogi Bizottság A veszélyes tevékenységekből származó határokon áttérjedő károk megelőzéséről szóló 2001-es tervezete, és az ítélezési gyakorlat.

A megelőzés megköveteli az államoktól a cselekvést olyan tevékenységekkel kapcsolatban, amelyek káros hatással lehetnek környezetre. Tulajdonképpen a károk elkerülésére tett lépéseket foglalja magában. Ilyen lehet például a megfelelő jogszabályozás kialakítása, környezeti hatásvizsgálat lefolytatása, közigazgatási és más intézkedések megtétele.³²

Az egyik legfontosabb környezetvédelmi kötelezettség gondolata már a Trail Smelter ügyben hozott döntésben is megjelent. A választottbírószak a megelőzés célját maga előtt tartva fogalmazott meg a kohó kén-dioxid kibocsátásának korlátozása érdekében előírásokat. Ezek mind az esetlegesen jövőben okozott károk, elsősorban megelőzését, másodsorban csökkentését szolgálták. A kohó végül nem került bezárásra, továbbra is működhetett azzal a feltétellel, hogy a bíróság által meghatározott szabályoknak megfelelően folytatja tevékenységét.

27 KECSKÉS Gábor 2015, 57.

28 BAZNÁTH Barbara–MORDIVOGLIA Clío–SULYOK Katalin, *A határon átnyúló víztartó rétegek vízkészletmegosztására vonatkozó nemzetközi szokásjogi elvek és nemzetközi vitarendezési mechanizmusok*, Pro Futuro, 2018, 1. szám, 28.

29 Máté evangéliuma 7. fejezet

30 BAXTER, Quentin, *Preliminary Report on International Liability for Injurious Consequences Arising out of Acts not Prohibited by International Law*, Yearbook of International Law Commission, 1980, 258.

31 MICHAELSON Karin, Rereading Trail Smelter, *Canadian Yearbook of International Law* 220.

32 BIRNIE, Patricia – BOYLE, Alan – REDGWELL, Catherine: *International Law and the Environment*, Third Edition, Oxford University Press, 2009, 93.

2.3.4. Az államok nemzetközi felelőssége

Az ENSZ Közgyűlése 1953-ban határozatában felkérte a Nemzetközi Jogi Bizottságot az államok nemzetközi felelősségének kodifikálására. A közel ötven évig tartó kodifikációs munka eredményeül 2001-ben születettek meg az úgynevezett felelősségi tervezetek: Az államok nemzetközi jogsértések miatti felelősségről szóló tervezet (*Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*), és A veszélyes tevékenységekből származó határokon áterjedő károk megelőzéséről szóló tervezet. (*Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities*). A szokásjogot tükröző tervezetek számos jogeset feldolgozásával készültek el.³³

A kodifikáció során megkülönböztetésre került a jogsértések miatti felelősség (*responsibility*) és a nemzetközi jog által nem tiltott tevékenységek káros következményeiért való felelősség (*liability*). Utóbbi felelősségi típus tekintetében a precedensek,³⁴ amelyekre a Bizottság támaszkodott a környezetvédelem területéről származtak³⁵, így hamar nyilvánvalóvá vált, hogy ez a felelősségi típus a környezeti sérelmekkel összefüggésben volt tárgyalandó.³⁶ A tervezet alapjául szolgált a már többször említett *sic utere tuo* elve, amely Quentin Baxter különelődő szerint minden jogrendszer szükséges elemét képi.³⁷ A Bizottság az ítélkezési gyakorlat felé fordulva tervezetét olyan ügyekre alapozta, mint a Trail Smelter ügy, amely lefektette a két felelősségi típus megkülönböztetésének alapgondolatát.³⁸ Ennek bizonyítéka, hogy a választottbíróság ítéletében kijelentette, hogy Kanada a jogszerű tevékenység által, a jövőben okozott károkért felelősséggel tartozik.³⁹

33 J. TAMS, Christian: *The Development of International Law by the International Court of Justice*, 2015, 9-10. https://www.scienzegiuridiche.uniroma1.it/sites/default/files/varie/GML/2015/GML_2015-Tams.pdf (letöltés ideje: 2020. 01.03.)

34 Pl. Trail Smelter, Korfu-szoros, Lac-Lanoux tó ügy.

35 BIRNIE, Patricia, *State Responsibility and International Liability for Injurious Consequences of Acts Not Prohibited by International Law: A Necessary Distinction?* International Comparative Law Quarterly, Vol. 39., 1990, 3.

36 BAXTER, Quentin, *Preliminary Report on International Liability for injurious Consequences Arising out of Acts nor Phorbited by International Law*, Yearbook of International Law Commission, Vol. II., 1980, 248.

37 BAXTER, Quentin, *Preliminary Report on International Liability for injurious Consequences Arising out of Acts nor Phorbited by International Law*, Yearbook of International Law Commission, Vol. II., 1980, 159.

38 KISS, Alexandre - SHELTON, Dinah: *Strict Liability in International Environmental Law*, GW Law Faculty Publications & Other Works, 2007, 1-2.

39 BARSTOW MAGRAW, Daniel, *Transboundary Harm: The International Law Commission's Study of „International Liability*, Cambridge University Press, Vol. 80., 1986, 320.

2.3.5. Az ítélet hatása az ítélkezési gyakorlatra és nemzetközi dokumentumokra

Az ítélet jelentőségét növeli, hogy az idézett rész a nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődésében mérföldkövet jelentő, 1972-ben született Stockholmi Nyilatkozatban⁴⁰ is megjelenik. Az ENSZ első környezetvédelmi világkonferenciájának eredményeül létrejött Nyilatkozat 21. elvében felfedezhetjük a Trail Smelter ítélet hatását. Az elv szerint bár az államok szuverén joga erőforrásainak kiaknázása, azonban felelősséggel tartoznak azért, hogy a joghatóságuk vagy ellenőrzésük alá tartozó tevékenységek ne okozzanak kárt más államok környezetében vagy a nemzeti fennhatóság határain túli területeken.⁴¹ Ez 10 évvel később, 1992-ben⁴² megerősítésre került a Rioi Nyilatkozatban.⁴³ A különbség a Trail Smelter ítéletben foglaltakhoz képest abban rejlik, hogy az ítélet csak a más államok területén okozott károkra korlátozódott, míg a Stockholmi Nyilatkozat és a későbbi egyezmények már magukban foglalják a joghatóságon kívüli területeket⁴⁴ is, mint pl. a világűr.⁴⁵ A Nemzetközi Bíróság a nukleáris fegyverekkel való fenyegetésnek vagy ezek alkalmazásának jogszerűségéről szóló tanácsadó véleményében már általános kötelezettségként jelenik meg az államok területének és a nemzeti fennhatóságon kívüli területek környezetének tiszteletben tartása.⁴⁶

Ami az ítélkezési gyakorlatot illeti, nem mondhatjuk, hogy elkerülte volna a Trail Smelter ítélet a későbbi ügyekben eljáró ítélkező fórumok figyelmét. A Nemzetközi Bíróság által tárgyalt Korfu-szoros ügyben a Trail Smelter ítélethez hasonló döntés született. A jogesetben a bíróság Albániát tartotta felelősnek a Brit hajóknak okozott károkért, mivel nem tájékoztatta a másik felet a vízbe lerakott aknákról. Albánia elmulasztott megelőző intézkedéseket tenni a katasztrófa elkerülése érdekében. A bíróság megerősítve a Trail Smelter ítéletben foglaltakat kimondta, hogy „*egyetlen állam sem használhatja területét más állam jogainak a rovására.*”⁴⁷

40 Az ENSZ-hez köthető a nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődésének mérföldkővét jelentő, Stockholmban megrendezésre kerülő „Emberi Környezet” (Conference on the Human Environment) világkonferencia.

41 Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment 1972, 21. elv

42 A Stockholmi konferenciát követően a második legnagyobb jelentőségű konferencia 1992-ben került megrendezésre Brazíliában, Rio de Janeiroban, Környezet és Fejlődés Konferencia elnevezéssel.

43 Riói Nyilatkozat a Környezetről és Fejlődésről, 1992, 2. elv szerint „Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának és a nemzetközi jog elveinek megfelelően az Államok szuverén joga, hogy saját környezeti és fejlesztési politikájukat követve hasznosítsák saját erőforrásaikat, és biztossítsák; hogy a saját fennhatóságuk vagy ellenőrzésük alatt álló tevékenységek ne okozzanak kárt más Államok környezetében vagy a nemzeti fennhatóság határain túli területeken.”

44 Ezek az úgynevezett *res communis omnium usus* alá tartozó területek, vagyis a mindenki által szabadon használható területek, pl. világűr, nyílt tenger.

45 BIRNIE, Patricia – BOYLE, Alan – REDGWELL, Catherine 2009, 145.

46 International Court of Justice, Reports, Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict. Advisory Opinion, 1996, 226.

47 International Court of Justice, Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders, The

Itt érdemes megemlíteni a hazánkat érintő *Bős-Nagymaros ügyet*. A Magyarország és az akkori Csehszlovákia között felmerült jogvita középpontjában a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság között a Gabčíkovo-Nagymarosi vízlépcsőrendszer megvalósításáról és üzemeltetéséről szóló szerződés⁴⁸ képezte. Míg Magyarország ökológiai szükséghelyzetre hivatkozva megtagadta a szerződés teljesítését majd később felmondta azt, addig a szlovák fél egyoldalú lépéseket tett a vízlépcsőrendszer megépítésére.⁴⁹ Az ítélet témánkhoz kapcsolódó részét a Nemzetközi Bíróság már említett nukleáris tanácsadó véleményéből származó idézete adja. Ezzel a Nemzetközi Bíróság tovább erősítette az államok más államok környezetének megóvásának kötelezettségét.⁵⁰

A Trail Smelter ügy bár nem a legfrissebb ügyek közé tartozik, mégis jól ábrázolja, hogy egy ítélkező fórum hogyan képes a határon áterjedő sérelmek megelőzését és a gazdasági fejlődést összeegyeztetni.⁵¹ Már a Trail Smelter ügyben elrendelésre került, hogy Kanada gondoskodjon a jövőbeni károkozás megelőzéséről, ami megegyezik modern nemzetközi környezetvédelmi szerződések elsődleges céljával.⁵² Így például a hajókról történő szennyezés megelőzéséről szóló MARPOL-egyezmény⁵³, A sztratoszferikus ózonréteg védelméről szóló egyezmény⁵⁴, vagy A hulladékkal és egyéb anyagokkal való tengersizennyezés megelőzéséről szóló egyezmény.⁵⁵

3. Összegzés

A Trail Smelter szerepe a nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődésében tagadhatatlan. A választottbírói ítélet többek között lefektette a két államfelelősség típusának gondolatát, gondoskodott a környezeti károk megelőzéséről és választ adott az ügy központi kérdésére, nevezetesen a szuverenitás korlátjára. Az eljáró fórum nehéz feladattal nézett szembe, de végül sikeresen megteremtette a felek érdekeinek egyensúlyát. A levegőszennyezéssel kapcsolatban megállapította Kanada felelősségét és kártérítést

Corfu Channel Case, Judgment of April 9th, 1949, 22.

48 A Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság között a Gabčíkovo-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megvalósításáról és üzemeltetéséről Budapesten, 1977. évi szeptember hó 16. napján aláírt szerződés. Kihirdette az 1978. évi 17. törvényerejű rendelet.

49 A Nemzetközi Bíróság végül mindkét felet elmarasztalta: míg Magyarország jogellenesen mondta fel a Busapesti szerződést, addig Szlovákia jogellenesen járt el az úgynevezett C-variáns üzembe helyezésével. A feleket végül további tárgyalásokra kötelezte.

50 Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia). Judgment of 25 december 1997, I.C.J. reports 1997, 53.

51 BIRNIE, Patricia – BOYLE, Alan – REDGWELL, Catherine 2009, 228.

52 BIRNIE, Patricia – BOYLE, Alan – REDGWELL, Catherine 2009, 147.

53 1973/78 International Convention for the Prevention of Pollution from Ships

54 1985 Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer

55 1972 Convention on the Prevention of Marine Pollution by the Dumping of Wastes and other Matter

ítélt meg az Amerikai Egyesült Államoknak. A további károkozástól eltiltotta, azonban a kohó továbbra is fennmaradhatott a megelőző intézkedések megtétele mellett. Bár néhány szerző szerint a Trail Smelter ügy túlértékelt, úgy gondolom, hogy sikerült felvázolnom, hogy az ítélet valójában milyen mély hatást gyakorolt a környezeti károkért való felelősség alakulására. Mindemellett érdemes megjegyezni, hogy a Trail Smelter ítélet a nemzetközi bíróságok jogfejlesztő tevékenységének bizonyítékaként is szolgál. Ahogyan azt Fitzmaurice *bíró megfogalmazta, a bíró feladata nem lehet pusztán az adott ügy eldöntése. A nemzetközi bíróságok feladata ennél tágabb, beletartozik a jog gazdagítása és fejlesztése is.*⁵⁶

Tárgyszavak

nemzetközi környezetvédelmi jog, Trail Smelter, sic utere tuo

Felhasznált források

Irodalom

- BARSTOW MAGRAW, Daniel, *Transboundary Harm: The International Law Commission's Study of „International Liability*, Cambridge University Press, Vol. 80., 1986
- BAXTER, Quentin, *Preliminary Report on International Liability for injurious Consequences Arising out of Acts nor Phorbited by International Law*, Yearbook of International Law Commission, Vol. II., 1980
- BAZNÁTH Barbara–MORDIVOGLIA Clio–SULYOK Katalin, *A határon átnyúló víztartó rétegek vízkészletmegosztására vonatkozó nemzetközi szokásjogi elvek és nemzetközi vitarendezési mechanizmusok*, Pro Futuro, 2018. 1. szám
- BIRNIE, Patricia – BOYLE, Alan – REDGWELL, Catherine: *International Law and the Environment*, Third Edition, Oxford University Press, 2009
- BRUHÁCS János, *Nemzetközi vízjog, A nemzetközi folyóvizek nem hajózási célú hasznosítása*, Budapest, Akadémia Kiadó, 1986
- FRIEDMANN, Wolfgang: *The International Court of Justice and the Evolution of International Law* Archiv des Völkerrechts, Published by Mohr Siebeck GmbH & Co. KG, 14. Bd., 1970, No. 3/4
- J. TAMS, Christian: *The Development of International Law by the International Court of Justice*, 2015
- https://www.scienzegiuridiche.uniroma1.it/sites/default/files/varie/GML/2015/GML_2015-Tams.pdf (letöltés ideje: 2020. 01.03.)

56 FRIEDMANN, Wolfgang: *The International Court of Justice and the Evolution of International Law* Archiv des Völkerrechts, Published by Mohr Siebeck GmbH & Co. KG, 14. Bd., 1970, No. 3/4, 317.

- KECSKÉS Gábor, *A Nemzetközi Bíróság ítélkezési gyakorlata a környezeti tárgyú ügyekben*, Állam - és Jogtudomány, LVI. évfolyam, 2015, 3. szám
- KECSKÉS Gábor: *A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban*, Győr, 2012,
- KISS, Alexandre - SHELTON, Dinah: *Strict Liability in International Environmental Law*, GW Law Faculty Publications & Other Works, 2007
- MÁZI András: *A környezetszabályozás kezdetei az Egyesült Államokban (1945-1970)*, De iuris peritorum meritis, Studia in honorem Endre Tanka, 2011, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
- MICHAELSON Karin, Rereading Trail Smelter, *Canadian Yearbook of International Law*
- MILLER, A. Russel, *Transboundary Harm in International Law: Lessons from the Trail Smelter Arbitration*, Cambridge University Press, 2006
- NGUYEN Quôc Dinh: *Nemzetközi közjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998
- SANDS Philippe, *Principles of International Environmental Law*, Cambridge University Press, 2003
- SCHRIJVER, Nico, *Environmental Law: Sovereignty versus the Environment?* Vrije Universiteit, Amsterdam Publisher: Cambridge University Press International, 1997

Ítéletek, nemzetközi dokumentumok

- A hajókról történő szennyezés megelőzéséről szóló MARPOL-egyezmény (1973/78 International Convention for the Prevention of Pollution from Ships)
- A hulladékkal és egyéb anyagokkal való tengerszennyezés megelőzéséről szóló egyezmény (1972 Convention on the Prevention of Marine Pollution by the Dumping of Wastes and other Matter)
- A sztratoszferikus ózonréteg védelméről szóló egyezmény (1985 Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer)
- Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia). Judgment of 25 december 1997, I.C.J. reports 1997
- International Court of Justice, Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders, The Corfu Channel Case, Judgment of April 9th, 1949
- International Court of Justice, Reports, Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict. Advisory Opinion, 1996
- International Joint Commission hivatalos oldala <https://www.ijc.org/en/who/role> (letöltés ideje: 2020. 01.08.)
- Reports of International Arbitral Awards, Trail Smelter Case, 16 April 1938 and 11 March 1941 https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf (letöltés ideje: 2020. 01.08.)

MENEDÉKJOG ÉS ERKÖLCS

*„Az emberek életét nem lehet csak az anyagi világ törvényei szerint megítélni.
Mikor a történelem nagy erői összecsapnak, rá kell ébrednünk,
az ember szellemi lény, nem pedig pusztán állati létező.
Van valami az időben és térben, sőt túl az időn és téren, ami,
ha tetszik, ha nem, erkölcsi kötelességet ró mindannyiunkra.”²*

Bevezetés

Minden társadalom megfogalmazza tagjai számára azokat az irányelveket, amelyekhez az erkölcsileg helyes és érvényes jogrendszernek magának is alkalmazkodnia kell. A menekültügy és az erkölcs kapcsolata a mai társadalmakat leginkább foglalkoztató és megosztó témák egyike.

A menedékjog alapvető jog, amely azokat az embereket illeti meg, akik megfelelnek a menekültek jogállásáról szóló 1951. évi genfi egyezményben és 1967. évi kiegészítő jegyzőkönyvben meghatározott kritériumoknak. Korunkban, amelyet a migráció korának is nevezhetünk, sok ember válik globális problémák áldozatává. A menekültügy minden államot egyaránt érintő problémáiról van szó. A népvándorlás kérdésköre, amely napjaink egyik legaktuálisabb dilemmája, igencsak összetett jelenség. Minden jogi, társadalmi és politikai aktusban és minden diplomáciai tevékenységben mindig az embert kell középpontba helyoznünk, annak teljes személyiségét, beleértve az erkölcsi dimenziót is.

Jelen tanulmány célja a menekültkérdés és az erkölcs összefüggésének jogi szempontból történő bemutatása és elemzése. Jog és erkölcs általában kéz a kézben járnak. Ez – a pozitívabb kapcsolati hatások mellett – azt jelenti, hogy a jog lehetőséget nyújt arra is, hogy erkölcsi felmentést adjunk magunknak vagy másoknak. Az erkölcs olyan normák összességét jelenti, amelyek viselkedésünket, az egyes élethelyzetekhez való viszonyulásunkat olyan magatartási szabályok és elvek formájában foglalják össze, amelyek pusztán jogi eszközökkel nem szabályozottak vagy nem szabályozhatóak. A jogi és erkölcsi dilemmák tényleges nehézsége *a vizsgált összefüggésben* annál a különbségtételnél jelentkezik, hogy kik azok, akiknek a befogadása valóban életmentő

1 Témavezető: Prof. Dr. Rixer Ádám egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

2 Ronald Reagan Winston Churchillt idézve 1964-es, Barry Goldwatert támogató kampánybeszédében, <http://www.let.rug.nl/usa/presidents/ronald-wilson-reagan/the-1964-speech.php> (2019.12.28)

jellegű, és kik azok, akiknél ezzel csupán az életminőségen javít(hat)unk. Felveti továbbá azt a globális felelősséget is, amely a megoldást nem a menekülésben és ahhoz kapcsolódó befogadásban, hanem az embertelen struktúrák megváltoztatásának kikényszerítésében is látja. Úgy gondolom, hogy az erkölcsi elvárások egyfajta kulturális hidat képeznek nemcsak emberek, hanem államok között is.

1. Az erkölcs értelmezése és jelentősége a menekültkérdésben

Az erkölcs olyan szabályok és értékek összessége, amelyet valamely társadalom magára kötelezőnek tart. Az erkölcsi normák szabályozzák az emberi cselekvést. A fogalmi megközelítések jelzésszerű bemutatása után kiindulópontként úgy foglalthatjuk össze az erkölcs fogalmát, mint a társadalom közösségének bevett meggyőződéseit, normáit és értékeit, különös tekintettel arra, hogy annak tagjai miként viselkednek a jó és a rossz, illetve a helyes és a helytelen dimenziójában. Miután a társadalomban felnövekvő egyént szocializálják ezek a meggyőzések, normák és értékek, ezek belső, döntéseket meghatározó elemekké válnak nála, és ezek működése a lelkiismeretben összegződik, büntudatot kiváltva az egyénben, amennyiben viselkedése egyes szituációkban eltért ezektől; vagy pedig jó lelkiismeretet biztosítva, ha ezekkel egyezően cselekedett, ami viszont megsokszorozza cselekvési energiáit. Az erkölcs tehát olyan történelmileg kialakult szabályoknak és értékeknek az összessége, amelyet egy emberi közösség általánosan elismer és magára érvényesnek tart.

Az erkölcs kifejezés az ember rendeltetésével és céljával kapcsolatban álló magatartási és tevékenységi formákra vonatkozik.³ Arra a kérdésre keressük a választ, hogy egy olyan helyzetben, amikor a menekülő embereket a hegemon nyilvánosság diskurzusaiban segítségre érdemtelennek titulálják, sőt magát a segítségnyújtást delegitimálják, vajon milyen ideológiai (morális) eszközökkel rendelkeznek azok az emberek, akik ezek ellenére sem mulasztják el a segítségnyújtást. Manapság számos kutató foglalkozik a menekültkérdéssel, de a kutatások – néhány kivételtől eltekintve⁴ – nem arra a kérdésre keresik a választ, hogy miért szeretne egyáltalán az ember segíteni bajba jutott embertársain.

2. A morál értelmezése röviden

Az erkölcs fogalmával szinonim módon használatos a morál fogalma, amelynek gyökere a latin *mos*, azaz akarat jelentésű szó.⁵ A morál az egyén erkölcsisége, a moralitás az etikai gondolkodás alapkérdése. Az erkölcs mellett a „morál” kifejezést az egyén erkölcsiségére, az erkölcsi renddel való egyezésére használhatjuk, így

3 Turay Alfréd: Az ember és az erkölcs, *Alapvető etika Aquinói Tamás nyomán*, <https://mek.oszk.hu/08700/08783/html/etika.htm> (2019.12.28)

4 Rixer, Ádám (ed.): *Migrants and Refugees in Hungary. A Legal Perspective*. Budapest, Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, 2016.

5 http://phd.lib.uni-corvinus.hu/661/1/Csillag_Sara_dhu.pdf (2020.01.17)

az egyéni morál és a társadalmi erkölcs ugyanannak a dolognak két oldalát jelenti, attól függően, hogy melyik végéről közelítjük meg ugyanazt a kérdéskört.⁶ A morál tehát azon kommunikációk az összessége, melyekben a megbecsülés és a megvetés feltételeinek szabályai meghatározásra kerülnek. Ennek a morálnak egy kevésbé elvont, gyakorlati megnyilvánulása – kultúrkörtől függetlenül – a vallás⁷ is. A keresztény vallás szemszögéből a menekültkérdés úgy is összefoglalható, hogy: *Mert éheztem, és ennem adtatok; szomjúhoztam, és innom adtatok; jövevény voltam, és befogadtatok engem.*⁸ A vallás a menekültkérdést az igazságosság és szeretet dialektikus kapcsolatában tárgyalja. Keresztényként tehát nem nézhetjük közömbösen a menekültek helyzetét.

Fassin írásában hangsúlyozza, hogy a humanitarizmus és a nemzetközi fejlesztés paradox módon egyszerre az egyenlőség és az egyenlőtlenségek megteremtésének is a terepe.⁹ Feischmidt munkájában úgy véli, hogy az együttérzésből fakadó, közvetlenül más emberek javára történő jótékony cselekvés a szolidaritás egyik legelemibb formája. A jótékony cselekvés azonban, bármennyire is személyes, nem értelmezhető csupán két ember, segítő és segített relációjában. Társadalmi jellege egyrészt a segítség céljának és a segítőik motivációinak bizonyos értékek és ideológiák általi meghatározottságából következik (ami ugyanakkor nyilván ezen értékek és ideológiák legitimációjához is hozzájárul). Másrészt a segítségre érdemesek meghatározásából, amit ugyancsak bizonyos társadalmi diskurzusok teremtenek meg.¹⁰ A menekülő emberek kapcsán számos vita zajlik, így az állásfoglalás és a döntés morális dilemmát jelent a döntéshozók számára is. Mit tartanak a kisebb rossznak: ha bizonytalanságba küldik vissza a menekülő embereket, vagy ha be-, illetve átengedik őket, ezzel még kiszámíthatatlanabbá téve saját helyzetüket és környezetünk jövőjét? A választás lehetőségét az élet determinálja egy-egy – de összességében nagy számú – történéssel, a közvélemény felé pedig a média, és a politikai propaganda fejt ki ugyanazt a manipulatív magatartást.¹¹ Az állami cselekvés középpontjában is a menedékjog megadásának vagy megtagadásának dilemmája áll. Egyetértés van azon kijelentés igazságtartalmát illetően, mely szerint egyes államok egyéni megoldásai nem elégségesek a menekültkérdés orvoslásához.

6 Pokol Béla: Jegyzetek az erkölcs és a morál szerepéről a modern társadalmakban, <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol23.html> (2019.12.28)

7 A vallás formaváltozásaira és újabb jelenségeire nézve lásd: Rixer Ádám. *Religion and Law. Vallás és jog.* Budapest, KRE ÁJK, 2010.

8 Máté Evangéliuma 35. rész <http://biblia.biblia.hu/read.php?t=1&b=40&c=25&v=31&v-s=31-46#v29> (2020.01.17)

9 Fassin, D. (2012): *Humanitarian Reason. A Moral History of the Present.* Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press. <https://www.sss.ias.edu/files/Reason-Seminar.pdf> (2019.12.28)

10 Feischmidt Margit (2018): Szolidaritás és társadalmi reflexió a menekültek önkéntes segítőinek elbeszéléseiben, https://socio.hu/uploads/files/2018_1szalai/27_feischmidt.pdf (2019.12.28)

11 Tarján Gábor: Hol a határ? A menekültkérdés etikai dimenziói Röszkétől Hegyeshalomig, In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (Szerk.): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XVI.*, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2015, 275. o.

Globális és szervezett fellépés szükséges, ahol hosszú távra képes a világ civilizált megoldási javaslatokat megfogalmazni.¹²

A menekültek szembeni méltatlan bánásmódot vészjelzésnek is felfoghatjuk, amely az erkölcsi hanyatlásra figyelmeztet. A normatív erkölcsi érték szerint segítenünk kell a rászorulóknak, mivel ez erény, jó tulajdonság. Az általános erkölcsi kötelesség 'ítélete' alapján pedig minden embernek joga van a szabadsághoz, és az erkölcsi törvényeknek akkor teszünk eleget, ha szeretetet tanúsítunk embertársaink iránt, ami valamilyen *észszerű mértékben* a menekülők indokainak megértését és segítését is jelenti. Erre reflektál Kant kategorikus imperatívusza, azaz kötelességetikai parancsa: „*Cselekedj úgy, hogy az emberiséget mind saját személyedben, mind mindenki más személyében mindig célnak is, sohasem pusztán eszköznek tekintsd*”.¹³ Valamint „*Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája mindenkor egyszersmind általános törvényadás elvéként érvényesülhessen!*”¹⁴ A szolidaritás elvének érvényesülése azonban a világ többszörös válságának idején új értelmezést igényel, s számos kérdést is felvet.¹⁵ A sok válságterület közül érdemes legalább egyet, méghozzá a menekültválságot részletesebben is áttekinteni.

3. Menekültstátusz

A menekültjog célja az üldöztetés elől menekülő menedékkérők és az elismert menekültek védelme. Menekültek azóta léteznek, amióta országok, népek háborúznak egymással, mióta katasztrófák, illetve vallási és/vagy etnikai diszkrimináció miatt népcsoportok tömegesen kénytelenek elhagyni otthonukat. Ennek ellenére csak a XX. század elején indult meg egy olyan törekvés, amely egy átfogó menekültrezsim létrehozását célozta.¹⁶

Jakab Éva írásában olvasható, hogy „*Az életviszonyok jogi szabályozása, így a menedékjog is mindig az adott társadalmi kontextus függvénye. Athén klasszikus korában, a Kr.e. 5. században érezhetően változott a mentalitás, és ez kihatott a jogviszonyok tartalmának a definiálására is. Az objektív, tárgyi felelősséget, a formális érvelést a szubjektív megközelítés váltotta fel.*”¹⁷

12 Bognár Alexandra – Domokos Andrea: Régi-új kihívások: szegénység, migráció, bűnözés migráció – menekültpolitika – büntetőjog – konfliktus – kriminalitás, In: *Pro Futuro 2015/2*, 97. o. http://profuturo.lib.unideb.hu/file/4/5698bbe3cd7b6/szerzo/Pro_Futuro_2015_2.96-107.pdf. Ehhez lásd még: Rixer Ádám: A magyar jogrendszer jellegzetességei 2010 után. Budapest, Patrocinium, 2012. 31-47.o.

13 Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája. Gondolat, Budapest, 1991. 62. o.

14 Kant *i.m.* 138. o.

15 Rixer Ádám: Mai jogunk jellegadó vonásai. A jog válsága, a válság joga és az új természetjog. *Iustum Aequum Salutare*, 2010/3. 25-35.o.

16 Tóth Miklós (2010) Afrikai menekültproblémák nemzetközi kezelése, Az UNHCR tevékenységének korlátai a kenyai szomáli menekültprobléma tükrében, GROTIUS E-KÖNYVTÁR 2010, http://www.grotius.hu/doc/pub/OEDFYS/2010_152_toth_miklos_szakdolgozat.pdf (2019.12.28)

17 Jakab Éva: A menedékjog gyökerei a görög jogi kultúrában, In: *Államtudományi Műhelyta-*

A második világháborút követően¹⁸ azonban a menekültek száma olyan radikálisan megnőtt, hogy megérett a nemzetközi közösségben az igény arra, hogy általános érvénnyel határozzák meg, ki és milyen körülmények esetén tekinthető menekültnek. A nemzetközi közjog definiálja a menekült fogalmát és védi a menekültet. Az 1951. évi menekültügyi egyezmény és annak 1967. évi kiegészítő jegyzőkönyve, ahogyan más jogi dokumentumok is, továbbra is sarokkövei maradnak a menekültek mai védelmének.¹⁹ Az 1951. évi genfi menekültjogi egyezmény 1. cikk (2) értelmében mindenkinek joga van menekültstátusának elismerésére, aki „*faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkező és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva ilyen események következtében nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem akar oda visszatérni*”. A 33. cikk előírja, hogy a menekültek kiutasítása tilos olyan országba, ahol életüket veszély fenyegetheti (*refoulement* tilalom, azaz a visszaküldés tilalma), ugyanakkor a menedékkérők kötelesek az ország törvényeinek betartására (2. cikk). Ezt terjesztik ki több nemzetközi és regionális menekültügy dokumentumai azokra is, akik a háború vagy más erőszak elől menekülnek saját hazájukban.

A magyar és nemzetközi szabályozás több eltérő kategóriát tartalmaz azokra nézve, akik védelemre szorulhatnak. A menekültügyre vonatkozó nemzetközi jogi szabályozási keretet az 1951. évi genfi egyezmény és annak 1967. évi jegyzőkönyve fekteti le, amelyeket összesen 148 állam ratifikált.²⁰ Sem az Egyezmény, sem a Jegyzőkönyv szövege nem tartalmazza a menekültstátusz törlésére vonatkozó okokat és szabályokat; a menekültstátusz törlése esetén egy hibás közigazgatási vagy bírói határozat törléséről, korrigálásról van szó, annak érdekében, hogy az Egyezmény humanitárius jellegű integritását megőrizze.²¹ Az egyezményekben foglalt jogi alapelvek számtalan más nemzetközi, regionális, nemzeti jogszabályra és gyakorlatra hatottak. Az 1951. évi menekültügyi egyezmény meghatározza, hogy ki számít menekültnek, továbbá körvonalazza azokat a jogokat, amelyeket az államoknak a menekültek számára biztosítaniuk kell.

nulmányok, 2016. évi 4. szám, 9. o.

18 Pinter, Christoph: Human Rights of Refugees, In: M.Nowak, K.M.Januszewski, T.Hofstätter (Ed.): *All human rights for all*, Intersentia, Vienna 2012., 472.

19 <http://www.unis.unvienna.org/unis/hu/pressrels/2015/unisinf513.html> (2019.11.10)

20 1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről

21 Pedryc Dorottya Krisztina: A menekült státusz meghatározása az 1951. évi Genfi Egyezmény szerint, In: *Pázmány Law Working Papers* 2017/5, http://plwp.eu/files/2017-5_Pedryc_jav.pdf (2019.12.28)

A menekültstátusz a fentiek alapján valóban nem az állam által adományozott cím, hanem a megfelelő feltételek fennállása esetén mindenkit megillető emberi jog. A feltételek vizsgálata azonban még hétköznapi körülmények között is időigényes folyamat, ezért szükséges az átmeneti időre a fent említett védelem felállítása.²² Az államok elsődleges felelősséggel bírnak ennek a védelemnek a biztosításáért, ezért a UNHCR szorosan együttműködik kormányokkal, és tanácsokkal látja el az államokat, valamint szükséges esetén támogatást nyújt ezen kötelezettségük végrehajtásában.

4. Menekültjog

1945 óta számos nemzetközi és regionális emberi jogi egyezmény és egyéb joganyag született, egyebek mellett a már említett 1951. évi Menekültügyi Egyezmény, az 1967. évi Kiegészítő Jegyzőkönyv, a Hontalanok helyzetére vonatkozó 1954. évi ENSZ Egyezmény, a Hontalanság csökkentéséről szóló 1961. évi Egyezmény, az Afrikai Egységsszervezet 1969. évi Egyezménye és 1984. évi Cartagenai Nyilatkozat.²³ A menekültügy területén ezek alkalmazására kezdetben eseti jelleggel, egy-egy konfliktusban érintett csoport szintjén került sor, ami azzal is együtt járt, hogy a csoporthoz tartozás önmagában megalapozta a menekültstátuszt, egyéni mérlegelés nélkül is.²⁴

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 14. cikkének (1) bekezdése értelmében „Minden személynek joga van az üldözés elől más országban menedéket keresni, és a más ország nyújtotta menedéket élvezni.”

Magyarország Alaptörvénye XIV. cikkének (3) bekezdése szerint – ha sem származási országuk, sem más ország nem nyújt védelmet – Magyarország kérelemre menedékjogot biztosít azoknak a nem magyar állampolgároknak, akiket hazájukban vagy a szokásos tartózkodási helyük szerinti országban faji, nemzeti hovatartozásuk, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozásuk, vallási, illetve politikai meggyőződésük miatt üldöznek, vagy az üldöztetéstől való félelmük megalapozott.

Egy távolabbi, ám párhuzamos példát keresve, a 2010. évi angolai alkotmány menedékjogról szóló 71. cikkének 1) bekezdése az országukat elhagyni kényszerülők emberi jogainak és alapvető szabadságainak védelméről szól, figyelembe véve Angola nemzetközi kötelezettségeit, valamint a nemzetközi jog általánosan elismert alapelveit. Angolában a jogalkotást nagymértékben a történelmi múlt és az aktuális politikai, gazdasági helyzet befolyásolja, amit a külföldieket érintő jogszabályokat áttekintve is tapasztalunk. Az 1990-ben bekövetkezett politikai rendszerváltás új migrációs szabályozást igényelt, így az angolai Országgyűlés megalkotta a menedékjogról szóló törvényt. A 1990. évi VIII. törvény szerint a menedékjog jogcím az Angola területén

22 Ádány Tamás Vince: Nemzetközi jogi szempontok a migrációs válság értelmezéséhez, In: *Iustum Aequum Salutare* XII. 2016. 2. 237–249.o.

23 <https://www.unhcr.org/hu/60-huinformacioforrasokjogi-dokumentumoknemzetkozi-menekultjog-html.html> (2019.12.28)

24 Handbook and Guidelines on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status. Genf, UNHCR, 2011. HCR/1P/4/ENG/REV. 3, 10., 33. §.

való tartózkodásra, egyidejű védelem a visszaküldés, a kiutasítás és a kiadatás ellen. Angolában a bevándorlás kérdése a politikai és társadalmi moralitás egyik kulcskérdése. Így a migráció kérdéskörben a morális értelemben vett egyenlőség nem vitatéma, hanem általánosan elfogadott és alapvető elv. Más szóval, deszkrimináció nélkül a bevándorlókat egyformán kell kezelni. Ez a megközelítés a bevándorlók emberi jogait horizontális kérdésként kezeli.²⁵

5. Az UNHCR tevékenysége és 2018. évi jelentése

Az elmúlt évtized eseményei, főként az afrikai Nagy-tavak régiójában, valamint a Közel-Keleten bekövetkezett események nyomán, a konfliktusok kibontakozása és utóhatásai miatt is, megnőtt az igény a helyzet *többszempontú* elemzésére. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) minden évben közzéteszi a globális trendekről szóló jelentést, ami nagy kihívást jelent az adatok pontossága és biztossíthatósága felől nézve. Az UNHCR számolja és nyomon követi a menekültek, a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek, a származási országukba vagy területükre visszatért emberek, menedékkérők, hontalan személyek és az UNHCR szempontjából aggályos egyéb népesség számát.

Az UNHCR a menekültek nemzetközi jogi védelme és a menekültügyi problémák tartós megoldása érdekében tevékenykedik. Elsődleges célja a menekültek jogainak és jólétének védelme. Egyrészt azon törekvés által, hogy mindenki élhessen a menedékjog megszerzésével egy másik államban, és önként visszatérhessen hazájába. Másrészt hontalanság esetében törekszik a migrációs kényszereket jelentő tényezők csökkentésére. Ez utóbbit az államok és más intézmények (regionális szervezetek, nemzetközi és nem kormányzati szervezetek) ösztönzésével éri el, hogy olyan feltételeket teremtsenek, amelyek elősegítik az emberi jogok védelmét és a viták békés rendezését.²⁶ Az UNHCR stratégiai igazságügyi beavatkozások segítségével, a kormányokkal és az Európai Unióval közvetlenül együttműködve támogatja a nemzetközi szabványok érvényesítésének biztosítását az EU-ba érkező menekülő emberek esetében.²⁷

2018-ban 70,8 millióra nőtt a világban az otthonukból erőszakkal elűzött emberek száma, ami 2,3 milliós növekedést jelent a 2017-es évhez képest. 2017-ben minden nap 37 ezer ember volt kénytelen elhagyni otthonát. A jelentés szerint 2018-ban 13,6 millió embernek kellett elhagynia otthonát. A 70,8 millió menekült közül 41 millióan országuk határain belül telepedtek le, és 5 menekült közül 4 valamely, hazájával határos országban talált menedéket.²⁸ Az UNHCR hat pontból álló javaslata az EU tagállamok

25 Simão Milagres, Lutina Santos: Fluxos migratorios em Angola, Luanda-Sul, Mayamba Editora, 2013, 62.o

26 UNHCR IN 2018 UNHCR GLOBAL APPEAL 2018-2019 http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/ga2018/pdf/Chapter_Overview.pdf, 2018.11.18

27 Regional Summaries Europe http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/gr2017/pdf/06_Europe.pdf, (2019.12.28)

28 UNHCR Global Trends 2018, <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5d08d7ee7/>

helyzetének kezelésére és stabilizálására irányul, és rávilágít arra, hogy a felelősség méltányos megosztása kulcsfontosságú a sikeres és rendezett megoldás megtalálásához.²⁹ Ahogy azt a fenti adatok is mutatják, egyre többen és többen hagyják el otthonukat és keresnek menedéket más országokban.

A menekültválság kezelésével kapcsolatos diplomáciai törekvések több szinten érhetők tetten. A kormányzati és nem kormányzati törekvések mellett a nemzetközi szervezetek tevékenysége kiemelkedő fontosságú. A legmeghatározóbb jellemző a menekültválság esetében a közös erőfelfejtés és az eddiginél jóval hatékonyabb mód alkalmazása az együttműködés során. A menekültválság globális kérdés, annak hatása a politikai, diplomáciai, gazdasági, társadalmi, jogi és erkölcsi viszonyokra, nem utolsósorban pedig a nemzetközi szervezetekre, különös figyelmet érdemlő terület.

Összegzés

Az emberiség számára a migráció évezredek óta ismert jelenség. A dolgozatban igyekeztem a menedékjog és az erkölcs viszonyát elemezni, visszanyúlva az 1951. évi menekültügyi egyezményhez. A menekültek valóságát különféle szempontokból lehet elemezni: történeti, szociológiai, jogi, politikai, közigazgatási, statisztikai és empirikus megközelítéssel. Mindezek az elemzések szükségesek és kiegészítik egymást, mivel hozzájárulnak a menekültek helyzetének és jogainak megértéséhez. A menekültkérdés globális méretű probléma, ezért ki kell emelni a nemzetközi együttműködés szerepét, valamint annak fontosságát, hogy az államok vállalják és megosszák a felelősséget, illetve a terheket. A menekültek az embercsempészet áldozataivá, a kirekesztés jelképeivé válnak, mivel a helyzetükkel járó nehézségeken túl gyakran azzal a negatív ítélettel is meg kell küzdeniük, hogy a társadalmi problémák okozóinak tekintik őket.

Mélyszegénység, természeti katasztrófák és erőszakos konfliktusok okoznak újra és újra szakadást az egyének és embercsoportok között, ezeket igazságtalanság és diszkrimináció követi, emiatt pedig helyi és globális szinten is nehéz megoldani a menekültkérdést. A menekültkérdés az államok számára nem egyszerűen politikai kérdés vagy jogi kihívás. Ennél több! A menekültekért való felelősség a jog, az erkölcs és a társadalmi lét lényegéből fakad. A világnak újra kell értékelnie saját erkölcsi normái érvényességét.

Tárgyszavak

1951. évi genfi egyezmény, 1967. évi jegyzőkönyv, erkölcs, menedékjog, UNHCR

unhcr-global-trends-2018.html (2019.12.28)

29 UNHCR: 6 steps towards solving the refugee situation in Europe <https://www.unhcr.org/uk/news/briefing/2016/3/56d96de86/unhcr-6-steps-towards-solving-refugee-situation-europe.html>, (2019.12.29)

Felhasznált irodalom

1951. évi genfi menekültjogi egyezmény 1. cikk (2)
1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről
- Ádány Tamás Vince: Nemzetközi jogi szempontok a migrációs válság értelmezéséhez, In: *Iustum Aequum Salutare* XII. 2016. 2. 237–249.o.
- Bognár Alexandra–Domokos Andrea: Régi-új kihívások: szegénység, migráció, bűnözés migráció – menekültpolitika – büntetőjog – konfliktus – kriminalitás, In: *Pro Futuro 2015/2*. http://profuturo.lib.unideb.hu/file/4/5698bbe3cd7b6/szerzo/Pro_Futuro_2015_2.96-107.pdf
- Fassin, D. (2012): *Humanitarian Reason. A Moral History of the Present*. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press. <https://www.sss.ias.edu/files/Reason-Seminar.pdf>
- Feischmidt Margit (2018): Szolidaritás és társadalmi reflexió a menekültek önkéntes segítőinek elbeszéléseiben, https://socio.hu/uploads/files/2018_1szalai/27_feischmidt.pdf
- Handbook and Guidelines on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status. Genf, UNHCR, 2011. HCR/1P/4/ENG/REV. 3, 10., 33. §.
- Immanuel KANT: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája. Gondolat, Budapest, 1991.
- Jakab Éva: A menedékjog gyökerei a görög jogi kultúrában, In: *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2016. évi 4. szám.
- Máté Evangéliuma 35. rész <http://biblia.biblia.hu/read.php?t=1&b=40&c=25&v=31&vs=31-46#v29>
- Pedryc Dorottya Krisztina: A menekült státusz meghatározása az 1951. évi Genfi Egyezmény szerint, In: *Pázmány Law Working Papers* 2017/5, http://plwp.eu/files/2017-5_Pedryc_jav.pdf
- Pinter, Christoph: Human Rights of Refugees, In: M.Nowak, K.M.Januszewski, T.Hofstätter (Ed.): *All human rights for all*, Intersentia, Vienna 2012., 472.
- Pokol Béla: Jegyzetek az erkölcs és a morál szerepéről a modern társadalmakban, <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol23.html>
- Regional Summaries Europe, http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/gr2017/pdf/06_Europe.pdf
- Rixer, Ádám (ed.): *Migrants and Refugees in Hungary. A Legal Perspective*. Budapest, Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, 2016.
- RIXER Ádám: *Religion and Law. Vallás és jog*. Budapest, KRE ÁJK, 2010.
- Rixer Ádám: Mai jogunk jellegadó vonásai. A jog válsága, a válság joga és az új természetjog. *Iustum Aequum Salutare*, 2010/3.

- Tallár Ferenc: Migráció, globalizáció, nemzetállam, <https://okopolitika.hu/publikaciok/6-migracio-globalizacio-nemzetallam>
- Tarján Gábor: Hol a határ? A menekültkérdés etikai dimenziói Röszkétől Hegyeshalomig, In: GAÁL Gyula, HAUTZINGER Zoltán (Szerk.): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XVI.*, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2015.
- Tóth Miklós (2010) Afrikai menekültproblémák nemzetközi kezelése, Az UNHCR tevékenységének korlátai a kenyai szomáli menekültprobléma tükrében, GROTIUS E-KÖNYVTÁR 2010, http://www.grotius.hu/doc/pub/OEDFYS/2010_152_toth_miklos_szakdolgozat.pdf
- Turay Alfréd: Az ember és az erkölcs, *Alapvető etika Aquinói Tamás nyomán*, <https://mek.oszk.hu/08700/08783/html/etika.htm>
- <http://www.let.rug.nl/usa/presidents/ronald-wilson-reagan/the-1964-speech.php>
- <http://www.unis.unvienna.org/unis/hu/pressrels/2015/unisinf513.html>
- <https://www.unhcr.org/hu/60-huinformacioforrasokjogi-dokumentumoknemzetkozi-menekultjog-html.html>
- UNHCR IN 2018 UNHCR GLOBAL APPEAL 2018-2019 http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/ga2018/pdf/Chapter_Overview.pdf
- UNHCR Global Trends 2018, <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5d08d7ee/unhcr-global-trends-2018.html>
- UNHCR: 6 steps towards solving the refugee situation in Europe <https://www.unhcr.org/uk/news/briefing/2016/3/56d96de86/unhcr-6-steps-towards-solving-refugee-situation-europe.html>

AZ ÁRVERÉST KÖVETŐ BIRTOKBA ADÁS KÉRÉSÉNEK IDŐPONTJÁHOZ FÜZŐDŐ JOGÉRTELMEZÉSI KÉRDÉSEK

Bizonyára mindenki hallott már, ha máshonnan nem akkor a médián keresztül a kilakoltatásokról, mely szó hallatán a végrehajtókról és az általuk végzett tevékenységről ez a munkakör nem éppen örvend népszerűségnek. Úgy tűnik, hiába tűzte ki célul a Magyar Bírósági Végrehajtói Kar a „tiszteséges eljáráshoz való jog érvényre juttatása útján az igazságszolgáltatásba vetett közbizalom erősítését és megóvását.”²

Hosszú út vezet azonban, a végrehajtási eljárás folyamán az árverés befejezéséig, melynek záróköve az elárverezett ingatlan Árverési Vevő részére történő birtokba adása.

A hatályos magyar jogszabály alapján a speciális³ esetektől eltekintve egészen november 15-től április 30-ig kilakoltatási moratórium áll fenn. Mint ahogyan minden évben, úgy vélhetően 2020. május 1-től is, ismét középpontba kerülnek a kilakoltatások a médiában, hiszen idén is több ezer ember kerülhet majd „utácsra”. A kilakoltatásoknak számos formája lehet. A devizahitelesektől kezdve, az önkényes lakásfoglalókon keresztül, az Önkormányzati lakások bérleti díjának nem fizetésétől, díj- vagy éppen rezsi-hátralékokon át, egészen az árverésen megvásárolt ingatlanok birtokbaadásáig.

A birtokba adás folyamatának megismerése előtt néhány, az értékesítéssel kapcsolatos fogalmat tisztázni kell, tekintettel arra, hogy birtokba adásra a végrehajtónak csak a beköltözhető állapotú ingatlan esetén van lehetősége.

Ingatlan árverésnél fontos különbséget tenni tehát a „lakott” és a „beköltözhető” állapotú ingatlan között. A „beköltözhető” megnevezés talán megtévesztő lehet, hiszen sok esetben az árverés időtartama alatt lakik valaki az ingatlanban. Jogi szempontból azonban, önmagában az a tény, hogy valaki bent lakik az ingatlanban, még nem jelenti azt, hogy lakottnak kerül az ingatlan árverezése.

Az ingatlant rendszerint beköltözhető állapotban kell értékesíteni, ami egyben azt jelenti, hogy az ingatlan sikeres értékesítése után, az új tulajdonos azt birtokba veheti, ha annak jogszabályi feltételei fennállnak, függetlenül attól, hogy az elárverezett ingatlanban adós, vagy adós jogán valaki bent lakik.⁴ Tényként kell rögzíteni, hogy a beköltözhetően történő értékesítéstől eltérően, a *lakottnak történő értékesítés a kiki-*

1 Témavezető: Dr. habil. Birher Nándor tanszékvezető egyetemi docens, Jogtörténeti, Jogelméleti és egyházjogi Tanszék, Károlyi Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolája.

2 35/2015(II.25.) IM rendelet az önálló bírósági végrehajtó intézkedése ellen benyújtott panaszügyek intézéséről, a panaszügyek felügyeletéről és a fegyelmi ügyek nyilvántartásáról.

3 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 182/A. §.

4 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 141. § (2).

áltási ár csökkenését eredményezi. Megjegyzem, az ingatlan lakott állapotban történő értékcsökkenésének mértékét sem a jogalkotó, sem a jog joggyakorlat határozottan nem alakította ki, úgymond a becsérték közléssel rögzül a lakott érték, még annak ellenére is, ha az adott adó- és értékbizonyítvány a lakott értéket nem tartalmazta.

Az árverés sikerességét nagymértékben befolyásolhatja, így árverési vevők részére sem közömbös, hogy az ingatlant lakottan vagy beköltözhetően vásárolják meg.

Az ingatlant rendszerint lakottan kell árverezni,

- ha abban a végrehajtási eljárás megindulását megelőzően, érvényes bérleti szerződés alapján bérlő lakik, kivéve, ha adós és zálogjogosult az ingatlan beköltözhető állapotban történő értékesítésében állapodott meg.
- szintén lakottan árverezik az ingatlant, ha hasznélvező lakik benne. Kivételt jelent ez alól, ha a hasznélvezeti jog jogosultja is felelős a végrehajtást kérő követelésének a kielégítéséért, vagy ha a hasznélvezeti jogot a jelzálogjog keletkezése után szerződéssel létesítették.
- lakottan kell árverezni az ingatlan tulajdoni hányadát, ha az ingatlanban nem adós tulajdonostárs lakik, valamint akkor is, ha az ingatlanban az adós egyenesági felmenője lakik, és lakóhelye a végrehajtási eljárás megindítását megelőző 6 hónapban is ebben volt, és az ingatlan tulajdonjogát az adós tőle ingyenesen szerezte.
- az adós és a végrehajtást kérő meg is állapodhatnak abban, hogy az ingatlant lakottan kéri értékesíteni, vagy a lakottan történő értékesítéssel valamennyi végrehajtást kérő egyetért.

A bírósági gyakorlat alapján a lakottan történő értékesítés során a lakásban maradó személy nem tekinthető jogalap nélküli lakáshasználónak, így az új tulajdonos nem költöztetheti ki a bentlakót. A bennmaradó személyt a bérlővel egyenértékű jogok illetik meg. Amennyiben a bennmaradó személy nem a hasznélvezeti jogánál fogva marad az ingatlanban, ez azt is jelentheti, hogy az ingatlan új tulajdonosának az ingatlan használatáért használati díjat kell fizetnie. Hangsúlyozni kell, hogy az új tulajdonos ilyen esetben nem élhet a „rendes” felmondás jogával.⁵ Az árverési vevőnek a vételi szándéka kialakításakor tudnia kellett arról, hogy az ingatlant a tulajdonjogból fakadó általános jogai közül a birtoklás és a használat joga gyakorlásának korlátozásával szerzi meg.⁶

Különös helyzetet teremhet az, amikor az ingatlan nem kizárólag az adós tulajdonát képezi, vagyis közös tulajdonban álló ingatlan kerül értékesítésre, figyelemmel az EBH2010. 2142. számú polgári elvi határozatra is. Eszerint:

„Közös tulajdonban álló ingatlan illetőségének pénztartozás miatt történő árverezése esetén szükséges annak vizsgálata, hogy az ingatlan ténylegesen lakott-e, azaz a „nem adós” tulajdonostársak életvitelszerűen az ingatlanban tartózkodnak-e.”⁷

A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi törvény egyes szakaszában kifejezetten

5 BH2004. 364.

6 P/jr. III.23.162/1998/3.

7 EBH2010. 2142.

kötelezi az eljáró végrehajtót, hogy az elárverezett ingatlant adja át az árverési Vevőnek.⁸ Árnyalja ugyanakkor e rendelkezést a határidők számítása, mely a birtokba adási kérelem előterjesztésének időintervallumát hivatott szabályozni.⁹ Még tovább bonyolítja e végrehajtási cselekményt a jelenleg hatályos a Polgári törvénykönyv ingatlan tulajdonának megszerzésére vonatkozó szakasza.¹⁰

A végrehajtási eljárás részeként, az árverésen értékesített ingó-, vagy ingatlan árverési jegyzőkönyvét a licitnapló lezárását követően a végrehajtó elkészíti, és az előzetesen kiírtesített árverési vevővel együtt azt aláírja. Megjegyzem, hogy lényeges különbség van az ingó, illetve ingatlan árverési jegyzőkönyvek elkészítésének némileg szabályozott időpontjaiban, illetve a vételár megfizetésének vonatkozásában.

Ingóság esetében a jegyzőkönyv aláírása és vételár megfizetése tárgyában a törvény a jegyzőkönyv aláírását és a vételár megfizetését ugyanazon időpontban rendeli el, megjegyezve azt, hogy a jegyzőkönyv aláírásának napját az irányadó jogszabály elhalasztani nem engedi.¹¹

Az ingatlan esetén a törvény másképp rendelkezik. A jegyzőkönyv aláírása és a vételár megfizetése nem kell, hogy egybeessen, sőt a jegyzőkönyv aláírására a felhívás kézhezvételét követő 15 napon belül árverési vevőnek lehetősége van.¹²

Alapvető különbség tehát, hogy ingatlan árverése esetén, árverési vevő az értesítést követő 15 napon belül kell, hogy megjelenjen a jegyzőkönyv aláírása céljából. Ebből adódóan, amennyiben a végrehajtó által kijelölt időpont nem megfelelő számára, újabb időpont egyeztetésére van lehetősége, a lényeg, hogy az újabb időpont, a licitnapló lezárását követő 15 napon belül legyen.

Ezzel szemben az ingóárverés során ez a „kedvezmény” elmarad, tehát amelyik napra szól az értesítés, a licitnapló lezárását követően, azon a napon kell árverési vevőnek megjelennie, halasztásra a jogszabály nem ad lehetőséget.

Mind ingó, mind pedig ingatlanárverés esetén lehetőség van azonban meghatalmazottat küldeni¹³.

Álláspontom szerint a jogszabály sem ingó, sem ingatlan árverés esetén nem jelöl meg pontos határidőt arra, hogy mikor is kell az árverési vevőt a jegyzőkönyv aláírása céljából hívni. Mindössze annyit említ ingatlan esetén, hogy a felhívás kézhezvételét követő 15 napon belül, míg ingónál az árverés befejezését követően a megadott időpontban.¹⁴

Szerencsésebb lenne, ha a törvény egyértelműen meghatározná legalább egy időintervallumot, például: „az árverés befejezését követő 15 napon belül” felhívja az árverési vevőt...

8 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154. §.

9 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154/A. §.

10 A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 5:38. § (2).

11 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 132/G. § (3).

12 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 152. § (2).

13 A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 64-71. §.

14 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 132/G. § (3).

Úgy vélem, kívánatos lenne még a látszatát is elkerülni annak, hogy határidő hiányában a jegyzőkönyv aláírását esetlegesen késleltetni lehessen, ezzel jogtalan hátrányt, vagy jogtalan előnyt okozva bármelyik Félnek.

Amennyiben az árverési jegyzőkönyv aláírásra, illetve a vételár is megfizetésre került, továbbá az árveréstől számítva 30 nap eltelt, a végrehajtótól az ingatlan birtokba adását árverési vevő kérheti.¹⁵

Számos esetben előfordul az, hogy árverési vevő a birtokba adási kérelmét az árverési jegyzőkönyv aláírásakor már előterjeszti, és ezt határozottan kéri is jegyzőkönyvbe foglalni.

A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Értekezletének 2019. április 16-án elfogadott állásfoglalásai a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvénnyel összefüggésben 29. pontjában foglaltak alapján:

„Az árverési vevőnek az önkéntes kiköltözésre nyitva álló határidő alatt előterjesztett kérelme a Vht. 154/A. § (10) bekezdése alapján, mint idő előtti kérelem elutasítandó.”

Eszerint, amennyiben létezik idő előtti kérelem, úgy elkésett kérelemnek is léteznie kell, tekintettel arra, hogy a törvény meghatározza a kérelem előterjesztésének időintervallumát.¹⁶

A probléma azonban ekkor kezdődik, mivel sem a jogalkotó, sem az idézett értekezlet nem határozta meg azt az időpontot, melytől az önkéntes kiköltözésre nyitva álló határidőt számítani kell. Óhatatlanul felvetődik a kérdés, hogy honnan számítjuk az önkéntes kiköltözésre nyitva álló határidő kezdő dátumát? E kérdést egyébként sem a szakirodalom, sem a nagykommentár, sem a bírósági gyakorlat nem tisztázta.

Felvetődik tehát a kérdés, hogy az önkéntes kiköltözésre rendelkezésre álló időintervallum kezdő napja:

- Az árverés licitnaplóval történő lezárása?
- Az árverési jegyzőkönyv aláírásának időpontja?
- A teljes vételár határidőben történő kifizetésének időpontja?
- Az árverési jegyzőkönyv jogerőre emelkedésének az időpontja?
- Az árverési jegyzőkönyv Adós, vagy annak meghatalmazottja részére történő kézbesítés időpontja?

A törvény sajnálatos módon nem fogalmaz egyértelműen, így az eltérő jogértelmezésből és a bírósági gyakorlat hiányából adódóan, az árverés lezárulását többféleképpen is lehet értelmezni.

Tovább bonyolítja a kérdést, ha a vételár hátralék megfizetésére a végrehajtó két hónapig terjedő haladékot ad.¹⁷ Ilyenkor a kiköltözési kötelezettség még inkább kitolódik, bár ez esetben a jogalkotó a kiköltözési határidőt pontosan szabályozza.¹⁸ Ebben az esetben a ki-

15 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154. § (1).

16 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154/A. § (10).

17 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 149. § (2).

18 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154/A. § (1).

költözési határidő, a vételár megfizetését követő 15 nap, a birtokbaadási kérelem benyújtási határideje pedig, a kiköltözési határidő lejártát követő 15 nap. Meglehetősen bonyolult fenti határidők betartása, tekintettel arra, hogy sem a végrehajtó, sem adós nem tudja előre, hogy árverési vevő a részére biztosított 60 nap haladék időintervallumán belül pontosan melyik napon fogja a vételár különbözetet megfizetni. Adós befizetésről történő értesítése további komplikációkat eredményez, tekintettel a postai úton történő kézbesítésre.

Meglátásom alapján e szabályozás az adóst hozza nehéz helyzetbe, hogy jogkövető magatartást tanúsítva kiköltözési kötelezettségének önként eleget tegyen.

Még, ha a végrehajtó erről értesíti is Adóst, korántsem biztos, hogy a hivatalos levelet időben kézbesíti a posta, illetve a rövid úton történő értesítés kifogásra adhat alapot. Ebből adódóan Adós még határidőben történő önkéntes kiköltözési kötelezettségének szándéka esetén is esetlegesen eleshet az őt megillető ingatlan vételárrész meghatározott százalékanak visszaigénylése lehetőségétől.¹⁹

Adóst ugyanis, ha határidőben eleget tesz kiköltözési kötelezettségének, és az ingatlant, a hirdetményben feltüntetett tartozékokkal együtt, kiürített állapotban átadja árverési vevőnek, továbbá legkésőbb a kiköltözési határidő lejártát követő 8 napon belül kérelmét a végrehajtónál előterjeszti az árverési vételár bizonyos százalékanak megfelelő összeg részére visszajár:

- az 5 millió forint alatti árverési vételár esetén annak 1%-ának,
- 5 millió forint és azt meghaladó összegű árverési vételár esetén 50 000 forint és az 5 millió forint feletti rész 0,5%-ának,
- 10 millió Ft és azt meghaladó összegű árverési vételár esetén 75 000 forint és az a 10 millió forint feletti rész 0,25%-ának megfelelő összeg.

A végrehajtó a kérelmet jegyzőkönyvben rögzíti, majd feleknek kézbesíti. A jegyzőkönyv jogerőre emelkedését követően az összeg, adós részére kiutalható. Az árverésből befolyó összeg ezen összeggel természetesen csökken, melyet a felosztási terv elkészítésénél figyelembe kell venni.

Hasonló helyzet áll elő az Adós kiköltözési kötelezettsége terén, amikor jogorvoslat előterjesztésére kerül sor. A jogorvoslatot elbíráló végzés jogerőre emelkedésétől számított 15 napig köteles adós, vagy adós jogán az ingatlanban lakó személy, vagy éppen személyek az ingatlant ingóságaitól kiürítve elhagyni, és a birtokba adást biztosítani.

Sajnálatos módon a bírósági gyakorlat az, hogy a jogorvoslattal támadott végrehajtási eljárás során árverési vevőt a Bíróság nem tekinti Félnek, így árverési vevőnek konkrétan nincs tudomása arról, hogy volt-e jogorvoslat, illetőleg, ha volt, jogerősen mikor került elbírálásra. Ahhoz, hogy ne mulasszon határidőt, folyamatosan kapcsolatban kell lennie a végrehajtói irodával, vagy a bírósággal, hogy valamilyen tájékoztatást kapjon az ügy állásáról, és ne essen késelembbe a befizetéssel, vagy a birtokba adási kérelme határidőben történő előterjesztésével.

19 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154/B. §.

Nem tartom helyesnek azt a bírósági gyakorlatot, amely alapján egy esetleges jogorvoslati kérelem során kizárólag az adott ügy végrehajtást kérőjét és az adott ügy Adósát tekinti félnek, figyelemmel arra, hogy végrehajtást kérő jogai és kötelezettségei az árverési vevőt illetik, illetve terhelik.²⁰

Csupán érdekességből említek meg egy, a jogi szabályozásból eredő problémát, mely a jóhiszemű joggyakorlás követelményével aligha egyeztethető össze.

Adós alapesetben az árveréstől számított 30 napon belül köteles az elárverezett ingatlant ingóságaitól kiürítve elhagyni.²¹ Amennyiben e kötelezettségét nem teljesíti és árverési vevő a birtokba adást határidőben kéri, a végrehajtó az ingatlan fekvése szerinti jegyző értesítését követő hatvan napon túl intézkedik az ingatlan árverési vevő részére történő birtokba adása felől.²²

Fent leírtak alapján tehát adós, amennyiben nem tanúsít jogkövető magatartást, további legalább 60 nap haladékot kap az ingatlan elhagyására, mintha a jogalkotó adós nem éppen jogszerű magatartását díjazná. A jogalkotó azon szándéka, mely az önkéntes kiköltözési kötelezettség esetén, adós részére a vételár bizonyos százalékát visszatéríti, érthető és méltányos is lehetne,²³ ugyanakkor jogkövető magatartás tanúsítására a fent leírtakra tekintettel mégsem ösztönöz. Figyelembe véve az albérleti díjak magasabb összegét és azt, hogy Adóst a jelenlegi kiköltözésre vonatkozó jogszabályi előírás gyakorlatilag mentesíti a végrehajtási eljárás akadályozásának következményeitől, Adós továbbra sem érdekelt az önkéntes birtokba adásban. Leegyszerűsítve, adós többet nyer, ha nem teljesít, mintha a 30 napos kiköltözési határidőt és az azzal járó pénzbeli visszatérítést elfogadná.

Különös jelentősége van mindennek, amikor az árverési jegyzőkönyv aláírására a moratórium előtti közvetlen időszakban kerül sor.

Visszatérve a kiköltözési kötelezettség és a birtokba-adási kérelem „alapesetére”, azaz,

- ha az árverési jegyzőkönyv aláírásra kerül,
- árverési vevő nem él a 60 nap haladékkal a különbözet befizetését illetően,
- az árverési jegyzőkönyvvel szemben nem került kifogás előterjesztésre
- illetőleg adós a becsértékközlés átvételét követő 15 napos határidőn belül nem élt az illetékes bíróságnál halasztási kérelemmel a kiköltözését illetően,²⁴

tekintettel arra, hogy a jogszabály nem konkrét határidőt tartalmaz, és a különböző végrehajtási cselekmények jogerőre emelkedése lehet, hogy nem kerül határidőben tudomására feleknek, álláspontom szerint az egyetlen biztos napot az elektronikus árverési rendszerben az árverés lezárása, az árverési hirdetményen is szereplő, árverés lezárultára teszem.

20 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154/A. § (13).

21 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154/A. § (1).

22 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154/A. § (11) (12).

23 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154/B. §.

24 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154/A. § (3).

Ez az egyetlen dátum, amit minden fél pontosan tud, hiszen a hirdetmény két hónapig a Magyar Bírósági Végrehajtói Kar honlapján (továbbá a bíróságok, polgármesteri hivatalok, földhivatalok hirdetőtábláján is) közzétételre kerül. Még akkor is megismerhető, ha felek nem veszik át a számukra kiküldött hirdetményt, az „nem kereste” jelzéssel jön esetlegesen vissza, továbbá maga a Vht. is a közhírré tétellel kapcsolatosan az árverési rendszerben történő megjelenést említi.

Mivel az árverési rendszerben fellelhető licitnapló nyilvános és az árverés eredménye is az árverési rendszerben bárki számára megismerhető, az árverés lezárásának dátumából pedig mindenki számára pontosan számolható a birtokba adási kérelemre nyitva álló 15 napos időintervallum, illetve adós is pontosan tudja, hogy mikor kell az ingatlant elhagynia, így árverési vevő a kérelmét határidőben elő tudja terjeszteni. Megjegyzem, kizárólag e dátumra nincs ráhatása az eljáró végrehajtónak, míg minden más esetben a végrehajtó szubjektív módon befolyásolhatja az eljárást, ezt pedig a közbizalom fenntartása érdekében megengedhetetlen.

A gyakorlati tapasztalat azonban azt mutatja, hogy - kevés kivételtől eltekintve - az eljárás menetét kifogások sora tarkítja, ezzel természetesen felborítva az amúgy sem egyszerű határidők számításának a lehetőségét, így a végrehajtó – adós – árverési vevő „triásznak” a legtöbb esetben, az árverések lefolytatására, a jegyzőkönyvek aláírására, a birtokba adások időpontjának meghatározására még szorosabb együttműködésre van szüksége.

A PÁRBAJ, MINT A HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS MÓDSZERE?

Előszó

A párbaj, noha nem tekinthető a szó szoros értelmében a resztoratív igazságszolgáltatás eszközének (már csak a kialakulásuk sorrendjét figyelembe véve sem), mégis észrevehető némi hasonlóság a két intézmény között. A párbajok indukáló oka ugyanis a XIX. században a párbajra kihívó (sértett) fél becsületének a helyreállítása volt. Ezen túlmenően a XIX. században a párbaj intézményét még támogatók érvelése helyenként hasonlóságot mutat a XX. század második felében kialakult resztoratív igazságszolgáltatás helyességét képviselő érvekkel. A párbajkódexeket is készítő CLAIR VILMOS például úgy vélte, igazságtalan, hogy amíg egy emberölést vagy lopást szabadságvesztéssel büntetnek, addig az emberi becsület megsértését legfeljebb pénzbüntetéssel. Álláspontja szerint, amíg ez nem változik, addig egy férfinak nemcsak lehetősége, hanem egyenesen kötelessége a párbaj.² A párbajban véleménye szerint a sértett maga vehet elégtételt az őt ért sérelmekért, ami egy férfinak méltó magatartás, ellentétben azzal, ha valaki bírósághoz fordul.

Ezek a tézisek ugyanakkor már a maga korában is vitatottak voltak. Egyesek szerint a párviadalok nem voltak többek, mint férfiaság és becsületesség mögé bújtatott erőszakos cselekmények, mások pedig kifejezetten barbár szokásnak tartották. E mellett több fennmaradt forrás támasztja alá, hogy bár a párviadalok a becsület megvédését szolgálták, a lebonyolításuk során ez a sokat hangoztatott becsületesség már többször elveszett. Jelen tanulmányomban a párviadalok története mellett a párbajok jogi, erkölcsi és társadalmi megítélését vázolom fel a XIX. századi Magyarországon, valamint arra a kérdésre keresem a választ, hogy mennyiben tekinthető a párviadal a korabeli sértetti jogérvényesítés eszközének.

I. Történelmi háttér

A párbajkultúra már az Ókorra is visszavezethető, amikor is a háború kiváltására szolgáló intézmény volt. Az egymással hadban álló felek kiválasztottak egy-egy bajnokot, amelyek összecsapása a háború kimenetelét döntötte el. A legismertebb ilyen párbaj

1 Témavezető: Dr. Nagy Zoltán András, Phd. hab. egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola

2 CLAIR Vilmos: *Párbaj-Codex*, Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1914.

a Bibliából fennmaradt Dávid és Góliát küzdelme, de számos hasonló összecsapásról számolnak be a korabeli források, sőt, még a XIX. századból is van tudomásunk ilyen típusú konfliktusrendezésről. Középkorban megjelenő, és a XIX. században reneszánszát élő lovagias, becsületbeli párviadatok viszont még ismeretlenek voltak.³

A Középkorban egyre inkább teret nyertek az ún. ítélet-párbajok is. Ezek lényege, hogy az egymással jogvitában álló felek közvetlenül, vagy kiválasztott bajnokok révén párbajt vívtak, amelynek kimenetele egyben a jogvitát is eldöntötte. Ezeknél a párbajoknál ugyanakkor a párbaj tétje számos alkalommal felülírta a tisztesség és becsületesség alapelvét. Ennek a legszemléletesebb példája Hédervári Hektor és Márton főúr közötti párbaj. A párbajt egy Győrhez közel fekvő halászhely váltotta ki. A bíró bajvívást rendelt el a felek között, akik mindketten bajnokot jelöltek ki. A vívás során Hédervári Hektor bajnoka nyert, megszerezve ezzel urának a halászhelyet.⁴ A párbaj érdekessége, hogy Márton főúr bajnoka nem sokkal a csata elkezdése után megadta magát. Egy sportjogi kifejezéssel élve, könnyen lehet, hogy a magyar történelem egyik első bundájával állunk szemben. Erdélyben még a XVI. századból is találunk utalást ítélet-párbajokra (igaz, ezeket szigorúbban szabályozták, élet-halál harcot például csakis és kizárólag büntetőperekben lehetett vívni).⁵

A XIX. századra a középkori párbajt kiváltó okok nagy része megszűnt, egyedül a becsület helyreállítása érdekében, valamint a politikai sérelmekért elégtételt venni kívánó párbajok maradtak fenn, ezek száma azonban paradox módon rohamosan emelkedett. Ennek számos oka van. Egyrészt a nemesi kiváltságok csökkenésében keresendő (a Középkorban jellemzően a párbajvívás nemesi kiváltság volt, azonban a XIX. századra – különösen annak második felére – ez megváltozott, továbbra is a felsőosztály sajátossága volt az intézmény, de a nemesi származás már nem volt feltétele), másrészt abban, hogy a párbaj politikai fegyverként is működött. Egy tapasztalt bajvívó ugyanis az Országgyűlésen bármilyen vélt sérelem miatt kihívhatta az ellenzéki oldal egyik fontos képviselőjét, és ezzel kedvező helyzetbe hozhatta magát, ugyanis vagy a párbajon keresztül fizikai értelemben semmisíthette meg ellenfelét, vagy annak elutasítása esetén politikailag mérhetett rá csapást. Ennek vált áldozatává a reformkor idején Vay Dániel gróf is 1848 januárjában.⁶

3 DR. FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1914, 569. o.

4 DR. GAÁR Vilmos: *Törvénykezés*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai, Győr vármegye. Elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0009/10.html>, letöltés dátuma: 2019.12.03.

5 RADVÁNYI Sándor: *A párbaj*. Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda R. T. Egyetemi Nyomdája, Pécs, 1925, 8. oldal

6 Az alapvetően centralista politikus olyan kijelentéseket Waldstein Jánosról (aki számos párbajon esett már át), amelyet ő személye elleni sértésnek tekintett és párbajra hívta ki Vayt. Vay Dániel elfogadta ezt a párbajt, de a későbbiek során mégsem állt ki, hanem elhagyta Pozsonyt. Vay Dániel ezzel a tetteivel 28 éves korában végett vetett politikai karrierjének, és igen komoly presztízsveszteséget okozott a centralista erők képviselőinek. Erről részleteseb-

II. A párbajok szabályai

A mellett, hogy a XIX. században a párbajok reneszánszukat élték a Magyarországon, egyre nagyobb volt a törekvés arra vonatkozóan, hogy a középkori párviadalokkal ellentétben a súlyos, illetőleg halálos sérüléseket minimalizálni törekedtek. Ezzel is magyarázható, hogy a XIX. század végén a párbajszabályokat rögzítették, és bár a párbajok ekkor már bűncselekménynek számítottak, a párviadal tényállásának alkalmazására – amely enyhébb jogkövetkezményekkel járt, mint egy emberölés vagy testi sértés – csak abban az esetben volt alkalmazható, ha a párviadal előre rögzített szabályait betartották. Ezeknek a szabályoknak a legfontosabb célja a sérülések megelőzése volt, valamint, hogy a párviadal ne lépjen túl a becsületvédelmen, mint célon.

A párviadalok előfeltételének számított a párbajsegédek előzetes megállapodása a párbaj helyéről, időpontjáról és a részletes szabályairól. A segédeknek ugyanakkor arra is törekedniük kellett, hogy a sérelmet okozó fél beismerje a felelősségét és bocsánatot kérjen, elkerülve ezáltal a viadalt.⁷ A bocsánatkérést egyébként nem kellett elfogadnia a sérelmet szenvedő félnek, de ha nem fogadta el, akkor a sértetti kedvezményei megszűntek. Amennyiben a párviadalon a segédek nem voltak jelen, akkor az mind a Párbaj-Kódex, mind az írott jog szerint érvénytelen volt. Más személyek ugyanakkor a párviadal során nem lehettek jelen.⁸

A párbaj alapja mindig valamilyen sértés. Mivel ez a fogalom elég tág, és kiválóan alkalmas ürügyek kiváltására, ezért a XIX. században már korlátozták ezek körét. Sértésnek az egyszerű sértést, a gyalázást és a tetteges bántalmazást értették. Egyszerű sértésnek minősítettek bármilyen „megszólást” udvariatlanság vagy egyéb ok miatt. Tehát az udvariatlan viselkedés önmagában még nem minősült párbajt kiváltó oknak, az erre adott reakció azonban már igen. Amennyiben a felek egymást kölcsönösen megsértették, akkor az első sérelmet szenvedő fél minősült sértettnek.⁹ A gyalázás a sértett minősített esetének tekinthető, gyalázó szavakkal vagy gyalázó tulajdonsággal való vádaskodással valósulhatott meg. Amennyiben két fél egymást kölcsönösen gyalázza, akkor az elsőként sérelmet szenvedett fél minősült sértettnek, ha azonban valaki a sértett kifejezésre gyalázó kifejezéssel válaszolt, akkor a gyalázást elszenvedő minősült a párbaj sértettjének.¹⁰ Tetteges bántalmazásnak bármilyen szándékos érintés vagy azzal való fenyegetés minősült. Kölcsönös bántalmazásnál a korábban ismertetett szabály érvényesült, kivéve, ha a másodjára bántalmazó súlyosabb sérülést okozott, ekkor sorsolták a sértett szerepét. Speciális eset volt a katona sértett, kinek kötelezettsége volt az ért tetteges bántalmazást fegyverrel megtorolni.¹¹

ben: SZÜCS Pál: *Párbaj és politika a reformkorban – Vay Dániel gróf különleges párbaj-afférja az utolsó rendi országgyűlésen*. In: *Történeti Tanulmányok XVIII.* Debrecen, 2010., 143-162. o.

7 CLAIR Vilmos, 1914, 62. o.

8 CLAIR Vilmos, 1914, 65. o.

9 CLAIR Vilmos, 1914, 68. o.

10 CLAIR Vilmos, 1914, 68. o.

11 CLAIR Vilmos, 1914, 69. o.

A párbajra hívásnak ugyanakkor volt néhány speciális tilalma is. Nem hívhatta ki párviadalra senki közeli rokonát. Tilos volt párbajra hívnia az adósnak a hitelezőjét (kivéve családi sértések és tetteges bántalmazás esetén), illetőleg a kölcsönadást elutasító potenciális hitelezőjét, ezenkívül lánykérés esetén az elutasító apát sem. Ez utóbbiak oka nyilvánvalóan arra vezethető vissza, hogy a párbaj intézményét ne használják fel személyes célra. Ezen túlmenően a katonák sem hívhatták ki a szankcionáló parancsnokukat (egy katonatiszt kihívása azonban nem volt visszautasítandó). Fentiekon túlmenően a bocsánatkérés szerepe is fontos volt, olyannyira, hogy az akkori korfelfogás szerint a hibáink beismerése és a bocsánatkérés nagyobb erény, mint az, hogy valaki kiáll párbajra.

A párbajnak alapvetően 3 különböző neme volt: kard, vívótőr és pisztoly. A párbaj időtartamát a felek szabadon határozhatták meg minden fegyvernem esetében, halálig tartó kihívást azonban tilos volt akár kezdeményezni, akár elfogadni. A felek megállapodtak abban, hogy a párbaj csakis és kizárólag az első sérülésig tart. Pisztolypárbajnál a pisztolygolyók számát is meghatározhatták, amelynek maximuma semmilyen párbaj során nem lehetett több fejenként háromnál.

Fenti rövid ismertetőből látható tehát, hogy a párbajszabályokban is keveredik a férfias büszkeség megvédésének igénye a felvilágosult gondolkodás kritériumaival. A párviadatok szükségességének hangsúlyozása mellett a kódex törekedett a párviadatok elkerülésére, a viszályok békés rendezésére, a halálos és súlyos sérülések elkerülésére és annak megakadályozására, hogy valaki ürügyként használja a párbaj intézményét valamilyen más cél elérésére.

III. A párviadal büntetőjogi megítélése a XX. század fordulóján

III.1. *A megítélésről általában*

A XIX. századi Európában a párbajok büntetőjogi megítélésének alapvetően háromféle változata figyelhető meg. Az egyik, ami a párviadalt egyáltalán nem bünteti, maximum kihágásként kezeli. A másik, amikor a párbaj önmagában véve nem büntetendő, viszont ha valaki a párbaj során sérülést okoz, azt ugyanúgy büntetik, mint bármely esetben az adott sérülés okozását. Arra is találunk példát, hogy, mintegy köztes megoldásként a két felvázolt koncepció között, hogy a sérülés okozás magánindítványra büntetendő cselekmény (kivéve halál vagy „teljes megtévelyedés” esetén)¹². A harmadik koncepció, ami önmagában a párbajt is büntetni rendeli és a sérüléseket minősítő körülményként értékeli. Noha látszólag ez a szabály a szigorúbb, valójában sokszor enyhébb jogkövetkezményeket jelent, mert egy párbaj során elkövetett súlyos bűncselekmény büntetési tételkerete lényegesen alacsonyabb, mint ugyanez a bűncselekmény párbajszituáció kivül. Hasonlóan eltérő megoldásokat látunk a párviadaltok dogmatikai elhelyezésében is. A leggyakoribb (Csemegi-Kódex által is elfogadott) nézet a testi épség elleni bűncse-

12 DR. FINKEY Ferenc, 1914, 570. o.

lekmények közé sorolta, de az olasz jogrend például közrend elleni, a holland igazságszolgáltatás elleni bűncselekménynek tekintette, az osztrák büntető törvénykönyvben pedig közvetlenül a becsületsértés után következő tényállás volt.¹³

III.2. A Csemegi-kódex

A Csemegi-Kódex a párviadalokat önállóan büntette, de a párbaj során okozott sérüléseket kifejezetten enyhén szankcionálta az alpbűncselekményekhez képest:

Bűncselekmény	Büntetési tétel	Párviadal keretében
Párviadal Sérülés nélkül	-	Max. 2 év
Könnyű testi sértés vétsége	Max. 6 hónap	Max. 2 év
Súlyos testi sértés vétsége	Max. 1 év	Max. 2 év
Súlyos testi sértés büntette	Max. 3 év	Max. 2 év
Maradandó fogyatékoság	Max. 5 év	Max. 3 év
Halál	10-15 év ill. Halálbüntetés	Max. 5 év

Ezenkívül az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a párviadal-bűncselekmények végrehajtási fokozata minden esetben államfogház, míg testi sértések esetében börtön, valamint fegyház is kiszabható volt.

III.3. Szakmai álláspontok

Egy ilyen jellegű szabályozás komoly ambivalenciát okoz annak megítélése szempontjából, hogy mi is a jogalkotó véleménye a párbajról, hiszen a törvény bünteti ugyan a párviadalokat, de mégis sui generis delictumot konstruál belőle, azt is értelmezhetjük, hogy társadalom szempontjából fenntartható intézménynek tekinti.¹⁴

Fenti szabályozás főleg a XIX-XX. század fordulójában számos vitát generált jogászok között is. CLAIR VILMOSHOZ Hasonló álláspontot képviselt RADVÁNYI SÁNDOR is, aki a becsület fogalom individualizációjának szükségessége mellett kifejtette, hogy következmények szempontjából nem biztos, hogy a párbajok kiküszöbölése csökkentené a problémákat. Nem ezt a nézetet képviselte azonban FINKEY FERENC, aki kifejezetten barbár, primitív jogintézménynek tekintette azt.¹⁵ Ezt gondolta VÁMBÉRY RUSZTEM is, aki szerint „*ma a becsületnek állítólag hiányos oltalma inkább mentő ürügye, mintsem oka a párviadalnak.*”¹⁶

13 DR. FINKEY Ferenc, 1914, 570. o.

14 VÁMBÉRY Ruzstem: *A párbaj*. Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1917. (52. évf.) 50. sz. 431. oldal

15 DR. FINKEY Ferenc, 1914, 570. o.

16 VÁMBÉRY Ruzstem, 1917, 431. oldal

DR. EISLER EDE más aspektusból vizsgálta a párbajok kérdését. Egyetértett azzal, hogy a párbajt jogi úton megszüntetni nem lehet, ugyanis a társadalom számára elismert és elfogadott eszköz, ezért a törvényi szigorítás aligha szüntetné meg a párviadalokat.¹⁷ E helyett inkább a halálos kimenetel veszélyét kell csökkenteni. Elgondolása alapján, ha a párbajt csakis és kizárólag karddal és pisztollyal lehetne vívni, vitézzel, hegyes pengével vagy vontacsövű pisztollyal nem, és a küzdelem során sem lehetne szúrást alkalmazni, akkor a legtöbb halálos kimenetelű baleset megelőzhető lenne. Álláspontja szerint, akik ezeket a szabályokat betartják, azokra kellene alkalmazni a párviadalokra vonatkozó tényállások, akik pedig ezeket megszegik, testi sértés vagy gyilkosság miatt kellene, hogy feleljenek.¹⁸ IFJ. DR. SZÉKELY ALADÁR ugyanakkor nem osztja ezt a nézetet. Álláspontja szerint kifejezetten immorális, hogy amíg a felső osztályokban a konfliktusokat párbaj révén oldják meg, addig a lakosság döntő többsége ezt a megoldást egyáltalán nem ismeri, ők a sérelmet a „maguk módján”, párbaj keretein kívül oldják meg.¹⁹ Ezt viszont nem ugyanúgy bírálják el, mint a párbajozó feleket, hanem sokkal szigorúbban mind a büntetés tartalmát, mind a végrehajtás fokozatát illetően. Véleménye szerint egyáltalán nem igaz, hogy „kevésbé veszélyezteteti a jogrendet, ha az illetők a lovagiasság szabályai szerint szurják, lövik vagy vágják egymást agyon”.²⁰

IV. Konklúzió

A párbajok megítélése, mint látható, a felvilágosodást követő időszakban meglehetősen ambivalens volt. Ennek legfőbb oka, hogy ezt a megítélést nem csupán a racionális érvek, hanem az érzelmek is befolyásolták²¹. Objektíve nem nehéz belátni a párviadalok – és az ehhez kötődő sérelemokozás – jogi aggályait, viszont ennek ellenére a társadalmi támogatottsága jelen volt. Márpedig nehéz büntetőjogi eszközökkel fellépni egy társadalmilag elfogadott jogintézménnyel szemben.

Összességében elfogadhatónak vélem a Csemegi-Kódex elgondolását, miszerint a párbajban történt sérelmek enyhébb megítélés alá esnek, de elsősorban nem a férfias büszkeség és a társadalmi elfogadottság miatt, hanem leginkább azért, mert a párbajban sérelmet szenvedő fél maga is beleegyezett a viadal lefolytatásában, annak tudatában, hogy ez akár halálos sérüléssel is járhat. Ugyanakkor az az aránytalanság, ami az emberölés és a halált okozó párviadal között volt, mindenképpen aránytalan, és inkább a párbajozók társadalmi kiváltságára, semmint racionális pönológiai okokra vezethetők vissza.

Annak kapcsán, hogy a párviadalok tekinthetők-e resztoratív elemnek, egyértel-

17 EISLER Ede: *A párbaj ügyéhez*. Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1905. (40. évf.) 23. sz. 193. old.

18 EISLER Ede, 1905. 194. old.

19 SZÉKELY Aladár, ifj.: *Glosszák a párbaj büntetésének kérdéséhez*. Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1905. (40. évf.) 26. sz. 218. old.

20 SZÉKELY Aladár, 1905. 218. old.

21 VÁMBÉRY Ruzstem, 1917, 431. oldal

műem nemleges választ lehet adni. Közös bennük, hogy az eljárás céljaként a sértett sérelmeinek egyfajta helyreállítását tekinthetjük, valamint, hogy a bocsánatkérés mindkettőnek lényegi elemévé válhat (párbajoknál a viadalt megszüntető okként jelenik meg). Ezt leszámítva azonban minden más szempontból eltérnek egymástól. A resztoratív igazságszolgáltatás célja ugyebár a felek közötti konfliktus feloldása és, hogy ezáltal az elkövetőt a közössége visszafogadja. Ennek alapját nevezik „reintegratív szégyennek”, aminek az a felvetés az alapja, hogy amíg a hatóságok rosszallásának kifejezése inkább csak dacot és ellenállást vált ki az elkövetőkből, addig a közvetlen közösségének a rosszallása valóban büntudathoz vezethet.

A párviadalokat kiváltó okok ugyanakkor olyan vélt vagy valós személyes sérelmek voltak, amelyek a legtöbb jogrendszerben a mai napig magánindítványra büntetendő cselekmények, társadalmi súlyuk tehát meglehetősen csekély és csakis és kizárólag a megsértett személy számára okoz sérelmet, nem egy közösség számára. Elkövetői megbánásra, bocsánatkérésre, jóvátételre tehát nem került sor, és közösségi megbocsátásra, visszafogadásra sem volt szükség. A legnagyobb különbség pedig abban keresendő, hogy amíg a resztoratív igazságszolgáltatás egy a szankciórendszert részben vagy egészben átfogó kriminálpolitikai szemlélet, addig a párbajok jogon kívüli eszközként funkcionáltak.

Ezen túlmenően a becsület helyreállítása gyakran inkább ürügy volt a párbajok során, mint racionális indok. A korábban említett politikai cél mellett előfordult, hogy katonák nagyobb számban hívtak ki valakit, aki állítólag megsértette a becsületüket. Ebben az esetben, noha a sérelmet okoz személynek nem egyszerre kellett megvívnia az összes ellenféllel, de egymás után közvetlenül. Nem nehéz belátni, hogy egy ilyen esetben gyakorlatilag csak idő kérdése volt a becsületsértő fél veresége, rosszabb esetben halála. Ez semmiképpen nem nevezhető férfias és becsületes eljárásnak.

Összességében tehát elmondható, hogy a párbajt helyreállító eszköznek tekinteni nem lehet. Ennek ellenére a magyar hagyományok között olyan módszerként volt jelen, amely során a sértett saját érdekeinek érvényesülése érdekében a kezébe vette az irányítást, és ami bár jogilag a Felvilágosodás korától kezdve elítélték, a társadalmi megbecsültsége és renoméja kétségkívül fennállt.

Felhasznált irodalom

CLAIR Vilmos: Párbaj-Codex, Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1914.

EISLER Ede: A párbaj ügyéhez Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1905. (40. évf.) 23. sz.

DR. FINKEY Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve, Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1914

DR. GAÁR Vilmos: Törvénykezés. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai, Győr vármegye.

- SZÉKELY Aladár, ifj.: Glosszák a párbaj büntetésének kérdéséhez: Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1905. (40. évf.) 26. sz.
- SZŰCS Pál: Párbaj és politika a reformkorban – Vay Dániel gróf különleges párbaj-afférja az utolsó rendi országgyűlésen. In: TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK XVIII. Debrecen, 2010.
- VÁMBÉRY RUSZTEM A párbaj Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1917. (52. évf.) 50. sz.

A KÜLÖNÖS AZ ÚJ ÁLTALÁNOS? AZ ADÓALANY- NYILVÁNTARTÁSI RENDSZER „KÜLÖNÖS” SZABÁLYOZÁSA AZ ART. ÉS ÁKR. „TÜKRÉBEN”

I. Rövid bevezetés a téma vonatkozásában

Doktoranduszi kutatásom egyik kiemelt rész-területét képezi az elektronikus adó- és vámigazgatóság témája, mely kutatási rész-terület alapjának jelentős részét képezi az állami adó- és vámhatóság által vezetett elektronikus nyilvántartás.

Ezen terület bemutatás során fontosnak tartom, hogy megfelelő időt szánjak a kutatás tárgyának „alapkövére” az államigazgatás nyilvántartásainak szabályozására, működésére, funkciójára, majd ezt követően bemutassam az államigazgatási nyilvántartások szempontjából, azokkal összehasonlítva a téma szempontjából relevánsnak tekintendő a Nemzeti Adó és Vámhivatal adóalany-nyilvántartási rendszerét (a továbbiakban: adóalany-nyilvántartás, törzsnyilvántartás).

Jelen tudományos tanulmány célja, hogy megismertessem a közigazgatási nyilvántartások jogi szabályozásának kereteit, azok csoportosíthatóságát és meghatározom az általánoshoz képest az adóalany-nyilvántartás speciális jogszabályi rendelkezéseit, felépítését, célját és funkcióját. Ezt a célt az „általános közigazgatási eljárásjogi törvény” és az adóigazgatás szempontjából „speciális eljárásjogi törvény” szabályozásának és a hatósági nyilvántartások jogi jellemzőinek összehasonlításával kívánom bemutatni, szemléltetve a kutatásom elején lefektetett tudományos hipotézisek helytállóságát, vagy éppenséggel azok „megdöntését”.

II. A különös az új „általános”²

„A jogalkotó célja kezdetben az volt, hogy egy egységes eljárásjogi kódexet biztosítson minden hatósági eljárás számára. Ezt a célt megvalósította a Ket. szabályozási logikája, és ezt a célt tűzte ki az Ákr. is szabályozásának alapjául. Az Ákr. – ugyanúgy, mint a Ket. – általánosan és értelműen szabályozza „valamennyi” hatóság eljárást, alkal-

-
- 1 I. évfolyamos doktorandusz hallgató, témavezető: Répásiné Dr. Veszprémi Bernadet, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
 - 2 Összefoglaló (rövid) szakcikk: SZALÓKI István: Az általános az új különös? Hatósági nyilvántartások az Ákr. és az Art. nyomán, Budapest, *MTAJTI Blog*, 2019.12.17., Internetes elérhetőség: <https://jog.tk.mta.hu/blog/2019/12/az-altalanos-az-uj-kulonos>, Jelen írás egyes részei másodközlésnek minősülnek.

mazkodni kívánt mind a hatóság, mind az ügyfelek elvárásaihoz. Az Ákr. „általános közigazgatási eljárásjogi törvény” profiljának „predesztinációját” csökkenti az a tény, hogy a legnagyobb számban előforduló hatósági ügyek, az adóigazgatási ügyek esetében nem alkalmazható, amely megállapítás igaz a hatósági nyilvántartások és az adóalany-nyilvántartás vonatkozásában is.

Kérdés, hogy vajon az új jogalkotói megközelítést mi indukálta? Tanulmányomat azon feltevéseim hívják életre, hogy:

- a) a korábbi jogalkotói cél megváltozott, mivel az Ákr. már nem általános jelleggel szabályozza valamennyi hatósági nyilvántartást,
- b) a hatósági nyilvántartások és az adóalany-nyilvántartás – függetlenül a jogszabályozási háttértől – hasonló szempontok alapján jellemezhetőek (Nyitrai Péter és Gerencsér Balázs nyomán)
- c) az Art. az Ákr.-től eltérve az adóalany-nyilvántartás vezetésére vonatkozóan olyan rendelkezéseket tartalmaz, amely indokolta a külön szabályozást.³

III. A hatósági nyilvántartások szabályozása az Ákr. alapján

„Az államigazgatás, mint a közigazgatás megvalósításának szervezetrendszere a funkciójának és feladatellátásának költséghatékony, szakszerű és ésszerű időn belüli ellátása érdekében a jelentősebb adatokról, tényekről, körülményekről, jogviszonyokról hatósági nyilvántartást vezet, melynek általános és speciális szabályait az Ákr.⁴ V. fejezete rögzíti.”⁵

Az Ákr. 7. §-a rendelkezik a *hatósági ügy* fogalmáról, mely fogalom meghatározás hatósági ügynek tekinti a hatósági nyilvántartás vezetést. „A törvény egységesen az adatok igazolásáról rendelkezik, nem nevesíti külön a tény, állapot igazolását. A törvényjavaslathoz fűzött részletes indokolás szerint ennek az a dogmatikai alapja, hogy az adat egy általános, mindent felölelő kategória, és a hatóság csak abban az esetben tud tényt vagy állapotot igazolni, ha azokról adatokkal rendelkezik, ilyenkor pedig nem a tényt vagy az állapotot, hanem az arról a nyilvántartásában szereplő vagy más módon rendelkezésére álló adatot igazolja.”⁶ Ezek alapján megállapítható, hogy a hatóság jogalkalmazási tevékenység/döntéshozatala nem kizárólagosan a hatósági döntések (határozatok) meghozatalára terjed ki, hanem adatok, és ezekből következő tények, körülmények, valamint jogosultságok igazolására, amelyekről egyúttal hatósági nyilvántartást vezetnek. Ezen tevékenységek speciális szabályozást igényeltek, mind a Ket.-ben, mind az Ákr.-ben, ezért volt indokolt, hogy a jogalkotó külön fejezetben rendelkezzen ezekről a hatósági tevékenységekről.”⁷

3 SzALÓKI, 2019.

4 az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (a továbbiakban: Ákr.)

5 SzALÓKI, 2019.

6 FÁBIÁN Adrián - FAZEKASNÉ PÁL Emese - HOHMANN Balázs - RÓZSÁS Eszter: Atipikus hatósági tevékenység és döntéshozatal, különös tekintettel az új közigazgatási rendtartásra, *Pro Publico Bono - Magyar Közigazgatás*, 2017/1., 18.

7 SzALÓKI, 2019.

A hatósági nyilvántartásokra vonatkozó általános rendelkezéseket az Ákr. 94. §-a⁸ tartalmazza, amely a hatósági nyilvántartási bejegyzésről, mint atipikus döntésről, speciális határozatról rendelkezik.

Mivel a nyilvántartásba vételt, módosítást, vagy törlést (bejegyzést) az Ákr. és más ágazati jogszabályok is a határozat egy speciális fajtájának minősítik, ezért fontos tisztázni, hogy ezt ténylegesen akkor „*hozza meg*” a hatóság, amikor az adattal végzett hatósági tevékenységet realizálja (pl.: *az adat bejegyzésre kerül, módosul, törlődik*). A bejegyzés, módosítás, törlés a bejegyzéssel érintett személyeknek „*jogkövetkezmenyt jelent, tehát az ügyfél jogai és kötelezettségei tekintetében változást eredményez.*”⁹

Ténylegesen határozatot kizárólag abban az esetben hoz a hatóság nyilvántartás-vezetés körében, amikor kérelemre indult eljárásban az ügyfél által kért adatkezelési tevékenység elvégzését nem látja kellően megalapozottnak, indokoltnak, jogszerűnek, tehát elutasítja.

Kérdésként merülhet fel, hogy milyen célt szolgálhatnak a hatósági nyilvántartások, mikor dönt úgy a hatóság, vagy a jogalkotó, hogy egy adott hatósági feladatellátás elvégzéséhez hatósági nyilvántartás vezetése szükséges? Fontos tisztázni azt az alapvető szabály, hogy a hatósági nyilvántartások vezetéséhez minden esetben jogszabályi (itt értds: törvényi) felhatalmazás szükséges.¹⁰ Az Ákr. rendelkezései alapján a hatóság jogszabályban meghatározott adatokról, akkor vezet hatósági nyilvántartást, ha:

- „*a nyilvántartásba történő új adat, tény és körülmény bejegyzése, korábbi módosítása, vagy törlése az ügyfelek jogait és/vagy kötelezettségeit keletkezteti, módosítja, vagy szünteti meg (pl.: hitelbiztosítéki nyilvántartás), vagy*
- *a nyilvántartás vezetés célja kifejezetten a benne foglalt tények, adatok, körülmények közhitelű igazolására, vagy bizonyítására szolgál (pl.: cégnyilvántartás)*”¹¹, tekintettel a 97. § (1) bekezdésére.

Megjegyzem, hogy bizonyos esetekben a nyilvántartás vezetésének gyakorlati célja – másodlagos (származtatott) nyilvántartások esetében – más nyilvántartások által szolgáltatott adatok, tények, vagy körülmények későbbi bizonyíthatóságának biztosítása, melynek oka a bizonyítási eljárás lefolytatásának mellőzése, lerövidítése. Ebben az esetben az adott nyilvántartás másodlagos (származtatott) jellegére tekintettel nem minősül közhitelesnek, de természetesen a nyilvántartásban kezelt adatok kezelésének lehetőségét ebben az esetben is törvény biztosítja. Az ilyen típusú nyilvántartások közös jellemzője véleményem szerint, hogy a forrás adatokat biztosító nyilvántartás és nem az ügyfél tekinthető az adatok forrásának.

8 Ákr. 94. § „(1) E törvény rendelkezéseit a hatósági bizonyítvánnyal, igazolvánnyal és nyilvántartással kapcsolatos eljárásokban az e fejezetben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.

(2) A hatósági bizonyítvány, igazolvány, valamint a hatósági nyilvántartásba történt bejegyzés határozat.”

9 PETRIK Ferenc (szerk.): *A közigazgatási eljárás szabályai I. – Az általános közigazgatási rendtartás magyarázata*, Budapest, HVG Orac Lap-és Könyvkiadó, 2017., 229.

10 PETRIK, 2017., 229-230.

11 SZALÓKI, 2019.

Itt kifejezett figyelmet fordíthatunk a nyilvántartások között megvalósult, vagy megvalósuló interoperabilitásra¹², amely már kellő technikai és jogszabályi háttérrel¹³ rendelkezik ahhoz, hogy ezen nyilvántartási és hivatali kapcsolatok (KKSZB, ÖNY, KÉR, Hivatali tárhely) megvalósulhassanak, de a teljes körű megvalósíthatóság esetében akadályként jelentkeznek a GDPR és Info tv. által felállított korlátok. Továbbá az egyértelmű személyes és törvény által védett adatok kezelését biztosító törvényi szintű rendelkezések hiánya.

Természetesen az Ákr. egyéb technikai rendelkezéseket is előír a nyilvántartások vezetése vonatkozásában úgy, mint a hivatalbóli, mérlegelés nélküli bejegyzésre a törvény alapján nem kell a határozat formai és tartalmi rendelkezéseire, véglegessé válására és kézbesítésére vonatkozó szabályokat alkalmazni, a döntés (nyilvántartási bejegyzés) a nyilvántartásba való bejegyzés napján véglegessé válik, tekintettel az Ákr. 97. § (3) bekezdésére. A törvény speciálisan rendezi az ügyfél jogorvoslati kérelmének benyújtásának speciális szabályait úgy, hogy a jogorvoslati határidő, akkor kezdődik, ha bejegyzés tényét, vagy az annak megtagadásáról szóló határozatot az ügyféllel közölték.¹⁴

IV. A közigazgatási nyilvántartások csoportosítása^{15 16 17}

„Torma András szerint az információs rendszerek funkciójának van a legnagyobb jelentősége, így e szempont szerint érdemes az államigazgatási információs rendszereket csoportosítani: a) országos alapnyilvántartások, b) ágazati és funkcionális információs rendszerek és c) állami statisztikai információs rendszer”¹⁸¹⁹

Tanulmányomban Nyitrai Péter szerint felállított csoportosítási/besorolási szempontokat veszem alapul a nyilvántartások vonatkozásában:

12 VESZPRÉMI Bernadett: Az interoperabilitás kérdésének boncolgatása a közigazgatásban, *Pro Publico Bono - Magyar Közigazgatás*, 2018/2., 174-184.

13 Az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény (a továbbiakban: Eüsztv.) X. fejezete és az elektronikus ügyintézés részletszabályairól szóló 451/2016. (XII. 19.) Korm. rendelet (a továbbiakban: E-ügyintézési rendelet) 69-91. §-ai

14 Figyelemmel az Ákr. 97. § (4) bekezdésére.

15 NYITRAI Péter: *Az állami alapnyilvántartások* In: LAPSZÁNSZKY András (Szerk.): *Közigazgatási jog - Fejezetek szakszolgáltatásaink köréből (I. kötet)*, Budapest, Complex, 2013.

16 GERENCSÉR Balázs Szabolcs – BERKES Lilla: *Rendszert a rendszerekben! – avagy gondolatok a nyilvántartások rendszertanáról*, Új Magyar Közigazgatás, 2014./7.

17 SZALÓKI, 2019.

18 GERENCSÉR Balázs Szabolcs: *A közigazgatás nyilvántartásainak rendszertana*, 2013. (Internetes forrás: https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12549/file/nyilvantartas.GB_v5.pdf, letöltés ideje: 2019.11.10.)

19 TORMA András: *Az információs társadalom közigazgatási jogi kérdései*, In: FAZEKAS Marianna - FICZERE Lajos: *Magyar közigazgatási jog - Általános rész*, Budapest, Osiris, 2005., 583-633.

„1. ki vagy mely szervezet vezeti a nyilvántartást (például államigazgatási szerv, önkormányzat, közműcég),

2. mi a nyilvántartás tárgya, eleme (például személy, dolog, jog, kötelezettség),

3. a nyilvántartási bejegyzés milyen joghatással bír, konstitutív vagy deklaratív,

4. az adott nyilvántartás közhitelű-e,

5. a nyilvántartást milyen módszerrel és eszközzel rögzítik (elektronikus vagy papíralapú, továbbá lajstromos vagy kartotékos),

6. alap- vagy szaknyilvántartásról beszélünk-e, előbbi a társadalom valamennyi területére, míg utóbbi csak egyes szakterületek vonatkozásában tartalmaz adatokat,

7. hatósági vagy nem hatósági a nyilvántartás,

8. a nyilvántartás hozzáférhető-e (nyilvános, korlátozott, zárt).”²⁰

V. Az adóalany-nyilvántartási rendszer célja, nyilvántartások közötti elhelyezése:

Tanulmányomat az állami adó- és vámhatóság adóalany-nyilvántartásának céljával, szabályozásával és kutatásom szempontjából kiemelhető jellemzésének ismertetésével, elemzésével kívánom folytatni.

Az „a)” hipotézisem igazolása szempontjából fontos tisztázni, hogy az állami adóhatóság nyilvántartására az Art.²¹ rendelkezéseit kell elsősorban alkalmazni, míg háttérjogszabályként az Air.²² rendelkezései az irányadóak. Az Ákr. rendelkezései az adó- és vámigazgatási eljárásokra és így az adóalany-nyilvántartásra azért nem alkalmazhatóak, mivel annak alkalmazhatóságát az Ákr. 8. § (1) bekezdés c) pontja kizárja.

Általános jelleggel kijelenthető, hogy az adóalany-nyilvántartás célja az adózók és az adózókkal kapcsolatos – *elsősorban az adózás szempontjából releváns* – adatok rögzítése, amelyet a Nemzeti Adó- és Vámhivatal függetlenül az elsődleges és közhitelű nyilvántartások hozzáférhetőségétől, vagy megismerhetőségétől főszabályként adótitokként, vagy törvény által védett adatként kezel, figyelemmel az Art. 127-131. §-ainak rendelkezéseire (Izd. lejjebb). Természetesen, amennyiben jogszabály nyilvánosan kezeli az érintett adatokat pl.: cégszolgálatok, akkor az adóalany-nyilvántartása is nyilvános adatként kezel, de megismerhetőségét elsődlegesen a – közhiteles – „forrás” nyilvántartásra utalja.

A „b)” hipotézisemet, vagyis a hatósági és az adóalany-nyilvántartásra egyaránt alkalmazható – korábban már felsorolt csoportosítási – szempontok, jellemzők meglétét támasztja alá a Nyírtai-féle csoportosítási szempontok alkalmazhatósága, figyelemmel az alábbiakra:

20 SZALÓKI, 2019.

21 az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény (a továbbiakban: Art.)

22 az adóigazgatási rendtartásról szóló 2017. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Air.)

1) Mely szervezet vezeti az adóalany-nyilvántartást:

Az Art., az Air. és más ágazati jogszabályok rendelkezései szerint előálló „állami” adóalany-nyilvántartási rendszert az állami adó- és vámhatóság vezeti. A nyilvántartás-vezetésének szervezeten belüli szakmai felelőse a NAV Központi Irányítás Adóügyi Főosztálya.

2) Mi a nyilvántartás tárgya, eleme:

Adózókkal²³ (pl.: természetes személy adózókkal, adószámos magánszemélyekkel, őstermelőkkel, családi gazdaságokkal, Sza tv. szerinti egyéni vállalkozókkal, egyéni vállalkozókkal, cégekkel, civil szervezetekkel, költségvetési szervekkel, egyéb szervezetekkel, adószámmal rendelkező külföldi vállalkozásokkal) kapcsolatos az adófizetési kötelezettség teljesítése szempontjából releváns adatok nyilvántartása.

Az Art. tételesen meghatározza az 1. melléklet 1. pontjában azon adatokat, amelyeket az adózóknak a nyilvántartásba történő bejelentkezési kötelezettség (Art. 16. §), vagy bejelentési kötelezettség (Art. 32. §), vagy változás-bejelentési kötelezettség (Art. 44. §) teljesítése során be kell jelenteniük az állami adó- és vámhatóság részére. Továbbá az Art. 1. melléklet 17. pontja meghatározza az egyes, más szervek által nyilvántartott adózók hogyan, mely szervnél tudják teljesíteni bejelentkezési kötelezettségüket, amely alapján részben felfedhető az adóalany-nyilvántartás más nyilvántartásokkal való kapcsolata is (lsd. lejjebb).

3) Az adóalany-nyilvántartás konstitutív és deklaratív hatálya:

Az adóalany-nyilvántartás álláspontom szerint vegyes hatályú, azaz részben konstitutív, részben deklaratív nyilvántartásnak minősül.

Egyrészt konstitutív, hiszen például:

- az adózó – közvetlen, vagy közvetett módon történő bejelentkezési kötelezettsége során – részére a nyilvántartásba vétel alkalmával, valamint adófizetési és egyéb adózással kapcsolatos kötelezettsége teljesíthetősége érdekében egy egyedi adóazonosító számot állapít meg, vagy
- az adózók bejelentésük révén tehetnek speciális adózással kapcsolatos nyilat-

23 Az Air. 11. §-a alapján:

„(1) Adózó az a személy, akinek vagy amelynek adókötelezettségét adó, költségvetési támogatást megállapító törvény, e törvény, az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény (a továbbiakban: Art.) vagy önkormányzati rendelet előírja.

(2) Adózónak kell tekinteni a bizalmi vagyonkezelési szerződés alapján kezelt vagyont.

(3) Nem minősül adózónak a kizárólag az adó megfizetésére kötelezett személy. A kizárólag az adó megfizetésére kötelezett személy is gyakorolhatja a törvény szerint az adózót megillető jogokat.

(4) A jogszabály erejénél fogva ügyfélnek minősülő személyre a fizetési kötelezettségével kapcsolatban e törvény adózóra vonatkozó rendelkezései is megfelelően alkalmazandóak.”

kozatot (pl.: KATA hatálya alá történő bejelentkezés), amelyek eredményeként alapján új, adóigazgatgatással kapcsolatos jogok és kötelezettségek keletkeznek a nyilvántartásba rögzítés, bejelentés feldolgozását követően.

Másrészt a nyilvántartásba történő adatrögzítés deklaratív²⁴ tekinthető olyan adatok tekintetében, amelyek vonatkozásában nem az állami adó- és vámhatóság minősül az elsődleges (forrás) nyilvántartásnak pl.: személyi- és lakcímnnyilvántartásból átvett 4T adatok (név, anyja neve, születési hely és születési idő), valamint a lakóhely adatok vonatkozásában.

4) A „törzsnyilvántartás” közhitelességéről:

Az Art. 125. § határozza meg azon szempontokat, hogy mely feltételek figyelembevételével tekinthetők a „törzsnyilvántartásban” rögzített adatok közhitelesnek.

Az Art. 125. §-a lényegében átülteti az Ákr. 94. és 97. §-aiban foglalt hatósági nyilvántartásokra vonatkozó rendelkezések alapjait – mely jogalkotói megoldás részben megdönti a „c)” hipotézisemet –, amelyet további speciális rendelkezésekkel egészít ki az adóalany-nyilvántartási rendszer közhitelességének kereteit, mivel jogszabályon belüli „kereszt-hivatkozásokkal” rögzíti, hogy az állami adó- és vámhatóság által az Art. alapján vezetett, nyilvántartott adatok lényegében közhitelesnek minősülnek. Ez alól kivételt képeznek azon adatok, „*amely adatokat jogszabály más nyilvántartás részeként közhitelesnek minősít.*”²⁵ Fontos kiemelni, hogy az Art. nem kívánja más jogértelmezéssel felruházni a nyilvántartásba történő bejegyzés tényét, ugyanis ezt is – az Ákr. mintájára – az adóhatósági határozat egy speciális fajtájaként szabályozza a jogalkotó.

5) Az adóalany-nyilvántartási rendszer vezetésének módja, eszköze:

Az adóalany-nyilvántartás esetében a nyilvántartásvezetése kizárólag elektronikus úton történik az adózók állami adó- és vámhatósághoz történő közvetlen bejelentkezése, vagy változás-bejelentése, továbbá a társszervek úgy, mint például cégbíróság, bíróság, egyéni vállalkozók nyilvántartását vezető szerv, Magyar Államkincstár elektronikus adatszolgáltatása alapján. Az adózók bejelentés történhet papír alapon és elektronikus úton is.

24 A 39/2015. számi közigazgatási elvi határozat nyomán „*A deklaratív hatósági nyilvántartásba történő bejegyzésnek vagy törlésnek nincs időbeli korlátja, és nem érvényesül a jóbizemően szerzett és gyakorolt jogok védelme sem. A deklaratív jellegű nyilvántartásba való bejegyzéssel vagy törléssel ugyanis nem szerzhetőek jogok, annak csak közvetett és tipikusan eljárási - jog, tény, adat fennállására vonatkozó bizonyítási - jellegű joghatásai vannak [2004. évi CXL. tv. 82. §, 86. §].*” Internetes forrás: <https://kuria-birosag.hu/hu/elvhat/392015-szamu-kozigazgatasi-elvi-hatarozat>, letöltés ideje: 2019.11.10.

25 Art. 125. § (6) bekezdés

Az adatbejelentések, változás-bejelentések és társszervek adatszolgáltatása esetén ún. „eseményenként”/bejegyzésenként (lajstromos jelleggel) képződik egy forrásadat az adóalany-nyilvántartási rendszerben, az adatok eredetének nyilvántarthatósága, követhetősége érdekében. Az adatok nem kerülnek minden esetben a rendszer által automatikus feldolgozásra, vagyis a nyilvántartásba beépítésre, mint például az adózók bejelentései/változás-bejelentései, melyek általában ügyintéző beavatkozást/feldolgozást igényelnek.

6) Az adóalany-nyilvántartás alap- és szaknyilvántartási jellegéről:

„Kapcsolódva a 4) pontban foglaltakhoz, megállapítható, hogy az állami adó- és vámhatóság nyilvántartása a természetes személy adózókra vonatkozó adatok tekintetében – kivéve a természetes személyazonosító adatokat és a lakcím adatokat – alapnyilvántartásnak (pl.: adóazonosító jel), míg az adóköteles tevékenységet folytatni kívánó adózók adatai tekintetében szaknyilvántartásnak minősül (pl.: adószám).”²⁶

Az adóalany-nyilvántartás vonatkozásában kijelenthető, hogy az adóhatóság az adózókat minden esetben egy egyedi számsorral, ún. adóazonosító számmal²⁷ (az adószám, a csoportazonosító szám, a közösségi adószám, a természetes személy adóazonosító jele) azonosítja. Az alap- és szaknyilvántartás jellegének besorolásához kapcsolódóan az adóazonosító jel és adószám vonatkozásában kívánok fontos részleteket ismertetni.

7) A nyilvántartás hatósági és nem hatósági jellege:

Az Art. 124. § (1) bekezdésének első fordulata értelmében „*az adóhatóság a tudomására jutott adatokat nyilvántartja és megőrzi az adóvégrehajtáshoz való jog elévüléséig, kivéve a nyugdíjellátás megállapításhoz szükséges adatokat, amelyeket az adat nyilvántartásba vételétől számított ötven évig tartja nyilván és őriz meg. (...)*”

Általános jelleggel kijelenthető, hogy az állami adó- és vámhatóság által vezetett nyilvántartás Nyitrai-féle besorolás alapján hatósági nyilvántartásnak minősül (pl.: Art. 1. melléklet 1. pontja), de tény, hogy a nyilvántartásnak vannak olyan nem nyilvános adatai/jellemzői, amelyek nem hatósági jellegűnek minősíthetőek.

8) Az állami adóhatóság nyilvántartásában kezelt adatokhoz történő hozzáférés lehetősége:

Az adóhatóság által nyilvántartott adatokhoz történő hozzáférés lehetőségét és így az adóalany-nyilvántartás rendszer nyílt, félig-nyílt, vagy zárt nyilvántartásokhoz történő besorolhatóságát az Art. szerint adótitoknak, vagy más törvény által védett adatoknak a nyilvántartáson belüli kezelése alapján kívánom szemléltetni. Fontos tisztázni, hogy valamennyi törvény által védett adat kezelésének alapvető feltétele,

²⁶ SZALÓKI, 2019.

²⁷ Az Art. 7. § 2. pontja alapján.

hogy az érintett hatóságnak meg legyen a törvényi szinten biztosított, adatkezeléshez való joga.

Az Art. 127. § (1) bekezdése határozza meg az adótitok fogalmát, mely értelmében „az adótitok az adózást érintő tény, adat, körülmény, határozat, végzés, igazolás vagy más irat.” Ezek alapján arra következtethetünk, hogy bár az adóalany-nyilvántartás céljánál és feladatellátásának fogva kezel adatokat, melyeket adótitoknak tekintünk, függetlenül eredetétől, de ezek közül nem minden esetben érvényesülhet az adatok zárt kezelésének elve, mint például: az Art. 127. § (5) bekezdése szerint a cégszolgálatok tekintetében, valamint nem minden adat tekinthető jellegénél fogva személyes adatnak, mint például: az adózó speciális adóalanyiségének ténye.

Fontos megemlíteni, hogy az adóalany-nyilvántartás felügyeletét ellátó szervezeti egység, minden esetben egy hármassal működik együtt más hatóságok és egyéb szervezetek megkereséseit, amikor adótitokként, és/vagy személyes adatként nyilvántartott adat átadását kérik az állami adó- és vámhatóságtól. A hármassal szemben azért szükség, hogy az állami adó- és vámhatóság megővje adóalany-nyilvántartás integritását, adatvagyonának épségét és azt, hogy illetéktelen személyek más természetes személyekkel, vagy szervezetekkel kapcsolatos törvény által védett adatokhoz jogosulatlanul hozzáférjenek.

Az állami adó- és vámhatóság vizsgálata szempontjából a törvényen alapuló jogszerű adatátadásnak (adatkezelésnek) az adatot kérő és az adatátadó szervezet oldaláról is biztosítva kell lennie, azaz:

1. „az adatkérő szervezetnek rendelkeznie kell az adatkezeléshez szükséges joggal, míg
2. az adatszolgáltatóknak (adatátadó szervezetnek) rendelkeznie kell az adatátadáshoz szükséges jogszabályi felhatalmazással a konkrét adatátadás vonatkozásában,
3. továbbá az állami adó- és vámhatóság valamennyi esetben vizsgálja, hogy az adatátadásra a GDPR 5. cikk (1) bekezdés b) pontjában és az Info tv. 4. § (1) bekezdésében foglalt célhoz kötöttség alapelvének és valamennyi adatkezelési alapelvnek megfelelően kerüljön sor. Így kizárólag adótitokként minősülő adatok esetében is vizsgálni szükséges, hogy az adatátadás tárgya az adatkérő szempontjából törvényben meghatározott cél, vagy feladatellátáshoz szükséges.”²⁸

Összegezve, tehát a fentebb leírtakat az adóalany-nyilvántartás, figyelemmel az adótitok fogalmára és a NAV adatvédelmi, valamint adatkezelési alapelveire és módszerére alapvetően zárt nyilvántartásnak minősül.

VI. Az adóalany-nyilvántartási rendszer felépítése és más szervekkel való kapcsolata:

Az adóalany-nyilvántartási rendszer szerkezetileg három fő nyilvántartási részre osztható fel:

1. *M-Bank*, amely a természetes személy (korábban magánszemély) adózók,
2. *E-Bank*, amely az adószámú magánszemély, ezen belül kiemelt az őstermelők (*O-Bank*) és családi gazdálkodók (*CS-Bank*), az Szja tv. szerinti egyéni vállalkozók, valamint az egyéni vállalkozók,
3. *S-Bank*, amely a gazdálkodó szervezetek pl.: cégek, civil szervezetek, bíróság és más hatóságok által nyilvántartott szervezetek, költségvetési szervek, az adóhatósághoz közvetlenül bejelentkezők úgy, mint ügyvédi irodák, társasházak, külföldi vállalkozások és egyéb szervezetek adatait tartalmazza.

Az adóhatósági nyilvántartás más nyilvántartásokkal való kapcsolatát az Art. 124. § (3) bekezdése határozza meg, melyet az adóigazgatási eljárás szempontjából határoz meg:

„(3) A (2) bekezdés alkalmazása²⁹ során a személyiadat- és lakcímnnyilvántartás, a cégnyilvántartás, az ingatlan-nyilvántartás, a közúti közlekedési nyilvántartás, az építésfelügyeleti nyilvántartás, illetve valamennyi más, jogszabály alapján közhiteles nyilvántartás térítés nélkül felhasználható.”

Fontos kiemelni, hogy az adóalany-nyilvántartás adatvagyonának pontossága és az adózókat terhelő adminisztrációs terhek csökkentése, valamint a párhuzamos hatósági bejelentések elkerülése érdekében más közhiteles nyilvántartások adatait felhasználja és elektronikus úton közvetlenül átveszi, figyelemmel például:

1. a Szaz tv. 14. §-ra, mely értelmében a NAV adatokat kap pl.: a személyi- és lakcímnnyilvántartástól (SZL) vagy
2. a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény (a továbbiakban: Ctv.) 44. § (1) bekezdésére, mely alapján cégbírósági küld rendszeresen – az adózói bejelentések, változás-bejelentések alapján – adatot a NAV-nak,
3. az egyéni vállalkozóról és az egyéni cégről szóló 2009. évi CXV. törvény (a továbbiakban: Evc tv.) 6. § (5) bekezdése szerint *„nyilvántartást vezető szerv a 9. § szerinti értesítés megküldésével egyidejűleg a nyilvántartásba vételről értesíti az állami adóhatóságot a Központi Statisztikai Hivatalt, valamint a Hatóságot.”* ... stb.

A fentebb leírtakon túl a jogalkotó nem csak a közhiteles nyilvántartást vezető hatóságok

²⁹ Art. 124. § (2) bekezdése szerint *„(2) Más hatóság, közfeladatot ellátó adatkezelő szerv nyilvántartásában vagy adóügyi nyilvántartásban szereplő adatot az adóhatóság az adózó és az adó megfizetésére kötelezett személy azonosításához, az adókötelezettség, a költségvetési támogatásból való jogosultság megállapításához, az adózók ellenőrzésére történő kiválasztásához, ellenőrzéséhez, végrehajtási eljárás lefolytatásához, az adózó kérelmére indult adóigazgatási eljárásban a tényállás tisztázásához használhatja fel.”*

oldaláról rendezte a „párhuzamos” bejelentések kötelezettségének elkerülését, hanem erről külön rendelkezett az adószámmal rendelkező adóalanyok vonatkozásában is, mivel az Art. 1. melléklet 17.1.-17.3. pontjai³⁰ kimondják, hogy bizonyos esetekben a nyilvántartást vezető szervhez – ami jelen esetben nem a NAV – teljesített bejelentési/bejelentkezési kötelezettség a NAV irányába teljesítendő bejelentkezési kötelezettséget is kiváltja. Ennek továbbfejlesztéseként említhető a – fentebb kifejtésre került – Htv. 42/E. §-a szerint adatszolgáltatás, mely „kiváltja” az adózók önkormányzati adóhatóságokhoz teljesítendő bejelentési és változás-bejelentési kötelezettségét.

Ezzel szemben a jogalkotó és így az állami adó- és vámhatóság előtt is ismert, hogy más szervekhez teljesített bejelentési kötelezettségek nem minden esetben váltathatják ki teljes körűen az adózó állami adó- és vámhatósághoz teljesítendő bejelentési kötelezettségét, mivel egyes esetekben az egyes nyilvántartások közti kapcsolat nincs törvény által megteremtve, így az Art. 1. melléklet 17.4. pontja szerint: „17.4. ha adókötelezettsége, adóköteles bevételszerző tevékenysége nem tartozik a 17.1–17.3. pont hatálya alá, a tevékenység megkezdését megelőzően az állami adó- és vámhatóságnál az e célra szolgáló nyomtatványon, írásban teljesíti bejelentkezési kötelezettségét. (...)”

Összegezve, a jogalkotó az adóalany-nyilvántartás és más szervek által vezetett közhiteles nyilvántartások kapcsolatát és „kölcsonös” adatátadást a törvény szintjén rendezte.

A számtalan adatkapcsolat ellenére is megtalálhatóak az adóalany-nyilvántartási rendszerben, főleg az E-Bankban és S-Bankban, olyan adózók, amelyek:

- nem kötelesek olyan nyilvántartást vezető szervhez bejelentkezésre, amelyek közvetlen elektronikus kapcsolatban állnának az adóalany-nyilvántartási rendszerrel, így ezen adózók bejelentési és változás-bejelentési kötelezettségüknek, valamint
- más adózók olyan adózás szempontjából releváns adatokkal kapcsolatos bejelentési és változás-bejelentés kötelezettségüknek, amelyet a nyilvántartásukat vezető szervek nem adnak át,

kizárólag úgy felelhetnek meg, hogy a szükséges adatokat a NAV által rendszerített nyomtatványokon, vagy interaktív felületen keresztül, vagy törvény által nevesített más elektronikus/telefonos úton, „közvetlenül” bejelentik az állami adó- és vámhatóságnak.

30 Art. 1. melléklet 17.1-17.3 pontjai alapján: „Az adózó,

17.1. ha adókötelezettsége, adóköteles tevékenysége az egyéni vállalkozóról szóló törvény szerinti egyéni vállalkozói tevékenység, az egyéni vállalkozói tevékenységgel kapcsolatos ügyekben eljáró hatósághoz intézett bejelentés (megfelelően kitöltött bejelentési űrlap) benyújtásával kéri az adószám megállapítását, amellyel az adózó teljesíti az állami adó- és vámhatósághoz történő bejelentkezési kötelezettségét;

17.2. ha üzletszerű gazdasági tevékenységet csak a cégbejegyzése iránti kérelem benyújtását követően folytathat, a cégbíróshoz intézett bejegyzés iránti kérelem (kitöltött nyomtatvány) és mellékletei benyújtásával kéri az adószám megállapítását, amellyel az adózó teljesíti az állami adó- és vámhatósághoz történő bejelentkezési kötelezettségét;

17.3. ha bíróság által nyilvántartandó jogi személy, vagy ilyen szervezet önálló jogi személyiséggel rendelkező szervezeti egységének minősül, adószámának megállapítását a bírósághoz benyújtott kérelem és mellékletei benyújtásával kéri, amellyel teljesíti az állami adó- és vámhatósághoz történő bejelentkezési kötelezettségét.”

VII. Összegzés

Megállapítható, hogy a Ket. hatályon kívül helyezése óta „megtört” az a jogalkotói cél, hogy valamennyi hatósági eljárás vonatkozásában egyetlen közigazgatási eljárásjogi kódex adjon iránymutatást a hatóságoknak, legalább háttérjogszabályként.

A paradigmaváltás részben magyarázható az eljárások differenciálódásával, az egyes eljárásokban biztosított jogintézmények számottevő átalakulásával, de tényként rögzítendő, hogy formai szempontból már nem kizárólag az Ákr., hanem például az adóigazgatásra specializált Art., Air. biztosít megfelelő szabályozást, így az adóalany-nyilvántartás tekintetében is.

Az államigazgatási/hatósági nyilvántartások és az állami adó- és vámhatóság által vezetett adóalany-nyilvántartási rendszer jogi szabályozása jelentős hasonlóságokat mutat. A hatósági nyilvántartások elsődleges célja az ügyféli/adózói jogok, kötelezettségek alapjául szolgáló tények, adatok, körülmények rögzítése, közhiteles jellegének biztosítása és másodlagosan a hatósági munka megkönnyítése, figyelemmel az adatok konstitutív, vagy deklaratív jellegére, továbbá a GDPR és törvény által felállított adatkezelési garanciák szabályrendszerére.

„Elvi szinten a külön szabályozás paradoxonjaként jellemezhető, hogy a hatósági- és az adóalany-nyilvántartás(ok) szabályozási kauzalitása nem változott, a nyilvántartások formai (jogszabályi) szinten különülnek el, de az eltérő eljárásjogi „kódexek” ugyanazokat a terminus technicusokat és doktrínákat alkalmazzák, mint a Ket. „idejében”.

A fentebb leírtak alapján kijelenthetjük, hogy az adóalany-nyilvántartás tekintetében nem történt funkcionálisan paradigmaváltás, ezért az Art., az Ákr. szabályozási szempontjait, logikáját követve, ugyanazokat az eljárásjogi, nyilvántartás-vezetési rendelkezéseket (például a nyilvántartási bejegyzés ugyanúgy határozatnak minősül), illetve okokat preferálja, amelyeket az Ákr. már rögzített valamennyi hatósági nyilvántartás vonatkozásában általános jelleggel, kódexszerűen.”³¹

A hasonlóságokon túl, úgy vélem, hogy a „c)” hipotézisem, bár nem igazolható teljes körűen, de mégis kijelenthető, hogy az adóalany-nyilvántartás külön szakági jogszabályozás indokolt, hiszen számtalan ágazati jogszabály, vagy az állami adó- és vámhatósággal szemben felállított törvényi és egyéb jogszabályi követelmények specializálják a nyilvántartás jellegét, funkcióját, alkalmazhatóságát, így indokoltá vált a szakágazati külön szabályozás, figyelemmel pl.: az interoperabilitás, a Htv. 42/E. §-a szerinti adatszolgáltatás, elektronikus kapcsolattartás... stb. Továbbá érdemes kiemelni azt a tény is például, hogy önmagában az ügyfelek/adózók jogalanyiság és adóalanyisága is elválik egymástól, ami miatt „mélyül a szakadék” az Ákr. és az Art. által szabályozott nyilvántartások között.

31 SZALÓKI, 2019.

Tárgyszavak

adóalany-nyilvántartás, adóalany-nyilvántartási rendszer, „törzs-nyilvántartás”, hatósági nyilvántartás, Art., Air., Ákr.

Felhasznált irodalom

- FÁBIÁN Adrián – FAZEKASNÉ PÁL Emese – HOHMANN Balázs – RÓZSÁS Eszter: Atipikus hatósági tevékenység és döntéshozatal, különös tekintettel az új közigazgatási rendtartásra, *Pro Publico Bono - Magyar Közigazgatás*, 2017/1.
- NYITRAI Péter: *Az állami alapnyilvántartások* 83-86. In: LAPSZÁNSZKY András (Szerk.): *Közigazgatási jog - Fejezetek szakigazgatásaink köréből* (I. kötet), Budapest, Complex, 2013.
- GERENCSÉR Balázs Szabolcs – BERKES Lilla: Rendszert a rendszerekben! – avagy gondolatok a nyilvántartások rendszertanáról, *Új Magyar Közigazgatás*, 2014./7.
- GERENCSÉR Balázs Szabolcs: *A közigazgatás nyilvántartásainak rendszertana*, 2013. (Internetes forrás: https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12549/file/nyilvانتartas.GB_v5.pdf, letöltés ideje: 2019.11.10.)
- PETRIK Ferenc (szerk.): *A közigazgatási eljárás szabályai I. – Az általános közigazgatási rendtartás magyarázata*, Budapest, HVG Orac Lap-és Könyvkiadó, 2017.
- SZALÓKI István: Az általános az új különös? Hatósági nyilvántartások az Ákr. és az Art. nyomán, Budapest, *MTA JTI Blog*, 2019.12.17., Internetes elérhetőség: <https://jog.tk.mta.hu/blog/2019/12/az-altalanos-az-uj-kulonos>
- TORMA András: *Az információs társadalom közigazgatási jogi kérdései*, In: FAZEKAS Marianna – FICZERE Lajos: *Magyar közigazgatási jog – Általános rész*, Budapest, Osiris, 2005., 583-633.
- VESZPRÉMI Bernadett: Az interoperabilitás kérdésének boncolgatása a közigazgatásban, *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2018/2., 174-184.

AZ ELZÁRÁS HELYE ÉS SZEREPE

Ha a fenti címhez egy kérdőjelet adnánk, látszólag rendkívül egyszerű lenne megadni a választ: a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 46. §-a értelmében az elzárás tartamát napokban kell meghatározni, annak legrövidebb tartama öt, leghosszabb tartama kilencven nap, és büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani.

A törvényhez fűzött indokolás sem lazítja fel túlzottan e lakonikus szabályozást: az elzárás egy olyan, szabadságelvonással járó büntetés, amely főként azokkal az elkövetőkkel szemben alkalmazható, akikkel szemben szociális, gazdasági, családi vagy életkori viszonyaikra tekintettel más büntetés kiszabása célszerűtlen, illetve az elzárás büntetés hatékonyabban szolgálhatja a speciális prevenciót.

Mindezek alapján egy mondatban összefoglalva le is zárhatnánk a kérdést azzal, hogy az elzárás egy olyan új, szabadságelvonással járó büntetési nem, amelyet célszerűségi szempontok hívtak életre – de ne tegyük, mert az ördög a részletekben rejlik.

Rendszerben gondolkodva, az összefüggéseket felmérve már jelentősen nehezebb választ adni – ezt igazolni hivatott a következő néhány problémafelvetés.

I. Helytelen?

Az első probléma már a – szándékosan – pontatlan címmel felmerült: büntetőjogi vagy szabálysértési elzárásról beszélünk? Ugyanis a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (Szabs. tv.) is tartalmaz szabadságelvonó szankciót.

Mi a különbség? Leszámítva néhány eltérést a végrehajtási szabályokban, tulajdonképpen semmi.

A Szabs. tv. indokolása szerint a társadalomra csekélyebb fokban veszélyes cselekményekkel szembeni védelmet hazai jogrendszerünkben a szabálysértési jog hivatott biztosítani, mert jogállamként differenciált, büntetőjogi, szabálysértési- és közigazgatási jogi eszközökkel kell szankcionálni a jogilag védett értékek megsértését.

Ugyanakkor a halmazati büntetésre és az ismételt elkövetésre vonatkozó büntetésre irányadó szabályok szerint szabálysértési elzárás esetén a büntetés felső határa 90 nap, ami a Btk. 46. §-ban szabályozott elzárás maximumával egyenlő mértékű.

Vagyis hiába jelentős a különbség e két törvényben szabályozott cselekményeket illetően a társadalomra veszélyesség fokában, ha a szankcióval kapcsolatos anyagi- és végrehajtási szabályokban ez nem tükröződik.

1 Témavezető: Dr. Dobrocsi Szilvia Ph.D, LL.M (adv), egyetemi docens, KRE ÁJK Doktori Iskola

Az elzárás kapcsán (is) jól látszódik, hogy a szabálysértési- és a büntetőjog között húzódó határvonal megerősítésre szorul, erre pedig több lehetőség is adódna: kikerülhetne e szankció a Szabs. tv.-ből vagy a Btk.-ból, de akár mindkettőből² is, illetve a végrehajtási szabályok és garanciák terén is markánsabb különbséget lehetne tenni.³

II. Szereptévesztés

A fenti problémát félretéve még mindig adódik a kérdés, hogy mi az elzárás szerepe a büntetőjogi szankciórendszerünkben, milyen jogpolitikai indok hívta életre, a speciális prevenció és a célszerűségi szempontok vagy más okok állnak a szabályozás mögött?

A Nemzeti Együttműködés Programja deklarálja, hogy „a jogszabály szigora, a büntetési tételek növelése, az életfogytig tartó szabadságvesztés többszöri alkalmazása, az áldozatok védelme meg fogja fékezni a bűnök elkövetőit és világossá teszi a társadalom minden tagja számára, hogy Magyarország nem a bűnelkövetők paradicsoma.” Erre hivatkozva a Btk-hoz fűzött indokolás rögzíti, hogy az új törvénnyel szembeni egyik legfontosabb elvárás a szigorúság.

Ezzel ellentétes álláspontok is ismertek: „Közismert tény, hogy a büntetőjogi retorzió nem képes lényegesen befolyásolni a bűnözés alakulását, mivel ezt alapjában véve a társadalom aktuális állapota határozza meg.”⁴ Másképp: „pusztán a büntető igazságszolgáltatás működtetésével megoldhatatlan a bűnözés visszaszorítása.”⁵

1. A kisebb rossz

A fentieket tovább gondolva, vajon a szigorítás irányába mutat az elzárás büntetési nemként történő bevezetése, a szabadságvesztés kvázi kiterjesztéséről beszélhetünk, vagy éppen ellenkezőleg? A Btk. indokolása egyes kommentárokkal⁶ egyezően az elzárást a szabadságvesztés büntetés lehetséges alternatívájának tekinti.

2 A szűk terjedelmi korlátok miatt csak említjük meg, hogy a rövid tartamú szabadságelvonással szemben jóval többen szólaltak fel, mint a „short, sharp, shock” szemlélet mellett. Ugyanakkor az elzárást már az 1879. évi XL. törvény is tartalmazta a kihágási jog részeként, és az 1953. évi 16. tvr. óta a szabálysértési jog egyik meghatározó szankciója, így a teljes kivezetése aligha fog bekövetkezni a közeljövőben.

3 Dr. Nagy Ildikó: A végrehajtás szabályainak összehasonlítása az elzárás és a szabálysértési elzárás büntetések kiszabása esetén. (p. 20.) <https://www.jogiforum.hu/publikacioek/835> (2020. 01. 16.)

4 Dr. Szabó András alkotmánybíró párhuzamos véleménye a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz.

5 Dr. Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. Budapest, Complex Kiadó, 2006. (p. 214)

6 A HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft-nál Dr. Kónya István szerkesztésében megjelent Magyar Büntetőjog, Kommentár a gyakorlat számára 3. kiadása, a Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadónál Dr. Polt Péter szerkesztésében kiadott Új Btk. Kommentár 2013-as változata, és a Complex Kiadó által megjelentetett, Dr. Karsai Krisztina szerkesztette Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz.

Ezzel szemben jogirodalmi⁷ és jogalkalmazói⁸ kritikák szerint az elzárás nem lehet alternatívája a szabadságvesztés büntetésnek, mert mindkettő szabadságelvonó szankció, a joghátrány egy és ugyanaz.

A részletszabályokban ugyanakkor valóban megragadható néhány olyan eltérés⁹, amely miatt folyamatosan növekvő számban¹⁰ alkalmazzák az elzárást – bár még így is a szabadságvesztés büntetés primátusa érvényesül, és az eltérések a szabadságvesztés differenciáltabb szabályozása körében is gond nélkül elhelyezhetők lettek volna.

2. „Svájcibicska”

A Btk. vonatkozó indokolását már érintettük, mely szerint az elzárás bevezetését különféle célszerűségi szempontok indokolták, mert egyfajta jogi „svájcbicskaként”¹¹ bizonyos szociális, gazdasági, családi vagy életkori viszonyokkal rendelkező elkövetők esetében alkalmasabb lehet a speciális prevenció érvényesítésére, mint más szankciók.

Az indokolás adós marad e viszonyok meghatározásával, azonban a Btk-ról szóló kormány-előterjesztés e körben még azt tartalmazta, hogy az elzárás „a rövid tartamú szabadságvesztés alternatívájaként (...) főként a fiatalok, illetve az első büntetett elkövetőknél hatékonyan szolgálhatja a speciális prevenciót.”¹²

Tehát lényegében a jogalkotó a fiatalok, a bűnismétlőnek nem tekinthető és – a szociális és gazdasági viszonyokra tett utalásból kikövetkeztethetően – a hátrányos szociális helyzetű (hajléktalan, mélyszegénységben élő) elkövetők esetében látja elképzelhetőnek, hogy az elzárás hatékonyabb lehet más szankcióknál.

A Btk. szerint a büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el – és ez az elgondolás nem újkeletű: „a cél tehát nem más, mint megakadályozni a bűntényt abban, hogy polgártársainak további károkat okozzon és elejét venni annak, hogy mások így cselekedjenek.”¹³

7 Dr. Tóth Mihály: Egy büntetőjogász gondolatai a „vox populi” oldalvizén. <http://ujbtk.hu/dr-toth-mihaly-egy-buntetojogasz-gondolatai-a-vox-populi-oldalvizen/> (2020. 01. 16.)

8 Dr. Háger Tamás: Új büntetési nem a büntető törvényben: az elzárás. http://debreceni-telotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/ht_elzaras_szoveg.pdf (2020. 01. 16.)

9 Például nem kell elrendelni a felfüggesztett szabadságvesztés büntetés végrehajtását, ha utóbb az elíteltet elzárásra ítélik.

10 A Börtönstatisztikai Szemlék szerint 2014-ben 32, 2015-ben 63, 2016-ban 127 és 2017-ben 192 elítelt töltött elzárás büntetést.

11 Az úgynevezett „svájcbicska” egy igazi több funkciós eszköz: különböző pengéken kívül kihajtható belőle egy aprócska olló, csavarhúzó, de még kullancsok kiszédésére alkalmas csipesz is – röviden: mindenre jó.

12 Btk. Előterjesztés-tervezet IV. részének 7.1 pontja

13 Cesare Beccaria: A bűnökről és a büntetésekről. Máriabesnyő, Attraktor, 2017. (p. 29.)

A jogirodalom a bűnelkövetéstől történő visszatartás számos eszközét és módszerét ismeri, melyek közül bár magasabb rendűnek tartja¹⁴ a megjavítást és a nevelést¹⁵, a hatékonyságot és célszerűséget sem mellőzi a kívánalmak közül: „A büntetés mint a büntetettnek megtorlása, a jogérvényesítési kényszer körébe tartozik, és annak természetével bírván, szükségkép bajt vagy rosszat foglal magában; minthogy pedig az igazság határain belül, kellő tekintettel az állam céljaira foganatosítandó, oly tulajdonokkal kell bírnia, hogy mind az igazság követelményeinek teljesen megfeleljen, mind az általa elérendő célok sikeresítésére, hatékony és célszerűnek bizonyuljon.”¹⁶

III. Konklúzió?

A fentiek fényében a lényegi kérdés az elzárás kapcsán az, hogy meg lehet-e tartani az egyensúlyt az igazság eszméje és a hatékonyság, az előnyök és a hátrányok között?

Például el lehet-e térni a szankciók erősorrendjétől az erősebb irányába azért, mert az enyhébb büntetés végrehajtása várhatóan nehézségekbe fog ütközni vagy a büntetés kiszabás körében lényeges információk hiányoznak?¹⁷

Mit lehet tenni egy fiatalkorú elkövető neveléséért egy néhány napos, hetes elzárás során, amikor a fiatalkorú terheltek esetében általános jellemző az „alacsony iskolai végzettség, a megküzdési stratégiák és a konfliktuskezelési módszerek szűk spektrumai, az önismeret alacsony szintje, a szexuális felvilágosultság alacsony mértéke és az alkalmazkodási készség hiánya.”¹⁸

Igazságos az, hogy az elítélt fogvatartás során tanúsított magatartása a szabadságvesztés büntetés kitöltése során irányadó, míg az elzárást lényegében nem befolyásolja, hová lesz így a meghozott és az elviselt ítélet közötti nagy különbség?¹⁹

Az elzárás a támogatói szerint a hatásos elrettentés eszköze a hosszabb tartamú szabadságvesztés büntetés káros következményei nélkül. Az új büntetési nem ellenzői ezzel szemben azzal érvelnek, hogy a rövid tartamú szabadságelvonás is alkalmas arra, hogy az elítélt családi és foglalkozási viszonyaira a büntetés céljain túlmutató

14 Ezt az elvet általános hatállyal rögzíti a büntetés végrehajtási kódex is a végrehajtás egyik alapelveként, a fiatalkorúak esetében pedig a Btk. szó szerint azt tartalmazza, hogy „a fiatalkorúval szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjön, és a társadalom hasznos tagjává váljon.”

15 Dr. Földvári József: Magyar Büntetőjog – Általános rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. (p. 242.)

16 Dr. Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. Pest, Pfeifer Ferdinand, 1869. (p. 127.)

17 Hajléktalan elkövető és a közérdekű munka esete; pénzbüntetés úgy, hogy a terhelt nem nyilatkozik a vagyoni viszonyairól, stb.

18 Pesti Ferenc: Reintegrációs törekvések a Fiatalkorúak Bv. Intézetében. Börtönügyi Szemle, 2015. év I. negyedév (p. 12.) <https://bv.gov.hu/sites/default/files/B%C3%B6rt%C3%B6n%C3%BCgyi%20Szemle%202015%201.pdf> (2020. 01. 16.)

19 Vókó György: A meghozott ítélet és az elviselt ítélet közötti különbségről. In.: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): Tanulmánykötet Erdős Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére. Pécs, Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, 2005. (p. 493.)

kedvezőtlen hatást gyakoroljon.²⁰

Szakmai érvek mentén el lehetne – és kellene is – vitatkozni az elzárás jövőjéről, ezt a fenti néhány felvetés talán igazolja is.

Ugyanakkor nehéz szabadulni attól a benyomástól, hogy a jogalkotó üzenőfüzetként használja a Btk-t a választópolgárok számára. Ezt csak megerősíteni látszanak a közelmúlt néhány közérdeklődésre számot tartó, elhíresült esetére adott politikai nyilatkozatok.

„A magyar büntetőpolitika alakulása nagy előrelépések és még nagyobb megtorpanások, visszalépések története.”²¹

Csak remélhetjük, hogy most előrelépés következik.

Forrásjegyzék

- Cesare Beccaria: A bűnökről és a büntetésekről. Máriabesnyő, Attraktor, 2017.
- Dr. Domokos Andrea: A büntetőpolitika változásai Magyarországon. Budapest, KRE ÁJK, 2008.
- Dr. Földvári József: Magyar Büntetőjog – Általános rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- Dr. Háger Tamás: Új büntetési nem a büntető törvényben: az elzárás. http://debreceniitotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/ht_elzaras_szoveg.pdf (2020. 01. 16.)
- Dr. Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. Budapest, Complex Kiadó, 2006.
- Dr. Nagy Ildikó: A végrehajtás szabályainak összehasonlítása az elzárás és a szabálysértési elzárás büntetések kiszabása esetén. <https://www.jogiforum.hu/publikaciok/835> (2020. 01. 16.)
- Dr. Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. Pest, Pfeifer Ferdinand, 1869.
- Dr. Tóth Mihály: Egy büntetőjogász gondolatai a „vox populi” oldalvizén. <http://ujbtk.hu/dr-toth-mihaly-egy-buntetozogasz-gondolatai-a-vox-populi-oldalvizen/> (2020. 01. 16.)
- <https://bv.gov.hu/sites/default/files/B%C3%B6rt%C3%B6n%C3%BCgyi%20Szemle%202015%201.pdf> (2020. 01. 16.)
- Koósne Mohácsi Barbara: A szabadságelvonás határai. Budapest, Elte Ötvös Kiadó, 2015.
- Pesti Ferenc: Reintegrációs törekvések a Fiatalkorúak Bv. Intézetében. Börtönügyi Szemle, 2015. év I. negyedév
- Vókó György: A meghozott ítélet és az elviselt ítélet közötti különbségről. In.: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére. Pécs, Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, 2005.

20 Koósne Mohácsi Barbara: A szabadságelvonás határai. Budapest, Elte Ötvös Kiadó, 2015. (p. 209.)

21 Dr. Domokos Andrea: A büntetőpolitika változásai Magyarországon. Budapest, KRE ÁJK, 2008. (p. 114.)

A Pekingi Szabályok kizárólag a büntetőjog területét érintették, így általános, minden jogágra kiterjedő előzménynek és az igazi fejlődés alapjának kétséget kizáróan a tavalyi évben harmadik évtizedébe lépett az ENSZ közgyűlése által 1989. november 20. napján elfogadott gyermekek jogairól szóló New York-i egyezmény⁶ tekinthető. Az egyezmény annak ellenére, hogy az USA aláírta, de nem erősítette meg, míg Szomália a mai napig nem ratifikálta, mégis az egyetlen, egész világot lefedő és egyben irányt mutató gyermekjogi egyezmény.

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás csírájának tekinthető Egyezmény 12. cikke, mely deklaráta a gyermekek eljárásjogi jogait : „1. Az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.2. Ebből a célból nevezetesen lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák.

Az ENSZ egyezmény nem tartalmazza magát a gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalmát, azonban megragadja az egyik lényegi elemét: a gyermeknek joga van az őt érintő eljárásokban – így a bírói eljárásokban is - a véleménye kinyilvánításához.

Az ENSZ a Pekingi Szabályok megalkotását követően a büntetőjog területén további lépéseket tett, ennek keretében jött létre a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelmének szabályairól szóló 1990. december 14-én elfogadott 45/113-as számú ENSZ közgyűlési határozat azaz a Havannai Szabályok, majd a fiatalkorú bűnözés megelőzéséről szóló 1990. december 14-én elfogadott 45/112-es számú ENSZ közgyűlési határozat a Rijád-i Iránymutatások, melyet a szabadságelvonással nem járó szankciók minimumszabályairól szóló, 1990-ben született 45/110-es ENSZ közgyűlési ajánlás , a Tokiói Szabályok követett. A sort az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának „Gyermeki jogok a fiatalkorúak igazságszolgáltatásában” című, 10. Általános Kommentárja zárta.

Az 1985-ben elfogadott Pekingi Szabályok, 1990-ben elfogadott Havannai Szabályok, a Rijádi Iránymutatások és a Tokiói szabályok képezik az ENSZ fiatalkorúak igazságszolgáltatására vonatkozó szabályrendszerének négy pillérét.⁷ Annak ellenére, hogy a fiatalkorúak igazságszolgáltatási eljárásokban elfoglalt helyzetének tisztázására irányulnak a szabályok, egyik sem definiálja azt, hogy a fiatalkorúak igazságszolgáltatása más, speciálisabb elvek mentén szerveződő és így egy egységes rendszert alkotó fiatalkorúak érdekeit központban tartó igazságszolgáltatás azaz gyermekközpontú igazságszolgáltatás. A fogalom megjelenésére majdnem húsz évet kell várni.

6 Az Országgyűlés 1991. őszén ratifikálta a gyermekjogi egyezményt, melyet az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdettek ki.

7 <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-gyermekbarat-igazsagszolgalatasi-kialakulasa-es-fejlode-se-a-nemzetkozi-jogalkotasban/> letöltés: 2020.01.16.

A 2000-es években a gyermeki jogok legfőbb élharcosa az Európai Unió volt, gondolhatunk itt például az Európai Unió Nizzában 2000-ben kihirdetett Alapjogi Chartájának 24. cikkére, melynek (1) bekezdése szerint a gyermekeknek joguk van a jólétükhöz szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. A gyermekek véleményüket szabadon kifejezhetik. Az őket érintő ügyekben véleményüket életkoruknak és érettségüknek megfelelően figyelembe kell venni. A (2) bekezdés alapján hatóságok és a magánintézmények gyermekekkel kapcsolatos tevékenységében a gyermek mindenként fölött álló érdekének kell az elsődleges szempontnak lennie. A (3) bekezdés szerint minden gyermeknek joga van ahhoz, hogy mindkét szülőjével rendszeres, személyes és közvetlen kapcsolatot tartson fenn, kivéve ha ez az érdekeivel ellentétes⁸. Vagy akár a Bizottság 2006.július 4.napján kiadott Az EU gyermekjogi stratégiája felé című közleményére.⁹

Annak ellenére, hogy az EU-ban szinte állandóan napirenden voltak/vannak a gyermekek jogai, a gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalma mégsem az EU gyermekjogi dokumentumainak valamelyikében jelenik meg, hanem az Európa Tanács egyik iránymutatása vezeti be.

2. Az Európa Tanács Iránymutatása

Az Iránymutatás nem előzmény nélküli.¹⁰ Az európai igazságügy-miniszterek Lanzarotében 2007.október 25-26.napján tartott 28. konferenciájának két célja volt: a migráció és menekültügy, valamint a gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése, beleértve azon gyermekeket, akik konfliktusba kerülnek a törvénnyel.¹¹ A konferencián megvitatták a gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek lehetőségeit, valamint az igazságszolgáltatás gyermekbarát dimenzióját.

A találkozó eredményeként 47 tagállam igazságügy-miniszterei elfogadták azt a 2. számú határozatot, melyben deklarálták: elkezdik az európai gyermekbarát igazságszolgáltatás iránymutatásának az előkészítését.

A 2007-ben útjára indított munka eredményeként az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2010. november 17. napján tartott ülésén fogadta el a gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatást.¹²

Az Iránymutatás határozottan és egyértelműen foglalt állást a célja tekintetében: „A gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás elfogadásával az Európa Tanács kimondottan azt kívánja elérni, hogy az igazságszolgáltatás mindig gyermekközpontú legyen...”

8 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ar12555> letöltés: 2020.01.16.

9 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ar12555> letöltés: 2020.01.16.

10 http://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_49_2012/007_gyurko.pdf letöltés: 2020.01.16.

11 <https://rm.coe.int/1680694596> letöltés: 2020.01.17.

12 <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a4541> letöltés: 2020.01.16.

Az Iránymutatás a gyermekek jogairól szóló New York-i egyezményhez hasonlóan fogalom meghatározással indít, melyet a II. pontja tartalmaz. A New York-i Egyezménnyel szemben azonban nem kizárólag a gyermek fogalmát rögzíti, hanem három alapvető fogalmat tisztáz. A gyermek fogalmát: minden 18 évesnél fiatalabb személy. E meghatározás összhangban van a gyermek jogairól szóló ENSZ-egyezmény 1. cikkében foglalt fogalommal. A szülő fogalmát: a nemzeti jog szerint szülői felelősséggel bíró személy(ek). Amennyiben a szülő(k) nincs(enek) jelen vagy nem visel(nek) tovább szülői felelősséget, a szülő szerepét betöltheti gyám vagy kijelölt jogi képviselő.

Továbbá először fogalmazza meg a gyermekbarát igazságszolgáltatás definícióját: olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, figyelembe véve az alábbiakban felsorolt elveket, megfelelően tekintetbe véve a gyermek érettségét, értelmi szintjét és az ügy körülményeit. Olyan igazságszolgáltatás, amely hozzáférhető, az életkornak megfelelő, gyors, gondos, a gyermekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó és azokra koncentrál, tiszteletben tartja a gyermekek jogait, beleértve a tisztességes eljárásához való jogot, az eljárásban való részvétel és az eljárás megértésének jogát, a magánélet, a családi élet, az integritás és a méltóság tiszteletben tartásához fűződő jogot.

Amennyiben megvizsgáljuk a fogalmat részleteiben, azt láthatjuk, hogy maga a definíció a gyermekbarát igazságszolgáltatás alapvető elveinek összessége, mely elvek az eljárás előtt, alatt és utána is hatnak.¹³

Az Iránymutatást követően a fogalom széles körben elfogadottá vált.

3. Az EU gyermekjogi ütemterve¹⁴

Az Európa Tanács Iránymutatását követően a fogalom kidolgozása körében az Európai Unió vette át a staféta botot, melynek jegyében 2011. február 15-én az Európai Bizottság kihirdette a gyermekjogok érvényesítésére vonatkozó uniós ütemtervet. A terv szerint: "az igazságszolgáltatás gyermekbarát jellegének erősítése az egyik legfontosabb intézkedés az ütemterv keretén belül. Ez komoly gyakorlati jelentőséggel bíró terület, ahol az Unió a Szerződések alapján hatáskörrel rendelkezik arra, hogy uniós jogszabályok segítségével valóra váltsa a gyermekek jogait." Ahogy a gyermekjogok egyik legkiválóbb és legismertebb hazai szakértője Gyurkó Szilvia megfogalmazta: "az Unió valódi hozzáadott értékének tekinti... a gyermekbarát igazságszolgáltatás ügyét."¹⁵

Az ütemterv megfogalmazza azt, hogy: „a gyermekek sokféleképpen kerülhetnek kapcsolatba az igazságszolgáltatással, például ha a szüleik elválnak vagy nem tudnak

13 Az elvek részletes ismertetése meghaladja jelen tanulmány korlátait, azt egy másik soron következő tanulmányban szeretném feldolgozni.

14 <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0060:FIN:hu:PDF> letöltés:2020.01.16.

15 http://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_49_2012/007_gyurko.pdf letöltés: 2020.01.16.

megegyezni a gyermek-elhelyezésről, amennyiben bűncselekményt követnek el vagy annak tanúivá, illetve áldozataivá válnak, vagy ha menedéket kérnek. Ha a gyermekek olyan igazságszolgáltatással kerülnek kapcsolatba, amely nem gyermekbarát, a jogaikat számos korlátozás vagy sérelem érheti. A gyermekek akadályokba ütközhetnek jogi képviselőjük vagy bírósági meghallgatásuk tekintetében. Hasonlóképpen az is előfordulhat, hogy a gyermekek és képviselőik nem kapnak megfelelő tájékoztatást ahhoz, hogy élhessenek a jogaikkal, vagy megvédhessék érdekeiket a bírósági eljárás során. Felnőttként bánhatnak velük, anélkül hogy minden esetben megadnák számukra a szükségleteiknek és sebezhetőségüknek megfelelő biztosítékokat, és megtörténhet, hogy a gyermekek nehezen tudják feldolgozni ezt a helyzetet. A gyermekek jogi érdekeinek magas szintű védelme szempontjából alapvető követelmény, hogy ténylegesen hozzáférjenek az igazságszolgáltatáshoz, és részt vegyenek a közigazgatási és a bírósági eljárásokban.”

Az ütemterv a gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalmának meghatározásakor az Iránymutatással szemben negatív megközelítést alkalmaz: „Ha a gyermekek olyan igazságszolgáltatással kerülnek kapcsolatba, amely nem gyermekbarát, a jogaikat számos korlátozás vagy sérelem érheti... A gyermekek akadályokba ütközhetnek... nem kapnak megfelelő tájékoztatás... felnőttként bánhatnak velük.” Azaz a contrario értelmezve a meghatározást: gyermekbarát az az igazságszolgáltatás, amelyben a gyermekek jogait sérelem és korlátozás nem éri, megfelelő tájékoztatást kap, nem felnőttként bánnak velük. Az ütemterv az Irányelvhez hasonlóan az elveket összefoglalva bontja ki a gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalmát.

4. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás magyar fogalma

Az Európai Bizottság az ütemterv részeként a 2012.esztendőt a gyermekbarát igazságszolgáltatás évének nyilvánította Európában. Magától értetődik, hogy mint uniós tagállam Magyarország is részt vett az ütemterv céljainak megvalósításában.

Gyurkó Szilvia a gyermekbarát igazságszolgáltatás körében az első konkrét intézkedésnek a rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermekmeghallgató szobák kialakításáról szóló 32/2011.KIM rendeletet tekinti.

Az igazi átfogó reform azzal kezdődött, hogy a Kormány összhangban az EU Bizottság ütemtervével a 2012-es évet a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás évének hirdette meg; ennek jegyében megindult a jogalkotás, továbbá ombudsman-i vizsgálatra is sor került.¹⁶

A jogalkotás során a child-friendly¹⁷ igazságszolgáltatás hazai jogba való átültetése a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények

16 <http://www.ajbh.hu/documents/10180/129110/AJBH+Besz%C3%A1mol%C3%B3%202012/9215dc04-4031-451e-b79c-eff2e2e63925?version=1.1> letöltés: 2020.01.16.

17 <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0060:FIN:hu:PDF> 2.1.pont magyar fordítása a gyermekbarát kifejezést alkalmazza. letöltés 2019.05. 30.

módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvénnyel történt meg. Az eljárásjogi kódexeket módosító salátatörvényhez fűzött törvényi indokolás szerint: „Az utóbbi időben számos nemzetközi jogi dokumentum született, amely arra vonatkozóan ad iránymutatást az államok kormányainak, hogy hogyan tudnák gyermekbaráttá formálni igazságszolgáltatásukat. A törvény ezen cél eljárásjogi alapjainak megteremtését szolgálta.”

Maga a törvény „saláta-jellegeből” adódóan nem tartalmazza a gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalmát.

Hazánkban a fogalmat a bírói kar értelmezte és módosította: az értelmezés során a gyermekbarát jelzőt felváltotta a gyermekközpontú jelző.

Az Országos Bírósági Hivatal a Gyermek-központú Igazságszolgáltatás bírósági koncepciója című 2012-ben készült munkája szerint „a pártatlan ítélkezési tevékenységet ellátó bíróság nem lehet sem egy terhelt, sem egy sértett, de még egy tanú barátja sem életkorától és életállapotától függetlenül. Mindazonáltal a gyermekek egészséges fejlődése olyan prioritást jelent, ami a fokozott odafigyelést, és akár az eljárás többi résztvevői eljárási jogainak korlátozását is indokolhatja. A gyermekközpontú [child-focus] igazságszolgáltatás lényege ezen prioritások fel- és elismerése.”¹⁸

A bíróság honlapján Országos Programok menüpont alatt külön alponthoz található a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás.

A honlap az alábbi fogalom meghatározást tekinti irányadónak: „Gyermekközpontú igazságszolgáltatás olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, elsődleges szempontként juttatja érvényre a részvételükkel folyó, vagy őket érintő minden ügyben a gyermekek mindenkifelett álló érdekeit”¹⁹.

Látható az, hogy ez a fogalom koncentráltan egy alapvető gyermekjogi elvet tesz a gyermekközpontú igazságszolgáltatás legfőbb vezérmotívumává: a gyermek mindenkifelett álló érdekét. Ez utóbbi elv a szakirodalomban egyébként szintén keresztűz alatt áll: legfőbb, mindenkifelett álló, vagy fokozott védelem a best interest of a child?!

Felvetődik az a jogos kérdés, hogy valóban szükség volt-e az Európai Unió belül széles körben alkalmazott és a magyar jogalkotó által is a 2012.évi.LXII.törvényben elfogadott terminus technicus módosítására? Elfogadható és elegendő érvnek tekinthető-e az, hogy „a bíróság nem barátja senkinek sem”? Álláspontom szerint a fogalom átnevezésének a célja a határok kijelölése volt. S mint ilyen elsősorban nem a szakma, hanem a laikusok, a bírósági eljárások „civil” résztvevőinek szól. Annak vizsgálata, hogy hazánkban más államokkal szemben miért lehetett indokolt a fogalom lényegéhez képest általam szinte technikainak tekintett változtatás, már meghaladja jelen tanulmány kereteit, mivel meglátásom szerint a bíróság magyar társadalomban elfoglalt helyének, az állampolgár és a bíróság viszonyának részletes elemzését igényli.

18 <http://docplayer.hu/7952666-Orszagos-birosagi-hivatal-a-gyermek-kozpontu-igazsagszol-galtatas-birosagi-koncepcioja.html> letöltés: 2020.01.16.

19 <https://birosag.hu/gyermekkozpontu-igazsagszol-galtatas> letöltés 2020.01.16.

4. Összegzés

Az egyes fogalmakat összevetve arra a következtetésre jutottam, hogy minden fogalomban akár gyermekbarát, akár gyermekközpontú igazságszolgáltatásról legyen szó közös a child-focused - gyermekekre koncentrált – megközelítés, a hangsúly azon van, hogy a kiskorúak jogai a lehető legmagasabb színvonalon érvényesüljenek az igazságszolgáltatás rendszerében. Álláspontom szerint a gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalmának megjelenése szükségszerű, elkerülhetetlen következménye volt a gyermeki jogok fejlődésének. Márai szerint a veszély elkerülésének egyik fegyvere a jog, azzal, hogy megszületett a fogalom, a gyermekekre az igazságszolgáltatás útvesztőiben esetleg leselkedő veszélyek jobban kivédhetőkké váltak.

Tárgyszavak

child-friendly justice, gyermekközpontú igazságszolgáltatás

Felhasznált irodalom

A Gyermek-központú Igazságszolgáltatás bírósági koncepciója OBH 2012.

FAIX Nikoletta: A gyermekbarát igazságszolgáltatás kialakulása és fejlődése a nemzetközi jogalkotásban

<https://jogaszvilag.hu/szakma/a-gyermekbarat-igazsagszolgalattas-kialakulasa-es-fejlodes-a-nemzetkozi-jogalkotasban/>

GYURKÓ Szilvia: Gyermekbarát igazságszolgáltatás http://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_49_2012/007_gyurko.pdf

DR. HEGEDŰS Andrea: A gyermekbarát igazságszolgáltatás -tananyag az IDEA tréningek résztvevői számára 2018. www.juris.u-szeged.hu-tananyagok-hegedus-gyermekbarat

AZ EMBERI EMBRIÓKKAL KAPCSOLATOS JOGI ÉS ETIKAI AGGÁLYOK A MŰVI MEGTERMÉKENYÍTÉSI ELJÁRÁS SORÁN

1. Bevezető gondolatok

Az ember életében mindig kardinális kérdés a család, a gyermek és a szülőség. A családalapítás lehetősége azonban még sem adatik meg mindenki számára, világszerte és hazánkban is számos olyan pár él, akik egészségügyi okok miatt nem képesek gyermekáldásra. A szülői vágyak kielégítésére kezdetben az örökbefogadás volt az egyetlen út, amely sok esetben időigényes és lelkileg megterhelő folyamat volt. Az orvostudomány folyamatos fejlődése megoldást kínált ezeknek a pároknak és reményt adott arra, hogy szülők lehessenek. Ez az orvostechnológiai megoldás a művi vagy mesterséges megtermékenyítési eljárás.

2. Az első művi megtermékenyítések

A művi vagy idegen dologgal történő „megtermékenyítés” először a botanika világában jelent meg.² A sikert követően került elő az a felvetés, hogy ha az eljárás növényeknél működik, akkor az állatoknál is sikerrel lehet járni. Arab állatorvosoknak köszönhetően először a mesterséges ondóbevitelt sikerrel alkalmazták a lótenyésztésben.³ Az első eredményes humán megtermékenyítésről szóló feljegyzés 1770-es évekből származik.⁴ Ez a feljegyzés az in vivo megtermékenyítési eljárásról számol be, az in vitro, vagyis anyaméhén kívül történő megtermékenyítés rövidebb múltra tekint vissza. Az eljárás megjelenése felvetette, a hímivarsejtek fagyasztásának lehetőségét, melynek célja, hogy a saját vagy az idegen donort meg tudják őrizni későbbi felhasználás céljából. Az első adatok alapján már 1776-ban kísérletet tettek erre az eljárásra azonban mindezt akkor még sikertelenül, de a kezdeti sikertelenséget

1 KRE ÁJK Doktori Iskola hallgatója. Témavezető: Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér egyetemi docens, nemzetközi és tudományos dékánhelyettes, KRE ÁJK

2 VÖRÖS Judit: Adalékok a művi megtermékenyítés jogi kérdéseire. *Jogelméleti szemle*, 2012/1. 57.o.

3 BODNÁR Béla – BODNÁR Zoltán: *Lombikbéli és társai*. Kossuth Könyvkiadó, 1988. 28.o.

4 Erwin DEUTSCH: *Medizinrecht (Arztrecht, Arzneimittelrecht und Medizinprodukte)* Berlin, Springer-Verlag, 1999. 306.o.

1949-ben siker követte,⁵ majd 1977-ben ilyen eljárásnak köszönhetően születtett meg az első gyermek.⁶

Az *in vitro* fertilizáció megjelenése az 1870-es évekre tehető, amikor az eljárást tengerimalacokon és nyulakon alkalmazták.⁷ Kiemelkedően fontos W. Heape tevékenysége, aki különböző fajtájú nyulak párzását követően két embriót emelt ki és ültetett át egy mezei nyúl petevezetékébe, amely két a kiemelt fajtához hasonló utódot és négy rendes utódot is világra hozott.⁸ George Pincus 1930-ban elsőként vizsgálta a peteérés folyamatát először állatokon majd embereken. Az ő tanulmányaiban jelent meg először az „*in vitro*” kifejezés.⁹ 1942-ben egerek, 1949-ben szarvasmarha majd 1974-ben lovakon is sikeresen alkalmazták az embriótranszfert, ezt követően sikerrel zárult 1976-ban a majmokon alkalmazott embriótranszfer is.¹⁰ 1948-ban két orvos, John Rock és Miriam Menken emberi ivarsejtek felhasználásával végeztek először *in vitro* megtermékenyítést, amely sikertelenségbe fulladt.¹¹ Landrum Brewer Shettle sikeresen megtermékenyített egy petesejtet a 60-as években, melyet életben is tartott 6 napon keresztül, majd ezt követően egy nő méhébe is bejuttatta, ahol az embrió fejlődéneke indult. Ennek a kísérletnek a klinika vezetője vetett véget, és eltávolította a tíz hetes magzatot etikátlan emberkísérletre való hivatkozással, amelyre ő nem volt hajlandó engedélyt adni.¹² Daniele Petrucci 29 napig sikeresen életben tartott egy *in vitro* embriót, de a kísérletnek szintén véget kellett vetni, elsősorban mert a torzképződés gyanúja állt fent, másodsorban pedig a kísérlet hatalmas felháborodást váltott ki és a Vatikán is felszólalt ez ügyben.¹³

A tudományos áttörés és a köztudatba is beégett fontos évszám az 1978, amikor napvilágot látott az első *in vitro* gyermek. Patrick Steptoe és Robert Edwards több mint tíz éven át tartó kísérletezése és munkássága előzte meg,¹⁴ Louise Brown az első *in vitro* gyermek megszületését.¹⁵ Ausztráliában, Candice Reed az első IVF gyermek

5 BODNÁR Béla – BODNÁR Zoltán 1988. 33.o.

6 Joshua GREENFIELD: Dad was born a thousand years ago? An examination of post-mortem conception and inheritance, with a focus on the rule against perpetuities. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* 2007/8. 280.o.

7 SÁNDOR Judit: A humán reprodukciós orvosi eljárások jogi szabályozásáról. *Acta Humana*, 1996/25. 30.o.

8 NAVRATYIL Zoltán: Az asszisztált reprodukciós eljárások főbb fajtái és történeti kialakulásuk az etikai-jogi reakciók tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, VII. 2011/1. 114.o

9 NAVRATYIL Zoltán 2011. 114.o

10 Betteridge, K. J.: An Historical Look at Embryo Transfer. *Journal of Reproductive Fertility*, 1981. 62.o

11 NAVRATYIL Zoltán 2011. 114.o

12 Jean COHEN: The early days of IVF outside the UK. *Human Reproduction Update*, 2005/11. 445.o

13 BODNÁR Béla – BODNÁR Zoltán: Lehet-e az anya személye kérdéses? *Magyar Jog* 32. évf. 12. sz. 1985. 1093.o

14 NAVRATYIL Zoltán 2011. 115.o

15 VÖRÖS Judit 2012. 58.o

1980. július 23-án született,¹⁶ őt követte 1981-ben Elisabeth Carr,¹⁷ majd 1982-ben Németországban Oliver W. látta meg a napvilágot. A sikereknek köszönhetően robbanásszerűen növekedett a beavatkozások száma és egyre több IVF gyermek született.

Hazánkban Bánk Endre 1952-ben végzett először sikeres homológ művi megtermékenyítést, majd a hatvanas években már sikerrel alkalmazták a heterológ formát is.¹⁸ Magyarországon a megtermékenyítés testen kívüli módszerének sikeres alkalmazását követően 1988-ban szülte meg Haán Zsuzsanna.¹⁹

3. Jogi aggályok

3.1. *Olyan álláspont elfogadása a mesterséges megtermékenyítésben létrehozott embriók esetében, amely mindenki számára elfogadott*

A mesterséges megtermékenyítés kihívás elé állítja a jogászokat és számos jogi, etikai, morális kérdést vet fel:

- milyen jogi álláspontot fogadhatunk el az ilyen embriók, magzatok esetében
- beszélhetünk-e élethez való jogról,
- milyen álláspontot tekintünk elfogadottnak a fagyasztva tárolt embriók esetében,
- megilletjük-e őket védelemmel,
- jogunk van-e ahhoz, hogy különbséget tegyünk embrió és embrió között vagy az eljárásra tekintettel különbséget kell-e tennünk.

Az ember, mint fogalom meghatározásának is számos problematikája merül fel, hiszen orvosi, biológiai és jogi szempontból az ember fogalom nem összeegyeztethető és arra a kérdésre is számos elmélet létezik, hogy az embert egyáltalán mikortól tekinthetjük embernek. Így tehát önmagában az a kérdés felvetés, hogy milyen álláspontot fogadhatunk az embriók tekintetében tovább bonyolítja a dolgot. Vannak, akik nem ismerik el az embrió emberi mivoltát, így az élethez való jogát is vitatják, vannak, akik egyes fejlődési szakaszokhoz igazítják nézeteiket, de van olyan csoportok is, akik a megtermékenyített embriót már a kezdetektől fogva embernek tekintik.

II. János Pál Pápa 1995-ben kiadott *Evangelium Vitae* című enciklikájában fejtette ki aggályait és véleményét a művi megtermékenyítéssel kapcsolatban.²⁰ Az enciklika értelmében ezeknek az eljárásoknak a megjelenése kaput nyitott az élet elleni táma-

16 <https://www.abc.net.au/news/2010-06-23/first-ivf-baby-turns-30/877426> (Utolsó letöltés: 2019.12.20.)

17 <https://www.ivfbabble.com/2017/07/elizabeth-carr-first-born-us-ivf-baby-infertility-advocate/> (Utolsó letöltés: 2019.12.20.)

18 JOBBÁGYI Gábor: A művi megtermékenyítés jogi és erkölcsi kérdőjelei. *Iustum Aequum Salutare* II. 2006/1-2. 149.o.

19 JOBBÁGYI Gábor 2006. 150.o.

20 <https://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=78> (Utolsó letöltés: 2019.12.29.)

dások egy újabb fajtájának.²¹ Nem csupán azért tekinti erkölcstelennek, mert ezzel „kiszakítják az életfakasztást a házastársi aktus emberi egészéből”, hanem azért is mert ezeknek az eljárásoknak egy része sikertelen. A sikertelenség nem a megtermékenyülés tekintetében értendő, hanem a már megtermékenyült embrió fejlődésének meg nem történetére, vagyis a katolikus egyház értelmezése szerint halálveszélynek van kitéve az éppen megfogant emberi élet. Ugyan ezen pontja az enciklikának arra is felhívja a figyelmet, hogy a sikeresség érdekében szám feletti embriókat hoznak létre, melyek sorsa a be nem ültetés esetében az elpusztítás vagy a tudományos kutatásokhoz való felhasználás, amivel az emberi életet egyszerű biológiai anyag szintjére fokozzák le, amivel szabadon lehet rendelkezni.

Ezzel szorosan összefüggésben beszélni kell arról a tényről, hogy a hazai jogalkotó igyekszik a „eldologiasítani” a mesterséges megtermékenyítéssel létrejött, de be nem ültetett embriókat, így engedve teret annak a lehetőségnek, hogy erkölcsi korlátok nélkül lehessen rendelkezni velük mint, ahogy ezt Jobbágyi Gábor is megerősíti a művi megtermékenyítés jogi és erkölcsi kérdőjelei című tanulmányában.

Hazánkban a jogalkotó a védelem lehetőségét az egészségügyi törvényben meghatározott keretek között látja alkalmazhatónak, mely szabályozás mind arra utal, hogy a fagyasztva tárolt embriók esetében élethez való jog a jogászok számára nem értelmezhető.

3.2. Az eldologiasítás kérdésköre és a fagyasztva tárolás

Az ember jogalany, akit élve születés esetén a fogantatás pillanatában jogképesség illet meg. Az alkotmánybíróság álláspontja szerint, az ember alapvető jogi helyzetének jellemzője, hogy jogképessége független bármely tulajdonságtól. A jogképesség személykénti minősítést feltételez, és ez az állítás fordítva is igaz, tehát a személyként elismerés jogképességet feltételez.

Az embrió, amennyiben in vitro embrióról beszélünk, önmagában a hazai szabályok értelmében még nem rendelkezik olyan feltételes jogképességgel sem, mint az az embrió, amely az anya méhében fogant. Az ilyen embriók esetében ahhoz, hogy legalább azt a jogállást megkapják, mint azon társuk, akik természetes közegben foganhattak meg, egy elengedhetetlen mozzanatra, a beültetésre is szükség van. A hazai jogszabályok értelmében, a beültetés hiányában ezek az embriók jogilag dologi státuszba kerülnek. A művi megtermékenyítés testen kívüli módszerének alkalmazása során általában több petesejtet termékenyítenek meg, mint amennyi a sikeres terhesség érdekében beültetésre kerül majd, vagyis azonos státuszú, jogilag dolgok közül néhány lehetőséget kap arra, hogy kiszakadjon a dologi státuszból, néhányuk pedig évekig dologi státuszban maradnak sőt végső esetben megsemmisítésre kerülnek. Adományozás céljából fagyasztva tárolt embriót az egészségügyi szolgáltató öt évig tárolhat. Ez az időtartam egyszer meghosszabbítható szintén öt évvel, így tehát legfeljebb tíz évig

21 II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Evangelium Vitae* I. fejezet 14. pont

lehet egy lefagyasztott embriót tárolni. Ezt követően maga az egészségügyi szolgáltató semmisíti meg az embriót vagy kutatási célokra használja fel.²² A magyar szabályozás értelmében a letétbe helyezett embrió, vagyis későbbi felhasználására történő tárolása esetén a rendelkezési joga a szülőknek csupán tíz évig terjed, hiszen ezt követően az embrió már nem tárolható.

A művi megtermékenyülésnek köszönhetően az élet keletkezésének természetes folyamata torzul, és laboratóriumi körülmények közé kényszerül. Ennek okaként szinte triviálissá válik, hogy az így fogant embriók minősítése másként alakul, mint a természetes úton létrejött társaiké. Az eljárások során az orvosnak kiemelkedő szerepe van és lényegében az in vitro embriók az orvosi beavatkozás eredményeként értékelhetők.

A hatályos magyar egészségügyi törvény számos esetben alkalmaz olyan kifejezéseket, amelyek az eldologiasítás tényét támasztják alá. Ezt a megállapítást nem tudjuk megcáfolni sem, hiszen az embrióletét, embrió felhasználás, a rendelkezési jog alkalmazása mind, mind a dologi minőséget támasztják alá.

Az in vitro embriók megítélése a megtermékenyülés helyére való tekintettel jogilag és etikailag eltér a természetesen fogant társaikhoz képest.

Az egészségügyi törvény egyik legkritikusabb kijelentése, amikor azt taglalja, hogy a testen kívül létrejött, de be nem ültetett embriók felett kinek van rendelkezési joga.²³ A 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről (továbbiakban: Ptk.) 5:13. §-a rendelkezik arról, hogy a tulajdonjognak három részjogosítványa van, és az egyik pontosan a rendelkezési jog. Továbbá azt is megtalálhatjuk a törvényben, hogy a tulajdonjog tárgya a dolog lehet, vagyis további megerősítést jelent, hogy jogalkotói szemszögből az in vitro be nem ültetett embriókat dolognak kell tekinteni.

Az eldologiasításra azért kerülhet sor, mert a beültetésre nem kerülő embriókat vagy lefagyasztják, vagy megsemmisítik, illetve magzatkísérletekre is felhasználhatják. Amennyiben nem kívánná a jogtudomány eldologiasítani az in vitro embriókat úgy ezek az eljárások meg sem történhetnének, így van mód arra, hogy ezekkel az embriókkal jogi és erkölcsi korlátok nélkül lehessen rendelkezni.²⁴

3.3. „Fölös magzatok” és a szelektív abortusz jogi aspektusai

A „fölös magzat” egy igen illetlen kifejezés, ellenben tökéletesen tükrözik azoknak a magzatoknak a státuszát, amelyek annak köszönhetően jöttek létre, hogy az in vitro fertilizáció során a siker érdekében többes megtermékenyítést kísérelnek meg.²⁵ Számos esetben fordul elő az, hogy a beültetett embriók sikeresen fejlődésnek indulnak így ikerterhesség alakul ki, és gyakorlati kérdésként kerül előtérbe a szelektív abortusz kérdése.

22 1997. évi CLIV törvény az egészségügyről (Továbbiakban: Eütv.) 178.§ (5) bekezdés

23 Eütv. 167.§ (4) bekezdés

24 JOBBÁGYI Gábor: *A méhmagzat életjoga*. Budapest, Szent István Társulat, 1997. 198-201.o.

25 JOBBÁGYI Gábor: A magzat jogi helyzete művi megtermékenyítés esetén. *Miskolci Jogi Szemle*, 12. évf. 2. különszám 2017. 230.o.

Az Eütv. úgy rendelkezik elsődlegesen, hogy többes terhesség esetén, amennyiben az embrió (magzat) egészségügyi állapota nem megfelelő orvosi beavatkozással a terhesség az egészséges magzatok kihordására korlátozható.²⁶ Ennek a rendelkezésnek a logikája ugyan abban rejlik, mint mikor természetes megtermékenyülés esetében fény derül a magzat rendellenességére. Ezzel szemben a következő bekezdése a szakasznak, arról rendelkezik, hogy az egészséges, életképes magzat is elhajtható, ha a terhesség megtartása, az egészséges gyermek(ek) világrajövele, illetve ha az anya életét vagy testi épségét veszélyeztetné az embriók.²⁷ Egy törvény által megengedett eljárás következményeként létrejött emberi lényt - a jogszabály azon hiánya miatt, miszerint a megtermékenyíthető petesejtek és beültethető embriók számát nem szabályozza - jogosan van mód az ilyen „föls embriók” elhajtatására. A hazai jogalkotó példaként tekinthetne a Gesetz zum Schutz von Embryonen rendelkezésre ebben a kérdéskörben. További érdekesség, hogy maga az Eütv. rendelkezik arról, hogy az embrió a beültetést követően magzati jogállással rendelkezik. Amennyiben már magzatként tekintünk rá a védelmének érdekében a magzatvédelmi törvényt érdemes szemügyre venni, amely az abortusz kérdésében nincs teljesen összhangban az Eütv.-vel. A magzatvédelmi törvény értelmében 12. hétig végezhető el abortusz, ezt követően már további kritériumokat határoz meg a törvény. A törvény értelmébe a terhesség a 20. hétig – diagnosztikus eljárás elhúzódása esetén a 24. hétig – szakítható meg, ha a magzat genetikai, teratológiai ártalmának valószínűsége több mint 50%.²⁸ Az Eütv. szintén 20. illetve 24. hétről rendelkezik, azonban az 50%-os kitétel nem tartalmazza és a 185. § (4) bekezdésében azt is kihangsúlyozza, hogy a magzatvédelmi törvényben található egyéb feltételeket, amelyek a magzatok számának csökkentésére vonatkoznak az Eütv. alkalmazása során nem figyelembe vehető. Álláspontom szerint ezzel megint különbségtételt tesznek a természetes úton, az anya testében fogant magzat és a mesterséges úton megtermékenyített, de már a beültetéssel magzati jogállást élvező magzatok között, ráadásul negatív értelemben.

4. A beavatkozással szembeni etikai aggályok

A humán reprodukciós eljárások alkalmazása során azon túl, hogy az embriók megítélése, jogi helyzete számos ellentmondást tartalmaz, etikai aggályok is megjelennek az eljárások következményeként. Az egyik ilyen fontos tényező, hogy mind az in vitro, mind pedig az in vivo eljárások tekintetében lehetőség van arra, hogy valamely ivarsejt donortól származzon. Törvényi rendelkezés írja elő, hogy gyakoriságot követően az így született gyermek jogosult arra, hogy fogantatásának és születésének körülményeit megismerje.²⁹ Ennek következménye lehet, hogy a gyermek önazonossága sérül, esetlegesen elidegenedik szüleitől, vagy érdeklődést kezd mutatni a genetikai szülő iránt. Ez

26 Eütv. 185.§ (1) bekezdés

27 Eütv. 185.§ (2) bekezdés

28 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről

29 Eütv. 179.§ (1) bekezdés

a gyermeket nevelő szülők és a genetikai szülő lelki sérülését eredményezheti, és akár konfliktust is eredményezhet. Az Eütv. értelmében az embrió-adományozás során az embrió legfeljebb két személy esetében használhatóak fel reprodukciós eljárás során,³⁰ azonban az ivarsejt-adományozás esetében ez a szám már négyre emelkedik.³¹ Ha egy adott személy ivarsejtjei több esetben kerülnek felhasználásra különböző személyeknél, akkor genetikailag féltestvérek jönnek világra. További probléma lehet az orvosi figyelmetlenség, melynek következménye lehet, hogy homológ in vitro fertilizáció során a gyermekek genetikailag nem a szülőkhöz tartoznak. Erre az esetre jó példa a Fasano házaspár ügye.³² melyben a házaspár egy mesterséges megtermékenyítésen vett részt, majd Donna Fasano 1998-ban két egészséges, azonban eltérő bőrszínű gyermeket hozott a világra. Ugyan azon a klinikán járt a Rogers házaspár is, és az eset bekövetkeztét egy embriócsere eredményezte. A bíróság a fekete bőrszínű gyermeket a genetikai szülőknek ítélte.

5. Esetjogi megközelítés

A fagyasztott embriók feletti rendelkezési jog tekintetében egyik kiemelkedő ügy a Davis v. Davis ügy³³, melyben a házaspár a válást követően nem jutottak dűlőre a lefagyasztott embriók sorsáról. A volt feleség szerette volna, ha a lefagyasztott embriók beültetésre kerülnének, míg a volt férj azon az elven volt, hogy nem kíván apává válni. Az ügyben a szövetségi bíróság úgy ítélte, hogy a lefagyasztott embriók emberi lények, akiknek a világrajövetel az érdeke így a volt feleségnek van felettük felügyeleti joga. A Legfelsőbb Bíróság ezzel a döntéssel gyökeresen ellentétes ítéletet hozott, mely értelmében senki sem válhat szülővé akarata nélkül és közös felügyeleti jogot állapítottak meg.

1998-ban egy újabb sarkalatos tényt állapított meg a bíróság, amikor a Kass v. Kass³⁴ ügyben kimondta, hogy az embriók laboratóriumi körülmények között vagy természetesen az anyaméhben helyezkednek-e el, minden esetben az anya részét képezik. Ebben az ügyben született egy megállapodás a klinika és a pár között, miszerint a sikertelen kísérletek után az életképes embriók lefagyasztásra kerültek. A klinika ezen túl egy másik dokumentumot is aláíratott a házaspárral, melynek értelmében a házaspár együttes döntési jogot gyakorol a lefagyasztott embriók felett, és amennyi-

30 Eütv. 175.§ (4) bekezdés

31 Eütv. 173.§ (2) bekezdés

32 <https://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/health-news/ivf-mis-up-heartache-and-acrimony-of-us-couples-who-went-through-same-trauma-183504.html> (Utolsó letöltés: 2019.12.28.)

33 Davis v. Davis, 842 S.W. 2d 588 (1992): <https://law.justia.com/cases/tennessee/supreme-court/1992/842-s-w-2d-588-2.html> (Utolsó letöltés: 2020.01.10.)

34 Kass v. Kass, 696 N.E. 2d 174 (N.Y.1998): https://scholar.google.com/scholar_case?q=Kass+v.+Kass&hl=en&as_sdt=806&case=14938404874386785087&scilh=0 (Utolsó letöltés: 2020.01.10.)

ben nem tudnak közösen döntést hozni a klinika válik jogosulttá tudományos célra felhasználni az embriókat ezt követően pedig megsemmisíthetik őket. A Kass házaspár ezt követően elvált, majd az embriók feletti rendelkezési jogról az alábbi döntést hozta a bíróság: először is hivatkozva a Davis v. Davis ügyre, valamint hivatkozva arra, hogy a feleségnek alkotmányos joga annak eldöntése, hogy mi történik a testével és ez kiterjeszhető a már létrehozott, de fagyasztva tárolt embriók terhesség céljából történő beültetéséről való rendelkezésre, azt állapította, meg hogy a feleségnek kizárólagos rendelkezési joga áll fenn. A New York-i Legfelsőbb Bíróság felülbírálta ezt a döntést és úgy döntött, hogy iránydó a házaspár és a klinika között kötött egyéni szerződés, melynek értelmében együttes döntés hiányában a klinika rendelkezik döntési joggal és felhasználhatja, majd megsemmisítheti a lefagyasztott embriókat.

6. Záró gondolatok

Zárásként megállapítható, hogy a meddőség „orvoslására” a művi megtermékenyítési eljárás remek lehetőséget kínál, azonban jogi és etikai szempontból számos kihívást hordoznak magukkal. A jog számára nem egy könnyen értelmezhető terület és eljárás ez, melynek hatására véleményem szerint a jogi szabályozás nem teljesen kiforrott és néhány nemzetközi példa figyelembe vétele célszerű lenne.

Forrásjegyzék

- VÖRÖS Judit: Adalékok a művi megtermékenyítés jogi kérdéseire. *Jogelméleti szemle*, 2012/1.
- BODNÁR Béla – BODNÁR Zoltán: *Lombikbébi és társai*. Kossuth Könyvkiadó, 1988.
- ERWIN DEUTSCH: *Medizinrecht (Artzrecht, Artzneimittelrecht und Medizinproduktrecht)* Berlin, Springer-Verlag, 1999.
- JOSHUA GREENFIELD: Dad was born a thousand years ago? An examination of post-mortem conception and inheritance, with a focus on the rule against perpetuities. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology* 2007/8.
- SÁNDOR Judit: A humán reprodukciós orvosi eljárások jogi szabályozásáról. *Acta Humana*, 1996/25.
- NAVATYIL Zoltán: Az asszisztált reprodukciós eljárások főbb fajtái és történeti kialakulásuk az etikai-jogi reakciók tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, VII. 2011/1.
- BETTERIDGE, K. J.: An Historical Look at Embryo Transfer. *Journal of Reproductive Fertility*, 1981.
- JEAN COHEN: The early days of IVF outside the UK. *Human Reproduction Update*, 2005/11.
- BODNÁR Béla – BODNÁR Zoltán: Lehet-e az anya személye kérdéses? *Magyar Jog* 32. évf. 12. sz. 1985.

JOBBÁGYI Gábor: A művi megtermékenyítés jogi és erkölcsi kérdőjelei. *Iustum Acequum Salutare II.* 2006/1-2.

II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Evangelium Vitae*
1997. évi CLIV törvény az egészségügyről

JOBBÁGYI Gábor: *A méhmagzat életjoga*. Budapest, Szent István Társulat, 1997.

JOBBÁGYI Gábor: A magzat jogi helyzete művi megtermékenyítés esetén. *Miskolci Jogi Szemle*, 12. évf. 2. különszám 2017.

1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről

Internetes források

<https://www.abc.net.au/news/2010-06-23/first-ivf-baby-turns-30/877426> (Utolsó letöltés: 2019.12.20.)

<https://www.ivfbabble.com/2017/07/elizabeth-carr-first-born-us-ivf-baby-infertility-advocate/> (Utolsó letöltés: 2019.12.20.)

<https://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=78> (Utolsó letöltés: 2019.12.29.)

<https://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/health-news/ivf-mis-up-heartache-and-acrimony-of-us-couples-who-went-through-same-trauma-183504.html> (Utolsó letöltés: 2019.12.28.)
Davis v. Davis, 842 S.W. 2d 588 (1992): <https://law.justia.com/cases/tennessee/supreme-court/1992/842-s-w-2d-588-2.html> (Utolsó letöltés: 2020.01.10.)

Kass v. Kass, 696 N.E. 2d 174 (N.Y.1998): https://scholar.google.com/scholar_case?q=Kass+v.+Kass&hl=en&as_sdt=806&case=14938404874386785087&scilh=0 (Utolsó letöltés: 2020.01.10.)

Varga Ferenc¹

THE NECESSITY OF DEBT MANAGEMENT ON LOCAL AUTHORITIES AFTER POLITICAL TRANSFORMATION'S TEN YEARS

Abstract

This study the briefly summarizes the processes involved in the liberalization of Hungarian local authorities, economic independence-related errors after 1990 and then give an insight in the major milestones of the necessary state intervention. It presents the results of the wrong practices that led to the indebtedness and liquidity problems of local authorities as well as the state responses that, although under tight condition, but normalized the operation of local authorities. It tries to introduce a wide scope about the change of the legal status of the local authorities in Hungary. In addition to the economic and financial consolidation it also presents the the dark sides of the process of consolidation.

I. Introduction

Act LXXV of 1990 on local authorities (subsequently ötv.) provided liberal operational and economic frameworks that guaranteed a high degree of freedom in relation to the former economy with directive plan instructions. Looking at it from a constitution law aspect the system of local authorities with a strong independence came into being as a fourth power, which, in addition to the above tools, was characterized by the identical constitutional status of players of different magnitudes, strong ownership rights and a highly restricted power of the central authority. The act differentiates five levels of local authorities, namely: village, town/city, capital, capital district and county, which have different powers and perform different tasks sometimes even in parallel. In the system that was created the right to self-governance belonged to the settlements themselves, owing to which the system conforming to the Hungarian settlement network became fragmented. Due to the liberal nature of the regulation regarding the establishment of new settlements further "independent republics" came into being. An important criterion of this high level of independence is that self-imposed tasks are only limited by the fact that certain activities (e.g. establishing

1 Doktorandusz hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Dr. Csáki-Hatalovics Gyula Balázs PhD, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

credit institutions, operating police-like authorities) are expressly prohibited by other acts.² To conclude, we can say that instead of an integration of local authorities that followed European trends, it was the one settlement one local authority model that came into being and so a highly disintegrated system was created in 1990.

The model of local authorities thus created played a positive role in the peaceful economic transition and the process of social development of democracy but right from the very beginning it failed to prove satisfactory to perform administrative tasks successfully and efficiently thus meaning that decentralization asserted the principle of subsidiarity without much success. Economic development, the debt management constraint of the national economy, the reduction of the former presence of the state (privatization, and the reform of the public finances) meant serious challenges and also led to enforced solutions. In the years following the social transformation the realization of the model of the entrepreneurial local authority was on the agenda despite the fact that they were not prepared for it either economically or personally. The liberal regulation mentioned earlier replaced the strict, rigidly controlled system of council administration. In most cases the earlier president of the council became the mayor and the old council staff remained in place. These officials were unprepared to meet the challenges of the entrepreneurial world, were not knowledgeable about company law or bank law, as our experience reveals, and had no idea of exchange rate policy, interest rates, dividends, etc.³

II. The necessity of the debt management of local authorities

The Hungarian public-finance policy of after 2010 focuses on the solution for the problem of debts of local authorities. The ratio of local authority debts compared to the size of that of the central government was not considerable but by 2011 the audits carried out by the National Audit office (ÁSZ) revealed that the local authority subsystem showed a large degree of financial insecurity.⁴ Under the influence of the processes detailed above the bank exposure of local authorities' increased and the debt-spiral generating renewal of liquidity servicing loan agreements became general in a way that the large majority of local authorities failed to create the reserves needed to repay the liabilities. A further risk was posed by the fact that assets belonging to the principal funds of local authorities were also offered as securities to repay the loans and in addition to the unfavourable development of the exchange rates for the bonds issued their repurchase before the expiry of the duration and exchanging

2 VIGVÁRI András: Atipikus önkormányzati eladósodás Magyarországon, *Közgazdasági Szemle* 2009/56 (7-8), (712)

3 In more detail: CSÁKI-HATALOVICS Gyula: Új trendek Európában az elektronikus közigazgatás területén, *Glossa Iuricica*, 2017/4 3-4 (71-103)

4 In more detail: A summary of the supervision of the financial situation and management systems of local authorities (Állami Számvevőszék: Összegzés a helyi önkormányzatok pénzügyi helyzetének és gazdálkodási rendszerének 2011. évi ellenőrzéseiről)

the foreign currencies to forint also brought about unexpected expenses. As a result of the more and more difficult operation and management debts due to suppliers increased and a further liquidity problem was the provision of financial backing needed to post-finance the EU supported projects. All of these – when the local level either under pressure of necessity or as a result of lack of thoughtfulness enters the road to indebtedness via opportunities to take up loans – pose enormous risks and the consequences of the assumption of risk emerge at the levels of creditors (banks, suppliers) or the central budget⁵

The problems were made more difficult that partnerships in which local authorities had majority ownership also accumulated considerable debts and the local authorities did not pay enough attention either to curb the debt stock of local authority businesses or to supervise PPP constructions.⁶ Earlier, there were no securities to repay local authority loan or bond liabilities but the act of 2011 already relies on the findings of the ÁSZ and the experience from supervisions were also made part of later legislation. Since local governments were unable to manage their financial bankruptcy from their own resources, by 2011 it became clear local authority debt management could only be solved through the intervention of the state and so expromission in settlements with up to 5000 inhabitants was fully and in ones with over 5000 inhabitants was partially started. If this had not happened mass bankruptcies of local authorities, practically would have led to a state bankruptcy, the avoidance of which was a national economy interest. Efficient government operation with a balanced budget and a competitive economy is only possible if there are adequately operating local authorities.⁷

II.1. Consolidation

The payment of the debts of local authorities took place in three stages – first the debt consolidation of settlement with up to 5000 inhabitants was solved and both forint based debts and debts generated by the artificial fluctuations of the exchange rates of Euro or Swiss Franc based loans were settled. In the second stage the debt stocks existing at the time of the assumption and charges calculated up to the date of assumption of settlements with over 5000 inhabitants, including the local authorities of the capital and the districts of the capital were partially assumed by the state. The assumption did not include the pre-financing of payment liabilities for subsidies from the central subsystem of public finances, directly from the EU or international organisations as well as meeting liabilities to pay in advance for VAT and other rev-

5 SIVÁK József: *Az önkormányzati rendszer rendszerszemléletben*, Pénzügyi Szemle, Állami Számvevőszék 2014/3, (302)

6 HEGEDŰS József, TÖNKŐ Andrea. *Az önkormányzati gazdasági társaságok szerepe a helyi önkormányzatok vagyongazdálkodásában: a feltételes kötelezettségvállalás („contingent liability”) problémája*. Budapest, Városkutatás Kft, Metropolitan Kutató Intézet, 2006. (26)

7 KOVÁCS Árpád: *Competitiveness and Modernisation of Public Finances. Selecting Scenarios in Hungary*. OECD Journal on Budgeting, 2006. Vol.6. No.3. 1-27, (11)

enues and meeting liabilities for credits received by subsidized local authorities from water utility companies.⁸

Details of the consolidation are contained in Act CCIV of 2013 on the central budget. The same act defines the system of conditions that is used to determine the basic extent of the assumption of debt. In the financing system of local authorities the calculation of tax-power potential, which starts from the “revenue-generating” potential, defined according to concrete considerations, is a frequently applied method. Namely, the basis for the calculation done by the Ministry of National Economy was the declared capital stock tax basis reported by local authorities in their six-monthly reports for 2012. The average achievable capital stock tax income is calculated by 1.4% (calculated at 70% of the maximum 2 % capital stock tax rate) in the case of each settlement, and is determined by dividing with the number of inhabitants on 1st January and so the per capita tax-power potential is

After the calculations the settlements are classified according to different categories. The Central Budget Act defined four categories of settlements. Subsequently, the per capita data for tax power potential of the settlements within one category are arranged in an order of magnitude and the ones in the smallest and largest percentage group are left out. The data for the remaining 80% are used to calculate the corrected average of the category of settlements. Next according to the basis for extent of expromission of the individual settlements the per capita tax-power of the settlement the position of the settlements in relation to the corrected average of the category is determined.

<i>The extent of state expromission</i>	<i>The given settlement AE</i>	<i>Corrected AE average of the given category of settlements (kAE)</i>
40%	kAE <	100%
50%	kAE 0,75-1,00	100%
60%	kAE 0,5-0,75	100%
70%	kAE 0,5 >	100%

(Source: Act CCIV of 2012 on the 2013 central budget)

This method of calculation became the basis for determining the extent of task financing and state subsidies allocated for providing compulsory local authority tasks as well as decreasing subsidies (!). The last stage of settlement consolidation took place in the spring of 2014 when the state also assumed the remaining debt stock of settlements with over 5000 inhabitants.

So from the regime change the financing of Hungarian municipalities followed the principle that decision making must be delegated to the settlement level, but after 2010 a fundamental change occurred in this area.⁹ After 2010 one element of local

8 LENTNER Csaba: *A magyar önkormányzatok adóssághozszooldációja*, Pénzügyi Szemle; Állami Számvevőszék 2014/3, (336)

9 HORVÁTH M. Tamás–PÉTERI Gábor–VÉCSEI Pál: *A helyi forrászabályozási rendszer*

municipality financial changes was the introduction of task financing. This means that a part of the central budgetary support was received by municipalities as the difference between average planned expenses and expected revenues. In two years the financial proportion of tasks performed on the local level decreased by one third: in 2012 the extent of municipality expenses compared to the GDP was only 9.3% as opposed to 12.8% in 2010. The influence of state-community property increased and the opportunities of alternative service organization built on private organizations decreased in the field of both the human and the public utility services.¹⁰ It is of course a question how we can measure the efficiency of task performance on a local level with uniform methods, because this would be an essential condition for every future development concept. Besides all these, due to the idea of municipality self-governance and the strong democratic authorities the accountability of inefficiently operating municipalities is also curbed. From all this it can be seen that after 2010 central dependency got stronger in the local municipality financing system.¹¹

II.2. *Financial stability*

In order to maintain their financial stability local authorities are also subject to several restrictions in parallel to the consolidation. The Act on the national wealth, for example, cut the rights of local authorities to establish partnerships and to acquire shares in partnerships and they can only take part in economic organisations here their liabilities do not exceed the extent of their material contribution. Act CXCIV of 2011 on the economic stability of Hungary stipulates that a local authority may only enter into affairs generating local authority debts only with the preliminary acquiescence of the government and may take up only liquid credits for its operation, which also means that planned deficiencies in the operational budget may not be financed from outside (credit) sources and can be covered from internal sources (e.g. surplus accumulated during earlier years) only. And from 2013 the new act stipulates the operational deficiencies may not be planned at all. Another decision forming the basis for prudent operation was Act CLXXXIX of 2011 on the local authorities of Hungary, which declared that settlements with fewer than 2000 inhabitants within one district are obliged to form joint local authority offices and former county institutions, health institutions and hospitals maintained by the Local Authority of the Capital, local authorities of settlements go over in the hands of the state in 2012.

Owing to the measured withdrawal of tasks, within own revenues it was the revenues deriving from local taxes that became more and more prominent and so local authorities are taking pains to increase their tax revenues by imposing new

magyarországi példája, 1990–2012, Közgazdasági Szemle, 61/2014/2 (122)

10 HORVÁTH M. et.al. [2014] (125)

11 HEGEDŰS József - PÉTERI Gábor: *Közszolgáltatási reformok és a helyi önkormányzatiság*, Szociológiai Szemle, 2015/2, (101)

taxes or increasing current tax brackets. Imposing local taxes, however, has never been limitless since it is the act that defines what kind of and how much taxes can be imposed, what the limit of its extent is and what allowances and exemptions can be made use of.¹² Accordingly, a local authority may only decide about imposing or not imposing some kind of tax.¹³ At the same time the possibilities to increase local taxes are limited by several economic and political conditions that mutually reinforce one another. The tax burden on potential taxpayers (businesses and private individuals) is also influenced by central taxes, unemployment the increases in the number of inactive persons and decreases in real incomes. Even when certain local taxes are introduced, these conditions force local authorities to make serious considerations in the selection of taxpayers (entrepreneurs and/or residents) as regards the determination of the extent of the tax, allowances and exemptions. Beginning from 1st January 2015 local authorities are entitled to introduce not only local taxes but settlement taxes as well provided these are not prohibited by other acts, such as the land tax and furthermore vehicle tax, a high building tax, dog tax, road tax, etc.¹⁴

Nevertheless, local authorities decided to introduce several classic taxes (local taxes) as settlement taxes. There are several reasons for this. On the one hand local authorities were not prepared to abide by and administer opportunities and on the other hand the revenue generated from settlement taxes can only be used to finance social provisions and settlement development, so the revenue coming from these taxes is only favourable for local authorities that do not possess enough resources to finance these tasks. In opposition to settlement taxes, local taxes were freely utilizable and thus also provided a kind of flexibility for local authorities. Following 1st January 2015, revenues coming from local capital stock taxes may only be used to finance the provision of social services and the expenditure on wages for officials and from 2017 their contributions to the central budget are mostly covered from these.

The pressure to solve the spiralling instability beginning in the 90s has placed the current government in the role of stabilizer. In 2011 the debt stocks of county self-governments were assumed and in 2012 and 2013 decisions were made as regards the full expropriation of the debt stocks of local authorities. The assumption of the maintenance of institutions providing public services (schools, institutions providing specific services, hospitals and health institutions providing ambulatory services) also came under the authority of the state, so stabilizing the provision of services and their financing of the local authorities.

12 BORDÁS Péter: *A települési adó rendszertani és gyakorlati kérdései*. PRO PUBLICO BONO: Magyar Közigazgatás, 2015/3, (5)

13 Meaning: Closed-listed imposition of local taxes. In more detail: KECSŐ Gábor: *A helyi önkormányzatok gazdálkodásának egyes kérdései nemzetközi kétkéntésben*. Új Magyar Közigazgatás 6/2013/1, (8-15)

14 LÓRÁNT Zoltán: Az államháztartás helyi szintje és a helyi adók. *Pénzügyi szemle*, LIII. évfolyam, 2008/4, (651)

III. The dark side of the consolidation process

There is no doubt whatever as regards the efficiency and success but at the same time mention must be made of local authorities that can be regarded “losers” of the process. Every year Parliament passes the estimate of costs for the following year, in which the rules of calculation for the supplementation of the funds for “losing” local authorities and decreasing the subsidies for “winning” local authorities are detailed. Appendix No 2 to the currently effective Act L of 2018 on the central cost calculation of Hungary has the stipulations on the operational subsidies of local authorities. Point f) of this Appendix details how the parameters for inclusion and supplementation are set. In the case of local authorities where the tax-power potential shapes favourably that is revenues from capital stock taxes shape favourably in relation to the number of inhabitants, state subsidies provided for performing the compulsory tasks of local authorities may be decreased or withdrawn and where the revenue from capital stock taxes is unfavourable the subsidies may be increased.

Of course, subsidies for the operation of a municipal office constitute budget revenue for the head office of the joint offices, so if the source is not sufficient to fully finance the expenses of a multi-agency office, the seat of the agency or client shall be required to contribute to the extent settled in the agreement on the establishment and operation of a joint municipal office. Accordingly, the aid may be particularly unfavorable in respect of offices jointly maintained by municipalities with a high taxpayer population and a smaller municipality (s) with a lower taxpayer capacity.¹⁵ Practically, in this system, local authorities with considerable revenues from capital stock taxes indirectly finance the central budget through their solidarity contributions after passing the Finance Act of 2017.¹⁶

The effects on the economic and sociological aspects of this process fall beyond the scope of the current study and may be dealt with separately. The table for the effective act on parameters of subsidy increases and decreases is as follows (HUF):¹⁷

15 MOLNÁR Péter – VARGA Ferenc: Az önkormányzati „partnerválasztás” mint költségvetési kérdés, *Jegyző és Közigazgatás*, 2019/5 (9-11)

16 In detail: Act XC of 2016 on the budget estimate of Hungary for 2017

17 Annex 2, Act L of 2018 on the budget estimate of Hungary for 2019

No.	Categories according to the per inhabitant tax power potential (HUF)		The extent of decreases of subsidies in percentage of the calculated revenue		The extent of supplementation in percentage of the basis for supplementation	
	lower limit	upper limit	minimum	maximum	maximum	minimum
	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>
1.	1	7 000	0	0	50	45
2.	7 001	10 000	0	0	25	20
3.	10 001	12 500	0	0	0	0
4.	12 501	22 500	20	80	0	0
5.	22 501	42 000	80	105	0	0
6.	42 001	110 000	105	120	0	0
7.	110 001	536 000	120	125	0	0

(Source: Annex 2, Act L of 2018 on the budget estimate of Hungary for 2019)

On the basis of the table in the case of local authorities with tax-power potentials exceeding per capita HUF 12500, a decrease in subsidies is to be executed applying a defined proportionality of the capital stock tax for 2017:

$TCS = IA * [c + (AE - a)/(b - a) * (d - c)] / 100$, rounded to a full figure, where:

TCS = *s* the amount of the decrease in subsidies,

IA = is 0.55% of the capital stock tax for 2017-a

AE = the per inhabitant tax-power potential of the local authority, on the basis of which the appropriate line of the parameter table is to be applied in calculating extents of subsidy decreases and supplementation.

Let us turn to an example - the calculation of the state subsidies for the settlement of Visonta. If the annual capital stock tax revenue in 2018 of the settlement of 1250 inhabitants is HUF 352.000.000,¹⁸ the per capita tax-power potential is HUF 281.600 meaning that it is to be classified as category 7. Calculating with the above formula its solidarity contribution is HUF 2.371.000 and thus it is not entitled to state subsidies. Another unfavourable condition is that the new act on local authorities requires that neighbouring settlement with population under 2000 inhabitants are requested to establish joint local authority offices and this is true for Visonta as well. Currently the settlement is the centre of the Atkár-Detk-Pálosvörösmart-Visonta joint local authority and under Act CLXXXIX of 2011 the other three settlements do not receive state subsidies either and all the four settlements have to finance certain obligatory state task from their own resources. Although it is a considerable burden, at present the settlement is able to meet both obligatory and assumed task as well. For the very young there is a crèche in the village and the education of the older ones is conducted in a high-level day nursery and school, which also has a new gymnasium. The health centre houses the panel doctor together with the dentist, the district nurse

18 In detail: Visonta City Council (2019): 5/2019 (05.03.) decree of Visonta on the execution of the financial plan for 2018

and the pharmacy but there is also a salt chamber and a room for recreation waiting for those wishing to be cured. The community centre, the library, the youth and the pensioners' clubs serve the recreation of those living in the village. By making use of the opportunities provided by submitting project proposals the management of the village build and improve the environment and develop the settlement.

The situation is not so lucky everywhere. Following the nationalization of schools it became clear for the government that their maintenance cannot be managed from the amounts withdrawn from local governments and so in Act XC of 2016 on the estimate of costs for 2017 it decided on further withdrawals from local authorities with higher local capital stock taxes (HIPA). Accordingly, several local authorities had to pay considerable sums in 2017 – Győr (industrial park) close to HUF 5 billion, Tiszaújváros (TVK Erőmű Kft, MOL Petrolkémia Zrt.) HUF 1.7 billion, Székesfehérvár (Videoton industrial park) HUF 1.5 Billion, Budaörs HUF 2.1 billion.

In the case of Budaörs this burden is out of proportion and in addition it receives less from the state in exchange for fulfilling its local authority tasks and so has to make payments to the central budget at the expense of its own revenues. This, however, is contrary to the two thirds act on local authorities, according to which the community has full disposal of its own revenues. With reference to this the local authority launched a lawsuit against the state of Hungary, which carries a number of interesting issues. On the one hand the unlawfulness of an act can only be declared by the Constitutional Court, although since 2010 the number of bodies or persons that can move such has been highly restricted. If the Constitutional Court declares (public law decision) that the budgetary act concerned is illegal, action for compensation (civil law) can be submitted based on this decision only. On the other hand, Parliament enjoys sovereignty in making law but is not a legal entity so the state is obliged to pay for the damage caused, provided civil law enforced. The claim submitted by the town was favourably affirmed by the Law Court of the Capital but the Court of Appeal of the Capital dismissed it on appeal on the grounds that until the constitutional supervision of the act, the town is obliged to pay the solidarity contribution. Accordingly, the small town appealed to the Constitutional Court in 2016, and although it has no time-limit for decision-making, in its decision of 21 November 2019¹⁹, it rejected the decision that made the municipal budget autonomy attribute definitive. Until the judgment of the Strasbourg court, it is worth investigating further and revising possible adjustments to the compensation methodology.

IV. Summary

In the creation of modern local authorities in Hungary following the social transformation the country made efforts to delegate the possibly widest range of powers

19 3311/2019. (XI. 21.) AB határozat, <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/DD-537B0E9191936DC1258140003F75B2?OpenDocument>

to local authorities, for the execution of which it ensured a wide-ranging economic independence and thus local authorities emerged as a kind of a fourth power. Each and every settlement regardless of its size and location was awarded the right to local administration and the rights linked to regulating local public affairs and conducting an independent operation.

In allocating tasks and powers the differentiation of tasks was omitted, and the definition of compulsory tasks and powers could often be followed with difficulty even in a legal sense and in a lot of cases even local authorities interpreted the differently. In the years following the social transformation wished to follow the model of the model of the local authority with an entrepreneurial spirit but they were unprepared for it either economically or personally and so fought with liquidity and management difficulties and embarked on the process of indebtedness.

Since local authorities were unable to manage their financial bankruptcies, by 2011 it became evident that the settlement of the debts of local authorities could only be solved with the involvement of the state. The government tackled the debt consolidation of local authorities in three stages and in parallel to the consolidation several restrictions were introduced as regards the economic autonomy of local authorities.

Act CXCV of 2011 and Act CLXXXIX of 2011 as well as from 2013 onwards the new Act on local authorities set several brakes regarding management, task execution and financial frameworks. In parallel, in the Finances Act, after 2013 the government determines the contribution liabilities to the central budget on the basis of solidarity of local authorities that possess outstanding revenues and thus exposed them to the local authority management risks.

The efficiency of the involvement of the state Government cannot be questioned, but examples represented in the article are highlights the necessity of further refinements on the subsidies decrease/supply system.

Keywords

local authorities; consolidation; efficiency; centralization; debt management

Sources

Állami Számvevőszék: Összegzés a helyi önkormányzatok pénzügyi helyzetének és gazdálkodási rendszerének 2011. évi ellenőrzéseiről. (2012. 04. 1282/2012). Forrás: Állami Számvevőszék: <https://asz.hu/storage/files/files/%c3%96sszes%20jelent%c3%a9s/2012/1282j000.pdf?ctid=728>

BORDÁS Péter: A települési adó rendszertani és gyakorlati kérdései. *PRO PUBLICO BONO: Magyar Közigazgatás*, 2015/3, (4–12)

CSÁKI-HATALOVICS Gyula: Új trendek Európában az elektronikus közigazgatás területén, *Glossa Iuricica*, 2017/4 3-4 (71-103)

- HEGEDŰS József - PÉTERI Gábor: *Közszolgáltatási reformok és a helyi önkormányzatiság*, Szociológiai Szemle, 2015/2, (90–119)
- HEGEDŰS József - TÖNKŐ Andrea. *Az önkormányzati gazdasági társaságok szerepe a helyi önkormányzatok vagyongazdálkodásában: a feltételes kötelezettségvállalás („contingent liability”) problémája*. Tanulmány, Budapest, Városkutatás Kft, Metropolitan Kutató Intézet, 2006
- HORVÁTH M. Tamás – PÉTERI Gábor – VÉCSEI Pál: *A helyi forrásszabályozási rendszer magyarországi példája, 1990–2012*, Közgazdasági Szemle, 61/2014/2 (121–147)
- KECSŐ Gábor: A helyi önkormányzatok gazdálkodásának egyes kérdései nemzetközi kitekintésben, *Új Magyar Közigazgatás* 6/2013/1, (8-15)
- KOVÁCS Árpád: Competitiveness and Modernisation of Public Finances. Selecting Scenarios in Hungary. *OECD Journal on Budgeting*, 2006. Vol.6. No.3. 1-27; DOI: 10.1787/budget-v6-art15-en
- LENTNER Csaba: A magyar önkormányzatok adósságkonszolidációja, *Pénzügyi Szemle; Állami Számvevőszék* 2014, (330-344)
- LÓRÁNT Zoltán: Az államháztartás helyi szintje és a helyi adók. *Pénzügyi szemle, LIII. évfolyam*, 2008/4, (645-662)
- MOLNÁR Péter – VARGA Ferenc: Az önkormányzati „partnerválasztás” mint költségvetési kérdés, *Jegyző és Közigazgatás*, 2019/5 (9-11)
- SIVÁK József: Az önkormányzati rendszer rendszerszemléletben. *Pénzügyi Szemle, Állami Számvevőszék* 2014/3, (301-315)
- VIGVÁRI András: Atipikus önkormányzati eladósodás Magyarországon, *Közgazdasági Szemle* 2009/56 (7-8), (709-730)

Legal sources

- A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXXV. törvény
- Magyarország 2017. évi költségvetéséről szóló 2016. évi XC. törvény
- Magyarország 2019. évi költségvetéséről szóló 2018. évi L. törvény, 2. sz. melléklet
- Visonta Községi Önkormányzat Képviselő-testületének 5/2019. (V.3.) önkormányzati rendelete, a 2018. évi zárszámadásról
- 3311/2019. (XI. 21.) AB határozat, <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/DD-537B0E9191936 DC1258140003F75B2?OpenDocument>

MULTINACIONÁLIS VÁLLALATOK ADÓELKERÜLÉSI GYAKORLATAI

I. Bevezetés

Napjainkra a multinacionális vállalatok – a tőke szabad áramlásának, valamint a globalizációnak köszönhetően – meghatározó szerepet töltenek be a világgazdaságban.

A szakirodalomban és a nemzetközi dokumentumokban számos meghatározás létezik², ezek közül az egyik legelterjedtebb az OECD által 1976-ban elfogadott.³ E szerint „*a multinacionális vállalat olyan, több országban jelenlévő vállalatok és más entitások csoportja, melyek tevékenységüket változatos módon koordinálják. A vállalaton belül az egyes entitások autonómiája között jelentős eltérés lehet, egy vagy több entitás akár meghatározó befolyást is gyakorolhat a többiek tevékenysége fölött*”.

Becslések szerint számuk jelenleg 80 ezerre tehető, amelyhez megközelítőleg 800 ezer leányvállalat tartozik. Hatalmuk, befolyásuk már-már vetekszik az államokéval. E tekintetben elegendő arra hivatkoznunk, hogy a világ 100 legnagyobb gazdasága között 37 nagyvállalat található, megelőzve olyan országokat, mint Finnország.⁴ Beszédes adat, hogy a világkereskedelem tekintélyes része is ezen vállalatok között zajlik: közel 10 trillió dollár értékben. Világgazdasági szerepüket az is jelzi továbbá, hogy lehetővé teszik az országok számára, hogy hozzáférjenek egy hatalmas és növekvő fogyasztói piachoz, természeti erőforrásokhoz, különleges technológiához/tudáshoz. Emellett hozzájárulnak a gazdasági növekedéshez, a foglalkoztatáshoz, valamint

1 PhD-hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Dr. Szilágyi Pál Béla egyetemi docens, Európa Jogi Tanszék, Környezetjogi és Versenyjogi Tanszék, PPKE JÁK

2 Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a multinacionális vállalattal kapcsolatban több elnevezést is használnak párhuzamosan a szakirodalomban úgy mint transznacionális vállalat, globális nagyvállalat. Egyesek szerzők ugyanakkor megkülönböztetik a multinacionális vállalatot a transznacionálistól. Ugyanis míg előbbi esetében a tulajdonosok egy országból kerülnek ki, addig az utóbbi tekintetében több országból származnak. Erről részletesen lásd: TARRÓ Adrienn: A transznacionális vállalatok világgazdasági jelentősége: a megítélés és a szabályozás lehetőségei, *E-CONOM*, I./2., 2012, 14-27., http://real.mtak.hu/29792/1/02_TarroA_e_conom_I2_u.pdf, 15-16. (2020.01.25.)

3 RUGGIE, John Gerard: Multinationals as global institution: Power, authority and relative autonomy, *Regulation & Governance* (2018) 12, 317-333, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/rego.12154>, 318. (2020.01.25.)

4 Tax avoidance and how to get rid of it, Kepa Policy Briefs, no. 17, 2015, <https://www.fingo.fi/sites/default/tiedostot/julkaisut/tax-avoidance-nov-2015.pdf>; 4. (2020.01.05.)

új beruházásokat is generálnak az adott országban. Éppen ezért manapság komoly verseny folyik az egyes kormányok között, hogy melyikük tud több multinacionális vállalatot megnyerni magának.⁵ Ugyanakkor viszont azt sem szabad elhallgatni, hogy 300-400 ezer cég csak papíron létezik: tényleges gazdasági tevékenységet nem fejtenek ki, valódi céljuk az adott vállalatcsoportot terhelő adóterhek csökkentése.⁶

Ez utóbbi tény rávilágít arra, hogy a multinacionális vállalatok megnövekedett hatalma egyben komoly kockázatot is jelent a világgazdaság számára. Ugyanis ma már a befektetők könnyedén át tudják vinni a tőkét egy másik, kedvezőbb adózási lehetőséget garantáló államba. Ez pedig oda vezet, hogy az országok kénytelenek részt venni egy lefelé tartó adóversenyben („*race to the bottom*”), a multinacionális vállalatok kegyeit keresve. Nem meglepő tehát, hogy 1985 és 2018 között a társasági adó átlagos mértéke több mint a felére, 49%-ról 24%-ra csökkent a világon. Ráadásul a folyamat nem állt meg: az USA például nemrég bejelentette, hogy a korábbi 35%-ról 21%-ra csökkenti az adó mértékét és más államok is hasonló lépéseken gondolkodnak (Franciaország, Egyesült Királyság).⁷

A fentiek lehetőséget adnak arra, hogy a multinacionális vállalatok különböző adóelkerülési gyakorlatokat fejlesszenek ki (pl: hibrid entitások, transzferarazás, inverzió), valamint az egyes adórendszerek által biztosított joghézagokat („*loopholes*”) is a maguk javára fordítsák. Ez utóbbi tekintetében különösen az ún. kettős adózást elkerülő egyezmények számítanak népszerűnek. Például az USA-Luxemburg egyezmény rendelkezéseit kihasználva – együttműködve a luxemburgi hatóságokkal – a McDonald’s elérte, hogy egyik államban se kelljen adót fizetnie. Habár az Európai Bizottság eljárást indított – az egyezmény eltérő értelmezésére alapozva –, végül mégsem állapított meg jogsértést.⁸ A holland-indonéz egyezmény miatt pedig Indonézia évi 56 millió euró adóbevételről esik el.⁹ Ezek viszont csupán kiragadott esetek: a szakirodalomban *egyezményvásárlásnak* (angolul: *treaty abuse* vagy *treaty-shopping*) nevezett gyakorlat

5 Multinational enterprises in the global economy, May 2018, <https://www.oecd.org/industry/ind/MNEs-in-the-global-economy-policy-note.pdf>, 2. (2020.01.25.)

6 CONTRACTOR, Farok J.: Tax Avoidance by Multinational Companies: Methods, Policies, and Ethics, *AIB Insights*, Vol. 16, No. 2, https://documents.aib.msu.edu/publications/insights/v16n2/v16n2_Article3.pdf; 10. (2020.01.05.)

7 ZUCMAN, Gabriel: Taxing multinational corporations in the 21st century, *Economists for Inclusive Prosperity*, September 2018, <https://econfp.org/wp-content/uploads/2019/02/10.Taxing-Multinational-Corporations-in-the-21st-Century.pdf>; 1. (2020.01.05.)

8 . Erről részletesen lásd: WÁGNER Tamás Zoltán: Kiskapu az állami támogatásokra vonatkozó uniós szabályozásban, különös tekintettel a McDonald’s ügyre, *Iustum Aequum Salutare*, XV. évfolyam, 2019/4. szám, http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20194sz/11_WagnerTZ_IAS_2019_4.pdf; 194-203. (2020.01.05.)

9 AIDHA, Cut Nurul et al.: How the Indonesia-Netherlands tax treaty enables tax avoidance, An analysis of the treaty and Indonesian court decisions on tax disputes, August 2019, *SOMO*, <https://www.somo.nl/wp-content/uploads/2019/08/DTA-report-SOMO-Prakarsa.pdf>; 25. (2020.01.06.)

manapság általános jelenség, komoly gondot okozva ezzel a feltörekvő országoknak.¹⁰

Ebből kifolyólag az elmúlt időszakban mind nemzetközi (OECD BEPS¹¹), mind uniós (pl: ATAD-irányelv¹²) szinten intézkedések születtek annak érdekében, hogy a multinacionális vállalatok előtt nyitva álló kiskapukat bezárják. E tekintetben érdemes kiemelni az Európai Bizottság 2013-2014 körül elindult vizsgálatait, melynek keretében a Testület az állami támogatások jogára támaszkodva lép fel a káros gyakorlatok ellen.¹³ Azonban e törekvéseket több tényező is nehezíti.

Egyrészt egyes országok – a pozitív makrogazdasági hatásokban bízva – kifejezetten együttműködnek ezekkel a vállalatokkal, kedvezményes elbánást biztosítva számukra. Noha empirikus adatok ennek ellenkezőjét támasztják alá, számos ország él ezzel a lehetőséggel és alakul át adóparadicsommá. A helyzet súlyosságát jól mutatja, hogy az EU-ban több tagállam is ilyen adópolitikát folytat pl: Luxemburg, Hollandia, Írország. Mindez pedig azt eredményezi, hogy világszinten a multinacionális vállalatok a profitjuk 40%-át (600 milliárd dollárt) csoportosítják át évente adóparadicsomokba, s mind a fejlődő, mind a fejlett gazdaságok (bár eltérő mértékben) jelentős adóbevételről esnek el emiatt.¹⁴ Egyedül csak az USA esetében 2,1-3 trillió dollárra tehető

10 Ezzel kapcsolatban részletesen lásd például: Papers on Selected Topics in Protecting the Tax Base of Developing Countries, September 2014, https://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2014/09/20140923_Paper_PreventingTaxTreatyAbuse.pdf (2020.01.06.)

11 Az OECD adózási munkacsoportja 2013-ban indította el a projektet és 2015-ben született meg a BEPS-jelentés. Ennek keretében 15 pontos akcióttervet dolgoztak ki, mely olyan kérdésekre igyekszik választ találni, mint a digitális gazdaságból adódó adózási kihívások, a hibrid megállapodásokból fakadó hatások semlegesítése vagy az ellenőrzött külföldi társaságokra vonatkozó szabályok továbbfejlesztése. Az intézkedéscsomag háttérében a multinacionális vállalatok adóelkerülési gyakorlatai állnak, melynek következtében dollármilliárdok hiányoznak az állami költségvetésekből, veszélyeztetve az adórendszerek integritását is. Cél, hogy felszámolják azokat a jogi kiskapukat, amelyek segítségével a profitot adóparadicsomokba csoportosítják át és elejét vegyék az adóalap erózióra irányuló törekvéseknek. Végrehajtásában jelenleg 135 ország vesz részt a világon. Az akcióttervhez felülvizsgálati és monitorozási eljárás is tartozik. Erről részletesen lásd: What is BEPS? <https://www.oecd.org/tax/beps/about/> (2020.01.26.)

12 2016-ban fogadták el, szorosan kapcsolódik az OECD-BEPS akcióttervhez. Elő akarták mozdítani a tagállami társaságiadó-rendszerek minimális védelmének megteremtését az adóelkerülési gyakorlatokkal szemben. Az irányelv legfőbb célkitűzése a belső piacon történő adóalap-erózió és a belső piacról kifelé irányuló nyereségátcsoportosítás megakadályozása. Ennek érdekében az alábbi területeken ír elő minimumszabályokat: kamatok levonhatóságának korlátozása, tőke kivonás megadóztatása, visszaélés elleni általános szabály, ellenőrzött külföldi társaságokra vonatkozó szabályok és a hibrid struktúrák kezelésére irányuló rendelkezések. Ugyanakkor ez nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy egyes tagállamok szigorúbb szabályokat vezessenek be. Erről részletesen lásd: BÉKÉS Balázs: *Közvetlen adózás az Európai Unióban – A tagállami jogok harmonizációja és versenye*, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 76-83.

13 Ezzel kapcsolatban lásd bővebben: https://ec.europa.eu/competition/state_aid/tax_rulings/index_en.html

14 Off the hook, How the EU is about to whitewash the world's worst tax havens, March

az az összeg, amelyet az érintett cégek külföldi leányvállalatai nem hoztak vissza az országba.¹⁵ Emellett az USA a társasági adóbevételeinek 15%-át veszíti el,¹⁶ ami jelentősen meghaladja a többi OECD, valamint G20 államét (4-10%). Világszinten ez a veszteség 100-240 milliárd dollárt tett ki 2014-ben.¹⁷

Másrészt a multinacionális vállalatok által alkalmazott technikák jogi szempontból szürke zónának számítanak: nem minden esetben egyértelmű, hogy egy jogellenes cselekedetről van-e szó vagy sem. Ugyanis a legtöbbször inkább a jogi kiskapuk kihasználásáról beszélhetünk – a jogalkotó szándékával ellentétesen.

Mindez jelentősen megnehezíti a fellépést ellenük, ami komoly kihívás elé állítja a nemzeti, nemzetközi és uniós aktorokat egyaránt.

Jelen tanulmány keretében – egy rövid fogalomelhatárolást követően – megvizsgáljuk, hogy milyen fontosabb adóelkerülési gyakorlatok vannak, valamint bepillantunk az Európai Bizottság joggyakorlatába is. Célunk az, hogy felhívjuk a figyelmet, hogy ezen kreatív technikák ellen csak nemzetközi összefogással lehet küzdeni, az alternatív eszközöket is igénybe véve. A Bizottság multinacionális vállalatok elleni vizsgálatai ez utóbbira – a kritikák ellenére is – kitűnő példával szolgálnak. Vajon véget lehet-e vetni a káros gyakorlatoknak?

II. Adóelkerülés vs. adócsalás

A konkrét gyakorlatok áttekintése előtt érdemes a fogalmi kereteket tisztáznunk. Ugyanis egyre inkább kétséges, hogy mi minősül ténylegesen jogellenesnek, amelynek döntő jelentősége van az elhatárolás tekintetében. Ezt tovább nehezíti az a tény is, hogy több fogalom is előfordul a szakirodalomban a témára vonatkozóan. A magyarban például olyan kifejezéseket használnak, mint adótervezés, adóelkerülés, adókikerülés vagy adókijátszás. Ahogy Erdős Éva is fogalmaz: „*A tudatos adótervezéstől és adóoptimalizálástól az adókikerülésen keresztül egészen az adókijátszásig és a büntetőjogban szankcionált adócsalásig terjed az adózói magatartások skálája*”. Adóoptimalizálás tekintetében megkülönböztetik egymástól az adótervezést és adókikerülést. Míg előbbi a gazdaságossági szempontok alapján, addig utóbbi az egyes jogszabályi rendelkezések kihasználásával valósul meg, ennek nemzetközi vetületét Földes Gábor

2019, <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620625/bn-off-the-hook-eu-tax-havens-070319-en.pdf>; 6. (2020.01.06.).

15 CONTRACTOR, Farok J.: Tax Avoidance by Multinational Companies: Methods, Policies, and Ethics (Updated), *Global Business – Economic & Cultural Perspectives*, <https://globalbusiness.blog/2018/08/29/tax-avoidance-by-multinational-companies-methods-policies-and-ethics/> (2020.01.06.)

16 ZUCMAN, Gabriel: i. m. 4.

17 JOHANSSON, Åsa et al.: Tax planning by multinational firms: Firm-level evidence from a crosscountry database, *Economics Departments Working Papers*, No. 1355, <http://www.oecd.org/economy/public-finance/Tax-planning-by-multinational-firms-firm-level-evidence-from-a-cross-country-database.pdf>; 8. (2020.01.06.)

adómenekülésnek nevezi, utalva az offshore szabályok igénybevételére. Ennek ellenére összességében mindkettő a legalitás talaján áll. Ezzel szemben az adókijátszás már egyértelműen jogellenességet takar: az adózó a törvényes kereteket átlépve kívánja adófizetési kötelezettségét csökkenteni. Ezt a jog egyértelműen üldözi, mivel olyan bűncselekményekkel áll szoros kapcsolatban, mint az adócsalás, költségvetési csalás vagy pénzmosás.¹⁸ Mindez jócskán megnehezíti az eligazodást a témában.

Éppen ezért a továbbiakban mi – követve a nemzetközi szakirodalom fő irányvonalát – két fogalommal dolgozunk elsődlegesen: adóelkerülés (tax avoidance) és adócsalás (tax evasion). Tanulmányunkban a szintén gyakran hivatkozott adótervezés (tax planning) kérdéssel ezúttal nem foglalkozunk. Itt most elegendő annyit megjegyeznünk, hogy ez esetben a bűncselekmény gyanúja egyáltalán nem vetődhet fel, mivel a jogszabályok lojális alkalmazásáról van szó.¹⁹ Ugyanakkor viszont ennek agresszív formája²⁰ már a jog kereteit feszegeti, esetenként komoly károkat okozva az egyes országok gazdaságának.

A nemzetközi szakirodalomban az egyik legnagyobb problémának az elhatárolás kérdését tartják, mivel egyre gyakrabban mossák össze – különösen a médiában – az adóelkerülést az adócsalással annak ellenére, hogy nem fedik egymást. Sőt, esetenként már nemzetközi szervezetek is felváltva használják ezeket a fogalmakat. Például az OECD vagy az EU többször is abból a feltételezésből indult ki, hogy az adóparadicsomok vagy offshore cégek bevonásával zajló pénzügyi műveletek adócsalásnak minősülnek, ami bűncselekmény. Branson szerint az OECD a káros adóverseny elleni küzdelem során képtelen különbséget tenni az adóelkerülés és az adócsalás között. E tekintetben Peter-Szerenyi megjegyzi, hogy hibás az az elgondolás, amely az információcsere és az átláthatóság hiányát az adóelkerüléssel kapcsolja össze: ezek csak jogellenes tevékenységek esetében merülhetnek fel. Egyébként is: az adóelkerülés – az érintett országra nézve kedvezőtlen gazdasági következmények ellenére – törvényes eszköz.²¹

Mindez rávilágít arra, hogy a terminológia mára viták középpontjába került, melynek hátterében alapvetően két ok áll.

Egyrészt az adózás történetében mindig is tetten érhető volt az a felfogás, amely az egyes tevékenységeket a moralitás szemszögéből ítélte meg. Napjainkban pedig

18 ERDŐS Éva: *A beruházásösztönzés adójoga*, Miskolci Egyetem, Miskolc 2012, 168-171.

19 Facing tax fraud in the European Union - Challenges and perspectives, Themis competition – 2016 edition Semi-Final A – International Cooperation in Criminal Matters, http://www.ejtn.eu/Documents/THEMIS%202016/Semi%20A/France2_TH_2016_01.pdf; 2. (2020.01.06.)

20 Ezzel kapcsolatban lásd például: OTTO, Farny et al.: Tax Avoidance, Tax Evasion and Tax Havens, May 2015, https://www.arbeiterkammer.at/infopool/wien/Studie_tax_avoidance.pdf; 5.

21 McLAREN, John: The distinction between tax avoidance and tax evasion has become blurred in Australia: why has it happened?, *University of Wollongong Research Online, Faculty of Business – Papers*, <https://pdfs.semanticscholar.org/41de/6b628094f395a7b98206772181c798f40876.pdf>; 148-149. (2020.01.07.)

ennek reneszánszát éljük: már nem csak aktivisták, hanem egyes jogalkotók is azon az állásponton vannak, hogy felesleges a megkülönböztetés, hiszen mindkét tevékenység sérti a morális értékrendet. Allison Christians szerint ez részben indokolható, mivel mindkét jelenség súlyos kihatással lehet az adott állam költségvetésére. Ugyanakkor viszont nem lehet összemosni a fogalmakat, mivel azok eltérő gyökereik, s más-más kormányzati választ igényelnek. Az, hogy ide jutottunk, az döntő mértékben a médiának köszönhető, amely rendkívüli mértékben tudja tematizálni a közbeszédet. Az elmúlt időszakban ráadásul rengeteg olyan írás született, amelyben offshore botrányokat (gondoljunk csak a LuxLeaks ügyére) lepleztek le, vagy csak megírták, hogy az egyes multinacionális vállalatok (pl: Google, Apple, Amazon) milyen kevés adót fizetnek be a költségvetésbe. Az általuk folytatott adóelkerülési stratégiák sértik az igazságos adózás, valamint a közteherviselés elvét, amelynek következtében indokolatlan előnyre tesznek szert az átlagos adófizetőkkel szemben. Noha ez a felfogás nagyon népszerű vált, azonban ez azzal fenyeget, hogy a multinacionális vállalatok tevékenységének ellenőrzése kicsúszik a kormányok kezéből és helyüket a különböző aktivisták, lobbisták veszik át.²²

Másrészt a multinacionális vállalatok az elmúlt évtizedekben olyan adóelkerülési technikákat fejlesztettek ki, amelyek lehetővé tették számukra, hogy adófizetési kötelezettségeiket minimálisra csökkentve óriási profitra tegyenek szert. Ez pedig tovább súlyosbítja a társadalmi egyenlőtlenségeket a világon, főként a fejlődő országok körében. Ráadásul esetükben gyakran az a politika uralkodó, hogy csak széleskörű adókedvezményekkel lehet a befektetők bizalmát elnyerni, feledtetve a politikai-gazdasági-társadalmi instabilitást. Ennek kapcsán elegendő arra hivatkoznunk, hogy míg 1980-ban egyetlenegy speciális gazdasági zóna sem létezett a szubszaharai országokban, addig 2005-re már minden másodikon volt. Ennek viszont ára van: az érintett országok jelentős nagyságú adóbevételről kénytelenek lemondani, melyet a többi, adófizető polgártól kell beszédniük. Tanzániát például a 2012-2013-as pénzügyi évben 672 millió euró veszteség érte, amely egyenértékű az ország éves egészségügyi kiadásaival.²³ Annak ellenére, hogy több nemzetközi szervezet is felhívta a figyelmet, hogy a befektetőket nem kizárólagosan ezen szempont vezérli a döntés meghozatalakor. Sokszor ugyanis fontosabb a kiszámíthatóság, a munkaerő szakképzettsége vagy az infrastruktúra fejlettsége. Mindez azonban csak az érem egyik oldala. Ahogy korábban is láthattuk, a multinacionális cégek rendkívül ügyesen használják ki a joghézagokat, illetve működnek együtt kormányokkal. E tekintetben érdemes megemlítenünk az Apple jogesetét, ahol az érintett cég a gazdasági realitásokat figyelmen kívül hagyva – a hatóságok jóváhagyásával – az Írországbán bejegyzett leányvállalatainak nyereségét a központi iroda nyereségének tüntette fel, amely csak papíron létezett. Ennek segítségé-

22 CHRISTIANS, Allison: Distinguishing tax avoidance and evasion: why and how, *Journal of Tax Administration*, Vol 3:2 2017, 5-21.

23 Tax avoidance and how to get rid of it, Képa Policy Briefs, no. 17, 2015, <https://www.fingo.fi/sites/default/tiedostot/julkaisut/tax-avoidance-nov-2015.pdf>; 7. (2020.01.05.)

gével pedig több mint 10 éven keresztül gyakorlatilag nem fizetett adót. Az Európai Bíróság a gyakorlatot tiltott állami támogatásnak minősítette és 13 milliárd euró visszafizetést rendelt el, amelyet az ír kormánynak kell behajtania a cégtől.²⁴

A fentiek jól mutatják, hogy napjainkra egyre inkább elmosódik a határvonal az adóelkerülés és az adócsalás között. Nem véletlen, hogy egyre többen együtt kezelik ezeket. Találó tehát John Christensennek, a Tax Justice Network alapítójának és igazgatójának a megfogalmazása:

„Az adóelkerülési gyakorlatok során zömmel joghézagokat használnak ki, amelyek aláássák a jobbiztonságot és a demokráciát. Annak ellenére, hogy ez papíron törvényesnek minősül, nagyon szürke és homályos terület, ami erőteljesen hozzájárul a napjainkban tapasztalható gazdasági egyenlőtlenséghez”.²⁵ Ugyanakkor viszont célszerű továbbra is a két fogalmat külön kezelnünk.

A nemzetközi szakirodalomban az elhatárolás alapját a jogellenesség képezi. Míg az adóelkerülés esetén az adózó a jogszabályi kereteken belül marad, addig az adócsalás esetén megszegi azokat. Jasmin M. Fisher szerint az adóelkerülési gyakorlatok alapvetően három dologra épülnek:

- kevesebb adót fizetni, mint amennyit az adott ország jogszabályainak ésszerű értelmezése alapján kellene,
- a nyereség utáni adófizetésre nem a tevékenység helye szerinti országban kerül sor,
- az adó megfizetésére a nyereség realizálódásához képest később kerül sor.²⁶

Vagyis az adózó arra törekszik, hogy a rendszer gyenge pontjait („*loopholes*”) kihasználva – akár a gazdasági realitások ellenére is – csökkentse az adófizetési kötelezettségét.²⁷

Ezzel szemben az adócsalás esetén a jogszabályok tudatos megszegéséről van szó. Az Európai Bizottság meghatározása szerint ide olyan megállapodások tartoznak, ahol az adófizetési kötelezettség alól kibújnak, vagyis az adózó kevesebbet fizet, mint amit a jogszabályok előírnak, azáltal, hogy a releváns információkat vagy jövedelmet eltitkolja a hatóságok elől.²⁸ Ennél konkrétan fogalmaz Viola Tanto, amikor a tevékenység szándékosságát hangsúlyozza: „Az adócsalást általában a bűncselekményekkel hozzák

24 Állami támogatás: Írország 13 milliárd EUR összegű jogellenes adókedvezményt adott az Apple-nek, Sajtóközlemény, 2016. augusztus 30., Brüsszel, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_16_2923 (2020.01.08.)

25 HENDRIKSEN, Jules: The role of offshore tax havens in the international tax system, *Análise Europeia*, vol. 1., no. 2. (2016) 42-59., http://www.apeeuropeus.com/uploads/6/6/3/7/66379879/hendriksen_jules_2016.pdf; 46-47. (2020.01.08.)

26 FISHER, Jasmine M.: Fairer shores: Tax havens, tax avoidance, and corporate social responsibility, *Boston University Law Review*, [Vol. 94:337, <https://www.bu.edu/bulawreview/files/2014/03/FISHER.pdf>]; 340. (2020.01.08.)

27 TANTO, Viola: The International Company and Tax Avoidance, *European Journal of Multidisciplinary Studies*, Sep-Dec 2016 Vol.3 Nr. 1, http://journals.euser.org/files/articles/ejms_sep_dec_16/Viola.pdf; 66. (2020.01.08.)

28 OTTO, Farny et al.: i. m. 5.

összefüggésbe. Egy adott állam jogszabályainak szándékos és tudatos megsértése, amely együtt jár a releváns tények hatóságok előli elrejtésével. Az adózó család vagy törvénytelen eszközökkel igyekszik az adófizetési kötelezettségek alól mentesülni”. Ide többek között olyan tevékenységek tartoznak, mint a jövedelem egy részének eltitkolása, hamis költségek levonása, olyan mentességre hivatkozni, amely még nem esedékes stb.²⁹

Összességében véve tehát jól látszik, hogy a büntetőjogi következmény az, ami elválasztja a két fogalmat egymástól. Ez utóbbi kapcsán azonban meg kell jegyeznünk, hogy az egyes országok jogrendszerei ugyanazon cselekményeket eltérően minősíthetik. Például a jövedelem részleges bevallása vagy elmulasztása, a releváns információ visszatartása Svájcban és Liechtensteinben csak polgári jogi szankciókkal jár.³⁰ Mindez jelentősen megnehezíti a fellépést, hiszen a multinacionális vállalatok a jogrendszerekből fakadó eltéréseket a maguk javára fordíthatják.

A következő fejezetben azt fogjuk röviden áttekinteni, hogy milyen technikákat fejlesztettek ki az adófizetési kötelezettségek csökkentése érdekében.

III. A multinacionális vállalatok adóelkerülési gyakorlatai

Ahogy az eddigiekből is kitűnik, a multinacionális vállalatok az elmúlt időszakban jelentős hatalomra és befolyásra tettek szert a világon.

Ennek hátterében az áll, hogy a mai adórendszerek sokkal zártabb gazdasági keretek között jöttek létre, amikor még a protekcionista gazdaságpolitika uralkodó volt. Ekkor az államoknak még nem igazán kellett a határon átnyúló következményekkel számolniuk, nem voltak jellemzők a külföldi befektetések, így elegendő volt csak a hazai viszonyokat figyelembe venni az adójogszabályok megalkotásakor. Azonban a globalizáció előrehaladtával fokozatosan egyre liberalizáltabb lett a piac, a tőke szabad áramlása előtt tornyosuló korábbi akadályokat lebontották. Általánossá vált a határon átnyúló jelleg, az országok közötti pénzmozgások is intenzívebbé váltak. Továbbá előtérbe került a versenyképesség, valamint a minél kedvezőbb adózási feltételek biztosítása. Ugyanis a befektetők már nincsenek egy-egy államhoz kötve, szabadon válogathatnak az egyes „ajánlatok” között. Mindez azt eredményezi, hogy az egyes államok kiszolgáltatottá válnak a nagy multinacionális cégeknek és rákényszerülnek egy lefelé tartó adóversenyben („*race to the bottom*”) való részvételben, ami a társasági adó meredek csökkenésében csúcsonyul ki (lásd a bevezetőt).³¹ Ugyanakkor viszont az adórendszerek nem tudják tartani a lépést a változásokkal és fokozatosan elavulttá válnak, amely megteremti az alapot a különböző adóelkerülési technikák kidolgozására. Például a különböző jogrendszerek továbbra is külön entitásnak tekintik az egyes leányvállalatokat az anyavállalattól, amelyek önálló könyvvitellel rendelkeznek.

29 TANTO, Viola: i. m. 65-66.

30 OTTO, Farny et al.: i. m. 13.

31 WÁGNER Tamás: *Adójellegű állami támogatások - A magyar reklámadó és az uniós jog*, Miskolci Doktorandusz Konferencia Tanulmánykötet, Miskolc 2017, 9-10.

Ennek egyenes következménye, hogy a profitot államokként külön-külön határozzák meg, amely lehetőséget teremt arra, hogy az érintett cégek a profitot az alacsonyabb adókulccsal rendelkező országokba csoportosítsák át. Hasonló problémát jelent az is, hogy a digitális cégek határon átnyúló szolgáltatásainál nincsen fizikai jelenlét, amely a telephely meghatározó eleme, megnehezítve ezzel a valódi értékteremtés helyén való adóztatást.³² Szintén idetartozik még a korábban már említett treaty-shopping is, amely a kettős adóztatás elkerüléséről kötött egyezmények bizonytalan/kétértelmű rendelkezéseit használja ki.³³ E tekintetben érdemes kiemelnünk Hollandiát, ahol több ilyen egyezmény is hatályban volt³⁴, illetve van³⁵.

Napjainkra a folyamatok olyan mértéket öltöttek, hogy óriásira duzzadt az adózatlan nyereség, amely komoly veszteséget jelent az egyes országok számára. Ennek érzékeltetésére álljon itt egy újabb adat, mely egy friss OECD kutatásból származik: 2005 és 2014 között 0,9-2.1 trillióra volt tehető az adóbevételekiesés, amely 2/3 részt profit átcsoportosításból és 1/3 részt a jogi kikapuk kihasználásából, valamint a kedvezményes adóelbánásból jött össze. Míg az előbbi adat a kisebb cégekre jellemző, addig az utóbbi a nagyobbakra.³⁶

Mindez óriási kihívást jelent valamennyi állam számára, így nem véletlen, hogy mind nemzetközi (OECD BEPS), mind uniós szinten (pl: ATAD irányelv) egyszerre folyik az egyeztetés olyan intézkedések kidolgozásáról, amelyekkel elejét lehetne venni a multinacionális vállalatoknak a tisztességes adózást sértő gyakorlatait. Ahhoz, hogy a helyzetet jobban megértsük, célszerű röviden áttekintenünk az egyes technikákat.

Ennek kapcsán érdemes kiemelni, hogy a nemzetközi szakirodalom szerint az adóelkerülés az egyik legfontosabb szempont egy nagyvállalat életében, amely mind jogi, mind pénzügyi szempontból meghatározza a belső struktúráját. Például a McDonald's az ellene folyó bizottsági vizsgálat ideje alatt leányvállalatát átköltöztette Luxemburgból az Egyesült Királyságba, míg a többi leányvállalatának központjait Delaware-ba vitte, meghagyva egy luxemburgi részleget. Erre lépésre nagyon valószínűség szerint azért került sor, mivel a cég egy negatív bizottsági határozattól tartott. Továbbá az sem mellékes, hogy az Egyesült Királyság éppen e döntés előtt jelentette be, hogy a társasági adó mértékét 17%-ra csökkenti, amely az egyik legalacsonyabb

32 ERDŐS Éva: A digitális gazdaság és kereskedelem árnyoldala: a digitális adóelkerülés nemzetközi tendenciái, *Miskolci Jogi Szemle*, 14. évfolyam (2019), 2. különszám, 1. kötet, https://www.mjisz.uni-miskolc.hu/files/6555/25_erdoseva_tordelt.pdf; 243. (2020.01.09.)

33 FUESTA, Clemens-PARENTIB, Mathieu-TOUBAL, Farid: International Corporate Taxation: What Reforms? What Impact?, *Les notes du conseil d'analyse économique*, no 54, November 2019, <http://www.cae-eco.fr/IMG/pdf/cae-note054-en.pdf>; 1-2. (2020.01.09.)

34 Erről részletesen lásd: VLEGGERT, Jan-VORDING, Henk: How The Netherlands Became a Tax Haven for Multinationals, <https://ssrn.com/abstract=3317629> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3317629>, 7-9. (2020.01.09.)

35 Erről lásd például: Cut Nurul AIDHA et al.: i. m.

36 JOHANSSON, Åsa et al.: i. m. 41-43.

Európában.³⁷ Ennek fényében nem meglepő, hogy az elmúlt évtizedek során változatos adóelkerülési technikákat fejlesztettek ki a multinacionális vállalatok.

Ezeket alapvetően két csoportra oszthatjuk: átcsoportosítási technikák és jogi kiskapuk kihasználása.³⁸ Előbbi csoportba sorolható többek között:

- a *transzferárzás*, melynek során a vállalatcsoporton belüli elszámolási árat manipulálják – jelentősen eltérve a szokásos piaci ár elvétől – annak érdekében, hogy azokat a jövedelmeket vagy költségeket, amelyek egy magas adókulcsokat alkalmazó államban keletkeztek, átcsoportosíthassák egy alacsonyabb adókulcsokkal rendelkező államba, jelentősen csökkentve ezzel az adókötelezettséget. Ennek több altípusa is van:
 - o a *költségmegosztási megállapodás*, melynek lényege, hogy két vagy több leányvállalat megállapodik abban, hogy megosztják a kutatás-fejlesztés költségeit és kockázatait immateriális javak (pl: szellemi tulajdon) vonatkozásában. Ennek egyenes következménye, hogy a jövőbeli hasznon is osztoznak, valamint az adóköteles jövedelem is hatékonyan csökkenthető (ugyanis legtöbbször a felek eltérő adóilletőséggel rendelkeznek)
 - o *gyártási szerződés (contract manufacturing)*, immateriális javakhoz kapcsolódó jogok tekintetében merül fel. Lényege, hogy nem éri meg egy alacsony adókulcsokat alkalmazó országban adóilletőséggel rendelkező leányvállalatnak egy magas adókulcsokat alkalmazó országban (ahol a piaca van) az adott terméket legyártani és eladni. Éppen ezért egy helyi céggel köt szerződést, aki a nevében végzi el ezt a tevékenységét.
- *nyereségátcsoportosítás*:
 - o *vállalatcsoporton belüli kölcsön*: háttérben az áll, hogy a kormányok általában lehetővé teszik a kamatfizetések levonását kölcsön tekintetében. Ezt használják ki a multinacionális vállalatok, amelyek a vonatkozó összeget ahhoz a leányvállalatukhoz utalják át, ahol magasabb az adókulcs, ezáltal élvezve a nagyobb adólevonás kedvezményét.

37 Unhappier Meal – Tax avoidance still on the menu at McDonald’s, https://sven-giegold.de/wp-content/uploads/2018/05/Unhappier-Meal_FINAL.pdf; 5-8. (2020.01.09.)

38 Ezzel kapcsolatban lásd bővebben: FUESTA, Clemens-PARENTIB, Mathieu-TOUBAL, Farid: i. m. 3., GRAVELLE, Jane G.: Tax Havens: International Tax Avoidance and Evasion, Congressional Research Service, January 15, 2015, <https://fas.org/sgp/crs/misc/R40623.pdf>; 9-16. (2020.01.09.), CONTRACTOR, Farok J.: i. m., TANTO, Viola: i. m. 67-69., RANDEBERG, Morten-SELVIK, Helge: A study of tax minimization strategies in multinational companies – With focus on The Coca-Cola Company and IKEA, Norwegian School of Economics, Egade Business School, <https://openaccess.nhh.no/nhh-xmlui/bitstream/handle/11250/222482/Masterthesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; 26-49. (2020.01.09.), BAKER, Joel-ASARE, Kwadwo-BRICKMAN, Sharon: Transfer pricing as a vehicle in corporate tax avoidance, *The Journal of Applied Business Research*, January/February 2017, Volume 33, Number 1, <https://clutejournals.com/index.php/JABR/article/view/9863/9983> (2020.01.09.)

- o hasonló gyakorlat alakult a *vállalatcsoporton belüli adósság*, illetve a *bérek* tekintetében is
- o *jogdíjkifizetések*: ez esetben külföldön kifizetett jogdíjakat (pl: szabadalom, védjegy stb.) használják fel a magasabb adókulcsot alkalmazó államból az alacsonyabbra történő nyereségátcsoportosításra úgy, hogy a jogdíjakat mesterségesen magas áron határozzák meg.

Számos multinacionális vállalat azonban inkább arra törekszik, hogy az egyes országok adórendszereinek kiskapuit kihasználva csökkentse a fizetendő adó összegét. Ide olyan technikák tartoznak többek között, mint:

- *egyezményvásárlás (treaty-shopping vagy treaty abuse)*: ennek hátterében az ún. kettős adóztatást elkerülő egyezmények (*double taxation*) állnak. Itt a vállalatok a bizonytalan/kétértelmű szerződéses rendelkezéseket fordítják a javukra, sokszor összekapcsolva azt a hatóságokkal kötött feltételes adómegállapítással. Például a McDonald's kihasználta, hogy az amerikai és a luxemburgi jog eltérően értelmezte az állandó telephely fogalmát: míg utóbbi szerint a vállalat amerikai részlege állandó telephely minősült, addig az amerikai jog szerint nem. Így a vállalat egyik helyen sem fizetett adót.
- *feltételes adómegállapítás, előzetes ármegállapítási kérelem*: alapvetően jogszerű intézmények, a jogbiztonságot és a beruházásokat kívánják előmozdítani. Előbbi esetében az adóhatóságok – az adózó kérelmére - megerősítő levél formájában egyértelműsítik az adott vállalkozás számára a társasági adó kiszámításának módját vagy bizonyos speciális adóügyi rendelkezések alkalmazását, mely kizárólag jövőbeli tranzakciókra vonatkozhat.³⁹ Utóbbi esetében pedig arról van szó, hogy az adóhatóság határozatban állapítja meg a vállalatcsoporton belüli elszámolási árat.⁴⁰ Azonban mindkét eszköz lehetőséget teremt arra, hogy a multinacionális vállalatok – összefutva a hatósággal – csökkentsék az adófizetési kötelezettséget, megsértve ezzel az állami támogatásokra irányadó szabályokat.
- *székhelyáthelyezés (inverzió)*: a vállalati székhely áttétele egy alacsony adókulcsokat alkalmazó országba egy ottani vállalat felvásárlásával vagy az azzal való egyesüléssel. Ezzel is jelentős összegeket lehet megtakarítani: a Pfizer (USA) – Allergan (Írország) fúzió révén az új vállalat kikerült a jóval magasabb amerikai társasági adó hatálya alól, mellyel 150 milliárd dollárral kevesebb adót kellett megfizetnie.
- *tőke körbeáramoltatása (round-tripping)*: főként kínai cégek alkalmazzák ezt a technikát. Jelentős összegeket utalnak át olyan adóparadicsomokba levő leányvállalataikba, mint Hong Kong vagy a Karib-térség. Innen a pénz „külföldi

39 Erről részletesen lásd: Pulling the plug. How to stop corporate tax dodging in Europe and beyond?, Briefing Note, March 2015, Oxfam international, https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/bn-pulling-plug-corporate-tax-eu-190315-en.pdf (2020.01.10.)

40 Részletesen lásd: Advance Pricing Agreement, https://www.vero.fi/en/businesses-and-corporations/about-corporate-taxes/transfer_pricing/guidance-and-procedures/advance-pricing-agreement/ (2020.01.10.)

befektetésként” jön vissza, mellyel az érintett vállalatok igénybe tudják venni a külföldiekre vonatkozó adókedvezményeket.

- *külföldi leányvállalat profitjának mentessége*: tipikusan az amerikai jogrendszerben jelenlévő kiskapu. Habár az USA – szemben más fejlett országgal – a világjövédelmet adóztatja, lehetővé teszi a cégeknek, hogy a külföldről származó nyereségekre vonatkozó adók megfizetése után a hazai (amerikai) adó összegének megfizetését meghatározatlan időre elhalasszák, ha azt nem utalják haza az USA-ba. Így az többnyire adóparadicsomokban pihen. Jelenleg ez az összeg – ahogy azt a bevezetőben már említettük – eléri a 2,1-3 trillió dollárt.

Természetesen az iménti áttekintés nem mutat teljes képet a multinacionális vállalatok adóelkerülési gyakorlatáról. Ezeken túlmenően is vannak még speciális, akár egy-egy országra vonatkozó technikák pl: Double Irish and Dutch Sandwich vagy a Delaware kiskapu. Ennek ellenére a fentiek alapján jól látszik, hogy a multinacionális vállalatokkal szemben nem könnyű a fellépés, hiszen megnövekedett hatalmuk mellett számíthatnak egyes országok adóparadicsomi berendezkedése által nyújtott lehetőségekre.

IV. Befejezés

Összességében véve megállapíthatjuk, hogy a globalizáció és a tőke szabad áramlása előtti akadályok megszűnése a multinacionális vállalatok virágkorát hozta el: befolyásuk révén sikeresen leszorították a társasági adókulcsokat világszerte, továbbá változatos adóelkerülési stratégiákat fejlesztettek ki. Mindez lehetővé tette számukra, hogy súlyos dollármilliókkal csökkentsék adófizetési kötelezettségüket, amely tovább növelte a társadalmi egyenlőtlenségeket, elsősorban a fejlődő országok tekintetében. Ehhez azonban az is hozzájárult, hogy:

- az adórendszerek nem tudták tartani a lépést a korrallal pl: olyan kiskapuk keletkeztek idővel, amelyeket a vállalatok könnyűszerrel felismerhettek és kihasználhattak,
- egyes országok kifejezetten hasznot húznak az adóparadicsomi létből és számos adókedvezményt biztosítanak a multinacionális vállalatok pl: Bermuda, Luxemburg, Hollandia stb.
- sokáig nem került sor egységes érdemi fellépésre nemzetközi szinten

A helyzet azonban ma már változóban van. A közvélemény például sokkal érzékenyebbé vált az ilyen témákra, valamint a média folyamatosan napirenden tartja a nagyvállalatok „pénzügyeit”. Ez pedig kikezdte az adóparadicsomnak minősített országok reputációját is pl: Luxemburg – LuxLeaks. Végezetül az elmúlt időszakban mind nemzetközi (OECD BEPS), mind uniós (pl: ATAD irányelv) szinten körvonalazódni látszik az egységes fellépés, ráadásul az Európai Bizottság alternatív módon is fellép a károsnak minősített gyakorlatokkal szemben: tiltott állami támogatásra hivatkozva

olyan cégeket meszelt el, mint az Apple, az Amazon vagy a Fiat. Ez utóbbi még akkor is kellemetlen a vállalatok számára, ha a bizottsági gyakorlatot többen is kritizálják, valamint néhány ügyben az uniós bíróságok felülbírálták a vonatkozó határozatokat.⁴¹

Mindez arra engedhet következtetni, hogy lassan, de biztosan le fog áldozni a multinacionális vállalatok aranykora: nem lehet majd ilyen mértékben adóelkerülési trükkökkel élni.

Tárgyszavak

multinacionális vállalatok nagysága, adóverseny, adóelkerülés, adócsalás, multinacionális vállalatok adóelkerülési gyakorlatai

Felhasznált irodalom

AIDHA, Cut Nurul–MAFTUCHAN, Ah–HIETLAND, Maarten–TEEFFELEN, Jasper van: How the Indonesia-Netherlands tax treaty enables tax avoidance, An analysis of the treaty and Indonesian court decisions on tax disputes, August 2019, SOMO, <https://www.somo.nl/wp-content/uploads/2019/08/DTA-report-SOMO-Prakarsa.pdf>

BAKER, Joel-ASARE, Kwadwo-BRICKMAN, Sharon: Transfer pricing as a vehicle in corporate tax avoidance, *The Journal of Applied Business Research*, January/February 2017, Volume 33, Number 1, <https://clutejournals.com/index.php/JABR/article/view/9863/9983>

BÉKÉS Balázs: *Közvetlen adózás az Európai Unióban – A tagállami jogok harmonizációja és versenye*, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 203-234.

CHRISTIANS, Allison: Distinguishing tax avoidance and evasion: why and how, *Journal of Tax Administration*, Vol 3:2 2017

CONTRACTOR, Farok J.: Tax Avoidance by Multinational Companies: Methods, Policies, and Ethics, *AIB Insights*, Vol. 16, No. 2, https://documents.aib.msu.edu/publications/insights/v16n2/v16n2_Article3.pdf

CONTRACTOR, Farok J.: Tax Avoidance by Multinational Companies: Methods, Policies, and Ethics (Updated), *Global Business – Economic & Cultural Perspectives*, <https://globalbusiness.blog/2018/08/29/tax-avoidance-by-multinational-companies-methods-policies-and-ethics/>

ERDŐS Éva: *A beruházásösztönzés adójoga*, Miskolci Egyetem, Miskolc 2012

ERDŐS Éva: A digitális gazdaság és kereskedelem árnyoldala: a digitális adóelkerülés nemzetközi tendenciái, *Miskolci Jogi Szemle*, 14. évfolyam (2019), 2. különszám, 1. kötet, https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/6555/25_erdoseva_tordelt.pdf

FISHER, Jasmine M.: Fairer shores: Tax havens, tax avoidance, and corporate social responsibility, *Boston University Law Review*, [Vol. 94:337, <https://www.bu.edu/bulawreview/files/2014/03/FISHER.pdf>

41 Erről bővebben lásd: BÉKÉS Balázs: i. m. 203-234.

- FUESTA, Clemens-PARENTIB, Mathieu-TOUBAL, Farid: International Corporate Taxation: What Reforms? What Impact?, *Les notes du conseil d'analyse économique*, no 54, November 2019, <http://www.cae-eco.fr/IMG/pdf/cae-note054-en.pdf>
- GRAVELLE, Jane G.: Tax Havens: International Tax Avoidance and Evasion, Congressional Research Service, January 15, 2015, <https://fas.org/sgp/crs/misc/R40623.pdf>
- HENDRIKSEN, Jules: The role of offshore tax havens in the international tax system, *Análise Europeia*, vol. 1., no. 2. (2016) 42-59., http://www.apeeuropeus.com/uploads/6/6/3/7/66379879/hendriksen_jules_2016.pdf
- JOHANSSON, Åsa-SKEIE, Øystein Bieltvedt-SORBE, Stéphane-MENON, Carlo: Tax planning by multinational firms: Firm-level evidence from a crosscountry database, *Economics Departments Working Papers*, No. 1355, <http://www.oecd.org/economy/public-finance/Tax-planning-by-multinational-firms-firm-level-evidence-from-a-cross-country-database.pdf>
- MCLAREN, John: The distinction between tax avoidance and tax evasion has become blurred in Australia: why has it happened?, *University of Wollongong Research Online, Faculty of Business – Papers*, <https://pdfs.semanticscholar.org/41de/6b628094f395a7b98206772181c798f40876.pdf>
- OTTO, Farny-MICHAEL, Franz-PHILIPP, Gerhartinger-GERTRAUD, Lunzer-MARTINA, Neuwirth-MARTIN, Saringer: Tax Avoidance, Tax Evasion and Tax Havens, May 2015, https://www.arbeiterkammer.at/infopool/wien/Studie_tax_avoidance.pdf
- RANDEBERG, Morten-SELVIK, Helge: A study of tax minimization strategies in multinational companies – With focus on The Coca-Cola Company and IKEA, Norwegian School of Economics, Egade Business School, <https://openaccess.nhh.no/nhh-xmlui/bitstream/handle/11250/222482/Masterthesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- RUGGIE, John Gerard: Multinationals as global institution: Power, authority and relative autonomy, *Regulation & Governance* (2018) 12, 317-333, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/rego.12154>
- TANTO, Viola: The International Company and Tax Avoidance, *European Journal of Multidisciplinary Studies*, Sep-Dec 2016 Vol.3 Nr. 1, http://journals.euser.org/files/articles/ejms_sep_dec_16/Viola.pdf
- TARRÓ Adrienn: A transznacionális vállalatok világgazdasági jelentősége: a megítélés és a szabályozás lehetőségei, *E-CONOM*, I./2., 2012, 14-27., http://real.mtak.hu/29792/1/02_TarroA_e_conom_I2_u.pdf
- VLEGGERT, Jan-VORDING, Henk: How The Netherlands Became a Tax Haven for Multinationals, <https://ssrn.com/abstract=3317629> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3317629>
- WÁGNER Tamás Zoltán: Kiskapu az állami támogatásokra vonatkozó uniós szabályozásban, különös tekintettel a McDonald's ügyre, *Iustum Aequum Salutare*, XV. évfolyam, 2019/4. szám, http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20194sz/11_WagnerTZ_IAS_2019_4.pdf

- WÁGNER Tamás: *Adójellegű állami támogatások - A magyar reklámadó és az uniós jog*, Miskolci Doktorandusz Konferencia Tanulmánykötet, Miskolc 2017
- ZUCMAN, Gabriel: Taxing multinational corporations in the 21st century, *Economists for Inclusive Prosperity*, September 2018, <https://econfip.org/wp-content/uploads/2019/02/10.Taxing-Multinational-Corporations-in-the-21st-Century.pdf>

Egyéb dokumentumok

- Advance Pricing Agreement, https://www.vero.fi/en/businesses-and-corporations/about-corporate-taxes/transfer_pricing/guidance-and-procedures/advance-pricing-agreement/
- Állami támogatás: Írország 13 milliárd EUR összegű jogellenes adókedvezményt adott az Apple-nek, Sajtóközlemény, 2016. augusztus 30., Brüsszel, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_16_2923
- Facing tax fraud in the European Union - Challenges and perspectives, Themis competition – 2016 edition, Semi-Final A – International Cooperation in Criminal Matters, http://www.ejtn.eu/Documents/THEMIS%202016/Semi%20A/France2_TH_2016_01.pdf
https://ec.europa.eu/competition/state_aid/tax_rulings/index_en.html
- Multinational enterprises in the global economy, May 2018, <https://www.oecd.org/industry/ind/MNEs-in-the-global-economy-policy-note.pdf>
- Off the hook, How the EU is about to whitewash the world's worst tax havens, March 2019, <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620625/bn-off-the-hook-eu-tax-havens-070319-en.pdf>
- Papers on Selected Topics in Protecting the Tax Base of Developing Countries, September 2014, https://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2014/09/20140923_Paper_PreventingTaxTreatyAbuse.pdf
- Pulling the plug. How to stop corporate tax dodging in Europe and beyond?, Briefing Note, March 2015, Oxfam international, https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/bn-pulling-plug-corporate-tax-eu-190315-en.pdf
- Tax avoidance and how to get rid of it, Kepa Policy Briefs, no. 17, 2015, <https://www.fingo.fi/sites/default/tiedostot/julkaisut/tax-avoidance-nov-2015.pdf>
- Unhappier Meal – Tax avoidance still on the menu at McDonald's, https://sven-giegold.de/wp-content/uploads/2018/05/Unhappier-Meal_FINAL.pdf
- What is BEPS? <https://www.oecd.org/tax/beps/about/>

